

Endnotes

We Unhappy Few

Για τις ριζοσπαστικές ομάδες

**Αντίθεση
cognorti
Shibboleth**

Το βιβλίο *We Unhappy Few. Για τις ριζοσπαστικές ομάδες* εκδόθηκε τον Ιούνιο του 2020 σε 500 αντίτυπα από την εκδοτική συνεργασία των εγχειρημάτων **Αντίθεση**, **cognnorti** και **Shibboleth**. Όλα τα κείμενα σε αυτό το βιβλίο μπορούν να χρησιμοποιηθούν ελεύθερα, στο σύνολό τους ή τμηματικά, για την ανάπτυξη του ταξικού ανταγωνιστικού κινήματος, χωρίς να είναι απαραίτητη η αναφορά στην πηγή. Είμαστε εχθρικοί απέναντι σε κάθε είδος πνευματικής ιδιοκτησίας.

Διευθύνσεις e-mail για επικοινωνία:

thesi@antithesi.gr

cognnorti@espiv.net

shibboleth.unc@gmail.com

Ιστοσελίδες:

antithesi.gr

cognnorti.wordpress.com

Περιεχόμενα

Εκδοτική Ομάδα

Πρόλογος 7

Endnotes

We Unhappy Few. Η κομμουνιστική ομάδα 13

Αντίθεση

Παράρτημα: Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων 149

Πρόλογος

La réponse est le Malheur de la question
(Η απάντηση είναι η δυστυχία της ερώτησης)

Maurice Blanchot

Το κείμενο «We Unhappy Few»¹ του περιοδικού *Endnotes*² που παρουσιάζουμε σκοπεύει να συμβάλει σε μια ευρύτερη συζήτηση που αφορά το πώς διαμορφωνόμαστε, υπάρχουμε και σκεφτόμαστε –τους εαυτούς μας και τους άλλους– όσοι/ες συμμετέχουμε στο ευρύτερο ανταγωνιστικό κίνημα.

Όλοι «εμείς», που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συνδέουμε την ύπαρξή μας με μια διαδικασία επαναστατικής αλλαγής της κοινωνικής ζωής, αφιερώνουμε χρόνο από τη ζωή μας προσδιορισμένοι από μια ιδιαιτερότητα: κατανοούμε τη δραστηριότητα και τη ζωή μας με έναν τρόπο στον οποίο το ατομικό είναι άμεσα συνδεδεμένο με το συλλογικό, με μια συλλογική δραστηριότητα αγώνα και ευρύτερα με τη συνολική κίνηση της κοινωνίας. Και στον βαθμό που η παρούσα οργάνωση της κοινωνίας υπάγει τη ζωή μας σε ένα πλαίσιο όπου οι ανάγκες μας και οι επιθυμίες μας διαμορφώνονται από τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις, η σύνδεση αυτή ανάμεσα στο ατομικό και το συλλογικό είναι μια σύνδεση η οποία χαρακτηρίζεται από εντάσεις, μια συγκρουσιακή συνθήκη. Αυτή η σύγκρουση δεν περιορίζεται στο «έξω», αλλά επεκτείνεται και στο «μέσα». Και το «μέσα» που φέρνει ο καθένας μαζί του στη συλλογική δραστηριότητα είναι σε μόνιμη συνθήκη έντασης με την εξωτερική πραγματικότητα. Επιπλέον, το μεν «μέσα» μας διαπερνάται πέρα ως πέρα από το «έξω» –τα άτομα είναι κόμβοι κοινωνικών σχέσεων– το δε «έξω» σφύζει από στοιχεία του «μέσα». Αν «τίποτα ανθρώπινο δεν μας είναι ξένο», τότε η κριτική, για να αποβλέπει στην ολότητα, θα πρέπει να αντέχει την κίνηση εγκάρσια στις υφιστάμενες κατηγορίες της ανθρώπινης συνύπαρξης.

Όμως, το ψυχικό και το πολιτικό τείνουν να διαχωρίζονται από όσους έχουν πολιτική δράση.³ Αν και είναι προφανές ότι όποια αφιερώνει ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής της σε κινηματικές διαδικασίες και πρακτικές θεωρεί αυτή τη δραστηριότητα θεμελιώδες κομμάτι της

We Unhappy Few

ταυτότητάς της, σπάνια αντιμετωπίζουμε αυτά που μας συμβαίνουν ατομικά, ή στο πλαίσιο της συμμετοχής μας σε συλλογικές διαδικασίες, ως ψυχικές διεργασίες. Ζητήματα όπως η πολιτική παρέμβαση, η συμμετοχή σε αγώνες, η πολιτική κριτική, οι διαφωνίες, οι διασπάσεις, η εγκατάλειψη της πολιτικής δράσης, η σύγκρουση ανάμεσα σε πολιτικές επιλογές και συλλογικές δεσμεύσεις, οι υπονομευτικές πρακτικές, τείνουν να θεωρούνται ζητήματα αμιγώς πολιτικά. Η υγιής εναντίωση στον «ψυχολογισμό», η εναντίωση σε έναν αντιδραστικό αναγωγιστικό λόγο που υποβαθμίζει την πολιτική δράση αποδίδοντάς την σε μια ατομική ανάγκη «ανήκειν», σε «αντίδραση», σε «δυσκολία προσαρμογής» κ.λπ., οδηγεί καμιά φορά στην τύφλωση απέναντι σε μια πραγματικότητα που όλοι μας βιώνουμε: η πολιτική μας δράση έχει και ψυχικά κίνητρα και σοβαρότατες ψυχικές συνέπειες.

Ας πάρουμε το οικείο σε όλους μας παράδειγμα των απογοητευμένων συντρόφων/ισσών που μετά από ήττες αποσύρονται από τις κινηματικές διαδικασίες. Η κοινή αντίληψη (και συνήθως και η αντίληψη που έχουν οι ίδιοι/ες για τον εαυτό τους) είναι ότι έχουν εγκαταλείψει την πολιτική σφαίρα και πλέον «ιδιωτεύουν», κάτι που δείχνει να υπονοεί ότι η ενασχόληση με τον εαυτό είναι μια ξεχωριστή διαδικασία από την ενασχόληση με το συλλογικό· η ατομική εμπειρία εκλαμβάνεται σαν κάτι σαφώς διαχωρισμένο από τη συλλογική.

Και όμως, όλοι μας έχουμε βιώσει εξαιρετικά έντονες ψυχικές διεργασίες μέσα στη συμμετοχή μας στο κίνημα. Οι συγκρούσεις στο εσωτερικό των ομάδων έχουν φτάσει πολύ συχνά σε επίπεδα εκμηδένισης της προσωπικότητας, οι πολιτικές διαφωνίες σε διάρρηξη στενών προσωπικών δεσμών, οι ήττες των κινήματων στα οποία συμμετέχουμε σε απόσυρση στον εαυτό μας, η καταστολή και η κρατική βία έχει εγγραφεί πάνω στα σώματά μας και στις ψυχές μας. Έχουμε βιώσει απώλεια, τραύμα, ψυχική δυσφορία, πόνο, απόγνωση. Πολύ συχνά επίσης έχουμε αισθανθεί ότι φαινόμενα όπως οι άτυπες ιεραρχίες, ο ιδεολογικός δογματισμός, η υιοθέτηση ή η απόρριψη θέσεων και πρακτικών, η εσωστρέφεια των πολιτικών διαδικασιών ανάγονται και σε ψυχικά ζητήματα.

Βρισκόμαστε στην παράδοξη θέση να διαμορφωνόμαστε ως υποκείμενα εντός ενός πλαισίου που προσπαθούμε να αλλάξουμε. Και τείνουμε να θεωρούμε τους εαυτούς μας πλήρεις μόνο αν αυτό

αλλάξει. Άρα βιώνουμε μια μόνιμη εκκρεμότητα, φαίνεται σαν να πάσχουμε από μια αέναη διαδικασία ολοκλήρωσης και σαν η ατομική μας ολοκλήρωση να προϋποθέτει τη συλλογική ολοκλήρωση. Ό,τι σκεφτόμαστε, αισθανόμαστε ή πράττουμε εμπεριέχει μια αναφορά σε κάτι έξω από τους εαυτούς μας: τους συντρόφους μας και τη συνολική κίνηση της κοινωνίας.

Το ζήτημα της οργάνωσης έχει δεχτεί διάφορες επεξεργασίες στην ιστορία του επαναστατικού κινήματος. Από τη διαχωρισμένη πολιτική παρέμβαση μιας πρωτοπορίας που μέσω του κόμματος διαφωτίζει και καθοδηγεί την εργατική τάξη μέχρι την απόλυτη πίστη στον αυθορμητισμό της εργατικής τάξης, από την αναρχοσυνδικαλιστική δράση μέχρι τον αναρχικό ιντιβιντουαλισμό: η ιστορία –και το παρόν– του επαναστατικού κινήματος περιστρέφεται γύρω από μια απάντηση στο ερώτημα της οργάνωσης και της παρέμβασης. Κάθε τέτοια απάντηση είναι ανεπαρκής στον βαθμό που ο σκοπός μας εξαρτάται από κάτι που (ευτυχώς) μας διαφεύγει: τη δράση της εργατικής τάξης, του προλεταριάτου, της κοινωνίας, των κρίσιμων μειοψηφιών – ανάλογα με την ορολογία και τη θεώρηση.

Το συγκεκριμένο κείμενο είναι ένα κείμενο αυτοκατανόησης της πορείας μιας πολιτικής ομάδας. Εξετάζει το ζήτημα της συμμετοχής σε πολιτικές ομάδες μέσω της ανασκόπησης ενός συγκεκριμένου νήματος που πάντα βρισκόταν στο μεταίχμιο μεταξύ οργάνωσης-αυθορμητισμού: του συμβουλιακού κομμουνισμού, του περιοδικού Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα, της Καταστασιακής Διεθνούς και της ICO, των διεργασιών μετά τον Γαλλικό Μάη που κατέληξαν σε αυτό που ονομάστηκε κομμουνιστικοποίηση. Παράλληλα εξετάζεται το θεωρητικό εγχείρημα του Ανοιχτού Μαρξισμού και της αντίληψης της θεωρίας ως συζήτησης βασισμένης στις έννοιες του πρακτικού αναστοχασμού, της αμοιβαίας αναγνώρισης και της εμμενούς κριτικής. Σε όλη αυτή την ανασκόπηση, το κείμενο εστιάζει στα σημεία κρίσης όπου η λειτουργία των πολιτικών σχηματισμών αποτυγχάνει. Τα σημεία κρίσης όπου οι πολιτικοί σχηματισμοί είτε διαλύονται καθώς αποδεικνύονται ανεπαρκείς απέναντι στην πραγματικότητα είτε αναδιπλώνονται σε δογματικές θέσεις προκειμένου να διατηρήσουν την εσωτερική τους συνοχή εθελουφλώντας απέναντι στην πραγματικότητα, τα σημεία όπου η συζήτηση και η επικοινωνία μεταξύ συντρόφων

We Unhappy Few

και μεταξύ πολιτικών ομάδων και κοινωνικής κίνησης αποτυγχάνει. Αναζητώντας μια απάντηση στις στρεβλώσεις που παρατηρήθηκαν, στρέφεται σε ένα συγκεκριμένο ρεύμα της ψυχαναλυτικής σκέψης: τη θεωρία του Μπίον (Bion) για τις ομάδες και για το σκέπτεσθαι. Αν και, ενδεχομένως, η συγκεκριμένη ορολογία μπορεί να φαίνεται ξένη στην κινηματική εμπειρία, αποδεικνύεται εξαιρετικά χρήσιμη για την αυτοκατανόηση του τρόπου συμμετοχής μας σε πολιτικές διαδικασίες.

Διαβάζοντας το κείμενο βλέπουμε να εκφράζονται προβληματισμοί, αδιέξοδα και προτάσεις που όλοι μας έχουμε βιώσει στην πολιτική μας δράση. Εμπειρίες που όλες μας έχουμε αλλά για τις οποίες σπάνια μιλάμε: για το πώς διαμορφωνόμαστε σαν υποκείμενα κατά τη διάρκεια της συμμετοχής μας στους αγώνες, πώς απομακρυνόμαστε από αυτούς προκειμένου να διαφυλάξουμε την εσωτερική –ατομική ή συλλογική– μας συνοχή, για το πού συμβάλλει αυτή η συμμετοχή στο ξεπέραςμα των καπιταλιστικά διαμορφωμένων ατομικών ορίων και πού παρεμποδίζουν αυτά τα όρια τη δράση μας. Όπως αναφέρει το κείμενο: «η κριτική των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων περιέχει συγχρόνως την κριτική των εαυτών μας και των κατηγοριών μέσω των οποίων αντιλαμβανόμαστε τους εαυτούς μας και αντιστρόφως». ⁴ Το θεωρούμε μια αφορμή «καλής συζήτησης», δηλαδή μιας συζήτησης που βασίζεται και αποσκοπεί στην αμοιβαία αναγνώριση, στην αποδοχή ότι οι σκέψεις μας και τα συναισθήματά μας αποτελούν συνέχεια μιας αέναης συλλογικής συζήτησης, στο ξεπέραςμα του διαχωρισμού και της ατομικής ή συλλογικής περιχαράκωσης. Αναλογιζόμενοι ότι αυτή η περιέργεια απέναντι στους εαυτούς μας και τους άλλους είναι προϋπόθεση του κομμουνισμού, και άρα μέρος της πραγματικής κίνησης που καταργεί την υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων, εκδίδουμε το παρόν βιβλίο ως έναυσμα για να σκεφτούμε ό,τι συνήθως μένει εκτός της σκέψης. ⁵

Αντίθεση / coghnorti / Shibboleth
9/6/2020

Σημειώσεις

1. Ο τίτλος του κειμένου αποτελεί παράφραση του σαιξπηρικού «we happy few» (εμείς, οι ευτυχείς λίγοι) από τον *Ερρίκο τον Ε'*. Προτιμήσαμε να το αφή-

σουμε στο πρωτότυπο διότι οι ελληνικές αποδόσεις δεν απέδιδαν όλες τις συνδηλώσεις που έχει στα αγγλικά.

2. Το περιοδικό *Endnotes* συντάσσεται από μια ομάδα συζήτησης της οποίας τα μέλη ζουν στη Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ. Η ομάδα σχηματίστηκε αρχικά στο Brighton της Αγγλίας το 2005 κυρίως από κόσμο που συμμετείχε προηγουμένως στο περιοδικό *Aufheben*, μετά τη θεωρητική αντιπαράθεση ανάμεσα στο τελευταίο και το γαλλικό περιοδικό *Théorie Communiste*. Λόγω της μετανάστευσης κάποιων από τα μέλη της και της εισόδου νέων μελών, η ομάδα που συντάσσει το περιοδικό *Endnotes* έχει αποκτήσει τα τελευταία χρόνια διεθνή χαρακτηριστικά.

Το εν λόγω περιοδικό εστιάζει κυρίως στη θεωρητική σύλληψη των δυνατοτήτων για το κομμουνιστικό ξεπέρασμα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που υπάρχουν μέσα στις υφιστάμενες συνθήκες και, συνακόλουθα, στη θεωρητική διερεύνηση των δυνατοτήτων για το ξεπέρασμα των πολλαπλών δομών κυριαρχίας που διαμορφώνουν τις κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από αυτόν τον τρόπο παραγωγής. Σε αυτό το πλαίσιο, το περιοδικό έχει ασχοληθεί με τη συζήτηση γύρω από την «κομμουνιστική θεωρία» και, ιδιαίτερα, με την προβληματική της «κομμουνιστικοποίησης» με το ζήτημα του φύλου και της κατάρτησής του· με την ανάλυση σύγχρονων αγώνων και κινημάτων· με το ζήτημα του «πλεονάζοντος πληθυσμού» και της επίδρασής του στο κεφάλαιο και την τάξη· με τον καπιταλιστικό σχηματισμό της «φυλής»· με τη θεωρία της «αξιακής μορφής» και τη συστηματική διαλεκτική τέλος, με τα επαναστατικά αδιέξοδα και αποτυχίες του εικοστού αιώνα.

Τα τρία πρώτα τεύχη του περιοδικού *Endnotes* έχουν κυκλοφορήσει στα ελληνικά από τους *Φίλους του κεραυνοβόλου κομμουνισμού*. Επίσης, το εγχείρημα *Αντίθεση* έχει μεταφράσει το κείμενο του τέταρτου τεύχους «Συνάγαγε ημάς από των εθνών. Το κίνημα στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη τον Φεβρουάριο του 2014». Τέλος, το κείμενο «Οι θέσεις του LA», που δεν περιλαμβάνεται σε κάποιο τεύχος, έχει μεταφραστεί από το blog <https://kommunismussolala.wordpress.com/>.

3. Το κείμενο των *Endnotes* δεν παρακολουθεί τη συζήτηση που έχει γίνει εντός του φεμινιστικού κινήματος για τη σχέση προσωπικού και πολιτικού, βιώματος και πολιτικής δράσης, και τη φεμινιστική κριτική στις άτυπες ιεραρχίες, καθώς εστιάζει σε μια διαφορετική κινηματική παράδοση. Αυτό ενδεχομένως να αποτελεί μια έλλειψη του συγκεκριμένου κειμένου ή αφετηρία για μια γενικότερη συζήτηση. Πάντως, θεωρούμε ότι τα φαινόμενα που εξετάζονται στο κείμενο των *Endnotes* αφορούν και την εμπειρία της συμμετοχής σε ομάδες που συγκροτούνται γύρω από το έμφυλο ζήτημα.

4. Βλ. σ. 73.

5. Το βιβλίο περιλαμβάνει ως παράρτημα το κείμενο «Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων» του εγχειρήματος *Αντίθεση*, το οποίο επιχειρεί να συνοψίσει τη σχετική συζήτηση από την εποχή του Μαρξ μέχρι σήμερα.

We Unhappy Few

Η κομμουνιστική ομάδα

Endnotes

Ο κομμουνισμός θα είναι ένας απρόβλεπτος και γεμάτος ένταση αγώνας του ανθρώπινου είδους για ζωή, την οποία κανείς δεν έχει πλησιάσει ακόμα, αφού η στείρα και παθολογική απομόνωση του Εγώ δεν αξίζει να λέγεται ζωή, όπως και ο θησαυρός του φιλάργυρου δεν είναι πλούτος, ούτε καν προσωπικός πλούτος.

Αμαντέο Μπορντίγκα, «Il Battilocchio nella storia»,
Il Programma Comunista 7 (3-17 Απριλίου, 1953).

Η περίπτωση της Ομάδας της Πράξης

Μια ομάδα ανθρώπων που συναντήθηκαν μέσω της συμμετοχής τους σε διάφορους αγώνες αποφασίζουν να εκδώσουν ένα θεωρητικό περιοδικό. Αυτό που φτιάχνουν μπορεί να περιγραφεί ως ένα μαρξιστικό περιοδικό για αναρχικούς, το οποίο συνδυάζει κείμενα για αγώνες και κινήματα, σε πολλά από τα οποία συμμετείχαν και οι ίδιοι, μαζί με πιο μακροσκελή θεωρητικά και ιστορικά κείμενα. Επίσης, το περιοδικό εκφράζει ένα σύνολο υποθέσεων σχετικά με τον ρόλο αυτών που επιθυμούν την επανάσταση, οι οποίες μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: παρεμβαίνουμε ή εμπλεκόμαστε στους αγώνες όχι ως δάσκαλοι ή ως προβοκάτορες αλλά ως σύντροφοι προλετάριοι που μοιράζονται την επιθυμία της επανάστασης. Παρόλο που δεν διστάζουμε να κάνουμε φίλους και να βρούμε συντρόφους μέσα στον αγώνα, δεν θέτουμε ποτέ ως στόχο την ενίσχυση της ομάδας με νέα μέλη. Αντιθέτως, ωθούμε τους αγώνες όσο πιο μακριά μπορούν να πάνε όντας ανοιχτοί στις ριζοσπαστικές δυνατότητες που υπάρχουν την εκάστοτε δεδομένη στιγμή. Εναντιωνόμαστε αμείλικτα στους γραφειοκράτες χειραγωγούς κάθε είδους και σε όλους

We Unhappy Few

εκείνους που για οποιοδήποτε λόγο παραμένουν προσκολλημένοι στην επιστροφή στην κανονικότητα. Για να γίνει αυτό αντλούμε διδάγματα από την πλούσια ιστορία των προλεταριακών αγώνων, μια ιστορία που –από την Παρισινή Κομμούνια έως τον Μάη του 68, από την εμφάνιση των εργατικών συμβουλίων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι την άρνηση της εργασίας και το «Κίνημα του '77»– δείχνει ξανά και ξανά την αυθόρμητη ικανότητα των προλετάρων να ξεπερνούν την κατάσταση στην οποία βρίσκονται, να διαπαιδαγωγούν τους παιδαγωγούς.

Αυτός ο προσανατολισμός της ομάδας προς τους αγώνες λειτούργησε καλά για αυτή, τόσο ως προς την πρακτική της όσο και ως προς την ικανότητά της να αντιλαμβάνεται θεωρητικά τι συμβαίνει στον κόσμο. Ωστόσο, όταν η ομάδα ήλθε αντιμέτωπη με μια επεξεργασμένη θεωρία που έθεσε υπό αμφισβήτηση ορισμένες από αυτές τις υποθέσεις, αποδείχτηκε ανίκανη να διαχειριστεί την κρίση που προκάλεσαν οι νέες ιδέες. Προέκυψε ένα σχίσμα ανάμεσα στην ορθοδοξία της ομάδας και τους διαφωνούντες τους οποίους προσέλκυσαν οι νέες ιδέες. Η εσωτερική συζήτηση της ομάδας που χαρακτηριζόταν από ανοιχτότητα και σοβαρότητα απέναντι στην κριτική, πολώθηκε ανάμεσα σε αυτές τις δύο πλευρές: η μια πλευρά έκρινε ότι έδωσε στη συζήτηση τον πρόπονα χρόνο ενώ η άλλη επιθυμούσε να τη συνεχίσει μέχρι τέλους. Η συζήτηση μπλοκαρίστηκε. Ακολουθώντας τη λογική της κλιμάκωσης της σύγκρουσης, η εμπιστοσύνη διαρρήχθηκε και τα κίνητρα θεωρήθηκαν ύποπτα. Η μια πλευρά υποστήριζε ότι οι νέες ιδέες με τις οποίες είχε μπουχτίσει δεν είχαν πραγματικά κάποιο νόημα ούτε προσέθεταν τίποτα σημαντικό. Υποπευόταν ότι πίσω από την επιμονή της άλλης πλευράς στη συνέχιση της θεωρητικής συζήτησης υπήρχε το κίνητρο της καταστροφής του πρωτύτερα κοινού στόχου. Η άλλη πλευρά θεωρούσε την επιχειρηματολογία της πρώτης καχύποπτη και κακόπιστη, πράγμα το οποίο ανήγαγε στην ίδια τη συζήτηση, αμφισβητώντας εμμέσως ορισμένες κεντρικές υπόρρητες θέσεις της ομάδας. Κάποια στιγμή, η ομάδα φάνηκε να βρίσκει έναν καλό τρόπο να προχωρήσει. Η ορθόδοξη πλευρά συμφώνησε να αναπτύξει την κριτική της για τις νέες ιδέες. Παρόλο που αυτή η οδός φαινόταν να προσφέρει μια δυνατότητα πραγματικής προόδου, ξαφνικά εγκαταλείφθηκε. Η ορθόδοξη πλευρά πέρασε από τα λόγια στη δράση και έδιωξε τους διαφωνούντες χωρίς περαιτέρω συζήτηση. Έτσι, παρόλο που η ομάδα θεωρούσε ιερή την κρι-

We Unhappy Few. Η κομμουνιστική ομάδα

τική της σεχταριστικής συμπεριφοράς που κυριαρχεί σε άλλες ομάδες, διασπάστηκε με έναν οξύ και δυσάρεστο τρόπο, που είχε οδυνηρό και τραυματικό χαρακτήρα και για τις δύο πλευρές. Αυτοί που έφυγαν ή διώχτηκαν από την ομάδα ανασυγκροτήθηκαν ως ομάδα συζήτησης, η οποία αφιέρωσε πολύ χρόνο στο να επεξεργαστεί αυτό που συνέβη. Η ομάδα που απέμεινε άλλαξε κατεύθυνση και στράφηκε προς πρακτικά ζητήματα, προς αυτό που έβλεπε ως πρωταρχικό έργο της –τη συγγραφή του περιοδικού– και σπάνια συζήτησε τι συνέβη και γιατί.

Η περίπτωση της Θεωρητικής Ομάδας

Μια μικρή ομάδα ατόμων συναντιέται συστηματικά, διαβάζει και συζητά μια σειρά ποικίλων κειμένων, κουβεντιάζει οποιοδήποτε ζήτημα τίθεται που θεωρείται άξιο συζήτησης. Η ομάδα επιβάλλει ένα πολύ αυστηρό πλαίσιο στις συζητήσεις της: όλοι πρέπει να διαβάζουν τα κείμενα, να συμμετέχουν σε όλες τις συναντήσεις και να είναι δεσμευμένοι στη διαδικασία τουλάχιστον για μια διετία. Η ιδέα είναι ότι αυτό το αυστηρό πλαίσιο θα κάνει το περιεχόμενο της ομάδας –τη διαδικασία συζήτησης– αβίαστη και θα της προσδώσει ένα βάθος που δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί αν η δέσμευση στη διαδικασία ήταν λιγότερο απαιτητική. Ενώ το ενδιαφέρον για τους αγώνες, τον κομμουνισμό και το επαναστατικό ξεπέρασμα του καπιταλισμού αποτελεί το υπόβαθρο πάνω στο οποίο σχηματίστηκε η ομάδα, αυτό δεν είναι το στενό αντικείμενο της συζήτησης, η οποία αντιθέτως αφήνεται να εξελιχθεί ελεύθερα. Υπάρχει η αντίληψη περί της μεγαλύτερης δυνατής ανοιχτότητας απέναντι σε ό,τι συμβαίνει στον κόσμο αντί να επιχειρείται το στρίμωγμά του σε οποιοδήποτε υφιστάμενο θεωρητικό πλαίσιο. Ένα ή περισσότερα άτομα αναλαμβάνουν θέματα προς διερεύνηση με την πρόθεση της συγγραφής κάποιου κειμένου, το οποίο θα φέρουν στην ομάδα προς συζήτηση. Υπάρχει η σκέψη να δημοσιευτεί η δουλειά της ομάδας με κάποια μορφή, συνοδευόμενη όμως από την επιθυμία αυτό να μην είναι βεβιασμένο. Υπάρχει πίστη στην ιδέα ότι αν καθένας πάρει τον χρόνο του κάτι αληθινά αξιόλογο μπορεί να προκύψει. Αυτή η προσέγγιση φαίνεται να αποδίδει καρπούς. Οι συζητήσεις είναι πλούσιες και δημιουργικές. Φαίνεται να υπάρχει μια συλλογική σφαίρα στην οποία μετέχουν τα μέλη της ομάδας: οι ιδέες κυκλοφορούν ελεύθερα, με το κάθε μέλος να έχει

We Unhappy Few

συμβολή στις συνεισφορές των υπόλοιπων χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερη αίσθηση ότι οι ιδέες ανήκουν σε κάποιο συγκεκριμένο μέλος της ομάδας. Υπάρχει η κοινή αίσθηση ότι η ομάδα προοδεύει συλλογικά και ότι κάτι το αξιόλογο, ή ακόμη και σημαντικό, αναπτύσσεται. Γίνεται σύγκριση με την ωραία αίσθηση που προκύπτει όταν μια μπάντα τζαμάρει και η μουσική αρχίζει πραγματικά να δένει.

Ωστόσο, σε άλλες χρονικές στιγμές, οι σχέσεις ανάμεσα στα άτομα και οι σχέσεις ανάμεσα στα άτομα και την ομάδα ως σύνολο διαταράσσονται. Εμφανίζεται έλλειψη εμπιστοσύνης, εχθρότητα ή ακόμα και παράνοια που αντικατοπτρίζουν αρνητικά την ένταση των θετικών αισθημάτων όταν η ομάδα λειτουργεί καλά. Κατά περιόδους αυτό που συμβαίνει βιώνεται από κάποια μέλη ως αποξενωτικό, δυσάρεστο ακόμα και λίγο παρανοϊκό. Αυτές τις στιγμές, η ομάδα που φαινομενικά ευδοκιμούσε στη βάση της ελεύθερα δοσμένης δημιουργικότητας των μελών της θέτει ξαφνικά μεγάλες απαιτήσεις χρόνου και συναισθηματικής προσπάθειας για την κατανόηση και τη διαχείριση των εσωτερικών εντάσεων. Δεδομένου ότι κάποια μέλη της ομάδας κάνουν μεταπτυχιακές ακαδημαϊκές σπουδές, δημιουργείται ο φόβος ότι αυτά τα μέλη θα ιδιοποιηθούν τις ιδέες που συνεισφέρονται ελεύθερα κατά τις συλλογικές συζητήσεις της ομάδας για να κάνουν την ατομική τους ακαδημαϊκή καριέρα. Όταν κάποιο μέλος δηλώνει την επιθυμία του να πάει στο εξωτερικό για να σπουδάσει και ζητά την αλλαγή του τρόπου λειτουργίας της ομάδας ώστε να μπορεί να συνεχίσει να συμμετέχει με κάποιον τρόπο, δημιουργούνται ισχυρές αντιδράσεις. Η αναχώρησή του βιώνεται απ' όλους ως μεγάλη απώλεια και απειλή για τη συνέχεια της ομάδας. Ωστόσο, παρόλο που ορισμένα μέλη μπορεί να έχουν τη διάθεση να διευκολύνουν την «εξ αποστάσεως συμμετοχή στην ομάδα», άλλα μέλη νιώθουν ότι η ομάδα θα πρέπει να θεωρήσει την απόφαση του εν λόγω μέλους να φύγει από τη χώρα ως πλήρη ρήξη με αυτήν. Και είτε θα γίνει αυτό, είτε θα φύγουν αυτά από την ομάδα. Η ομάδα κυριεύεται από ένταση η οποία εκτονώνεται μόνο όταν το εν λόγω μέλος «συμφωνεί» να σταματήσει να συμμετέχει στην ομάδα. Λιγότερο από ένα χρόνο μετά, ένα άτομο που παίζει ηγετικό ρόλο στην ομάδα αποχωρεί, εκφράζοντας την εξάντλησή του από την «πολιτική της ζωής των γκρουπούσκουλων». Προχωρώντας, οι προσπάθειες νέων μελών να εμπλακούν είναι πολύ συχνά δύσκολες είτε για τα νέα μέλη, είτε για

τα παλιότερα, είτε και για τα δύο. Η ομάδα επιβιώνει από αυτές και από άλλες εντάσεις και τελικά παράγει μια έκδοση που είναι σχετικά επιτυχημένη, αλλά η αίσθηση μέσα στην ομάδα σπάνια πλησιάζει είτε τη συναρπαστική δημιουργικότητα είτε την ένταση και τη διαπάλη της προηγούμενης περιόδου.

Οι προηγούμενες ιστορίες εκφράζουν ορισμένες από τις πιο ευχάριστες μα και συνάμα απογοητευτικές και δυσάρεστες πλευρές της συνύπαρξης μέσα σε ομάδες, στην εν λόγω περίπτωση σε «πολιτικές» ομάδες. Καμία από τις δύο ομάδες δεν ήταν σέχτα με την τυπική έννοια: δεν ήταν προσανατολισμένες προς τη στρατολόγηση νέων μελών και την αύξηση του αριθμού τους αλλά εστίαζαν σε συγκεκριμένα ζητήματα. Αποτελούνταν από ανθρώπους με αρκετή ωριμότητα και εμπειρία στους αγώνες και τη θεωρία. Πράγματι, ο τρόπος με τον οποίο η Ομάδα της Πράξης σχετιζόταν με τους αγώνες (ένας προσανατολισμός που τον μοιραζόταν σε μεγάλο βαθμό και η Θεωρητική Ομάδα) είναι ενδεχομένως ό,τι καλύτερο μπορεί να προταθεί. Η συμμετοχή στους αγώνες σε αυτή τη βάση δημιουργεί στιγμές σύνδεσης με άλλους ανθρώπους που μπορεί να οδηγήσουν σε βαθείς μετασχηματισμούς. Ωστόσο, ο συναισθηματικά φορτισμένος τρόπος με τον οποίο εκδηλώθηκαν ορισμένες από τις συγκρούσεις στο εσωτερικό τους υποδηλώνει μια σκοτεινότερη πλευρά της ζωής των ομάδων που αποτελεί επίσης κοινή εμπειρία.

Αυτό που προκαλεί εντύπωση όσον αφορά την εμπειρία της Ομάδας της Πράξης είναι ότι ενώ επαιρέτο για την ανοιχτότητα και την έλλειψη δογματισμού της απέναντι στους αγώνες, στις δικές της συζητήσεις έπεσε σε βασανιστικές συγκρούσεις που μπόρεσαν να επιλυθούν μόνο με την καταφυγή σε πράξεις που δεν επιχειρούσε καν να εξηγήσει ορθολογικά. Ο τύπος της σύγκρουσης εντός της Ομάδας της Πράξης ανάμεσα σε μια πλευρά που αντιπροσωπεύει τις εδραιωμένες θέσεις και σε μια διαφωνούσα τάση επαναλαμβάνεται συχνά μέσα στις πολιτικές ομάδες, οδηγώντας σε εχθρικές και δηλητηριώδεις διασπάσεις τις οποίες όσοι βρίσκονται έξω από την ομάδα –ή ακόμα και τα ίδια τα μέλη της– δυσκολεύονται συχνά να καταλάβουν.

Στην περίπτωση της Θεωρητικής Ομάδας, υπήρξε μια απότομη μετάπτωση στην εχθρότητα και την έλλειψη εμπιστοσύνης μετά από

We Unhappy Few

μια περίοδο κατά την οποία λειτουργούσε σε ένα πολύ καλό επίπεδο συνεργασίας που σχεδόν δεν απαιτούσε καμία προσπάθεια. Αυτή η περίπτωση αποτυπώνει μια εμπειρία που βιώνεται και σε άλλες ομάδες και εγχειρήματα που γνωρίζουμε, δηλαδή την αδυναμία να διατηρηθούν στο αρχικά συναρπαστικό, βαθιά ικανοποιητικό και υψηλό επίπεδο συνεργασίας και κοινής δημιουργικότητας χωρίς κάποια στιγμή να κατακυλήσουν στην αντίθετη εμπειρία της καχυποψίας, της έλλειψης εμπιστοσύνης και του ανταγωνισμού.

Αυτές οι εμπειρίες φαίνονταν ακατανόητες μέχρι που ανακαλύψαμε ορισμένες ψυχαναλυτικές θεωρίες σχετικά με τη δυναμική των ομάδων. Αυτές οι θεωρίες μπορούν να βοηθήσουν στην ερμηνεία αυτών και άλλων περιπτώσεων και θα επιστρέψουμε σε αυτές αργότερα.¹ Ωστόσο, μπορούμε να αναρωτηθούμε ποια είναι η πραγματική σημασία αυτής της εμπειρίας των μικρών ομάδων για το ζεπέραςμα του καπιταλισμού...

Αν «η χειραφέτηση της εργατικής τάξης πρέπει να κατακτηθεί από την ίδια την εργατική τάξη»², αν ο κομμουνισμός είναι η επαναστατική διακοπή της παραγωγής και αναπαραγωγής του κεφαλαίου από δισεκατομμύρια ανθρώπους, που αλλάζουν τη μορφή της ζωής τους και επομένως τον εαυτό τους, τότε πώς μπορούμε να κατανοήσουμε την ύπαρξη και τη δραστηριότητα αυτών των «μειοψηφιών» (συμπεριλαμβανομένων και ημών), που μπροστά στην έκδηλη απουσία ενός τέτοιου γενικού κινήματος αναπτύσσουν ρητά τη συνείδηση για την ανάγκη της «επανάστασης» ή του «κομμουνισμού»; Έχουν συγκεκριμένα «καθήκοντα» που πρέπει να εκπληρώσουν σήμερα ή στο μέλλον; Είναι δυνατό να είναι κανείς επαναστάτης και κομμουνιστής όταν η επανάσταση και ο κομμουνισμός απουσιάζουν; Αν όχι, πώς μπορούμε να κατανοήσουμε τους εαυτούς μας και τη δραστηριότητά μας;

Εμείς;

Αυτό είναι ένα κείμενο για το *εμείς*. Ποιοι νομίζουμε ότι είμαστε; Πώς κατανοούμε αυτό που κάνουμε; Φυσικά, δεν αναφερόμαστε μόνο στο

---

1. Βλ. τα μέρη III και IV παρακάτω.

2. «Προσωρινό Καταστατικό της Διεθνούς Ένωσης των Εργατών», 1864.

«εμείς» υπό τη στενή έννοια αυτού του περιοδικού αλλά σε ένα ευρύτερο εμείς του οποίου τα όρια παραμένουν απροσδιόριστα. Αυτό το κείμενο επιχειρεί να ερευνήσει ταυτόχρονα δύο κατευθύνσεις. Στη μία κατεύθυνση βρίσκονται τα ομαδικά φαινόμενα τα οποία θα παράγουν τον κομμουνισμό – αυτό είναι ξεκάθαρα το επίπεδο της ταξικής πάλης και των κοινωνικών κινημάτων, των μαζικών απεργιών, των καταλήψεων, των συνελεύσεων, των ταραχών, των εξεγέρσεων και τελικά των επαναστάσεων και της κομμουνιστικοποίησης. Στην άλλη κατεύθυνση βρίσκεται η εμπειρία της συμμετοχής σε μια μικρή ομάδα, λιγότερο ή περισσότερο τυπικά οργανωμένη, η οποία προσανατολίζεται κυρίως προς τη σκέψη περί του καπιταλισμού και του πραγματικού κινήματος για το ξεπέρασμά του. Υιοθετώντας τη διάκριση που έκανε ο Ανρί Σιμόν (Henri Simon), μπορούμε να πούμε ότι η πρώτη περίπτωση παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της *αυθόρμητης οργάνωσης* ενώ η δεύτερη περίπτωση χαρακτηρίζεται από τις μορφές της *ηθελημένης οργάνωσης*.³

Η αυθόρμητη οργάνωση εμφανίζεται όταν κάποια συλλογικότητα δρα για την υπεράσπιση των συμφερόντων της σε μια άμεση, συγκεκριμένη κατάσταση και έχει την ικανότητα να αλλάζει τις μορφές και τους στόχους της καθώς εξελίσσεται η κατάσταση. Αντιθέτως, η ηθελημένη οργάνωση δημιουργείται από έναν «περιορισμένο (συχνά πολύ περιορισμένο) αριθμό ανθρώπων» που συναντιούνται στη βάση ορισμένων εκ των προτέρων εδραιωμένων αντιλήψεων περί των συμφερόντων τους, τα οποία στη συνέχεια επιχειρούν να προωθήσουν.⁴

---

3. Henri Simon, «Some Thoughts on Organization», *Anarchist Review* 5 (Cienfuegos 1979). Ο Ανρί Σιμόν ήταν μέλος της ομάδας *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* (Socialisme ou Barbarie) και της ομάδας *Informations et Correspondances Ouvrières* (ICO). Από το 1975 βγάζει το περιοδικό *Echanges et Mouvement* όπου πρωτοδημοσιεύτηκε το εν λόγω κείμενο. Για τη βιογραφία του δείτε το φιλμ «Henri Simon – The Story of a (Non-)Militant» (labornet 2018).

4. Ό.π. Αυτή η διάκριση έχει το πλεονέκτημα ότι δεν θέτει το «ζήτημα της οργάνωσης» αντιπαραθέτοντας από τη μια πλευρά τον αυθορμητισμό και από την άλλη πλευρά την οργάνωση και τη συνείδηση. Στην προσέγγιση του Σιμόν, η συνείδηση και η οργάνωση υπάρχουν και στους δύο πόλους αλλά με διαφορετικές μορφές.

We Unhappy Few

Αυτή η πόλωση αντιστοιχεί στην εμπειρία της διαίρεσης ανάμεσα στις μικρές τυπικά οργανωμένες ή άτυπες ομάδες στις οποίες συμμετέχουμε και στα ευρύτερα, δυναμικά μεταβαλλόμενα κινήματα και συλλογικότητες αγώνα που αναδύονται και υποχωρούν βάσει μιας λογικής που ξεπερνάει τη βούλησή μας. Όσοι συμμετέχουν σε ηθελημένες οργανώσεις συχνά προσελκύνονται ιδιαίτερα από τα κινήματα της αυθόρμητης οργάνωσης, διότι την αναγνωρίζουν ως τον πόλο από τον οποίο θα προκύψει ο κοινωνικός μετασχηματισμός.

Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ηθελημένη κομμουνιστική ομάδα που σκέφτεται ρητά το ζήτημα του ξεπεράσματος του καπιταλισμού και τα αυθόρμητα ομαδικά φαινόμενα που θα πραγματοποιήσουν αυτό το ξεπέρασμα; Υπάρχει σε κάποιες κομμουνιστικές ομάδες η αφελής αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο κεντρικός τους ρόλος είναι να πείσουν τους υπόλοιπους ανθρώπους για την εγκυρότητα των ιδεών τους ή/και να καθοδηγήσουν τις μάζες ή την τάξη στους αγώνες τους. Μπροστά στην αδυναμία τους να επηρεάσουν την πορεία του κόσμου, συχνά κύρια δραστηριότητά τους γίνεται η αύξηση των μελών τους –η οικοδόμηση της ομάδας, της οργάνωσης ή του κόμματός τους– έτσι ώστε να αυξηθεί η επιρροή τους.

Φυσικά, εντός της αυθόρμητης οργάνωσης των υφιστάμενων αγώνων και κοινωνικών κινήματων, υπάρχουν δραστηριότητες που επιτελούνται από όσους συμμετέχουν. Συχνά όσοι επιτελούν αυτές τις δραστηριότητες ή αναλαμβάνουν τέτοιους ρόλους αναδύονται από την ίδια την κατάσταση του αγώνα. Σε άλλες περιόδους, ένας ρόλος μπορεί να επιτελεστεί από όσους συνδέονται με τους αγώνες στη βάση μιας προϋπάρχουσας πολιτικής ταυτότητας ή στη βάση της συμμετοχής μιας «ηθελημένης ομάδας» σε αυτούς. Σε ένα επαναστατικό κίνημα υπάρχουν επίσης δραστηριότητες που πρέπει να επιτελεστούν. Ωστόσο, δεν είναι καθόλου σαφές αν υπάρχουν επαναστατικές δραστηριότητες σε σχέση με τους υφιστάμενους κοινωνικούς αγώνες και κινήματα. Ούτε είναι σαφής ο ρόλος (καλός ή κακός) που θα μπορέσουν να παίξουν αυτοί που έχουν προϋπάρχουσες πολιτικές ταυτότητες σε οποιαδήποτε μελλοντική επαναστατική συγκυρία.

Θα πρέπει επομένως να προσεγγίσουμε επιφυλακτικά το ερώτημα του ποιοι είμαστε και του τι κάνουμε από τη σκοπιά του πόλου της ηθελημένης οργάνωσης. Η εστίαση στη μικρή ομάδα ή τον χώρο

μπορεί να φαίνεται ως ομφαλοσκόπηση μπροστά στην απεραντοσύνη των εξελίξεων στον κόσμο που φαίνεται να ζητούν την προσοχή μας. Η συζήτηση γύρω από το ερώτημα του ποιοι είμαστε, ακόμα κι όταν γίνεται με κριτικό τρόπο, κινδυνεύει να καταπέσει σε ζητήματα σχηματισμού ταυτότητας και αποδοχής μιας συγκεκριμένης θέσης (position-taking), θυμίζοντας ορισμένες από τις κακές συνήθειες των αδιόρθωτων «επαναστατών» που περνάνε τον περισσότερο καιρό τους μιλώντας για (και προς) τον εαυτό τους και το «κίνημά» τους.

Μια σχετικά υγιής αντίδραση θα ήταν ίσως να αποφύγουμε πλήρως το ζήτημα της ταυτότητας – αυτό που μετράει είναι το να εκφραστεί θεωρητικά ό,τι κανείς μπορεί να μάθει από τους αγώνες. Αν, όπως υποστηρίζει ο Ντεμπόρ (ακολουθώντας τον Μαρξ και τον Χέγκελ), η θεωρία είναι έκφραση της εποχής μας και των αγώνων της στο επίπεδο της σκέψης, είναι αδιάφορο ποιος είναι αυτός που την εκφράζει.⁵ Ωστόσο, σίγουρα, αυτοί που πραγματικά παράγουν θεωρητικά έργα όπως η *Λογική* του Χέγκελ, το *Κεφάλαιο* του Μαρξ ή η *Κοινωνία του Θεάματος* του Ντεμπόρ είναι συνήθως άνθρωποι που έχουν τον χρόνο να διαβάσουν, να συζητήσουν και να σκεφτούν.

Όπως υποστηρίζει ο Γουίλφρεντ Μπίον (Wilfred Bion) αν το «εγώ» ή το «εμείς» μιας δήλωσης έρχεται στο προσκήνιο, αυτό είναι σημάδι ότι κάτι γίνεται λάθος.⁶ Οι ιδέες που φαίνεται ότι είναι ανεξίτηλα εγγεγραμμένες στην υποτιθέμενη ταυτότητα όσων τις διαθέτουν –είτε πρόκειται για ένα άτομο («αυτή είναι η άποψή μου»), είτε

---

5. Όπως θα δούμε η Καταστασιακή Διεθνής (ΚΔ) στην πραγματικότητα θεωρούσε ότι το να είναι κανείς σε θέση να εκφράζει αυτή τη θεωρία θέτει μεγάλες απαιτήσεις στην επαναστατική οργάνωση και στα άτομα που την αποτελούν.

6. Βλ. «*Η διαφορά ανάμεσα σε μια αληθή σκέψη και σε ένα ψεύδος συνίσταται στο γεγονός ότι ο στοχαστής είναι λογικά αναγκαίος για το ψεύδος, όμως όχι για την αληθινή σκέψη. Κανείς δεν χρειάζεται να σκεφτεί την αληθινή σκέψη: αυτή περιμένει τον ερχομό του στοχαστή που αποκτά σημασία μέσω της αληθούς σκέψης. [...] Απεναντίας το ψεύδος αποκτά ύπαρξη χάρη στην επισημολογικά πρότερη ύπαρξη του ψεύτη. Οι μόνες σκέψεις για τις οποίες ο στοχαστής είναι απολύτως απαραίτητος είναι τα ψεύδη. Η υπόρρητη αξίωση του Καρτέσιου σύμφωνα με την οποία οι σκέψεις προϋποθέτουν έναν στοχαστή ισχύει μόνο για το ψεύδος» (Wilfred Bion, *Attention and Interpretation*, εκδόσεις Karnac, 1995, σ. 102-103 και μέρος IV παρακάτω).*

We Unhappy Few

για μια ομάδα («αυτό που εμείς σκεφτόμαστε»), είτε ακόμη για μια φανταστική παράδοση όπως του Μαρξισμού, του Λενινισμού, του Τροτσκισμού, του Αναρχοσυνδικαλισμού, του Συμβουλευτικού και του Αριστερού Κομμουνισμού, ή του Σιτουασιονισμού⁷ – είναι σχεδόν πάντα ύποπτες. Ακόμα κι αν αυτές οι παραδόσεις προέκυψαν κάποτε ως δυναμικοί τρόποι κατανόησης της εμπειρίας μιας περιόδου ταξικής πάλης, τείνουν να μετατραπούν σε άκαμπτα πλαίσια εντός των οποίων επιχειρείται εξαναγκαστικά να στριμωχτεί η εμπειρία.

Μπορεί κανείς να δει τους «-ισμούς» αυτού του είδους ως μια πληθώρα μηχανισμών σκέψης που στην πραγματικότητα έχουν γενικά μετατραπεί σε μηχανισμούς για να *μη* σκέφτεται κανείς και πολύ. Έχουμε την ελπίδα ότι τα κείμενα που έχουν δημοσιευτεί στο περιοδικό *Endnotes* απλώς εκφράζουν ορισμένες αληθινές σκέψεις για τον κόσμο, για τον καπιταλισμό και το κίνημα για το ξεπέρασμά του, και δεν προϋποθέτουν την ταυτότητά μας ως ομάδας, ως ατομικών συγγραφέων ή ως πολιτικής τάσης.

Ωστόσο, σε κάποιο βαθμό είμαστε επίσης μια ομάδα που αποτελείται από έναν αριθμό ατόμων και η συμμετοχή μας σε ευρύτερες ομαδικές διαδικασίες και αγώνες μεσολαβείται επίσης μέσα από αυτό. Αντλώντας από τη δική μας εμπειρία ως μιας μικρής (αντι)πολιτικής ομάδας που εστιάζει στην ανάπτυξη της θεωρίας, γνωρίζουμε ότι αυτό αποτελεί μια αρκετά ιδιαίτερη εμπειρία που είναι εκτός συρμού. Ωστόσο, το έργο που έχουμε οι ίδιοι αναλάβει – η σκέψη για τον καπιταλισμό και τη δυνατότητα ξεπεράσματός του – είναι κάτι που θεωρούμε ότι δεν είναι και τόσο ξένο, τουλάχιστον για τους αναγνώστες μας, και πιθανόν βρίσκεται σε κάποιο βαθμό «στα κεφάλια όλων». Ασχολούμαστε με την αυτοεξέταση του τι κάνουμε και πώς το κάνουμε. Γι' αυτόν τον λόγο, σε αυτό το κείμενο μοιραζόμαστε ορισμένες πλευρές του τρόπου με τον οποίο κάνουμε αυτή την αυτοεξέταση.

---

7. Η αντιπάθεια της ΚΔ προς αυτόν τον όρο και η κριτική της στους φιλοκαταστασιακούς έδειχνε ότι είχε επίγνωση αυτού του προβλήματος ακόμα κι αν αυτό δεν ξεπεράστηκε.

Η ανικανότητα της επαναστατικής ομάδας;

Σε ένα κείμενο που δημοσιεύτηκε το 1939 και παραμένει προκλητικό, ο Sam Moss, μέλος μιας συμβουλευτικής κομμουνιστικής ομάδας στις ΗΠΑ, κλόνισε αμείλικτα τη σπουδαιότητα με την οποία περιβάλλουν τον εαυτό τους οι «επαναστάτες» και οι «επαναστατικές ομάδες».⁸

Ο Moss ξεκινάει από τον τρόπο με τον οποίο εμφανίζεται το ζήτημα: από τη μια μεριά, υπάρχει ένα «εμείς» –το εμείς των «επαναστατών»– και από την άλλη μεριά, υπάρχουν οι μάζες ή η εργατική τάξη. Οι πρώτοι επιθυμούν να ανατρέψουν τον καπιταλισμό αλλά δεν μπορούν να το κάνουν, ενώ οι δεύτεροι, το μοναδικό πιθανό υποκείμενο του επαναστατικού αγώνα, ασχολούνται με τις καθημερινές τους ανάγκες και όχι με την επανάσταση. Διερωτώμενος σχετικά με τον λόγο για αυτή την εμφανή διαφορά στόχων ανάμεσα στις μάζες και τους «επαναστάτες», υποστηρίζει ότι ενώ οι μάζες κοινωνικοποιούνται από την καπιταλιστική κουλτούρα για να «παίξουν τον ρόλο της μηχανής», οι «επαναστάτες» είναι ένα ακίνδυνο «υποπροϊόν». Για τον Moss οι μάζες είναι ένα εύλογο προϊόν της κοινωνίας ενώ οι «επαναστάτες» είναι απλώς «παρεκκλίσεις από την εργατική τάξη» που αντιστοιχούν σε «μεμονωμένες περιπτώσεις εργατών οι οποίοι, λόγω εξαιρετικών περιστάσεων στην ατομική τους ζωή, παρέκκλιναν από τη συνηθισμένη πορεία της ανάπτυξης».⁹

Προχωρώντας περαιτέρω, ο Moss υποστηρίζει ότι βάση της διαφοράς είναι το γεγονός ότι οι «επαναστάτες» είναι «αποτυχημένοι καριερίστες» – εργάτες που έχουν αποκτήσει διανοητικά ενδιαφέροντα και ένα υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από τα άτομα που ανήκουν στην ίδια τάξη με αυτούς, αλλά των οποίων η προσωπική ανέλιξη έχει μπλοκαριστεί. Συνεχίζει γράφοντας ότι παρόλο που οι προσπάθειές τους να βοηθήσουν τα άλλα κομμάτια της τάξης μπορεί να φαίνεται ότι ξεκινούν «από τα ευγενέστερα κίνητρα, σίγουρα δεν είναι δύσκο-

---

8. Sam Moss, «On the Impotence of Revolutionary Groups», *Living Marxism* τ. 4, ν. 7 (1939).

9. Ό.π., σ. 216.

We Unhappy Few

λο να γίνει αντιληπτό ότι μπορεί κανείς να συμπάσχει με κάποιον άλλο μόνο όταν αναγνωρίσει ότι ο πόνος του άλλου είναι ίδιος με τον δικό του».¹⁰

Διαχωρισμένοι από τους συναδέλφους τους εργάτες οι οποίοι δεν συμμερίζονται τις ανησυχίες τους, οι «επαναστάτες» τείνουν να ενώνονται έξω από τον χώρο εργασίας τους με άλλους που τους μοιάζουν, με ανθρώπους που ενδιαφέρονται για την αλλαγή της κοινωνίας. Ωστόσο, καθώς αυτές οι ομαδοποιήσεις επιθυμούν να επηρεάσουν την ταξική πάλη σε μη-επαναστατικές συνθήκες, αντιμετωπίζουν ένα δίλημμα: είτε θα καταστούν αποτελεσματικοί αλλά υπό τον όρο ότι προσαρμόζονται στα όρια του κινήματος –παύοντας έτσι να είναι επαναστάτες– είτε θα διατηρήσουν τις επαναστατικές τους αρχές με συνέπεια η παρέμβασή τους να στερείται αποτελεσματικότητας.

Ο Moss υποστηρίζει ότι τέτοιες ομάδες «δεν έχουν επηρεάσει σε τίποτα την πορεία της ιστορίας είτε προς θετική είτε προς αρνητική κατεύθυνση».¹¹ Η διαχωρισμένη ύπαρξη των «επαναστατικών ομάδων» δεν είναι τότε έκφραση της επαναστατικής τους φύσης και λειτουργίας αλλά προϊόν της εν λόγω μη-επαναστατικής κατάστασης και «όταν η επανάσταση συμβεί, οι δυνάμεις τους θα κατακλυστούν από αυτή, όχι ως οργανώσεις εν λειτουργία αλλά ως μεμονωμένοι εργάτες».¹²

Μια κεντρική πλευρά της επιχειρηματολογίας του Moss είναι ο τρόπος με τον οποίο αντικρούει τις δικαιολογίες που δίνουν οι «μη-λενινιστικές» ομάδες και άτομα –όπως η δική του δηλωμένα αντι-πρωτοποριακή ομάδα συμβουλευτικών κομμουνιστών– για τη δική τους δραστηριότητα. Σημειώνοντας ότι οι συμβουλευτικοί κομμουνιστές και άλλοι τονίζουν τη διαφορά τους από τις λενινιστικές ομάδες ισχυρίζονται ότι δεν θέλουν να «καθοδηγήσουν την εργατική τάξη»,¹³ κάνει

---

10. Ό.π.

11. Ό.π., σ. 217. Αναγνωρίζοντας ότι υπάρχει μια διαφορά ανάμεσα στα σημερινά γκρουπούσκουλα και τις «μαζικές επαναστατικές οργανώσεις του παρελθόντος» που μπορεί να φαίνονταν να έχουν μεγαλύτερη επιρροή, ο Moss θέτει το έγκυρο ερώτημα: «πόσο επαναστατικές ήταν αυτές;».

12. Ό.π., σ. 219.

13. Όπως το έθεσε ένας χωρατατζής «ακόμα κι αν μας το ζητούσαν!»

τη σκληρή επισήμανση ότι αυτό δεν αποτελεί τίποτα παραπάνω από μια ιδεολογική διαφορά, στην οποία δεν αντιστοιχεί καμία πρακτική υλική διαφορά ως προς την εξωτερική σχέση τέτοιων ομάδων με την εργατική τάξη.¹⁴ Επίσης, επισημαίνει ότι αν μια «αντι-λενινιστική» επαναστατική ομάδα πετύχει τον δηλωμένο στόχο της για την όξυνση της ταξικής πάλης, ενάντια σε όλα τα προγνωστικά, θα αναλάβει ακριβώς τον «ηγετικό» ρόλο για τον οποίο κατακρίνει τους «λενινιστές» επειδή επιθυμούν να τον παίξουν.

Εγκαταλείποντας την ιδέα ότι η επαναστατική ομάδα μπορεί να οξύνει την ταξική πάλη, ο Moss σκιαγραφεί μια πιο ρεαλιστική θεωρηση για το πώς «αυτά που κάνουμε» μπορεί να σχετίζονται με την επανάσταση. Αντί να αυταπατόμαστε με ψεύτικες ιστορίες περί του «ρόλου των επαναστατών» και περί της δύναμης πειθούς των ιδεών, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η ύπαρξη και η δραστηριότητά μας προκύπτει από μια προσωπική –θα μπορούσε κανείς να πει συναισθηματική– ανάγκη που βασίζεται στις ιδιαιτερότητες της ιστορίας της ζωής μας. Ο Moss σημειώνει ότι ενώ στις παρούσες περιστάσεις μόνο μια μικρή μειοψηφία νιώθει την ανάγκη για αυτή τη δραστηριότητα, και δεν μπορεί να καθοδηγήσει ή να πείσει άλλους που δεν τη συμμερίζονται, η ύπαρξή της υποδηλώνει ότι όταν μεγαλύτερες μάζες ανθρώπων ωθηθούν να νιώσουν μια παρόμοια ανάγκη –όχι από ιδιαίτερες προσωπικές περιστάσεις, αλλά από την αντικειμενική κατάσταση– θα δράσουν με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή θα συναντηθούν και θα χρησιμοποιήσουν ό,τι όπλα μπορούν να βρουν. Ο Moss υποστηρίζει ότι όταν δράσουν δεν θα το κάνουν επειδή οι ιδέες τους θα έχουν αλλάξει αλλά λόγω μιας αλλαγμένης αίσθησης για το τι είναι αναγκαίο να γίνει, η οποία όταν οδηγήσει σε δράση θα έχει ως αποτέλεσμα την αλλαγή των ιδεών τους. Μέχρι τότε, ο Moss υποστηρίζει ότι ενώ άλλες ομάδες

---

14. «Όπως κι αυτοί, λειτουργούμε έξω από τη σφαίρα της παραγωγής όπου διαδραματίζεται η ταξική πάλη, όπως κι αυτοί είμαστε απομονωμένοι από τη μεγάλη μάζα των εργατών. Διαφέρουμε μόνο ως προς την ιδεολογία από όλες τις άλλες ομάδες, αλλά έπειτα είναι μόνο στην ιδεολογία που κι όλες οι άλλες ομάδες διαφέρουν μεταξύ τους. Πρακτικά δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε όλες αυτές τις ομάδες». Ό.π., σ. 218.

We Unhappy Few

υπερτονίζουν τη σπουδαιότητα των ιδεών και επομένως των εαυτών τους ως φορέων αυτών των ιδεών «εμείς θέλουμε να βλέπουμε την αλήθεια κάθε κατάστασης».¹⁵

Συνεπώς, τι είμαστε εμείς; – Αποκλίνοντες και φρικιά.

Γιατί κάνουμε αυτό που κάνουμε; – Γιατί εξυπηρετεί μια προσωπική μας ανάγκη.

Και τι μπορούμε τότε να κάνουμε; – Μπορούμε, ενδεχομένως, να δούμε τουλάχιστον την αλήθεια της κατάστασης.

Ο σκεπτικισμός του Moss αγγίζει μια ευαίσθητη χορδή. Υπάρχουν εκατοντάδες «επαναστατικές» ομάδες, οι οποίες συχνά εκφράζουν την πίστη τους σε συγκεκριμένες ιδεολογίες που έχουν οριστεί από κάποιους επιφανείς στοχαστές του παρελθόντος, οι οποίες συχνά χρησιμοποιούν τους όρους «μαρξιστική», «κομμουνιστική», «αναρχική», «σοσιαλιστική» ή «εργατική» ομάδα στα ονόματά τους, οι οποίες συχνά διεκδικούν τον ρόλο του κόμματος, ή βλέπουν τον εαυτό τους ως εμβρυικό πόλο για την ανασυγκρότηση ενός μελλοντικού (ή φαντασιακού) κόμματος. Μια εύλογη αντίδραση απέναντι σε αυτές τις ομάδες και σε ένα μεγάλο μέρος της δραστηριότητάς τους είναι ο σκεπτικισμός. Μπορεί κανείς να βρίσκει πιο συμπαθείς ορισμένες από αυτές τις ομάδες από άλλες ή/και να βρίσκει ορισμένα από τα μέλη τους πιο συμπαθή από άλλα, αλλά σαν σύνολο παρουσιάζουν μια μάλλον θλιβερή εικόνα. Υπάρχουν τόσο πολλές απερισκεπτες και αφελείς παραδοχές, τόσο πολλές υπεκφυγές, ψευδαισθήσεις και αυταπάτες, αναισχυντες αντιφάσεις ανάμεσα σε αυτό που κάνουν πραγματικά οι άνθρωποι και σε αυτό που νομίζουν ότι κάνουν, ανάμεσα στην ιστορία που λένε στον εαυτό τους και την πραγματικότητα της επιρροής τους στον κόσμο, ανάμεσα στις πομπώδεις φιλοδοξίες τους και τη μιζέρια της πραγματικότητάς τους. Το πόσο μεγάλο μέρος του χρόνου και της ενέργειας που αυτές οι ομάδες δαπανούν απλώς για τη διατήρηση της ύπαρξής τους είναι επίσης αξιοσημείωτο, και από

---

15. Ό.π., σ. 219.

καιρό σε καιρό περνάνε κρίσεις που συχνά οδηγούν σε δηλητηριώδεις διασπάσεις και τσακωμούς.

Πολλοί προτιμούν να αποφεύγουν αυτό τον κόσμο των τυπικά οργανωμένων ομάδων και να κινούνται χαλαρά εντός μιας σκηνής ή ενός χώρου, μετέχοντας σε πιο μετριοπαθή εγχειρήματα. Ωστόσο, ακόμη και αυτοί που ποτέ δεν γοητεύτηκαν ή νιώθουν ακόμα και απέχθεια προς τη συμμετοχή σε γκρουπούσκουλα παραμένουν υπό μια ορισμένη έννοια κομμάτι της «κομμουνιστικής ομάδας», ορισμένης ως το σύνολο των ανθρώπων που είναι προσανατολισμένοι προς το κομμουνιστικό ξεπέραςμα του καπιταλισμού.¹⁶ Και πρέπει να σημειωθεί ότι οι ψευδαισθήσεις δεν περιορίζονται στις τυπικά οργανωμένες ομάδες αλλά υπάρχουν επίσης μέσα στους άτυπους χώρους και τις σκηνές,¹⁷ και, σίγουρα, μέσα στα ίδια τα άτομα.

Η κριτική των ανεπαρκειών άλλων ανθρώπων και ομάδων σπάνια επεκτείνεται στο πρόσωπο αυτού που την ασκεί και, πράγματι, τέτοιες κριτικές που αφορούν άλλους μπορεί να λειτουργήσουν ως συνδεδετικό υλικό για όσους μοιράζονται τις ίδιες προκαταλήψεις. Όλοι μπορεί να έχουμε την εμπειρία ορισμένων από τα δύσκολα ή ακόμη και τρελά πράγματα που τείνουν να συμβαίνουν στις τυπικά οργανωμένες ομάδες. Σκεφτείτε, για παράδειγμα, ότι, τόσο στους άτυπα οργανωμένους χώρους όσο και στις οργανωμένες ομάδες, συχνά η σύγκρουση δεν αφορά αυτό το οποίο προβάλλεται ως αιτία της· σκεφτείτε τον τρόπο με τον οποίο η συμπεριφορά των άλλων, ιδιαίτερα όταν θεωρείται ότι παραβιάζει συγκεκριμένους κανόνες, μπορεί να γίνει αντικείμενο σκανδάλου και ίντριγκας· σκεφτείτε το πώς κανείς πιέζεται να πάρει θέση σε ευτελείς προσωπικές διαμάχες· σκεφτείτε πόσο συναισθηματικά φορτισμένα μπορεί να γίνουν τα επιχειρήματα· σκεφτείτε το πώς μπορεί κανείς να πέσει σε μια δίνη όπου υιοθετεί συμπεριφορές και ρόλους συγκεκριμένου τύπου· σκεφτείτε πόσο επώδυνες και προσωπικές μπορεί να είναι οι πολιτικές ρήξεις· σκεφτείτε πόσο κακός μπορεί να γίνει ο ένας άνθρωπος για τον άλλο. Δεν είναι

---

16. Αν όχι, είναι απίθανο να διαβάζουν αυτό το κείμενο.

17. Βλ. Tiquun, «Theses on the Terrible Community» στο *Tiquun 2* (Οκτώβριος 2001).

We Unhappy Few

ενδεχομένως υπερβολή να πούμε ότι τόσο οι τυπικά οργανωμένες ριζοσπαστικές ομάδες όσο και οι χαλαρότεροι χώροι ρέπουν κατά καιρούς σε μορφές τρέλας.

Όσον αφορά τις αξιώσεις των πολιτικών ομάδων, τόσο εμείς όσο και άλλος κόσμος συχνά χρησιμοποιούμε συγκεκριμένα αποσπάσματα του Μαρξ. Υπάρχουν οι πυκνογραμμένες του «Θέσεις για τον Φόυερμπαχ» στις οποίες ο Μαρξ άσκησε κριτική σε όσους διαιρούν την κοινωνία σε δύο μέρη, ένα εκ των οποίων έχει τον ρόλο να διαπαιδαγωγήσει το άλλο, και στις οποίες υποστήριξε ότι η κοινωνική αλλαγή και η αλλαγή του εαυτού πρέπει να γίνουν κατανοητές ως ενιαία επαναστατική πρακτική στην οποία ο παιδαγωγός πρέπει να διαπαιδαγωγηθεί.¹⁸

Υπάρχει η επιμονή του, σε μια επιστολή του προς τον Ρούγκε, στη θέση ότι «εμείς» δεν έχουμε αρχές και διδασκαλίες να δώσουμε στον κόσμο και τους αγώνες του, αλλά αντίθετα ότι το έργο μας είναι να βοηθήσουμε τον κόσμο να συνειδητοποιήσει αυτό για το οποίο ήδη αγωνίζεται.¹⁹ Ύστερα υπάρχει η φράση από τη *Γερμανική Ιδεολογία* ότι ο κομμουνισμός δεν είναι ένα ιδανικό που επιδιώκουμε να πραγ-

---

18. «Η υλιστική διδασκαλία, πως οι άνθρωποι είναι προϊόντα των περιστάσεων και της αγωγής και, κατά συνέπεια, οι αλλαγμένοι άνθρωποι είναι προϊόντα άλλων περιστάσεων και αλλαγμένης αγωγής, ξεχνάει πως οι περιστάσεις αλλάζουν ίσα-ίσα από τους ανθρώπους και πως ο παιδαγωγός πρέπει και ο ίδιος να διαπαιδαγωγηθεί. Η θεωρία αυτή καταλήγει λοιπόν αναγκαστικά στο να χωρίζει την κοινωνία σε δυο μέρη, που το ένα από τα δυο στέκει πιο πάνω από την κοινωνία». Μαρξ, *Θέσεις για τον Φόυερμπαχ*, μετάφραση που δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα του περιοδικού *Praxis Review*.

19. «Τότε δεν θα αντιμετωπίζουμε τον κόσμο δογματικά με μια νέα αρχή [που θα λέει]: Ιδού η αλήθεια, γονάτισε! Αναπτύσσουμε για τον κόσμο νέες αρχές μέσα από τις αρχές του κόσμου. Δεν του λέμε: Παράτα τους αγώνες σου, είναι μια σαχλαμάρα- εμείς θα σου ανακοινώσουμε το αληθινό σύνθημα του αγώνα. Του δείχνουμε απλώς γιατί αγωνίζεται, και η συνείδηση είναι ένα πράγμα το οποίο ο κόσμος πρέπει να ιδιοποιηθεί ακόμη και αν δεν το θέλει». Κ. Μαρξ, «Επιστολή Μαρξ στον Ρούγκε, Σεπτέμβριος 1843» στο Κ. Μαρξ, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840*, ό.π., σ.198-199.

ματοποιήσουμε αλλά αντίθετα η πραγματική κίνηση που καταργεί τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων.²⁰

Παρόλο που στόχος όλων αυτών των θέσεων είναι να τοποθετήσουν τον «ρόλο των κομμουνιστών» στις σωστές του διαστάσεις και, ιδιαίτερα, η έννοια της «πραγματικής κίνησης» φαίνεται να αποτελεί ένα θεμελιώδες κομμάτι της (χεγκελιανής) συμβολής του Μαρξ στην κομμουνιστική θεωρία, δεν είναι καθόλου σαφές ποια ακριβώς συμπεριφορά πραγματικά συνεπάγονται. Η έννοια της πραγματικής κίνησης μπορεί, όπως φαίνεται, να σημαίνει (και να δικαιολογεί) οτιδήποτε, τα πάντα και τίποτα. Πράγματι, φαίνεται ότι υπάρχει ο κίνδυνος να αποτελεί μια εύκολη δικαιολογία για οποιοδήποτε είδος δραστηριότητας, στην οποία κάποιος έχει ήδη προσηλωθεί. Αν υπάρχει μια κίνηση κατάργησης της σημερινής κατάστασης πραγμάτων που συμβαίνει μπροστά στα μάτια μας δεν είναι καθόλου ξεκάθαρο τι είναι αυτή και πώς μπορούμε να σχετιστούμε μαζί της ή να συμμετέχουμε σε αυτή.

Υπάρχουν τρεις βασικές προσεγγίσεις ή νήματα που έχουν εμπνεύσει ιδιαίτερα την κατανόησή μας για το ζήτημα του ποιοι είμαστε και τι κάνουμε. Αυτές οι προσεγγίσεις μπορούν να ταξινομηθούν στις ακόλουθες επικεφαλίδες:

1. Έννοιες και κριτικές της οργάνωσης που εμφανίστηκαν στο δεύτερο επαναστατικό κύμα του 20^{ου} αιώνα, κυρίως ανάμεσα στους συμβουλιακούς, τους καταστασιακούς και τους αριστερούς κομμουνιστές.
2. Η κατανόηση της θεωρίας από το ρεύμα του «Ανοιχτού Μαρξισμού» ως βασισμένης σε μια *συζήτηση* η οποία περιλαμβάνει την αμοιβαία αναγνώριση, την πρακτική αναστοχαστικότητα και την εμμενή κριτική, όπως διατυπώνεται σε ορισμένα κείμενα του Richard Gunn.

---

20. «Ο κομμουνισμός δεν είναι για μας μια κατάσταση πραγμάτων που πρέπει να εγκαθιδρυθεί, ένα ιδεώδες που σ' αυτό θα πρέπει να προσαρμοστεί η πραγματικότητα. Ονομάζουμε κομμουνισμό την πραγματική κίνηση που καταργεί τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων». Μαρξ-Ένγκελς, *Η γερμανική ιδεολογία*, τόμος πρώτος, Gutenberg, 1997, σ. 81.

3. Οι ψυχοδυναμικές έννοιες των ομάδων και του σκέπτεσθαι, ιδιαίτερα αυτές που σχετίζονται με τον Γουίλφρεντ Μπίον.

Αυτές είναι οι προσεγγίσεις που έχουμε βρει χρήσιμες και που έχουν επηρεάσει και συνεχίζουν να επηρεάζουν τη δραστηριότητά μας και γι' αυτό τις παρουσιάζουμε εδώ. Η βασική ιδέα είναι ότι αυτά τα νήματα σκέψης μπορούν να εμπλουτίσουν το ένα το άλλο και να καλύψουν αδυναμίες ή τυφλά σημεία της κάθε μεμονωμένης προσέγγισης.

Δεν νομίζουμε ότι αυτές οι προσεγγίσεις εξαντλούν τις πηγές που μπορούν να αξιοποιηθούν. Η ανάγνωση του Gunn δεν είναι αναγκαία για την κριτική και ανοιχτή χρήση του Μαρξ, ούτε είναι αναγκαίο να γνωρίζει κανείς τη θεωρία του Μπίον για το σκέπτεσθαι προκειμένου να σκέφτεται. Οι συζητήσεις πάνω στην οργάνωση και το κόμμα που ακολούθησαν το '68 και τις οποίες βρίσκουμε σημαντικές δεν είναι οι μόνες τις οποίες αξίζει κανείς να κοιτάξει. Επιπλέον, πολλά από όσα λένε αυτές οι πηγές μπορούν να βρεθούν ή να ξαναανακαλυφθούν με άλλους τρόπους. Το σημαντικό είναι να αντλούμε διδάγματα από την εμπειρία, συμπεριλαμβανομένης της εμπειρίας της προσπάθειας να σκέφτεται κανείς για τον εαυτό του και μαζί με άλλους. Η αφαίρεση που κάνει αυτό το κείμενο θα πρέπει, τελικά, να επιστρέψει φαινομενολογικά στην ίδια την εμπειρία του καθενός. Παρόλο που αυτό είναι κάτι που όλοι πρέπει να κάνουμε με τον δικό μας τρόπο, έχουμε την προσδοκία ότι θα υπάρξει κόσμος που θα αναγνωρίσει τον εαυτό του και τις εμπειρίες του σε ό,τι ακολουθεί και νομίζουμε ότι αυτό που βρήκαμε εμείς χρήσιμο μπορεί να φανεί χρήσιμο και σε άλλους.

I. Η συμβουλευτική ιδεολογία [Councilism] και η κριτική της

Όσον αφορά το ζήτημα της οργάνωσης το δίλημμα του ριζοσπάστη είναι τότε το εξής. Προκειμένου να κάνει κάτι που να έχει κοινωνικό αντίκτυπο, η δράση πρέπει να είναι οργανωμένη. Οι οργανωμένες δράσεις, ωστόσο, στρέφονται σε καπιταλιστικά κανάλια. Φαίνεται ότι προκειμένου να κάνεις κάτι τώρα, δεν μπορεί παρά να κάνεις κάτι που είναι λάθος και προκειμένου να αποφευχθούν οι λανθασμένες κινήσεις, δεν πρέπει να επιχειρηθεί απολύτως καμία. Η πολιτική σκέψη του ριζοσπάστη είναι καταδικασμένη στη μιζέρια· έχει επίγνωση του ουτοπικού χαρακτήρα της και δεν βιώνει τίποτα πέρα από αποτυχίες. Για να υπερασπιστεί απλώς τον εαυτό του, ο ριζοσπάστης τονίζει πάντοτε τον αυθορμητισμό, εκτός κι αν είναι μυστικιστής, έχοντας πάντα στο πίσω μέρος του μυαλού του την κρυφή σκέψη ότι λέει ανοησίες.¹

Όπως έχουμε αναλύσει αλλού, η σύλληψη της επανάστασης ως «κομμουνιστικοποίησης» την οποία υιοθετεί το περιοδικό *Endnotes* είναι προϊόν του δεύτερου επαναστατικού κύματος του 20^{ου} αιώνα.² Συγκεκριμένα, η σύλληψη αυτή αναπτύχθηκε στη Γαλλία τα χρόνια που ακολούθησαν το πιο σπουδαίο γεγονός αυτού του κύματος – τον Μάη του '68. Προέκυψε ως απάντηση στους αγώνες της περιόδου και στις απόπειρες να κατανοηθεί αυτό το κύμα αγώνων και ο νέος τρόπος με τον οποίο τέθηκε το ζήτημα της επανάστασης και του κομμουνισμού. Μια από τις βασικές πλευρές αυτού του διαφορετικού τρόπου με τον οποίο τέθηκε το ζήτημα της επανάστασης περιστρεφόταν γύρω από αυτό που έγινε γνωστό ως «ζήτημα της οργάνωσης».

---

1. Paul Mattick, «Spontaneity and Organisation» στο *Anti-Bolshevik Communism* (Merlin 1978), σ. 120.

2. Βλ., για παράδειγμα, «Bring Out Your Dead» στο *Endnotes* τ. 1 (2008) και Aufheben, «Communist Theory: Beyond the Ultra-left» στο *Aufheben* τ. 11 (2003).

Από το 1917 έως το 1968

Υπήρχε μια εποχή που η απάντηση στο ερώτημα «τι να κάνουμε» έμοιαζε προφανής. Κατά τον 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} υπήρχαν μεγάλες ομάδες μέσα στην εργατική τάξη που προέβαλλαν την αξίωση ότι υποστήριζαν την επανάσταση και τον κομμουνισμό. Υπήρχε ένα διεθνές εργατικό κίνημα το οποίο απαρτιζόταν από μαζικές οργανώσεις –συνδικάτα και κόμματα– οι οποίες υιοθετούσαν, τουλάχιστον κατ’ όνομα, επαναστατικές ιδεολογίες όπως τη σοσιαλδημοκρατική επαναστατική ιδεολογία των Κάουτσκι/Λένιν, την ιδεολογία του επαναστατικού συνδικαλισμού ή του αναρχοσυνδικαλισμού. Το να ήταν κανείς κομμουνιστής ή επαναστάτης ισοδυναμούσε με το να είναι μέλος αυτών των οργανώσεων ή τουλάχιστον να συμμετέχει σε ένα κίνημα που αυτές οι οργανώσεις καθόριζαν σε μεγάλο βαθμό.

Ωστόσο, στο επαναστατικό κίνημα που έθεσε τέλος στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στην Ισπανία αργότερα, αυτές οι οργανώσεις δεν ηττήθηκαν απλώς στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν τον σοσιαλισμό ή τον αναρχισμό που θεωρούνταν στόχοι τους. Αντίθετα, όταν δοκιμάστηκαν στην πράξη, φάνηκαν να προδίδουν ενεργητικά ή και να καταστέλλουν την «επανάσταση». Τα κόμματα της Δεύτερης Διεθνούς στη συντριπτική τους πλειοψηφία στήριξαν τον Α΄ Π.Π. και το κυρίαρχο κόμμα της Διεθνούς –το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας– στη συνέχεια χρησιμοποίησε πρωτοφασιστικές δυνάμεις για να πνίξει στο αίμα τη Γερμανική Επανάσταση. Η Τρίτη Διεθνής φανατιζόταν ότι επαναθεμελίωνε τον «επαναστατικό Μαρξισμό». Σύντομα όμως φάνηκε ότι ήταν υποταγμένη στην εσωτερική πολιτική των Μπολσεβίκων στη Ρωσία, οι οποίοι ενεπλάκησαν στην «πρωταρχική σοσιαλιστική συσσώρευση» της οποίας η βασική διαφορά από την κανονική καπιταλιστική διαδικασία, την οποία αντέγραψε, ήταν το μέγεθος του τρόμου και της ταχύτητας με την οποία μετέτρεψε τους χωρικούς σε προλετάρους.³ Στην Ισπανία, η αναρχική ηγεσία της

---

3. Κατά διεστραμμένο τρόπο ήταν η ίδια η επιτυχία αυτής της πρωταρχικής συσσώρευσης με εθνικούς καπιταλιστικούς όρους που οδήγησε στη συνεχιζόμενη έλξη που ασκούσε αυτή η πολιτική στις αποικιακές και μετα-αποικιακές περιοχές της υφελίου όπου ο «εκσυγχρονισμός ταχείας σύγκλισης» ήταν ο κανόνας.

CNT/FAI συμμετείχε στη δημοκρατική κυβέρνηση και όταν οι αναρχικοί εργάτες αντιστάθηκαν στην αστυνομική επίθεση από την πλευρά της κυβέρνησης της οποίας ηγούνταν οι σταλινικοί, οι αναρχικοί ηγέτες τους είπαν να ξηλώσουν τα οδοφράγματα.⁴ Οι ίδιες οι ομάδες που ξεχώρισαν τον εαυτό τους από την υπόλοιπη τάξη ως το επαναστατικό της στοιχείο, και που μπορεί σε ορισμένες περιόδους να έπαιξαν επαναστατικό ρόλο, ανέλαβαν επίσης αντεπαναστατικούς ρόλους.

Μια αντίδραση την περίοδο που ακολούθησε ήταν η τοποθέτηση του ζητήματος με όρους προδοσίας. Σχηματίστηκαν νέες ομάδες οι οποίες προσδιορίστηκαν βάσει μιας θεώρησης της ιστορίας του παρελθόντος, μιας κατανόησης του πού πήγαν τα πράγματα λάθος και των διδαγμάτων που αντλήθηκαν ή βάσει του ποιος ηγέτης ή τάση είχε δίκιο. Στο κύμα αγώνων της δεκαετίας του '60 και του '70, ο αριθμός των μελών αυτών των ομάδων αυξήθηκε σχετικά. Ωστόσο, οι απόπειρές τους να αντικαταστήσουν τις βασικές ρεφορμιστικές οργανώσεις και να παίξουν τον ηρωικό ρόλο που φαντάζονταν ότι είχαν παίξει οι προπάτορες της προτίμησής τους ήταν αποτυχημένες. Ενώ κατά την προηγούμενη περίοδο, οι «επαναστατικές» οργανώσεις της εργατικής τάξης είχαν επιδείξει μια τάση για ενότητα, οι τροτσκιστικές και μαοϊκές απόπειρες της τελευταίας περιόδου εμφάνισαν γενικά μια τάση προς τον κατακερματισμό, τον ανταγωνισμό, τον σεχταρισμό και συχνά την εξαφάνισή τους και την επαναπορρόφησή τους στη σοσιαλδημοκρατική πολιτική την οποία υποτίθεται επιχειρούσαν να αντικαταστήσουν. Μια εναλλακτική στον οργανωτικό και κομματικό φετιχισμό αυτών των ομάδων αποτέλεσε η σκοπιά της αυτονομίας και του συμβουλιακού κομμουνισμού.

Η επανεμφάνιση και η νέα έκλειψη του συμβουλιακού κομμουνισμού

Η κυρίαρχη οπτική για πολλούς ανθρώπους που συναντήθηκαν στους δρόμους και στις καταλήψεις το '68 ήταν η απόρριψη του «κομματικού κομμουνισμού», είτε του είδους των επίσημων κομμουνιστικών κομμάτων είτε του τροτσκιστικού και μαοϊκού είδους, χάριν της αυτό-

---

4. Βλ. Paul Mattick, «The Barricades Must be Torn Down» στο *International Communist Correspondence* τ. 3, ν. 7-8 (1937).

We Unhappy Few

νομης δράσης των ίδιων των εργατών και της ιδέας που εξέφραζε το σύνθημα «Όλη η εξουσία στα Εργατικά Συμβούλια». Η εναλλακτική στις οργανώσεις όπως το Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας (ΚΚΓ) και τα συνδικάτα, που εναντιώθηκαν στο κίνημα του Μάη, δεν θεωρείτο ότι ήταν μια νέα επαναστατική οργάνωση αλλά, αντίθετα, η αυτοοργάνωση και η αυτονομία της εργατικής τάξης, με την επανάσταση να γίνεται αντιληπτή ως σχηματισμός των συμβουλίων και, μέσω αυτών, διαχείριση της κοινωνίας από τους ίδιους τους εργάτες.⁵

Ο Μάης του '68 έμοιαζε να δικαιώνει την εναλλακτική του «συμβουλιακού κομμουνισμού» στην αποτυχία της Ρώσικης Επανάστασης.⁶ Αντίθετα από τον λόγο περί προδοσίας που πρόσφερε ως εξήγηση ο Τροτσκισμός, ο Μαοϊσμός και ο Αναρχισμός και η συνδεδεμένη με αυτόν απάντηση που συνίστατο στον σχηματισμό νέων οργανώσεων, ο συμβουλιακός κομμουνισμός φάνηκε να προσφέρει μια θεωρητικά πιο ευλογοφανή εξήγηση για το τι πήγε στραβά με το εργατικό κίνημα και τον «κομμουνισμό» τον 20^ο αιώνα. Ο Τροτσκισμός υποστήριζε τον υπέρμαχο της στρατιωτικοποίησης της εργασίας και καταστολέα της Κροστάνδης ως ελευθεριακή ή δημοκρατική εναλλακτική απέναντι στον Στάλιν. Ο «αντι-ρεβιζιονιστικός» Μαοϊσμός ανα-

---

5. Όπως παρατήρησε πρόσφατα μια συντρόφισσα, το επαναστατικό κύμα του οποίου εμβληματικό γεγονός ήταν ο Μάης του '68 αποτελούσε μια «σύγκλιση δύο εξεγέρσεων: από τη μια μεριά, της εξέγερσης της εργατικής τάξης ενάντια στην αποσύνθεση του φορντιστικού συμβιβασμού που είχε οδηγήσει στην αύξηση της παραγωγικότητας καθ' όλη την περίοδο μετά τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο και, από την άλλη μεριά, της εξέγερσης της νέας γενιάς ενάντια σε μια καταπιεστική και απολιθωμένη κοινωνία που δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει στη μεταπολεμική πληθυσμιακή έκρηξη. Παίρνοντας διάφορες μορφές, αυτή η εξέγερση σταδιακά επηρέασε νέους ανθρώπους όλων των κοινωνικών τάξεων, όχι μόνο στη Γαλλία αλλά σε όλες τις χώρες της Δύσης κι ακόμα παραπέρα». Lola Miessleroff, «50 years later in France: From May 68 to the Yellow Vests», Ιούνιος 2019.

6. Δεν επιχειρούμε εδώ να κάνουμε έναν ολοκληρωμένο απολογισμό των γεγονότων αλλά να εγκύψουμε στον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές οπτικές για την οργάνωση εκφράστηκαν από τους ανθρώπους που σκέφτηκαν ανεξάρτητα πάνω στο ζήτημα της επανάστασης. Μια καλή αποτίμηση των ορίων όσων συνέβησαν στο εσωτερικό της εργατικής τάξης περιλαμβάνεται στο κείμενο του Bruno Astarian, «The French strikes of May-June 1968» (Libcom 2013).

γνώρισε το Ρώσικο ψέμα για να το αντικαταστήσει απλώς με το Κινέζικο ψέμα, και ο κλασικός Αναρχισμός επέρριψε την ευθύνη για την αποτυχία του Ισπανικού Αναρχισμού στην προδοσία της ωραίας ιδέας από τους ηγέτες της. Η ανάλυση των συμβουλιακών κομμουνιστών για την παρεμπόδιση της αυτονομίας και της αυτοοργάνωσης των εργατών φάνηκε να προσφέρει μια βαθύτερη εξήγηση. Το πρόβλημα δεν ήταν ο ένας ή ο άλλος ηγέτης αλλά το φαινόμενο της εξάρτησης από την ηγεσία και τη γραφειοκρατική οργάνωση στο σύνολό τους, τα οποία θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν στην αυτενέργεια και την αυτόνομη οργάνωση των εργατών. Αυτή η αντίληψη υποδεικνύει μια πάλη εντός της τάξης ανάμεσα, αφενός, στις δικές της ικανότητες και τη βούλησή της να οργανώσει τους αγώνες της και, αφετέρου, στην τάση της να εναποθέτει την εμπιστοσύνη της σε κάτι που είναι εξωτερικό προς αυτήν.

Η επανεμφάνιση των ιδεών του συμβουλιακού κομμουνισμού το '68 μπορεί να φαίνεται απροσδόκητη. Ο συμβουλιακός κομμουνισμός ως οργανωμένη τάση με ρίζες στη Γερμανική Επανάσταση λίγο-πολύ έπαψε να υπάρχει μέχρι το τέλος του Β' Π.Π.⁷ Ωστόσο, στη μεταπολεμική περίοδο και ιδιαίτερα μετά την επανεμφάνιση των συμβουλίων στην Ουγγαρία το 1956, εμφανίστηκαν ομάδες στις παρυφές του εργατικού κινήματος – διαφωνούντες τροτσκιστές, αναρχικοί, εργατιστές/ αυτόνομοι, «αντιεξουσιαστές» και «ελευθεριακοί» σοσιαλιστές κ.λπ. – που σε αντίθεση με τις επίσημες εργατικές οργανώσεις υιοθέτησαν πλευρές της κριτικής των συμβουλιακών κομμουνιστών και ειδικά τη σκοπιά της εργατικής αυτονομίας. Στη Γαλλία, η επαναφορά της σκοπιάς αυτής ήταν ιδιαίτερα επιδραστική μέσω της ομάδας *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* (ΣήΒ).⁸ Έτσι, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '60, η

---

7. Εν μέρει, η Ολλανδία αποτελούσε εξαίρεση. Βλ. Philippe Bourrinet, «The *Communistenbond Spartacus* and the Council-Communist Current (1942–68)» στο βιβλίο *The Dutch and German Communist Left* (Brill 2016).

8. Η ομάδα Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα διαλύθηκε το 1965 αλλά οι ιδέες της συνέχισαν να έχουν επιρροή, όπως επιρροή συνέχισαν να έχουν και οι ομάδες που είτε προήλθαν από αυτή είτε επηρεάστηκαν από αυτή. Μια ένδειξη της σπουδαιότητας αυτών των ιδεών δίνεται στο βιβλίο των Ντανιέλ και Γκαμπριέλ Κον Μπεντίτ, *Obsolete Communism: The Left-Wing Alternative* (Andre Deutsch 1968) και το βιβλίο του Ρισάρ Γκομπέν, *Η καταγωγή του αριστερισμού* (Ελεύθερος Τύπος 1990).

ανάγνωση της αποτυχίας της Ρώσικης Επανάστασης και του εργατικού κινήματος γενικότερα η οποία βασιζόταν στον συμβουλευτικό κομμουνισμό καθώς και η απόπειρά της να συναρθρώσει έναν αντι-μπολσεβίκικο κομμουνισμό, είχαν μεγάλη επιρροή. Το αντιεξουσιαστικό και αντιγραφειοκρατικό πνεύμα των εξεγέρσεων της εποχής ταίριαζε με τις θέσεις της κριτικής που διατύπωσε ο συμβουλευτικός κομμουνισμός. Συγκεκριμένα, ο αντιδραστικός ρόλος των συνδικάτων και των επίσημων κομμουνιστικών κομμάτων –και η αντίθεση των εργατών σε αυτά– έμοιαζε να επιβεβαιώνει την αντίληψη περί της ύπαρξης ενός αυτόνομου εργατικού αγώνα διαχωρισμένου από αυτές τις οργανωτικές μορφές. Επιπρόσθετα, παρόλο που ο συμβουλευτικός κομμουνισμός και πολλές από αυτές τις νέες τάσεις διατηρούσαν ουσιαστικά μια εργατίστικη οπτική, ήταν δυνατό σε κάποιο βαθμό να προσαρμοστεί η εν λόγω προβληματική της αυτονομίας ώστε να καταστεί μέσο κατανόησης ορισμένων από τους νέους αγώνες που ξέσπασαν εντός και εκτός της παραγωγής –της εξέγερσης της νεολαίας και των κινήματων αντικουλτούρας της εποχής, των αγώνων γύρω από τη φυλή, το φύλο, τη σεξουαλικότητα κ.λπ.– αγώνες απέναντι στους οποίους οι μεγάλες εργατικές οργανώσεις ήταν συχνά αδιάφορες ή εχθρικές, αλλά στους οποίους προσελκυτόταν η νέα γενιά.⁹ Έτσι, η σκοπιά της αυτονομίας εξέφραζε τη γενική ελευθεριακή ή αντιεξουσιαστική διάθεση μεγάλων κομματιών των κινήματων εκείνης της εποχής, μέσα στα οποία δεν θεωρείτο ότι επανάσταση είναι η διαχείριση της κοινωνίας από μια νέα εξουσία αλλά ότι είναι η επίτευξη της αυτονομίας σε όλες τις σφαίρες της ζωής.

Αλλά ενώ υπήρχε ευρεία συμφωνία ότι οι ιδέες της «αυτενέργειας των εργατών» και της «απόδοσης όλης της εξουσίας στα εργατικά συμβούλια» αντιπροσώπευαν μια εναλλακτική στα λενινιστικά όνειρα των μικρών μαοϊκών και τροτσικιστικών γκρουπούσκουλων, υπήρχε διαφωνία για το τι σήμαινε αυτό ως προς τη δραστηριότητα των ανθρώπων. Εδώ είναι χρήσιμο να αντιπαραθέσουμε τη «συμβου-

---

9. Όπως γράφει ο Ανρί Σιμόν, «οι νέες συμπεριφορές των φοιτητών, των γυναικών, των ομοφυλόφιλων κ.ο.κ., η συμπεριφορά των εργατών απέναντι στην εργασία, όλες αντανakλούν την επιθυμία των εμπλεκόμενων να διαχειριστούν οι ίδιοι τον αγώνα για τον εαυτό τους». Henri Simon, *The New Movement* (Solidarity 1975), σ. 3.

λιακή ιδεολογία» καθεαυτή, της οποίας βασικός εκπρόσωπος ήταν το '68 η ομάδα *Informations et Correspondances Ouvrières* (ICO)¹⁰, στις θέσεις της διασημότερης Καταστασιακής Διεθνούς (ΚΔ). Οι απόψεις και των δύο αυτών ομάδων είχαν κάποια επιρροή στην κατάσταση. Ενώ η πρώτη χαρακτηριζόταν από έναν βαθύ σκεπτικισμό σχετικά με τη σπουδαιότητα των «επαναστατών» και από δυσπιστία για τις αφηγήσεις τους περί της σπουδαιότητάς τους, η δεύτερη έγινε γνωστή για τη σπουδαιότητα που απέδιδε στο επαναστατικό κίνημα και στον εαυτό της ως το πιο προωθημένο κομμάτι του.

Η συμβουλευτική ιδεολογία της ICO

Το ρεύμα της συμβουλευτικής ιδεολογίας (councilism), του οποίου βασικός εκπρόσωπος το '68 ήταν η ομάδα ICO και το οποίο συνεχίζει να υπάρχει μέχρι σήμερα με την ομάδα *Echanges et Mouvement*, ξεκινά από την αναγνώριση του γεγονότος ότι το ερώτημα «τι πρέπει να κάνουμε» το οποίο θέτουν στους εαυτούς τους οι επίδοξες επαναστατικές ομάδες προκύπτει γενικά γιατί οι ομάδες αυτές βρίσκονται «έξω» από τους χώρους εργασίας ή από άλλες καταστάσεις αγώνα.¹¹ Νιώθοντας την ανάγκη να έρθει σε επαφή με όσους συμμετέχουν άμεσα στους αγώνες, ιδιαίτερα με τους «εργάτες», ο επίδοξος επαναστάτης θα επιχειρήσει να ασκήσει επιρροή μέσω προκηρύξεων ή κειμένων που αν δεν προσφέρουν με ρητό τρόπο «καθοδήγηση», προσφέρουν τουλάχιστον «συμβουλές» και «μαθήματα». Ή, ενδεχομένως, αναγνωρίζοντας την αποτυχία μιας τέτοιας εξωτερικής παρέμβασης, οι πιο ακτιβιστές μπορεί να επιχειρήσουν να εισέλθουν στον αγώνα πηγαίνοντας στα εργοστάσια ή όπου αναμένεται να υπάρξει δράση. Ο «συμβουλι-

---

10. Η ICO ήταν λίγο πολύ άμεση συνέχεια της ομάδας ILO (*Informations Liaisons Ouvrières*), μιας ομάδας που διασπάστηκε από την ομάδα ΣήΒ το 1958 λόγω της πιο παρεμβατιστικής κατεύθυνσης στην οποία ήθελε να τη στρέψει ο Καστοριάδης. Η αλλαγή του ονόματος –από *liaisons* (συνδέσεις) σε *correspondances* (αλληλογραφία)– δείχνει την κατεύθυνση της συμβουλευτικής ιδεολογίας προς την οποία κινείτο η ομάδα.

11. Αναφερόμαστε στην «κυρίαρχη» θέση εντός της ICO γιατί στην περίοδο που ακολούθησε το '68 στην ICO συνέρρευσαν άτομα και ομάδες με διαφορετικές οπτικές μέχρι τη διάλυσή της το '72.

ακός» αποκηρύσσει την επιθυμία των «επαναστατών» για έναν τέτοιο ρόλο. Πέρα από την άμεση δραστηριότητα που μπορεί να έχουν στον δικό τους χώρο εργασίας, οι υποστηρικτές της συμβουλευτικής ιδεολογίας κυρίως κυκλοφορούν πληροφορίες και αναλύσεις, και σύμφωνα με την εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους απλώς προσπαθούν να κατανοήσουν «τι πραγματικά κάνουν οι άνθρωποι και ποιο είναι το πραγματικό νόημα αυτών των πράξεων».¹²

Αυτός ο σκεπτικισμός για τη σπουδαιότητα των «επαναστατών» και της πολιτικής τους «παρέμβασης» στους αγώνες είναι πολύ εύλογος όταν πρόκειται για αγώνες στους χώρους εργασίας. Πράγματι ισχύει ότι σε τέτοιες συγκρούσεις η διάκριση ανάμεσα σε αυτούς που είναι μέσα και σε αυτούς που είναι έξω από τον χώρο εργασίας είναι συνήθως θεμελιώδης. Το τι πρέπει να γίνει «μέσα» στον χώρο εργασίας είναι άμεσα εμφανές, οι δυνατότητες που υπάρχουν καθορίζονται από τη θέση των εργατών, τον ρόλο τους στην επιχείρηση, τη θέση της επιχείρησης στην οικονομία, τις σχέσεις μεταξύ των εργατών που εργάζονται μαζί κ.λπ. Συγκριτικά, λίγα πράγματα μπορείς να κάνεις με αποτελεσματικότητα «απέξω» εκτός αν πρόκειται για μια δράση που ζητούν όσοι εμπλέκονται άμεσα.

Η συλλογή και η ανάλυση πληροφοριών σχετικά με τους αγώνες μπορεί να είναι μια εξαιρετικά απαιτητική αγωνιστική δραστηριότητα,¹³ αλλά οι περισσότεροι πολιτικοποιημένοι και «επίδοξοι επαναστάτες» δεν βρίσκουν τον περιορισμό της δραστηριότητάς τους σε αυτό τον ρόλο καθόλου ελκυστικό. Ένα επιχείρημα που επαναλαμβάνεται συχνά είναι ότι η συμβουλευτική τοποθέτηση συνεπάγεται το να είναι κανείς παθητικός θεατής της ταξικής πάλης και τίποτα παραπάνω από ταχυδρόμος της τάξης.¹⁴ Οι περισσότεροι που έλκονται

---

12. Echanges et Mouvement, «What is Echanges et Mouvement as a Group?» *Collective Action Notes* 14–15 (1996), σ. 31.

13. Πράγματι, παρόλο που ένα βασικό χαρακτηριστικό της συμβουλευτικής ιδεολογίας είναι ο σκεπτικισμός απέναντι στην οργάνωση, μπορείς να διακρίνεις μια αξιοσημείωτα συνεπή και αποφασισμένη βούληση για οργάνωση στη συνέχεια των ομάδων ILO/ICO/Echanges.

14. Στην πραγματικότητα, η επιθυμία να είναι κανείς ταχυδρόμος της τάξης, δηλαδή να είναι κανείς ταχυδρόμος για δεσεκατομμύρια ανθρώπους, είναι μια εξαιρετικά φιλόδοξη και απραγματοποίητη επιθυμία.

από την ιδέα της επανάστασης υποστηρίζουν συνήθως ότι πρέπει να υπάρχει κάτι παραπάνω που θα μπορούσαμε «εμείς» να κάνουμε. Ο συμβουλευτικός θα επιχειρηματολογούσε ότι όσοι θεωρούν αυτόν τον ρόλο εξαιρετικά περιοριστικό συνήθως κλείνουν τα μάτια στα φτωχά αποτελέσματα των προσπαθειών τους να «κάνουν κάτι παραπάνω», να παίξουν επαναστατικό ρόλο. Όπως υποστηρίζει ο Ανρί Σιμόν, η μορφή της ύπαρξης της «ηθελημένης ομάδας», η οργάνωσή της γύρω από ένα κοινό σύνολο ιδεών αντί για την κοινή κατάσταση από την οποία αναδύεται η αυθόρμητη οργάνωση, οδηγεί σε συγκεκριμένα και καθορισμένα είδη δράσης: «Τις περισσότερες φορές μια μικρή συλλογικότητα απευθύνεται με λόγο και δράση σε μια μεγαλύτερη, αναπόφευκτα εντός ενός πλαισίου στο οποίο οι άνθρωποι που “γνωρίζουν” (ή νομίζουν ότι γνωρίζουν) απευθύνονται στους ανθρώπους που “δεν γνωρίζουν” (ή γνωρίζουν ατελώς) και οι οποίοι πρέπει να πειστούν».¹⁵

Αντιθέτως, για τον συμβουλευτικό αυτό που χρειάζεται είναι να διδαχτούμε από αυτούς τους αγώνες και να αντισταθούμε στον πειρασμό να δώσουμε συμβουλές ή καθοδήγηση. Η τελευταία θεωρείται ως «μια ελιτίστικη έννοια που δημιουργήθηκε από όσους επιδιώκουν να χρησιμοποιήσουν τους αγώνες των εργατών και να κυριαρχήσουν πάνω τους».¹⁶

Από την τελευταία φράση μπορούμε να διακρίνουμε ότι η ρεαλιστική μετριοπάθεια και ο δικαιολογημένος σκεπτικισμός σχετικά με τις αξιώσεις των ηθελημένων ομάδων¹⁷ ολισθαίνει σε κάτι διαφορετικό – στη θέση ότι οι εν λόγω ομάδες και οι «ανεπιθύμητες παρεμβάσεις» τους μετατρέπονται σε μεγάλο εμπόδιο στην αυτόνομη ανάπτυξη του αγώνα. Από τη συμβουλευτική σκοπιά η νοοτροπία της «ηθελημένης ομάδας», η αντίληψη περί του καθοριστικού της ρόλου, συνήθως δεν έχει σημαντικές επιπτώσεις αλλά σε περιόδους αγώνα θεωρείται ότι

---

15. Henri Simon, «Some Thoughts on Organisation», *Collective Action Notes* (1979), σ. 3.

16. Echanges et Mouvement, «What is Echanges et Mouvement as a Group?»

17. «Η ταξική πάλη υπάρχει και αναπτύσσεται ανεξάρτητα από τις επαναστατικές ομάδες και κινήματα. Το επίπεδο και το μέγεθος της λεγόμενης συμμετοχής των επαναστατικών ομάδων σε μεμονωμένους αγώνες ούτε καθορίζει ποτέ ούτε επηρεάζει ριζικά το επίπεδο και το μέγεθος αυτών των αγώνων». Ό.π.

We Unhappy Few

έχει επιζήμια επίδραση. Θεωρείται ότι αυτές οι ομάδες αντιμετωπίζουν την αυθόρμητη οργάνωση ως αντικείμενο. Στην καλύτερη περίπτωση, συμβαδίζουν ίσως με το κίνημα ενώ ταυτόχρονα «επιχειρούν να το στρέψουν προς τους δικούς τους στόχους και ιδεολογία». Διαβλέπει κανείς εδώ μια αντιστροφή: ενώ θεωρείται λανθασμένη η αντίληψη των επαναστατών περί της αναγκαιότητας και της σπουδαιότητάς τους, τους αποδίδεται ταυτόχρονα ένας ισχυρός ρόλος, ο ρόλος της αφομοίωσης και της καταστροφής των αγώνων που διαφορετικά θα προχωρούσαν περισσότερο.¹⁸

Η Καταστασιακή Διεθνής

Αυτός ο φόβος του να κάνεις κάτι σε σχέση με την τάξη δέχτηκε αυστηρή κριτική από μια άλλη ομάδα που ήταν ενεργή τον Μάη του '68, την Καταστασιακή Διεθνή (ΚΔ) που έγραψε τα εξής:

Έτσι, για τους εργάτες αυτούς, το να *κάνεις κάτι*, μετετράπη αυτομάτως σε μια επαίσχυντη στάση υποκατάστασης του «εργάτη», δηλαδή με κάποια έννοια του καθαρού, καθεαυτό Είναι του εργάτη, ο οποίος, εξ ορισμού, υποτίθεται ότι θα υπήρχε μόνο στο εργοστάσιό του, όπου, λόγω χάρη, οι σταλινικοί θα τον ανάγκαζαν να σιωπήσει και όπου η ICO θα έπρεπε κανονικά να περιμένει όλους τους εργάτες να απελευθερωθούν ιδανικά επί τόπου (διαφορετικά δεν θα ριψοκινδύνευε να υποκαταστήσει τον πραγματικό, αλλά βωβό ακόμα εργάτη;). Μια τέτοια ιδεολογική επιλογή του διασκορπισμού αποτελεί μια πρόκληση απέναντι στη βασική ανάγκη, της οποίας η ζωτική επιτακτικότητα έγινε αισθητή σε τόσους πολλούς εργάτες τον Μάη: την

---

18. Η ομάδα *Théorie Communiste* υποστήριξε αργότερα ότι η προβληματική της αυτονομίας που τίθεται από τη συμβουλευτική ιδεολογία ασκεί κριτική σε όλες τις μεσολαβήσεις που συνδέουν την τάξη με το κεφάλαιο (συνδικάτα, πολιτική κ.λπ.) για το γεγονός ότι αποτελούν ατελείς εκφράσεις της επαναστατικής της ουσίας. Η παρέμβαση των επαναστατών θεωρείται τότε ως μια ακόμα μεσολάβηση που παρεμποδίζει την έκφραση της επαναστατικής ουσίας. Αλλά η ουσία και η ύπαρξη δεν μπορούν να αντιπαρεθεθούν με αυτόν τον τρόπο. Βλ. *Théorie Communiste*, «*Théorie Communiste*», στο περιοδικό *Théorie Communiste* τ. 14 (1997)

ανάγκη συντονισμού και επικοινωνίας αγώνων και ιδεών, που θα μπορούσαν να είχαν ξεκινήσει από τις βάσεις των ελεύθερων συναντήσεων, έξω από τα υποταγμένα στη συνδικαλιστική αστυνομία εργοστάσια.¹⁹

Πράγματι όπως αναπτύσσεται στην επιχειρηματολογία της ΚΔ υπάρχει κάτι το αυτο-αντιφατικό και το μεταφυσικό στη συμβουλευική συλλογιστική, γιατί σίγουρα ακόμα και η περιορισμένη δραστηριότητα παραγωγής και κοινοποίησης των αναλύσεων των λίγων δεκάδων μελών της ICO στους άλλους εργάτες αποτελεί μορφή «υποκατάστασης» των ιδεών τις οποίες θα είχαν αυθόρμητα οι παθητικοί εργάτες που διαβάζουν αυτές τις αναλύσεις!

Η ΚΔ συνδύαζε τη θέση που εκφράζει το σύνθημα «όλη η εξουσία στα συμβούλια» με μια ισχυρή αντίληψη για τη σπουδαιότητα του επαναστατικού κινήματος και της ίδιας της ομάδας ως του πιο προωθημένου κομματιού του.²⁰ Οι περισσότεροι σχολιαστές της ΚΔ δεν έχουν εντοπίσει το πώς η ίδια η αυτοκατανόησή της ως οργάνωσης είχε κεντρικό ρόλο σε ό,τι αφορά τα προτερήματα και τα όρια της θεωρίας που παρήγαγε.²¹ Όπως υποστηρίζει ο Ρολάν Σιμόν, η έλλειψη μετριοπάθειας στις ιδέες της ΚΔ για τη σπουδαιότητα των επαναστατών και της επαναστατικής οργάνωσης συνδέεται με το καινοτόμο περιεχόμενο που έδωσε η ΚΔ στα εργατικά συμβούλια και, ως εκ τούτου,

---

19. ΚΔ, «Η αρχή μιας εποχής» (*Internationale Situationniste* 12) περιλαμβάνεται στον τόμο IS/Πέρλμαν/Μάτικ κ.ά., 1968 η χρονιά που συγκλόνησε τον κόσμο, Ελεύθερος Τύπος (1998).

20. Για μια εξιστόρηση της συμμετοχής των καταστασιακών στα γεγονότα του '68 βλ. το βιβλίο Rene Vignet, *Δυσσασμένοι και σιτουασιονιστές μέσα στο κίνημα των καταλήψεων*, Διεθνής Βιβλιοθήκη (1978).

21. Σε ένα από τα καλύτερα βιβλία για τον Ντεμπόρ και την ΚΔ, ο Anselm Jappe δηλώνει το εξής: «Αφιερώσαμε μόνο το απολύτως απαραίτητο ενδιαφέρον σε ορισμένες άλλες πλευρές, όπως η συζήτηση γύρω απ' τον ρόλο της επαναστατικής οργάνωσης, που ναι μεν ήταν σημαντική άλλοτε, αλλά που σήμερα παραπέμπει μάλλον στις βυζαντινές διαμάχες γύρω από την ανθρωπινή ή θεία φύση του Χριστού». Anselm Jappe, *Γκυ Ντεμπόρ* (Ελεύθερος Τύπος, 1998), σ. 15. [(σ.τ.μ.) Αυτό οφείλεται και στις πολιτικές θέσεις του Jappe, ο οποίος ανήκει στο θεωρητικό ρεύμα της «κριτικής της αξίας» το οποίο αρνείται την ταξική πάλη ως φορέα της επαναστατικής αλλαγής.]

We Unhappy Few

με τον τρόπο που η ΚΔ σημείωσε μια θεμελιώδη πρόοδο σε σχέση με άλλες ομάδες της εποχής.²²

Μέσα από τις έννοιες της κριτικής της μιζέριας της καθημερινής ζωής και της άρνησης της εργασίας, η ΚΔ ήρθε σε επαφή με ένα στοιχείο του επαναστατικού κύματος μέσα στο οποίο βρισκόταν, το οποίο διαφοροποιούταν από τα προηγούμενα κύματα μέσα στον 20^ο αιώνα. Σύμφωνα με αυτόν τον διαφορετικό χαρακτήρα, η ΚΔ υποστήριζε ότι τα συμβούλια θα πρέπει να αποκτήσουν νέο περιεχόμενο, το οποίο δεν θα βασίζεται στη διαχείριση της εργασίας και του υπάρχοντος κόσμου αλλά στην κατάργηση της εργασίας –«με την τρέχουσα έννοια»²³– και τον αδιάκοπο ριζοσπαστικό μετασχηματισμό του κόσμου.²⁴ Στην ΚΔ η αντίφαση ανάμεσα στα συνθήματα «Όλη η εξουσία στα εργατικά συμβούλια!» και «Μη δουλεύετε ποτέ!» δεν είναι μια απόλυτη αντίφαση, αλλά μια παραγωγική αντίθεση της θεώρησής τους.

Επομένως, η θεώρηση ότι στην ΚΔ απλώς επαναλαμβάνονται τα όρια της ΣήΒ που ταύτιζε τον σοσιαλισμό με την εργατική αυτοδιαχείριση είναι λάθος. Όπως γράφει ο Ρολάν Σιμόν, η ΚΔ «δεν συνέλαβε ποτέ τον κομμουνισμό ως διαχείριση της παραγωγής από τους εργάτες, “ως ψευδοέλεγχο των εργατών πάνω στην αλλοτρίωσή τους”, ο κομμουνισμός τίθεται πάντα ως οικοδόμηση της ανθρώπινης κοινότητας μέσα από την κατάργηση της ανταλλαγής, του εμπορεύματος και της διαίρεσης της κοινωνίας σε τάξεις, τίθεται ως προς το περιεχόμενό του κι όχι ως μορφή διαχείρισης». Ωστόσο, συμπληρώνει, «προκειμένου να φτάσει εκεί, η ΚΔ παρέμεινε εγκλωβισμένη στη θεωρητική αναγκαιότητα του να προϋποθέτει μια στιγμή κατά την οποία το προλεταριάτο γίνεται αντικείμενο του εαυτού του, τη στιγμή της απελευθέρωσής του, που εξηγεί τη μεγάλη σημασία που αποδίδεται

---

22. Roland Simon, *Fondements Critiques d'une Théorie de la Révolution* (Senonevero 2001).

23. ΚΔ, «Κυριαρχία της φύσης, ιδεολογίες και τάξεις», *Internationale Situationniste* 8 (περιλαμβάνεται στη συλλογή κειμένων *Το Ξεπέρασμα της Τέχνης*, Ύψιλον 1999).

24. «Αυτή η οργάνωση... δεν αποσκοπεί στην αυτοδιαχείριση του υπάρχοντος κόσμου από τις μάζες, αλλά στον αδιάκοπο μετασχηματισμό του». ΚΔ, «Ελάχιστος ορισμός των επαναστατικών οργάνωσεων», *Internationale Situationniste* 11, ό.π.

στη μορφή του Συμβουλίου ως της διεαυτό ύπαρξης του προλεταριάτου, της ύπαρξης του ως υποκειμένου-αντικειμένου, της προλεταριακής τάξης της συνείδησης ως μορφής».²⁵

Ο θεμελιώδης ρόλος των επαναστατών και της επαναστατικής οργάνωσης προϋποτίθεται από αυτή την ανάγκη των εργατών να πραγματώσουν αυτό το νέο επαναστατικό περιεχόμενο της κατάργησης της εργασίας μέσω των συμβουλίων.²⁶ Αυτές οι μεγάλες απαιτήσεις που τίθενται στους εργάτες και την οργανωτική μορφή μέσα από την οποία γίνονται υποκείμενο συνοδεύονται από ακραία μεγάλες απαιτήσεις στην επαναστατική οργάνωση κατά την περίοδο πριν αυτό επιτευχθεί. Η ΚΔ απέρριψε απολύτως το μοντέλο που υιοθετούν οι περισσότερες επαναστατικές οργανώσεις: τον προσηλυτισμό και τη στρατολόγηση αδαών μελών που στη συνέχεια διδάσκονται την κομματική γραμμή. Αντιθέτως, απαιτούσαν από τα επίδοξα μέλη τους την αυτόνομη και πλήρη αφομοίωση της θεωρίας και ένα επίπεδο «πρακτικής αλήθειας»,²⁷ δηλαδή τη συνοχή της πρακτικής συμπεριφοράς τους με τη θεωρία.²⁸

---

25. Roland Simon, «From the critique of work to the overcoming of programmatism: a theoretical transition: the Situationist International» στο *Fondements Critiques*, ό.π.

26. (σ.τ.μ.) Δεν συμφωνούμε με τη θέση των Endnotes και του Ρολάν Σιμόν ότι η εν λόγω σύλληψη του προλεταριάτου οδηγεί απαραίτητα στην αναγκαιότητα της *διαχωρισμένης* επαναστατικής οργάνωσης. Το ζήτημα που τίθεται είναι η δημιουργία μη-αλλοτριωτικών μεσολαβήσεων και μορφών οργάνωσης της εμπειρίας μέσα στους αγώνες.

27. «Η Κ.Δ. πρέπει να δρα όπως ένας άξονας: να δέχεται την κίνησή της από τις επαναστατικές ορμές ολόκληρου του κόσμου και να επιταχύνει με ενιαίο τρόπο τη ριζοσπαστική τροπή των γεγονότων. Αντίθετα από τους καθυστερημένους τομείς που πασχίζουν να πετύχουν πάνω απ' όλα μια τακτική ενότητα (τα κοινά, εθνικά ή λαϊκά Μέτωπα), η Κ.Δ. και οι συμμαχικές αυτόνομες ομάδες θα συναντηθούν μόνο στην αναζήτηση μιας οργανικής ενότητας, επειδή κρίνουν ότι η τακτική ενότητα είναι αποτελεσματική μόνον εκεί που μπορεί να υπάρξει οργανική ενότητα. Τόσο η ομάδα όσο και το άτομο πρέπει να ζει με την ταχύτητα ριζοσπαστικοποίησης των γεγονότων, γιατί μόνον έτσι θα μπορέσει να τα ριζοσπαστικοποιήσει με τη σειρά του. Αυτό σημαίνει επαναστατική συνοχή». Ρ. Βανεγκέμ, «Στόχος μας η πρακτική αλήθεια», ό.π.

28. «Όλα τα μέλη της [πρέπει] ν' αναγνωρίζουν και ν' αυτοοικειοποιούνται τη *συνοχή της κριτικής της*: αυτή η συνοχή πρέπει ν' αφορά την κα-

Η ΚΔ δεν θα ισχυριζόταν ποτέ ότι παρήγαγε αυτή την καθολική κριτική από το κεφάλι της. Παρόλο που οι προωθημένες θέσεις της ως προς την αναγνώριση της φύσης του νέου ξεσπάσματος μπορούν να συνδεθούν με την προέλευσή της από την καλλιτεχνική πρωτοπορία (που και η ίδια ήταν προϊόν του τελευταίου επαναστατικού κύματος), άντλησαν επίσης τη θεωρία τους από τις ενδείξεις που έδιναν οι νέοι αγώνες ενάντια στην αλλοτρίωση: από τους ανθρακωρύχους στην Αστούριας μέχρι τους εξεγερμένους του Watts και, ευρύτερα, μέχρι τις εξεγέρσεις της νεολαίας που ξέσπασαν σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο.²⁹ Το έργο της επαναστατικής οργάνωσης ήταν να συλλάβει ό,τι συνέβαινε, ό,τι προεικονιζόταν στις εξεγέρσεις που πραγματοποιούνταν, εντός μιας ενιαίας επαναστατικής θεωρίας και να το επικοινωνήσει σε όσους αναζητούσαν τη διαύγηση της κατάστασης.

Ενώ στο κείμενο *Ελάχιστος Ορισμός των Επαναστατικών Οργανώσεων* η ΚΔ αναφέρεται στην ανάγκη αυτοδιάλυσης της επαναστατικής οργάνωσης τη στιγμή της νίκης της, αυτή η νίκη θα είναι η πραγμάτωση της καθολικής κριτικής της οργάνωσης από τις ίδιες τις μάζες μέσα στα συμβούλια.³⁰ Για να συναντηθεί η καθολική ή ολοκληρωτική κριτική με τις μορφές της αυτόνομης οργάνωσης, θα πρέπει η ίδια η καθολική κριτική να αποκτήσει ύπαρξη και το όχημα για αυτό είναι η αυτοπροαίρετη ηθελημένη οργάνωση. Τη χρονιά που προηγή-

---

θεαυτό κριτική θεωρία και τη σχέση ανάμεσα σ' αυτήν τη θεωρία και την πρακτική δραστηριότητα» ΚΔ, «Ελάχιστος ορισμός των επαναστατικών οργανώσεων», ό.π.

29. Η ΚΔ μπορούσε να σκεφτεί ότι οι ιδέες της βρίσκονταν στα κεφάλια όλων γιατί το σεξ, τα ναρκωτικά και το ροκ εν ρολ είχαν κάνει τη δουλειά της για λογαριασμό της. Δεν μας είναι τόσο ξεκάθαρο πώς οι πολιτισμικές εξελίξεις μας βοηθούν αυτή την περίοδο.

30. «Η προλεταριακή επανάσταση εξαρτάται εξολοκλήρου απ' αυτή την αναγκαιότητα, που συνίσταται στο γεγονός ότι για πρώτη φορά η θεωρία σαν κατανόηση της ανθρώπινης πρακτικής πρέπει να αναγνωριστεί και να βιωθεί απ' τις μάζες. Απαιτεί απ' τους εργάτες να γίνουν διαλεκτικοί και να εγγράψουν τη σκέψη τους μέσα στην πρακτική· έτσι, απαιτεί από ανθρώπους χωρίς ιδιότητες [ανειδίκεντους] πολύ περισσότερα απ' όσα απαιτούσε η αστική επανάσταση απ' τους ειδικούς, που εξουσιοδοτούσε για την πραγματοποίησή της». Γκυ Ντεμπόρ, *Η Κοινωνία του Θεάματος* (Ελεύθερος Τύπος 1986), θέση 123.

θηκε του '68, ο Ντεμπόρ, ο Καγιάτι και ο Βιενέ δήλωσαν ότι το τότε τρέχον έργο της ΚΔ ήταν να «εργαστεί σε διεθνές επίπεδο για την επανεμφάνιση ορισμένων βασικών στοιχείων της σύγχρονης επαναστατικής κριτικής. Η δραστηριότητα της ΚΔ αποτελεί μια *στιγμή* την οποία δεν ταυτίζουμε λανθασμένα με τον *στόχο*: οι ίδιοι οι εργάτες θα πρέπει να οργανωθούν, θα χειραφετηθούν με τις δικές τους προσπάθειες κ.λπ.»³¹

Οι θέσεις της ΚΔ βρίσκονταν σε σημαντικό βαθμό σε αρμονία με ό,τι συνέβαινε την περίοδο του '68, ιδιαίτερα στους φοιτητές και τη νεολαία. Ο Μάης του '68 ήταν η κορύφωση για την ΚΔ και σίγουρα οι αναλύσεις της είχαν μεγάλη επιρροή στα φοιτητικά και τα νεανικά κομμάτια του κινήματος. Τα καταστασιακά συνθήματα στους τοίχους είναι μία από τις πιο αξιομνημόνευτες πλευρές της εξέγερσης. Εντούτοις, ήρθαν αντιμέτωποι με την πραγματικότητα ότι η θεωρία τους δεν αντιστοιχούσε στη δράση των εργατών, οι οποίοι, κόντρα στη φαντασίωσή τους, δεν έφτασαν στο σημείο να φτιάξουν εργατικά συμβούλια.

Η στάση της ΚΔ απέναντι στον εαυτό της ως οργάνωση και τα προβλήματα που αντιμετώπισε αργότερα σχετίζονται με τον ρόλο που απέδιδε στη θεωρία. Όπως σημειώνει ο Ρολάν Σιμον, η ΚΔ αντικατέστησε τη διαλεκτική των παραγωγικών δυνάμεων που οδηγεί στον κομμουνισμό με μια διαλεκτική ανάμεσα «στη θεωρία –την οργάνωση– και τη συνείδηση». Αν το συμβούλιο παρέχει τις πρακτικές συνθήκες για αυτή τη συνείδηση, η θεωρία που προεικονίζει αυτή τη συνείδηση πρέπει κι αυτή να αποκτήσει ύπαρξη και αυτό συμβαίνει μέσω της διάδοσης της επαναστατικής κριτικής στην οποία η αυτοπροαίρετη οργάνωση ή το επαναστατικό κίνημα (κι όχι μόνο η ΚΔ) παίζουν ρόλο.

Η ανάγκη της συγκρότησης της καθολικής επαναστατικής κριτικής που θα υποστεί επεξεργασία και θα διαδοθεί, από τη μια μεριά, από ομάδες και άτομα που ανήκουν σε έναν σχετικά μικρό χώρο και, από την άλλη μεριά, από ένα αυθόρμητο ξέσπασμα των ίδιων των μα-

---

31. Απόσπασμα από το εσωτερικό κείμενο «Response aux camarades de Rennes» το οποίο υπογράφεται από τους Ντεμπόρ, Καγιάτι και Βιενέ και παρατίθεται στο άρθρο T.J. Clark and Donald Nicholson-Smith, «Why art can't kill the Situationist International», October τ. 79 (1997).

We Unhappy Few

ζών, είναι το έργο το οποίο έθεσε η ΚΔ στον εαυτό της και το οποίο τελικά οδήγησε στην κατάρρευσή της.

Έτσι, παρόλο που η ΚΔ είχε προβλέψει και είχε συμβάλλει στην προετοιμασία του εδάφους για τα γεγονότα του '68 περισσότερο από κάθε άλλη ομάδα, οι ελπίδες της για τον σχηματισμό συμβουλίων που θα είχαν ένα ριζικά διαφορετικό περιεχόμενο δεν μπόρεσαν να πραγματοποιηθούν.³² Οι εσωτερικές συγκρούσεις στις οποίες βούλιαξε η ΚΔ στον απόηχο του '68 και οι φρούδες ελπίδες της για ένα «Στρασβούργο των εργοστασίων»,³³ ήταν έκφραση του αδιεξόδου στο οποίο έφτασε το μοντέλο της για τη θεωρία, την οργάνωση και τη συνείδηση που βρισκόταν στη βάση τους.

Η Επιτροπή Δράσης στη Σιτροέν στο Censier

Οι διαφορετικές αντιλήψεις που είχαν πάνω στο ερώτημα του «τι να κάνουμε» η ICO και η ΚΔ το '68 εκδηλώθηκαν στην Επιτροπή Δράσης στη Σιτροέν στο Censier. Κατά το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Μαΐου, καθώς οι απεργίες άρχισαν να διευρύνονται, σχηματίστηκαν επιτροπές δράσης φοιτητών-εργατών σε ολόκληρη τη Γαλλία, οι οποίες προ-

---

32. ΚΔ, «Η αρχή μιας εποχής», ό.π.

33. Ο Βανεγκέμ υποστήριξε (στο κείμενό του «Σημειώσεις για την κατεύθυνση της ΚΔ», 1970) ότι αυτό που η ΚΔ χρειαζόταν για να ξεπεράσει το αδιέξοδο στο οποίο βρισκόταν ήταν ένα είδος αφηνιαστικού χτυπήματος στα εργοστάσια και το βιομηχανικό προλεταριάτο ανάλογο με το σκάνδαλο του 1966 στο Στρασβούργο στον φοιτητικό χώρο [(σ.τ.μ.) την έκδοση με χρήματα της γαλλικής ΕΦΕΕ της μπροσούρας *Η αθλιότητα των φοιτητικών κύκλων* και τη διανομή της σε χιλιάδες αντίτυπα]. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Miguel Amorós: «Το να δηλώνεις ότι πρέπει να έλθεις σε επαφή με τους εργάτες δεν σημαίνει ότι αυτή η επαφή συμβαίνει πραγματικά, αλλά αντίθετα ότι υπάρχει ένας μηχανισμός ψυχολογικής αντιστάθμισης: η πίστη σε ένα αφηρημένο προλεταριάτο, που είναι η δεξαμενή της επαναστατικής ουσίας, το οποίο δεν μπορεί να αγγίξει η απογοήτευση και ως προς το οποίο το μόνο που χρειάζεται είναι να του επικοινωνηθεί η θεωρία της οργάνωσης, ένα έργο το οποίο βαρύνει μια επίλεκτη ομάδα θεωρητικών. Π' αυτό, εξετάζοντας εκ των υστέρων τη φόρμουλα του Βανεγκέμ: «το Στρασβούργο των εργοστασίων», βλέπουμε ότι παραμένει στην κατηγορία των καλών προθέσεων». Miguel Amorós, *A Brief History of the Italian Section of the Situationist International* (Not Bored! 2014).

σπάθησαν να στηρίξουν το κίνημα. Όσοι επιθυμούσαν την επανάσταση συναντήθηκαν στη βάση της αντίληψής τους για το τι έπρεπε να γίνει σε σχέση με το κίνημα.³⁴ Ο Roger Gregoire και ο Φρέντυ Πέρλμαν υποστηρίζουν ότι αυτές οι επιτροπές φοιτητών-εργατών ήταν μια αυθόρμητη αναβίωση της δημιουργικής κοινωνικής δραστηριότητας από τα κάτω που σημάδεψε προηγούμενα επαναστατικά ξεσπάσματα όπως η Παρισινή Κομμούνα. Περιγράφουν τη συμμετοχή τους στην Επιτροπή Δράσης Φοιτητών-Εργατών στη Σιτροέν, μια από τις πολλές ανάλογες επιτροπές που είχαν ως βάση τους το κατειλημμένο κτίριο Censier στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού. Η επιτροπή αυτή αποτελούνταν κυρίως από ανθρώπους που είχαν συναντηθεί στις οδομαχίες των προηγούμενων ημερών και συγκροτήθηκε μετά τον σχηματισμό απεργιακής επιτροπής στα εργοστάσια της Σιτροέν που καλούσε σε επ' αόριστον απεργία. Οι Πέρλμαν και Gregoire περιγράφουν τις προκηρύξεις που γράφονταν και τις δράσεις που γίνονταν: τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισαν το ζήτημα της διαίρεσης ανάμεσα στους μετανάστες και τους ντόπιους Γάλλους εργάτες (από τους οποίους προέρχονται οι συνδικαλιστές)· τον τρόπο με τον οποίο η επιτροπή δράσης χρησιμοποιήθηκε από την ελεγχόμενη από το συνδικάτο απεργιακή επιτροπή του εργοστασίου αλλά στη συνέχεια αποκλείστηκε από το εργοστάσιο· και τις σχέσεις που ανέπτυξαν με ομάδες μη-συνδικαλιστών εργατών στα εργοστάσια.³⁵

Η επιτροπή ήταν αυτόνομη υπό την έννοια ότι δεν αναγνώριζε τη νομιμότητα κανενός «ανώτερου» θεσμού και καμιάς εξωτερικής «εξουσίας». Καθένας μπορούσε να συμμετέχει επί ίσοις όροις στην καθημερινή συνάντηση όπου επινοούνταν εγχειρήματα και σχεδιάζονταν δράσεις απέναντι στη διαρκώς μεταβαλλόμενη κατάσταση. Η κατεύθυνση που πήρε η επιτροπή έδειξε ότι όποιος κι αν ήταν ο πολιτικός προσανατολισμός των μελών της πριν από τον Μάη, η κα-

---

34. Πολλοί από εμάς έχουμε ανάλογες εμπειρίες συμμετοχής σε τέτοιου είδους ad hoc οργανώσεις γύρω από κινήματα, καιτοι πιθανόν όχι της ίδιας έντασης με τον Μάη του '68.

35. Roger Gregoire and Fredy Perlman, *Worker-student action committees: France May '68* (Black and Red 1970), σ. 12–18.

We Unhappy Few

τεύθυνση που κυριάρχησε κατά τη διάρκεια των γεγονότων ήταν σε γενικές γραμμές συμβουλευτική, με τη δημιουργία συνελεύσεων και την ανάπτυξη της αυτενέργειας των εργατών.

Ως προς τη διάκριση του Ανρί Σιμόν ανάμεσα στην ηθελμημένη και την αυθόρμητη οργάνωση, αυτές οι επιτροπές ανήκαν στη δεύτερη κατηγορία καθώς επρόκειτο για ομάδες όπου σε σημαντικό βαθμό τα μέλη τους άφησαν πίσω τους τις προηγούμενες πολιτικές τους δεσμεύσεις προσανατολιζόμενα στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της κατάστασης. Ωστόσο, είχαν επίσης χαρακτηριστικά ηθελμημένης οργάνωσης διότι ένας από τους βασικούς στόχους της επιτροπής στο Censier ήταν να απευθυνθεί και να δράσει προς το ευρύτερο κίνημα και, ειδικά, προς τους εργάτες στα εργοστάσια.³⁶

Αυτό που είναι αξιοσημείωτο στον απολογισμό των Πέρλμαν και Gregoire –και που παρουσιάζει ιδιαίτερη σημασία για μας– είναι η αυτοκριτική που περιλαμβάνει. Κρίνοντας δυσμενώς τις επιτροπές φοιτητών-εργατών στις οποίες συμμετείχαν σε σύγκριση με το Κίνημα της 22^{ης} Μαρτίου,³⁷ οι Πέρλμαν και Gregoire γράφουν ότι για αυτούς που είχαν μαζευτεί στο Censier, το να είναι κανείς επαναστάτης σήμαινε το να συμμετέχει σε κάτι του οποίου η δυναμική βρισκόταν αλλού. Αντί να κατανοήσουν τον εαυτό τους ως μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων που θα προχωρούσε μέσω του ξεπεράσματος συγκεκριμένων εμποδίων, που θα μπορούσε να πάρει πρωτοβουλίες, αυτοπαγιδεύτηκαν στο να ακολουθούν την «αυθόρμητη» δραστηριότητα μιας αφηρημένης φαντασιακής ομάδας: «των ίδιων των εργατών». Όπως υποστηρίζουν, η συγκεκριμένη ομάδα στην οποία συμμετείχαν (η επιτροπή φοιτητών-εργατών) ενώ υποκειμενικά ένιωθε έτοιμη να προχωρήσει στην επανάσταση, αναζητούσε κάποια άλλη ομάδα που θα πυροδοτούσε την κατάσταση και δεν εστίαζε στον ίδιο τον εαυτό

---

36. «Πρέπει να υπογραμμίσω ότι μιλάω για 2 “πόλους”. Ανάμεσα σε αυτά τα δύο άκρα υπάρχουν πολλά υβρίδια τα οποία παρουσιάζουν την ίδια πολυπλοκότητα και αλληλεπίδραση με την ίδια την κοινωνική ζωή». Henri Simon, «Some Thoughts on Organisation».

37. Το Κίνημα της 22^{ης} Μαρτίου είχε αρχικά συγκροτηθεί με παρόμοιο τρόπο σε σχέση με τις φοιτητικές κινητοποιήσεις, όπως οι επιτροπές φοιτητών-εργατών συγκροτήθηκαν στις κατοπινές φάσεις του κινήματος.

της.³⁸ Ως προς αυτό έμοιαζαν, ενδεχομένως, με τη συντριπτική πλειοψηφία όσων συμμετείχαν στο κίνημα του '68.

Οι Πέρλμαν και Gregoire περιγράφουν την εμβληματική στιγμή κατά την οποία μια πορεία δέκα χιλιάδων ανθρώπων ήρθε αντιμέτωπη με τα στελέχη της CGT στην είσοδο του εργοστασίου της Ρενώ στο Billancourt,³⁹ το οποίο είχε καταληφθεί την προηγούμενη μέρα από τους εργάτες. Θα ήταν εύκολο να πηδήξουν τους φράχτες και να μουν στο εργοστάσιο, αλλά οι διαδηλωτές ανέχτηκαν την απώθησή τους. Ένα τεράστιο πλήθος, που θεωρούσε ότι υποστήριζε την επανάσταση και που είχε πρόσφατα συγκρουστεί με τους πραγματικούς μπάτσους των γαλλικών MAT, απωθήθηκε παρόλα αυτά από έναν μικρό αριθμό μπάτσων του συνδικάτου.⁴⁰ Η αιτία για αυτό σύμφωνα με τους Πέρλμαν και Gregoire βρισκόταν στον συγκεκριμένο τρόπο συσχέτισης με τους «εργάτες».

Αν σύμφωνα με τη «λενινιστική» θέση θα πρέπει οι εργάτες να δεχτούν συμβουλές για το τι να κάνουν, και οι λενινιστές πρότειναν τα κόμματά τους ως εναλλακτική ηγεσία προς το ΚΚΓ και τη CGT, η θέση της υπεραριστεράς και των συμβουλιικών, αντίθετα, ήταν ότι θα έπρεπε να περιμένουν τους εργάτες να κάνουν από μόνοι τους ό,τι χρειάζεται. Δεν μπόρεσαν να θεωρήσουν τον εαυτό τους ικανό να δημιουργήσει μια κατάσταση η οποία θα επέβαλλε μια τέτοια επιλογή. Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι άφησαν την πρωτοβουλία των κινήσεων στους γραφειοκράτες συνδικαλιστές.

Οι Πέρλμαν και Gregoire υποστηρίζουν ότι η πιο ριζοσπαστική υπεραριστερή ή «συμβουλιική» κατεύθυνση που δινόταν από τον κό-

---

38. «Ποιος θα προκαλούσε την επανάσταση; Η ομάδα της 22^{ης} Μαρτίου· οι “εργάτες”· ακόμα κι η αστυνομία του Ντε Γκωλ αναμενόταν να “πυροδοτήσει” κατά λάθος την επανάσταση. Αλλά οι ίδιοι μπορούσαν μόνο να εισέλθουν σε καταστάσεις που άλλοι θα δημιουργούσαν γι’ αυτούς», Gregoir και Perlman, *ό.π.*, σ. 83.

39. Το εργοστάσιο της Ρενώ στο Billancourt ήταν ένα κλασικό εργατικό οχυρό του οποίου η κατάληψη αποτέλεσε κεντρικό γεγονός στη γενική απεργία.

40. Gregoir και Perlman, *ό.π.*, σ. 73. Ο συσχετισμός δυνάμεων ανάμεσα στους «επαναστάτες» και τους μπάτσους του συνδικάτου μπορεί γενικά να ήταν διαφορετικός σε άλλες χρονικές στιγμές και τόπους – ωστόσο, στο παράδειγμα που αναφέρουν οι Πέρλμαν και Gregoire ο συσχετισμός ήταν υπέρ των πρώτων.

We Unhappy Few

σμο στο Censier ήταν απλώς ένας διαφορετικός λόγος στον οποίο τα καλέσματα των μαοϊκών και των τροτσκιστών για το «επαναστατικό κόμμα» και την «εθνικοποίηση» αντικαταστάθηκαν από το κάλεσμα για την «αυτοοργάνωση των εργατών» και την «κοινωνικοποίηση της παραγωγής». Γραφούν σχετικά τα εξής:

Τα μεγάλα λόγια δεν συνοδεύονταν από ισχυρές πράξεις, καθώς οι ομιλητές δεν θεωρούσαν τον εαυτό τους αποστερημένο. Ήταν οι «εργάτες» που ήταν αποστερημένοι και, συνεπώς, μόνο οι «εργάτες» μπορούσαν να δράσουν. Οι ομιλητές καλούσαν τους εργάτες να έχουν μια βεβαιότητα την οποία οι ίδιοι δεν διέθεταν· καλούσαν τους εργάτες να περάσουν από τα λόγια στις πράξεις, αλλά η δική τους «δράση» αποτελείτο μόνο από λόγια.⁴¹

Και όπως αναφέρουν για την αντιπαράθεση στο Billancourt:

Υπήρχαν ξεκάθαρα πολύ λίγοι «επαναστάτες» στη διαδήλωση ή μέσα στο εργοστάσιο· υπήρχε πολύ λίγος κόσμος που ένιωθε πως οτιδήποτε υπήρχε μέσα στο εργοστάσιο του ανήκε... Δεν υπήρχε κατά τα φαινόμενα κανένας μέσα κι έξω από το εργοστάσιο που να το θεωρεί κοινωνική ιδιοκτησία. Ένας άνθρωπος που γνωρίζει ότι το εργοστάσιο αποτελεί κοινωνική ιδιοκτησία δεν θα αποδεχόταν να του κλείσει την πόρτα ένας γραφειοκράτης. Ο κόσμος σε εκείνη τη διαδήλωση προέβαλλε διάφορες προφάσεις για να μην κάνει τίποτα. «Αυτή η δράση είναι πρόωρη· είναι τυχοδιωκτική! Το εργοστάσιο δεν είναι ακόμα κοινωνική ιδιοκτησία». Φυσικά, οι γραφειοκράτες της CGT συμφωνούσαν με αυτόν τον συλλογισμό, έναν συλλογισμό που υπονομεύει απολύτως κάθε «δικαίωμα» που έχουν οι εργάτες στην απεργία. Και δέκα χιλιάδες αγωνιστές... αποδέχτηκαν αδιαμαρτύρητα την εξουσία των τραμπούκων του συνδικάτου που φύλαγαν τις πύλες του εργοστασίου.⁴²

---

41. Ό.π., σ. 85.

42. Ό.π., σ. 84.

Αναφέροντας εδώ την αυτοκριτική των Πέρλμαν και Gregoire, δεν θέλουμε να πούμε ότι το Billancourt ήταν η μεγάλη στιγμή που «αν μακάρι» είχε συμβεί όλα θα είχαν πάει διαφορετικά, σε περίπτωση που κυριαρχούσε μια διαφορετική πρακτική ή συνείδηση. Αν το πλήθος έξω από το Billancourt δρούσε διαφορετικά, το γεγονός αυτό θα είχε αντίκτυπο. Αλλά ό,τι συνέβη, συνέβη για συγκεκριμένους λόγους, που εξαρτώνται από τη συνολική κατάσταση του πλήθους, συμπεριλαμβανομένης της αντίληψής του για τον εαυτό του και για το τι συνεπάγεται η επανάσταση.

Η ιδεολογία περί της «δράσης των ίδιων των εργατών» –η θέση ότι μόνο οι εργάτες μπορούν να κάνουν κάτι– αποτελούσε ένα όριο στη δραστηριότητα πολλών από τους συμμετέχοντες το '68. Η ιδέα ότι η επανάσταση είναι αυτοοργάνωση και ότι το συνθετικό «αυτό-» σε αυτή την περίπτωση δεν αναφέρεται σε εμάς, όποιοι και να είμαστε, αλλά στους «ιδίους τους εργάτες» ήταν ένα αντικειμενικό στοιχείο της κατάστασης. Αυτή η αντίληψη για την επανάσταση δεν ήταν απλώς μια ιδέα που θα μπορούσε τυχαία να αντικατασταθεί από μια άλλη, αλλά το προϊόν ολόκληρου του κύκλου αγώνων που οδήγησε σε αυτή την κατάσταση. Αυτό που δείχνει το κείμενο των Πέρλμαν και Gregoire είναι ότι ορισμένοι από τους πιο διαυγείς συμμετέχοντες είχαν ξεκινήσει να αμφισβητούν αυτή την αντίληψη. Ενώ η ιδέα ότι οι «εργάτες και οι φοιτητές πρέπει να συναντηθούν και να συζητήσουν» ήταν σε γενικές γραμμές κυρίαρχη, το κείμενό τους θέτει το ζήτημα διαφορετικά. Κάνει την εξής πρόταση: γιατί να μην πάρουμε το εργοστάσιο; Όχι για να ξεκινήσουμε πάλι την παραγωγή (άλλωστε ήταν ένα εργοστάσιο αυτοκινήτων) αλλά για να το στερήσουμε από τον εχθρό και, ναι, με τον κίνδυνο να μας αποκαλέσουν υποστηρικτές της ιδεολογίας της υποκατάστασης των εργατών, να επιχειρήσουμε να ωθήσουμε τα πράγματα προς τα εμπρός.

Αυτή η διάκριση ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό που, στην κανονική πορεία των γεγονότων, είναι θεμελιώδης –με τις παρεμβάσεις των «επαναστατών» ή των «ακτιβιστών» συνήθως να αποτυγχάνουν– θα πρέπει να αμφισβητηθεί σε καταστάσεις έντονης ταξικής πάλης και κοινωνικής σύγκρουσης. Τα εργοστάσια, τα μέσα παραγωγής, αναπαραγωγής και επικοινωνίας δεν ανήκουν στους εργάτες τους. Η κομμουνιστική επανάσταση απαιτεί το ξεπέρασμα της

We Unhappy Few

διαίρεσης της παραγωγής σε ξεχωριστές επιχειρήσεις και του διαχωρισμού ανάμεσα σε αυτούς που είναι εντός και σε αυτούς που είναι εκτός της παραγωγής. Αν αυτό αναγνωρίζεται τώρα θεωρητικά ως ένα πρόβλημα που θα πρέπει να ξεπεράσει ο κομμουνισμός, σε καταστάσεις έντονης ταξικής πάλης αυτό μπορεί να αρχίσει να τίθεται ως πρακτικό πρόβλημα.

Τέθηκε αυτό το ζήτημα πραγματικά το '68; Σαφώς όχι. Θα τεθεί στο μέλλον; Είτε μιλάμε για την Αργεντινή το 2001, είτε για την Ελλάδα το 2008, είτε για το Κάιρο το 2011, είτε για τα κίτρινα γιλέκα πρόσφατα στη Γαλλία, μια από τις πιο ξεκάθαρες πλευρές των πιο πρόσφατων αγώνων είναι ότι συμβαίνουν σε ένα κοινωνικό πεδίο όπου το ζήτημα της διάκρισης εσωτερικού/εξωτερικού τίθεται με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι το '68. Τα γεγονότα του Μάη του '68 όπου δεν έγινε σχεδόν καμία λεηλασία παρά την απόσυρση της αστυνομίας, ανήκαν σε έναν παλιότερο κύκλο αγώνων. Το πρόσφατο κίνημα των κίτρινων γιλέκων, παρόλο που είναι πιο μειοψηφικό από τον Μάη του '68, δείχνει πόσο διαφορετικά είναι τα πράγματα.

Αυτό που διακυβεύεται σε αυτό το ζήτημα είναι το ίδιο το νόημα της επανάστασης και του κομμουνισμού. Αν η κομμουνιστική επανάσταση αφορά την εργατική αυτοδιαχείριση της παραγωγής, τότε σίγουρα μόνο οι εργάτες μπορούν να την κάνουν (και το '68 οι εργάτες έδειξαν πολύ μικρό ενδιαφέρον για κάτι τέτοιο). Αλλά αν η επανάσταση και ο κομμουνισμός είναι το ξεπέραςμα του διαχωρισμού, τότε η ίδια η έννοια του εργάτη και του μη-εργάτη, του δικού μου και του δικού σου χώρου εργασίας, είναι κάτι το οποίο πρέπει να αμφισβητηθεί και να ανατραπεί. Όπως υποστηρίζουν οι Πέρλμαν και Gregoire, όσο παρέμειναν αδρανείς ενώ περίμεναν τον αυθορμητισμό των εργατών φαίνονταν να απορρίπτουν το γραφειοκρατικό μοντέλο του σοσιαλισμού ενώ αποδέχονταν τις οντολογικές προϋποθέσεις του:

Συνεπώς, οι επαναστάτες που έχουν ως στόχο τη χειραφέτηση της καθημερινής ζωής προδίδουν το εγχείρημά τους όταν πέφτουν στην παθητικότητα ή τοποθετούν τον εαυτό τους πάνω από την καθημερινή ζωή: το ζήτημα είναι να ξυπνή-

σουν οι νεκροί, να εξαναγκαστούν οι παθητικοί να επιλέξουν τη συνειδητή αποδοχή του περιορισμού τους ή τη συνειδητή κατάφαση της ζωής.⁴³

Ο «εξαναγκασμός των παθητικών να επιλέξουν» είναι, βέβαια, συχνά ο τρόπος που μια μειοψηφία εργατών μέσα σε μια επιχείρηση ξεκινά οποιαδήποτε άγρια απεργία – αυτό που υποστηρίζουν οι Πέρλμαν και Gregoire είναι ότι, αν οι συνθήκες είναι κατάλληλες, αυτό θα μπορούσε επίσης να το κάνει και μια ενεργή «εξωτερική» ομάδα.⁴⁴ Στις περισσότερες περιπτώσεις, μια τέτοια απόπειρα θα ήταν ανάξια προσοχής και θα αποτύγχανε –και είναι πιθανό ότι αυτό θα συνέβαινε το '68– αλλά αυτή η αποτυχία θα ήταν αυτό στο οποίο θα έπρεπε να ασκηθεί κριτική κι όχι στο γεγονός ότι μια ομάδα έκανε κάτι σε σχέση με μια άλλη ομάδα.

Επανοικειοποίηση του Κόμματος;

Ένα σημαντικό πρόσωπο στις συζητήσεις μετά το '68 ήταν ο Ζιλ Ντωβέ. Η επιχειρηματολογία του στο κείμενο «Λενινισμός και Υπερarisτερα» είναι παρόμοια με αυτή των Πέρλμαν και Gregoire αλλά πηγαινει μακρύτερα καθώς επιχειρεί να αποκαταστήσει την έννοια του κόμματος.⁴⁵ Ο Ντωβέ υποστήριζε ότι η «συμβουλευτική» θέση για την

---

43. Ό.π., σ. 87.

44. Η γαλλική κοινωνία είχε τότε αναγκαστεί να επιλέξει. Όπως έχει παρατηρήσει η σημερινή ομάδα Mouvement Communiste, η αυθόρμητη γενική απεργία επεκτάθηκε από τα στελέχη του ΚΚ (και βρισκόταν υπό τον έλεγχό τους). Ωστόσο, οι εργάτες είχαν αναγκαστεί να επιλέξουν λόγω των άγριων συγκρούσεων στους δρόμους τις εβδομάδες που προηγήθηκαν. *Mouvement Communiste, May-June 1968: A Situation Lacking in Workers' Autonomy* (Libcom 2006).

45. Ζιλ Ντωβέ, «Λενινισμός και Υπερarisτερα» στο βιβλίο *Έκλειψη και επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος* (Κόκκινο Νήμα 2002). Το κείμενο γράφτηκε ως παρέμβαση για ένα συνέδριο της ICO, η οποία είχε γιγαντωθεί σε μέγεθος μετά τα γεγονότα του Μάη. Στη συνέχεια δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Mouvement Communiste*. [(σ.τ.μ) Το περιοδικό *Mouvement Communiste* αποτελεί διαφορετική πολιτική οντότητα από την ομάδα με το ίδιο όνομα της προηγούμενης υποσημείωσης]. Έχουν μεταφραστεί [στα αγ-

We Unhappy Few

οργάνωση ήταν μια κριτική του «Λενινισμού»⁴⁶ η οποία συνδεόταν αρνητικά με το αντικείμενό της – αποτελούσε αντίδραση σε αυτόν και όχι ξεπέρασμά του. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι η συμβουλευτική ιδεολογία όπως και ο Αναρχισμός αποδέχεται την ταύτιση του κόμματος με το λενινιστικό κόμμα. Ως αντίδραση στον ιστορικά αντεπαναστατικό ρόλο που κατέληξαν να παίξουν οι Μπολσεβίκοι, θεωρήθηκε ότι η διαχωρισμένη συλλογικότητα επαναστατών ή κομμουνιστών, ότι και να κάνει, αποτελεί υποκατάσταση της τάξης και απειλεί να την καθυποτάξει. Σύμφωνα με τον Ντωβέ αυτή η θέση παραβλέπει το γεγονός ότι μπορεί να βρεθεί στον Μαρξ μια διαφορετική έννοια για το κόμμα, η οποία βασίζεται στη διάκριση ανάμεσα στο «ιστορικό» και το «τυπικό» κόμμα.

Ο Μαρξ είχε κάνει αυτή τη διάκριση σε μια επιστολή του προς τον ποιητή Freiligrath το 1860, ο οποίος ήταν σύντροφος του Μαρξ στην Κομμουνιστική Λίγκα δέκα χρόνια πριν. Ο Μαρξ προσπαθούσε να εξασφαλίσει τη στήριξη του Freiligrath απέναντι στους συκοφαντικούς ισχυρισμούς του Carl Vogt για τον Μαρξ και την Κομμουνιστική Λίγκα, αλλά ο Freiligrath αρνήθηκε να εμπλακεί λέγοντας ότι δεν είναι πια μέλος του κόμματος. Ο Μαρξ απάντησε ότι ούτε κι αυτός ανήκει σε ένα τέτοιο κόμμα διότι: «το κόμμα... υπό αυτή την απολύτως εφήμερη έννοια, έπαψε να υπάρχει για μένα 8 χρόνια πριν» όταν διαλύθηκε μετά από προτροπή του:

Από το 1852 δεν ξέρω κανένα «κόμμα» υπό την έννοια που υπονοείς στο γράμμα σου. Εσύ είσαι ποιητής, ενώ εγώ είμαι κριτικός και για μένα η εμπειρία του 1849-1852 ήταν υπεραρκετή. Η «Λίγκα», όπως και η *société des saisons* [γιακωβίνικη οργάνωση] στο Παρίσι και εκατοντάδες άλλες ομάδες, ήταν

γλικά] διαφορετικές εκδοχές του με μικρές αλλαγές από τότε μέχρι σήμερα και είναι ένα από τα πιο γνωστά προϊόντα της θεωρητικής ζύμωσης εκείνης της εποχής.

46. Είναι αμφίβολο το κατά πόσον η ιδέα που είχαν για τον «Λενινισμό» τόσο οι υποστηρικτές του όσο και οι αντίπαλοί του συλλάμβανε το τι ήταν οι Μπολσεβίκοι και το τι έκαναν στη Ρωσία. Βλ. Denis Authier, *The Beginnings of the Workers Movement in Russia* (Spartacus 1970) και Ζιλ Ντωβέ, Ο «αποστάτης» Κάουτσκι και ο μαθητής του Λένιν, ό.π.

απλώς ένα επεισόδιο στην ιστορία ενός κόμματος που είναι παντού, αναβλύζοντας φυσικά από το έδαφος της σύγχρονης κοινωνίας [...] Προσπάθησα να ξεκαθαρίσω την παρεξήγηση που προέκυψε λόγω της εντύπωσης ότι όταν έγραφα για «κόμμα» εννοούσα τη «Λίγκα» η οποία τελείωσε πριν δώδεκα χρόνια. Γράφοντας «κόμμα», εννοούσα το κόμμα υπό την ευρεία ιστορική έννοια.⁴⁷

Είναι πιθανό ότι ο Ντωβέ έλαβε γνώση της εν λόγω διάκρισης που έκανε ο Μαρξ μέσω του κείμενου «Προέλευση και Λειτουργία της Μορφής Κόμμα».⁴⁸ Σε αυτό το κείμενο, ο Ζακ Καμάτ και ο Roger Dangeville εξιστορούν την εξέλιξη του «κόμματος» και πώς αυτό γινόταν κατανοητό από τον Μαρξ και από όσους είχαν επηρεαστεί από αυτόν. Ξεκινώντας από τη σεχταριστική φάση της Κομμουνιστικής Λίγκας κατά τη δεκαετία του 1840, οι συγγραφείς ακολουθούν το μεταβαλλόμενο νόημα της έννοιας του κόμματος μέσω της Πρώτης Διεθνούς και της Παρισινής Κομμούνας και στη συνέχεια δείχνουν πώς αυτές οι ιδέες αναπτύχθηκαν και αργότερα προδόθηκαν μέσα στη Δεύτερη και την Τρίτη Διεθνή και πώς τελικά η Ιταλική [Κομμουνιστική] Αριστερά στάθηκε σε σχέση με αυτή την ιστορία.

Το κείμενο υποστηρίζει ότι το κόμμα δεν προσδιορίζεται κατά βάση από τις μορφές οργάνωσης ή τους γραφειοκρατικούς κανόνες αλλά από το «πρόγραμμά» του, από την «προεικόνιση της κομμουνιστικής κοινωνίας, από το απελευθερωμένο και συνειδητό ανθρώπινο είδος».⁴⁹ Το κομμουνιστικό πρόγραμμα, με τη σειρά του, δεν ήταν προϊόν του Μαρξ ή οποιουδήποτε άλλου ατόμου, αλλά γέννημα του αγώνα του προλεταριάτου ενάντια στο κεφάλαιο κατά τον οποίο το προλεταριάτο επιχειρεί να σχηματίσει μια κοινότητα για να αντικαταστήσει την ατομικοποίηση της καπιταλιστικής κοινωνίας, και, απλώς,

---

47. Marx, «Letter to Freiligrath 29 February 1860» (MECW 41), σ. 82.

48. Jacques Camatte και Roger Dangeville, «Origine et fonction de la forme parti», *Invariance* Année VII, Serie II, Numero Special (1974). Αυτό το κείμενο γράφτηκε αρχικά το 1961 και, κατόπιν αιτήματος του Μπορντίγκα, δημοσιεύτηκε στα Ιταλικά στο *Il Programma Comunista*.

49. Ό.π.

εκφράζεται, συχνά αρκετά ατελώς, από άτομα και ομάδες.⁵⁰ Η διαίσθηση των Μαρξ και Ένγκελς για τη μελλοντική κοινωνία βασιζόταν σε αυτόν τον αγώνα και το έργο τους ήταν μια προσπάθεια να περιγράψουν την ανάδυσή της και να την υπερασπιστούν απέναντι στην αστική κοινωνία.⁵¹ Κατά συνέπεια, το κείμενο υποστηρίζει ότι, υπό την ιστορική του έννοια, το κόμμα είναι μια «απρόσωπη δύναμη πέρα από συγκεκριμένες γενιές, εκπροσωπεί το ανθρώπινο είδος, την ανθρώπινη ύπαρξη που πια βρέθηκε. Είναι η συνείδηση του είδους».⁵² Οι οργανώσεις που ισχυρίζονται ότι αποτελούν το κόμμα, είτε στο παρόν είτε στο παρελθόν, είναι στην καλύτερη περίπτωση τυπικά οργανωμένες ομάδες που προσωρινά εκφράζουν αυτή την ιστορική δύναμη, αλλά που εξίσου συχνά αποτυγχάνουν να το κάνουν ή την εκπροσωπούν για κάποιο διάστημα ή σε κάποιο βαθμό προτού περάσουν στο στρατόπεδο της απελευθέρωσης.

Ο Ντωβέ υποστήριξε ότι η διάκριση ανάμεσα στην ιστορική και την τυπική έννοια του κόμματος μετατρέπει την αντίθεση ανάμεσα στην ανάγκη για το κόμμα και τον φόβο για αυτό σε ψευδοδίλημμα. Με τη διάρρηξη της συσχέτισής του με τον Λενινισμό, το κόμμα δεν αποτελούσε πια πρόβλημα: το κόμμα δεν είναι κάτι που δημιουργείται και οικοδομείται μέσα από μια διαδικασία στρατολόγησης και κατήχησης –κατά την πρακτική των γραφειοκρατικών σχέτων– αλλά αντίθετα είναι αυθόρμητο προϊόν της καπιταλιστικής κοινωνίας που μπορεί να εμφανιστεί μόνο σε επαναστατικές περιόδους. Ο καπιταλισμός παράγει ανθρώπους που επιχειρούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να κατανοήσουν και να αγωνιστούν ενάντια στην κατάσταση εντός της οποίας βρίσκονται. Ο Ντωβέ έκρινε ότι μπορούμε να αποκαλέσουμε ορισμένους τέτοιους ανθρώπους επαναστάτες⁵³ ή κομμουνιστές και

---

50. «Αυτή η θέση ταυτίζεται με αυτό που συχνά έχουμε πει ότι η επανάσταση είτε θα είναι ανώνυμη είτε δεν θα υπάρξει», ό.π.

51. «Ολόκληρο το έργο των Μαρξ και Ένγκελς αποτελεί περιγραφή αυτής της κοινωνίας και υπεράσπισή της απέναντι στην αστική κοινωνία», ό.π.

52. Ό.π.

53. Το να μιλά κανείς περί «επαναστατών» αναμφίβολα φαινόταν πιο λογικό το 1969. Την εποχή του «Θερμού Φθινοπώρου» ή του «Οργισμένου Μάη» στην Ιταλία, είχε νόημα να μιλά κανείς για μια «ριζοσπαστική μειοψηφία επαναστατών εργατών στα εργοστάσια», πράγμα που σήμερα ξεκάθαρα δεν ισχύει.

υποστήριξε ότι, κόντρα στους φόβους των συμβουλιακών, δεν θα πρέπει να ανησυχούν για το γεγονός ότι επιδιώκουν θεωρητική συνοχή και ενεργούν συλλογικά για τη διάδοση των αντιλήψεών τους. Υποστήριξε ότι «το επαναστατικό κίνημα είναι μια οργανική δομή της οποίας η θεωρία αποτελεί αδιαχώριστο και απαραίτητο στοιχείο». Όσοι επιχειρούν να διατυπώσουν μια τέτοια θεωρία, όσοι επιχειρούν να «εκφράσουν το πλήρες νόημα του τι συμβαίνει και να κάνουν πρακτικές προτάσεις» σε κανονικές περιόδους πιθανόν δεν θα έχουν μεγάλη επιρροή. Αλλά σε επαναστατικές περιόδους «αν η έκφραση είναι σωστή και η πρόταση κατάλληλη, είναι τμήματα του αγώνα του προλεταριάτου και συμβάλλουν στη δημιουργία του “κόμματος” της κομμουνιστικής επανάστασης».⁵⁴

Η συμβουλιακή αντίθεση ανάμεσα στην ηθελημένη και την αυθόρμητη οργάνωση κλονίζεται στη βάση αυτής της επιχειρηματολογίας. Αν η καπιταλιστική κοινωνία προκαλεί αυθόρμητα την ανάδυση μορφών οργανωμένης αντίστασης, όπως οι απεργίες και τα κοινωνικά κινήματα, τότε η παραγωγή των κομμουνιστών ως ηθελημένης ομάδας αποτελεί με τον δικό της τρόπο αυθόρμητο προϊόν. Πάντοτε γεννιούνται μειοψηφίες που αναζητούν άλλους ανθρώπους σαν και τους ίδιους, τόσο κατά τη διάρκεια των αγώνων όσο και σε περιόδους που δεν συμβαίνουν πολλά. Κατά συνέπεια, για τον Ντωβέ, η πρόσδοση αξίας από τους συμβουλιακούς στον πόλο του αυθορητισμού και η καταγγελία του πόλου της ηθελημένης οργάνωσης δεν είναι δικαιολογημένη. Το ότι η επανάσταση προέρχεται θεμελιακά από τον ένα πόλο δεν σημαίνει ότι οι μειοψηφίες στον άλλο πόλο δεν παίζουν κανένα ρόλο. Τα άτομα που προσελκύονται από τις ιδέες της επανάστασης και του κομμουνισμού, τα οποία σχηματίζουν στη συνέχεια «ηθελημένες ομάδες» ή σχετίζονται μεταξύ τους με λιγότερο τυπικό τρόπο είναι εξίσου φυσικό προϊόν της καπιταλιστικής κοινωνίας όπως και οι «αυθόρμητοι» αγώνες και κινήματα που ξεσπούν από καιρό σε καιρό. Αυτές οι ομάδες θα είναι ατελείς διότι και αυτές αποτελούν κομμάτι της αστικής κοινωνίας. Πολλές θα παίξουν κακό ρόλο, όπως οι περισσότερες από τις σχέτες του '68, αλλά αν καταφέρουν να εκφράσουν κάτι το «κομμουνιστικό» αποτελούν εφήμερες εκφράσεις ενός κινή-

---

54. Ντωβέ, «Λενινισμός και Υπεραριστέρα», ό.π.

We Unhappy Few

ματος που αναδύεται μέσα και ενάντια στην καπιταλιστική κοινωνία. Δημιουργημένο μέσα σε επαναστατικές περιόδους, όπως αυτή μέσα στην οποία ο Ντωβέ θεωρούσε ότι ζούσε, το κόμμα δεν οικοδομείται από μια πράξη της βούλησης. Αποτελεί απλώς την οργάνωση του αναδύομένου κινήματος. Όπως το θέτει ένα μέλος της άτυπης ομάδας στην οποία συμμετείχε ο Ντωβέ:

Όταν το προλεταριάτο δεν είναι επαναστατικό, δεν υπάρχει, και οι επαναστάτες δεν μπορούν να κάνουν τίποτα με αυτό. Δεν είναι αυτοί, που παίζοντας τον ρόλο του παιδαγωγού των ανθρώπων, μπορούν να δημιουργήσουν την ιστορική κατάσταση μέσα στην οποία το προλεταριάτο γίνεται αυτό που είναι, αλλά η ίδια η ανάπτυξη της σύγχρονης κοινωνίας. Όταν προκύπτει μια τέτοια κατάσταση, οι επαναστάτες που δεν προέρχονται από την εργατική τάξη και αυτοί που για πολλούς λόγους βρίσκονται «περιορισμένοι» εντός της αστικής κοινωνίας ενώνονται στο προλεταριακό κόμμα, το οποίο σχηματίζεται αυθόρμητα προκειμένου να λυθούν τα προβλήματα της επανάστασης.⁵⁵

Ωστόσο, αν αυτή η κριτική της συμβουλικής ιδεολογίας που διατυπώθηκε το 1969 και η οποία εστιάζει στη διάκριση ιστορικού και τυπικού κόμματος οφείλει πολλά στο κείμενο του Καμάτ «Προέλευση και Λειτουργία...», την ίδια περίοδο η θέση του ίδιου του Καμάτ είχε μετακινηθεί. Ο Καμάτ επηρεάστηκε και ανοίχτηκε στον χαρακτήρα της νέας εξέγερσης με έναν τρόπο που η τυπική «Μπορντιγκιστική» ομάδα στην οποία συμμετείχε δεν το έκανε. Το ίδιο έτος με την παρέμβαση του Ντωβέ στο συνέδριο της ICO, ο Καμάτ και ο Collu έγραψαν μια επιστολή που αργότερα δημοσιεύτηκε με τον τίτλο *On Organisation* (Πάνω στο ζήτημα της Οργάνωσης), η οποία αν μη τι άλλο ήταν πιο κριτική στις «ηθελημένες ομάδες» από τους συμβουλικούς. Η επιστολή τους καταγγέλλει τις προσπάθειες των πολιτικών ομάδων να στρατολογήσουν τους επαναστάτες που παρήχθησαν από αυτή την

---

55. Authier, «The Beginnings of the Workers' Movement in Russia».

περίοδο και απορρίπτει την πρόταση από ορισμένα μέλη του περιοδικού *Invariance*, στο οποίο συμμετείχαν κι οι δύο, να συγκροτηθεί ως μια τέτοια ομάδα.

Το κείμενο *On Organisation* προχωράει πέρα από την απόρριψη του Λενινισμού που μοιράζονταν οι αναρχικοί και οι συμβουλιακοί, εντοπίζοντας μια τάση που εμφανίζεται σε κάθε οργάνωση, όποια ιδεολογία κι αν υιοθετεί, είτε χρησιμοποιεί τον όρο κόμμα είτε όχι, να μετατρέπεται σε συμμορία ή σπείρα. Αυτή η τάση είναι το αποτέλεσμα της ανταγωνιστικής, αντίζηλης ύπαρξης που ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής επιβάλλει στις ατομικές και στις συλλογικές υποκειμενικότητες.⁵⁶ Ας εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο σχετίζονται οι πολιτικές ομάδες μεταξύ τους καθώς ανταγωνίζονται για τη στρατολόγηση νέων μελών και τη διατήρηση όσων ήδη έχουν. Αν στον πρώιμο καπιταλισμό ήταν δυνατό για τις οργανώσεις της εργατικής τάξης να αποτελούν ένα είδος κοινότητας ενάντια στο κεφάλαιο, στην περίοδο της πραγματικής κυριαρχίας του, το κεφάλαιο διαμορφώνει τόσο τις ατομικές όσο και τις συλλογικές υποκειμενικότητες.⁵⁷ Στη θεώρηση του Καμάτ, ακόμα και η ομάδα στην οποία συμμετείχε –η οποία μέσω της πρακτικής της ανωνυμίας και της απόρριψης της δημοκρατικής ψηφοφορίας αντιτίθετο στον αστικό ατομικισμό, ή την «στεία και παθολογική απομόνωση του Εγώ»– εξελίχθηκε σε συμμορία, μια συλλογική μορφή αυτού του παθολογικού εγώ στη σχέση του με τον κόσμο.⁵⁸

Επανερχόμενοι στα επιχειρήματα του κειμένου *Προέλευση και Λειτουργία*, ο Καμάτ και ο Collu γράφουν τα εξής:

Σήμερα το κόμμα μπορεί να είναι μόνο το ιστορικό κόμμα. Κάθε τυπικό κίνημα αποτελεί αναπαραγωγή αυτής της κοινωνίας και

---

56. (σ.τ.μ.) Μια σύντομη κριτική της θέσης του Καμάτ περιλαμβάνεται στο κείμενο «Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων» που περιλαμβάνεται σε αυτή την έκδοση.

57. Για την έννοια του Καμάτ περί της κυριαρχίας/υπαγωγής βλ. «The Passion of Communism: Italian Invariance in the 1970s» στο πέμπτο τεύχος του περιοδικού *Endnotes* καθώς και το κείμενο «The History of Subsumption» στο *Endnotes 2* (2013).

58. Γι' αυτόν τον λόγο παραβίασε τον κανόνα της ανωνυμίας και τύπωσε τα κείμενα του Μπορντίγκα με το όνομά του.

We Unhappy Few

το προλεταριάτο είναι ουσιαστικά έξω από αυτό. Μια ομάδα δεν μπορεί κατά κανέναν τρόπο να υποκρίνεται ότι πραγματοποιεί την κοινότητα χωρίς να υποκαθιστά το προλεταριάτο, που μόνο αυτό μπορεί να την πραγματοποιήσει. Αυτή η απόπειρα εισάγει μια διαστρέβλωση που γεννά θεωρητική σύγχυση και πρακτική υποκρισία. Δεν είναι αρκετό να αναπτύσσεται η κριτική του κεφαλαίου ούτε να υποστηρίζεται ότι δεν υπάρχουν οργανωτικοί δεσμοί. Είναι αναγκαίο να αποφεύγεται η αναπαραγωγή της δομής της συμμορίας, καθώς είναι το αυθόρμητο προϊόν της κοινωνίας.⁵⁹

Έτσι, ενώ η ιδέα του κόμματος στον Ντωβέ ως αυθόρμητου προϊόντος της κοινωνίας φαίνεται ότι διαλύει τον φόβο για το κόμμα από την πλευρά της Γερμανολλανδικής Αριστεράς, ο Καμάτ προειδοποιεί ότι η καπιταλιστική κοινωνία παράγει επίσης αυθόρμητα τη δομή και τη νοοτροπία της συμμορίας.⁶⁰

Το 1969, όταν γραφόταν το κείμενο *On Organisation*, οι Καμάτ και Collu υποστηρίζουν την υιοθέτηση της στάσης που θεωρούν ότι κρατά ο Μαρξ στην επιστολή του προς τον Freiligrath. Θα πρέπει κανείς να αρνηθεί να συγκροτήσει κάθε είδους ομάδα και, αντιθέτως, απλώς να διατηρεί ένα δίκτυο επαφών με όσους έχουν οικειοποιηθεί ή βρίσκονται στη διαδικασία της οικειοποίησης της θεωρητικής γνώσης. Αυτή η οικειοποίηση πρέπει να είναι μια ανεξάρτητη διαδικασία χωρίς ακολουθητισμό και διδακτισμό διότι «το κόμμα υπό την ιστορική του έννοια δεν είναι σχολείο». Έτσι, αντί να ταυτίζεται με μια ομάδα, ο επαναστάτης μπορεί να προσανατολιστεί προς μια θεωρία: «ένα

---

59. Jacques Camatte, «On Organisation» στο *This World We Must Leave* (Autonomedia 1995).

60. Ο Ανρί Σιμόν διατυπώνει μια παρόμοια θέση όταν υποστηρίζει ότι η ηθελημένη ομάδα οδηγείται από την προσπάθειά της να υπάρχει έξω από το κίνημα στο να «συμμορφώνεται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στις επιταγές της καπιταλιστικής κοινωνίας εντός της οποίας υπάρχει και λειτουργεί. Αυτό αναγνωρίζεται από ορισμένους, υποστηρίζεται πλήρως από άλλους αλλά και απορρίπτεται από τρίτους οι οποίοι νομίζουν ότι μπορούν να του ξεφύγουν ή να μην το σκέφτονται καν». *Some Thoughts on Organisation*, σ. 8-9

έργο που βρίσκεται σε εξέλιξη και πρέπει να αναπτυχθεί». ⁶¹ Μια τέτοια θεωρία δεν εξαρτάται από κάποια ομάδα ή περιοδικό αλλά αποτελεί έκφραση της ταξικής πάλης.

Ωστόσο, σε ένα σημείωμα που έγραψε το 1972, ο Καμάτ εντοπίζει τις αδυναμίες και τις πιθανές παρερμηνείες του κειμένου *On Organisation*. Σημειώνει ότι αυτός και ο Collu έκαναν λάθος να πάρουν σαν μοντέλο μια στιγμή της δραστηριότητας του Μαρξ από μια πολύ διαφορετική περίοδο του καπιταλισμού. ⁶² Παρατήρησε ότι η εστίασή τους στη θεωρία διατρέχει τον κίνδυνο να θεωρηθεί ως μια ελιτίστικη αντίληψη για την ανάπτυξη του επαναστατικού κινήματος, σύμφωνα με την οποία η συνείδηση εισάγεται στις μάζες απέξω. Υποστήριξε ότι η κριτική της οργάνωσης μπορεί να μετατραπεί σε μια αντι-οργανωτική θέση, ένα ιδιαίτερο εμπόρευμα προς πώληση το οποίο θα λειτουργήσει ως θέλητρο για μια νέα διαδικασία συμμοριοποίησης. ⁶³ Αυτό μπορεί να ιδωθεί ως μια επιστροφή στον Στίρνερ με κάθε άτομο να καλλιεργεί τη δική του επαναστατική υποκειμενικότητα.

---

61. Jacques Camatte, «On Organisation».

62. Θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι μετά την επιστολή του προς τον Freiligrath ο Μαρξ προχώρησε με την ένταξή του στην Πρώτη Διεθνή και με την υποστήριξη του σχηματισμού των μαζικών κομμάτων.

63. Το εν λόγω παράδοξο, ότι η άσκηση κριτικής στην επαναστατική ταυτότητα μπορεί να μετατραπεί σε νέα ταυτότητα, παραπέμπει στα προβλήματα που προέκυψαν με τον σχηματισμό μιας ταυτότητας γύρω από την έννοια της «κομμουνιστικοποίησης» τα οποία η *Théorie Communiste* παραδέχτηκε (μετά από μια περίοδο κατά την οποία μπορεί να ειπωθεί ότι ενθάρρυνε αυτό τον σχηματισμό): «Η θεματική της “κομμουνιστικοποίησης” και ο τίτλος του “υποστηρικτή της κομμουνιστικοποίησης” μπορεί να γίνουν δημοφιλείς απλώς ως σημείο αναγνώρισης, ως φόβος της κενότητας μέσα στην κενότητα. Το να είναι κανείς “υποστηρικτής της κομμουνιστικοποίησης” μπορεί να έχει καταστεί ένας τρόπος αντιπαράθεσης απέναντι σε άλλες ταυτότητες εντός του χώρου, ένα είδος αντι-πόζας: “δεν θεωρούμε ότι είμαστε επαναστάτες” (το οποίο υπόρρητα σημαίνει: ΚΑΙ αυτό μας κάνει *αληθινούς* επαναστάτες), αλλά αφού ειπωθεί αυτό, το ερώτημα είναι τι μπορούμε να κάνουμε και τι πραγματικά είμαστε». TC, «Fin de parti(e)» (2013).

We Unhappy Few

Όπως γράφει ο Καμάτ:

Κάθε πολιτική αναπαράσταση αποτελεί προπέτασμα και επομένως εμπόδιο στη συνένωση των δυνάμεων. Καθώς η αναπαράσταση μπορεί να προκύψει τόσο στο επίπεδο του ατόμου όσο και στο επίπεδο της ομάδας, η προσφυγή στο πρώτο επίπεδο θα ήταν, για εμάς, μια επανάληψη του παρελθόντος.⁶⁴

Τόσοι πολλοί λάθος δρόμοι!

Ξεκινώντας από τη θέση της Ιταλικής Αριστεράς για το κόμμα, η οποία ήταν φαινομενικά αντίθετη από αυτή των συμβουλιακών, βλέπουμε ότι ο Καμάτ κατέληξε σε μια παρόμοια θέση με την απόρριψη των αξιώσεων της μικρής οργανωμένης ομάδας. Υπάρχει μια υποβόσκουσα συνέχεια στο γεγονός ότι η έννοια του Καμάτ για τη μετατροπή της ομάδας σε συμμορία αλληλεπικαλύπτεται με τη συμβουλιακή θεώρηση ότι η ηθελημένη ομάδα θα οδηγηθεί αναπόφευκτα στο να προσανατολιστεί προς την επιβίωσή της εντός του καπιταλισμού.⁶⁵ Και οι δύο εναποθέτουν τις ελπίδες τους στην αυθόρμητη οργάνωση προς την οποία οδηγείται η τάξη (ή το ανθρώπινο είδος για τον ύστερο Καμάτ). Στην αυθόρμητη οργάνωση υπάρχει πολύς χώρος για μια δυναμική μάθησης στην οποία η ταυτότητα και η αυτοκατανόηση όσων συμμετέχουν μετασχηματίζεται. Στην ηθελημένη ομάδα υπάρχει μια μεγαλύτερη επένδυση σε μια ταυτότητα (γύρω από ένα σύνολο ιδεών) που οδηγεί σε μορφές συμπεριφοράς υπεράσπισης αυτής της

---

64. Jacques Camatte, «On Organisation».

65. «Από τη στιγμή που υπάρχει μια οργάνωση, οι μόνες επιλογές της είναι είτε ο θάνατος είτε η επιβίωση μέσα στον καπιταλισμό... Το να λησμονούμε ή να κρύβουμε αυτή την κατάσταση ή το να αρνούμαστε να την κοιτάξουμε κατάματα δημιουργεί βίαιες εσωτερικές συγκρούσεις. Αυτές συχνά είναι κρυμμένες πίσω από προσωπικές ή ιδεολογικές συγκρούσεις. Για ένα διάστημα μπορούν επίσης να συγκαλύπτονται πίσω από τη βιτρίνα της “ενότητας”, που πάντοτε πλασάρεται για λόγους προπαγάνδας στα άτομα που δεν είναι μέλη της οργάνωσης (από εδώ απορρέει ο κανόνας ότι, σε τέτοιου είδους οργανώσεις, οι εσωτερικές συγκρούσεις πάντοτε διευθετούνται στο εσωτερικό της οργάνωσης και ποτέ δημόσια)». Henri Simon, «Some Thoughts on Organisation», σ. 8-9.

ταυτότητας. Η ηθελημένη ομάδα –ακόμα κι αν αυτή η ομάδα εμφανιστεί αυθόρμητα ως αντίδραση σε ένα επαναστατικό κύμα– έχει την τάση να διατηρείται σε ύπαρξη για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από αυτό για το οποίο εξυπηρετεί έναν σκοπό και κυριαρχείται από μια νοοτροπία συμμορίας ή «ωθείται προς ρεφορμιστικούς ή καπιταλιστικούς χώρους και εξαναγκάζεται να έχει μια πρακτική που έρχεται σε όλο και μεγαλύτερη αντίθεση με τις διακηρυγμένες αρχές της».⁶⁶

Για τον Καμάτ, αυτό αποτελεί λόγο για να αποφεύγεται πλήρως η μορφή της ομάδας. Ένας διαφορετικός τρόπος απόκρισης στις τάσεις που περιγράφει είναι η αναγνώριση ότι κάθε «ηθελημένη» συλλογική πρωτοβουλία, ιδιαίτερα έξω από τον ενθουσιασμό της επαναστατικής στιγμής, θα έχει την ταυτοτική, συμμορίτικη πλευρά της – το ζήτημα είναι να υπάρξει εγρήγορση σε σχέση με αυτή την πλευρά, να κατονομάζεται ρητά όταν εμφανίζεται και να γίνεται συλλογική προσπάθεια για την αποφυγή ή τον περιορισμό της. Πράγματι, μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι όσο μεγαλύτερο διάστημα υπάρχει μια ομάδα τόσο πιο μεγάλος είναι ο κίνδυνος να υποβιβαστεί σε μια τέτοια δομή, πράγμα που υποδηλώνει ότι οι ομάδες θα πρέπει να σχηματίζονται για συγκεκριμένους σκοπούς και θα πρέπει να συνεχίσουν να υπάρχουν για όσο διάστημα θεωρούν ότι συμβάλλουν σε αυτούς τους σκοπούς. Κι αν αυτός ο σκοπός είναι η θεωρία, θα πρέπει να συνεχίσουν να υπάρχουν μόνο για όσο θεωρούν ότι συνεισφέρουν κάτι χρήσιμο.

Ένας σκοπός που μας κινεί είναι η κομμουνιστική θεωρία, η σκέψη για τον καπιταλισμό και το ξεπέρασμά του. Η επόμενη ενότητα διαπραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε να το κάνουμε.

---

66. Ό.π., σ. 7-8.

II. Ανοιχτός Μαρξισμός;

Η αλήθεια ούτε γεννιέται ούτε βρίσκεται στο κεφάλι κάποιου συγκεκριμένου ανθρώπου – η αλήθεια γεννιέται ανάμεσα στους ανθρώπους που την αναζητούν από κοινού, μέσα σε μια διαδικασία διαλογικής συνεύρεσης.¹

Αν ενδιαφερόμαστε για τη σκέψη σχετικά με τον καπιταλισμό και το ξεπέρασμά του, το έργο του Μαρξ και, ιδιαίτερα, η περιγραφή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η κριτική του, παρουσιάζεται ως ένα βασικό θεωρητικό σημείο αναφοράς – ως ένα θεμέλιο. Ωστόσο, εξετάζοντας την ιστορία του Μαρξισμού στην εξουσία, από τη σοσιαλδημοκρατία μέχρι την ΕΣΣΔ, την Κίνα και άλλες χώρες, διαπιστώνουμε ότι ο Μαρξισμός έχει σε μεγάλο βαθμό αποτελέσει δύναμη που ώθησε την ανάπτυξη του καπιταλισμού κι όχι το ξεπέρασμά του. Πώς μπορεί κανείς να διαχωρίσει τον Μαρξ και τον Μαρξισμό από αυτή την ιστορία;

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο Richard Gunn, ο Werner Bonefeld, ο John Holloway και άλλοι χρησιμοποιούν τον όρο «Ανοιχτός Μαρξισμός» σε περιοδικά όπως το *Common Sense* και σε μια σειρά από βιβλία.² Υιοθέτησαν αυτόν τον όρο από τον Γιοχάνες Αγιόλι, ο οποίος σε μια συζήτηση με τον Έρνεστ Μαντέλ³ τον πρότεινε για να περιγράψει έναν Μαρξισμό που είναι ανοιχτός στην «αίρεση της πραγματικότητας». Οι Gunn, Bonefeld και άλλοι τον χρησιμοποιούν υπό μια παρόμοια έννοια, όχι ως αναφορά σε μια συγκεκριμένη σχολή ή είδος Μαρξισμού αλλά αντίθετα ως μια χρήσιμη ετικέτα που συλλαμβάνει το ζωντανό (και επαναστατικό) νήμα που συνδέει διαφορετικούς ετερόδοξους Μαρξισμούς –τον Συμβουλιακό Κομμουνισμό, τη Σχολή της Φρανκφούρτης, τη Γερμανική Νέα Ανάγνωση του Μαρξ,

1. Μιχαήλ Μπάχτιν, Ζητήματα της ποιητικής του Ντοστογιέφσκι (Πόλις 2000), σ. 175.

2. Βλ. το κείμενο του Werner Bonefeld, «Open Marxism», *Common Sense* 1 (1987), σ. 34–38 και τις εισαγωγές των Gunn, Bonefeld, Ψυχοπαίδη, Holloway κ.ά. στους τόμους *Open Marxism* 1, 2, και 3.

3. Johannes Agnoli, *Offener Marxismus: Ein Gespräch über Dogmen, Orthodoxie und die Häresie der Realität* (Campus 1980).

τον Ιταλικό Εργατισμό και τον Αυτόνομο Μαρξισμό– ενάντια στις δογματικές εκδοχές του.

Σε μια περίοδο ορατής κρίσης του Μαρξισμού, μπροστά στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση και την «επίθεση των αφεντικών»⁴, αυτή η κίνησή τους αποτελούσε παρέμβαση υπέρ του κριτικού, επαναστατικού και καταστροφικού σκοπού του Μαρξισμού – όχι απλώς ενάντια στις μορφές της Μαρξιστικής-Λενινιστικής ορθοδοξίας που εκείνη την περίοδο υποχωρούσαν αλλά και ενάντια στις κοινωνιολογικές και θετικιστικές μορφές Μαρξισμού που είχαν γίνει κυρίαρχες στην ακαδημαϊκή σφαίρα. Αντί να απαντήσουν στην κρίση που είχε γίνει ορατή με μια φονταμενταλιστική επιβεβαίωση της ορθοδοξίας, υποστήριξαν ότι η αρχή της αμφισβήτησης και της διάλυσης της ψευδούς βεβαιότητας ήταν απαραίτητο στοιχείο για έναν ανοιχτό Μαρξισμό.

Παρά την υποτιθέμενα οριστική εξάντλησή του... ο Μαρξισμός δεν βρίσκεται σε κρίση όσο προκαλεί και δημιουργεί κρίσεις στις [μαρξιστικές] «σχολές» που έχουν αναπτυχθεί ιστορικά ή στους ίδιους τους μαρξιστές. Μεταφορικά μιλώντας, ο Μαρξισμός είναι η θεωρητική έννοια της πρακτικής και η πρακτική έννοια της θεωρίας που προκαλεί κρίσεις στον εαυτό της ως στοιχείο της εγγενούς ισχύος και εγκυρότητάς της.⁵

Φυσικά, μπορεί να τεθεί το ερώτημα γιατί θα πρέπει κανείς να υπερασπίζεται καν κάποιον αποκαλούμενο «Μαρξισμό». Θα μπορούσε κανείς να απορρίψει όλους τους «-ισμούς» ως ιδεολογικά παγωμένες μορφές σκέψης, όπως το έκανε η ΚΔ.⁶ Θα μπορούσε κανείς να κρατήσει τον «Μαρξισμό» ως όρο για τις ιδεολογίες που βασίζονται στις ιδέες του Μαρξ, οι οποίες θα πρέπει να διακρίνονται από την επανα-

---

4. Amadeo Bordiga, «Class Struggle and “Bosses” Offensives». *Battaglia Comunista* 39 (1949).

5. Bonefeld, «Open Marxism», σ. 37.

6. «Ο κόσμος των -ισμών, είτε περικλείει ολόκληρη την ανθρωπότητα είτε ξεχωριστά τον καθένα, δεν είναι τίποτα παραπάνω από έναν κόσμο που έχει απολέσει την πραγματικότητά του, μια τρομερά πραγματική αποπλάνηση ψεμάτων». Ρ. Βανεγκέμ, *Η επανάσταση της καθημερινής ζωής* (δική μας μετάφραση).

στατική ή κομμουνιστική χρήση αυτών των ιδεών.⁷ Ωστόσο, ακόμα κι αν ακολουθείτο αυτή η οδός, το ερώτημα για το πώς θα μπορούσε να διακριθεί η «αυθεντική» κομμουνιστική χρήση του Μαρξ από την ιδεολογική μαρξιστική χρήση του, πέραν μιας αυθαίρετης απόφασης, θα παρέμενε. Το κίνητρο πίσω από τον ορισμό ενός Ανοιχτού Μαρξισμού ή, όπως στην περίπτωση της ΚΔ, το να «(μην) είναι κανείς μαρξιστής... όπως και ο Μαρξ όταν έλεγε “Δεν είμαι μαρξιστής”»⁸ είναι το ίδιο. Το ζήτημα δεν είναι αν κανείς υιοθετεί ή όχι την ετικέτα του μαρξιστή αλλά το πώς θα αναπτυχθεί η σκέψη ώστε να ανταποκρίνεται στην πρώτη ύλη της πραγματικότητας.

Πώς μπορούμε να αποφύγουμε να φιλτράρουμε την ύπαρξη ώστε να ταιριάζει με τις προσχηματισμένες ιδέες μας, αν απλώς διακηρύσσουμε ότι η περιορισμένη οπτική μας αποτελεί την αλήθεια; Πιο συγκεκριμένα, πώς μπορεί κανείς να συλλάβει την ίδια του την εμπειρία μέσω των κατηγοριών του Μαρξ χωρίς να διαβάξει δογματικά την πραγματικότητα μέσα από το πρίσμα τους; Χρειαζόμαστε μια φιλοσοφία ή μέθοδο; Έχουμε κάποιου είδους αρχές τις οποίες εφαρμόζουμε; Πώς ανταποκρινόμαστε στα επιχειρήματα ανθρώπων που δεν συμμερίζονται τις κατηγορίες που χρησιμοποιούμε; Πώς αντιλαμβανόμαστε την ενότητα θεωρίας και πράξης; Αν το ζήτημα είναι να «αλλάξουμε τον κόσμο», αυτό σημαίνει ότι επιλέγουμε και απορρίπτουμε τη θεωρία βάσει του πόσο χρήσιμη είναι στους αγώνες; Μπορεί η θεωρία να ιδωθεί ως ένα είδος όπλου που χρησιμοποιείται στον αγώνα ή, όπως υποστήριξε ο Moss, ο κύριος στόχος της είναι η «αναζήτηση της αλήθειας μιας κατάστασης»;

Μια ιδέα του Ανοιχτού Μαρξισμού που εμπνέει αδιάλειπτα τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τον εαυτό μας και αυτό που κάνουμε

---

7. Όπως το κάνει ο Ντωβέ όταν γράφει ότι αν «μπορεί και πρέπει κανείς να χρησιμοποιεί τα έργα του Μαρξ», το κάνει για να επιβεβαιώσει τον «κομμουνισμό ενάντια σε μια ιδεολογία που ονομάζεται “Μαρξισμός” – επίσημος, ακαδημαϊκός ή αριστεριστικός». Ντωβέ, *Έκλειψη και επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος*.

8. «Είστε μαρξιστές; –Όπως και ο Μαρξ όταν έλεγε “Δεν είμαι μαρξιστής”». ΚΔ, «Ερωτηματολόγιο», *Internationale Situationniste* 9 (1964) [περιλαμβάνεται στη συλλογή *Το Ξεπέρασμα της Τέχνης* (Υψιλον 1999)]. Για την εν λόγω δήλωση του Μαρξ (η οποία αναφέρεται από τον Ένγκελς) βλ. Michael Heinrich, «Je ne suis pas marxiste», *Neues Deutschland*, 24 Ιανουαρίου, 2015.

είναι η ιδέα περί «καλής συζήτησης» που διατυπώθηκε από τον Richard Gunn. Αυτή η έννοια είναι κεντρική στην αυτοκατανόησή μας για τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται η σκέψη και η θεωρία.

Η ιδέα της συζήτησης συλλαμβάνει με πολύ συγκεκριμένο τρόπο την κοινωνικότητα της ανθρώπινης σκέψης. Όπως με πειστικό τρόπο έδειξαν οι Μπάχτιν και Βολοσίνοφ, ακόμα και η σκέψη που κάνουμε «μέσα στο μυαλό μας» είναι κομμάτι μιας διαλογικής αλυσίδας. Πάντοτε συνεχίζουμε σκέψεις που ξεκινούν από άλλους, συμφωνώντας ή διαφωνώντας με αυτές, απαντώντας σε κριτικούς και συνομιλητές, προβλέποντας τι απάντηση μπορεί να δοθεί.⁹ Η σκέψη είναι πέρα για πέρα κοινωνική. Ωστόσο, αυτή η κοινωνικότητα ισχύει τόσο στην ιδεολογία όσο και στη θεωρία, τόσο στον τρόπο με τον οποίο αναπαράγουμε ιδέες που συμμορφώνονται με την υφιστάμενη κοινωνική τάξη πραγμάτων όσο και στην ανάπτυξη μιας σκέψης που δείχνει πέρα από αυτή. Αν ενδιαφερόμαστε για την τελευταία, χρειαζόμαστε μια πιο λεπτή έννοια συζήτησης. Όπως δεν είναι πραγματικά σκέψη ό,τι θεωρεί ο κόσμος σκέψη,¹⁰ ούτε κάθε συζήτηση, με τον εαυτό μας ή με άλλους, είναι καλή συζήτηση. Γνωρίζουμε επίσης το πώς οι εκκλήσεις σε διάλογο και συζήτηση –και στην «ελευθερία του λόγου»– αποτελούν κοινότοπες εκκλήσεις που επιτελούν εξαιρετικά ιδεολογικές λειτουργίες, συμπεριλαμβανομένης της παρεκτροπής από την αναγκαία δράση.¹¹ Ακόμα και μέσα σε χώρους που θεωρούν τον εαυτό τους ανταγωνιστικό σε αυτή την κοινωνία, υπάρχουν μορφές κακής συζήτησης, όπως το κήρυγμα στους προσήλυτους, οι διάλογοι κωφών, οι ατέρμονες συζητήσεις χωρίς αποτέλεσμα. Είναι κατά συνέπεια αναγκαίο να

---

9. Πολλά από τα γραπτά του Μαρξ τιτλοδοτούνται ως «κριτικές» και εμπεριέχουν μια πλήρη διαπραγμάτευση στοχαστών από τις περίφημες «πηγές» της Γερμανικής Φιλοσοφίας, του Γαλλικού Σοσιαλισμού και της Αγγλικής Πολιτικής Οικονομίας. Πράγματι, αυτή η κριτική μπορεί εν μέρει να γίνει κατανοητή ως τοποθέτηση αυτών των διαφορετικών «συστημάτων» σε συζήτηση μεταξύ τους. Βλ. Kojin Karatani, *Transcritique: On Kant and Marx* (MIT 2003).

10. Όπως θα δούμε παρακάτω, στην ενότητα IV.

11. Ο Ντεμπόρ αναφερόταν στον θεαματικό «ψευδοδιάλογο» τον οποίο αντιπαρέθετε στην «πραγματική επικοινωνία» και τελικά σε έναν διάλογο «που είναι οπλισμένος και επιβάλλει τους όρους του». Ντεμπόρ, *Κοινωνία του Θεάματος*, θέση 221.

We Unhappy Few

καθορίσουμε τι εννοούμε ως καλή συζήτηση. Σε τι είδους συζήτηση πρέπει να στοχεύουμε.¹²

Όπως θα δούμε, η καλή συζήτηση προσδιορίζεται για τον Gunn από αμοιβαία αναγνώριση, πρακτική αναστοχαστικότητα και εμμενή κριτική.¹³ Σε πιο πρόσφατα κείμενα, οι Gunn και Wilding υποστηρίζουν ότι οι έννοιες της αμοιβαίας αναγνώρισης και της συζήτησης είναι απολύτως κεντρικές για την επαναστατική δράση και τον ίδιο τον κομμουνισμό.¹⁴ Η ιδέα ότι, αφενός, η μικρή «ηθελημένη ομάδα» που στοχεύει στην κατανόηση και στο ξεπέραςμα του καπιταλισμού και, αφετέρου, το αυθόρμητο επαναστατικό πλήθος κι η μαζική δράση που θα παράγουν πραγματικά αυτό το ξεπέραςμα, διαθέτουν κοινή βάση στην έννοια της αμοιβαίας αναγνώρισης, η οποία τα συνέχει, είναι, για εμάς, συναρπαστική και θα προσπαθήσουμε να την περιγράψουμε με λεπτομέρεια.

Μαρξισμός και Φιλοσοφία

Η αρχική αιτία για τη συγγραφή του κειμένου του Gunn «Marxism and Philosophy»¹⁵ ήταν το να δοθεί απάντηση στην εισαγωγή του Κριτικού Ρεαλισμού από τον Roy Bhaskar ως φιλοσοφικής βάσης του Μαρξισμού και της «Αριστεράς». Στην απάντησή του, ο Gunn σημειώνει ότι προτού κανείς απαντήσει στο ερώτημα αν ο Μαρξισμός χρειάζεται μια Κριτική Ρεαλιστική φιλοσοφία θα πρέπει να θέσει το ερώτημα αν ο Μαρξισμός χρειάζεται καν κάποια φιλοσοφία. Το ενδιαφέρον μας για

---

12. Η έννοια του Gunn για τη συζήτηση και για τη συναινεσιακή θεωρία της αλήθειας οφείλει πολλά στον Χάμπερμας των αρχών της δεκαετίας του '70 – σε αρκετά σημεία, ξεκαθαρίζει τα όρια αυτής της οφειλής και ό,τι διαχωρίζει τη θεώρησή του περί αμοιβαίας αναγνώρισης και περί συζήτησης από τον Χάμπερμας, τον Honneth κ.λπ. Βλ., π.χ. Richard Gunn και Adrian Wilding, «A Note on Habermas» Heathwood Institute (2014).

13. Richard Gunn, «Marxism and Philosophy: A critique of critical realism». *Capital and Class* τ. 13 ν. 1 (1989).

14. Richard Gunn και Adrian Wilding, «Marx and Recognition». Heathwood Institute (2014).

15. Richard Gunn, «Marxism and Philosophy». Ο κριτικός ρεαλισμός πρωτοαναπτύχθηκε στο βιβλίο Roy Bhaskar, *A Realist Theory of Science* (Harvester 1975).

το κείμενο του Gunn δεν αφορά αυτά που λέει σχετικά με τον Bhaskar αλλά την προσπάθειά του «να σκιαγραφήσει ενάντια στον Κριτικό Ρεαλισμό μια εναλλακτική κατανόηση του εννοιολογικού καθεστώτος (conceptual status) της Μαρξιστικής σκέψης».¹⁶

Ο Gunn υποστηρίζει ότι παρέχοντας μια φιλοσοφία στην Αριστέρα, ο Bhaskar αποδέχτηκε τον αστικό διαχωρισμό της μεταθεωρίας δεύτερης τάξης –μιας θεωρίας σχετικά με τις κατηγορίες [της θεωρίας]– από τη θεωρία πρώτης τάξης σχετικά με τον κόσμο. Ο Gunn υποστηρίζει ότι αυτός ο διαχωρισμός είναι προϊόν του αστικού διαφωτισμού, που έφτασε στο απόγειό του κατά τον 20^ο αιώνα όταν η φιλοσοφία υποβιβάστηκε σε θεραπαινίδα της επιστήμης.¹⁷ Υποστηρίζει ότι ο Μαρξ, και ο Χέγκελ πριν απ' αυτόν, απέρριπταν αυτό τον διαχωρισμό.¹⁸ Αυτό, ωστόσο, δεν οφείλεται στο ότι ο Μαρξισμός είναι ένας θετικιστικός ή επιστημονικιστικός λόγος που «δεν ενδιαφέρεται για ζητήματα περί των κατηγοριών»¹⁹ ούτε στο ότι επιστρέφει στην παλιά κοσμολογική ενότητα που κυριαρχούσε πριν την άνοδο του καπιταλισμού, αλλά αντιθέτως στο ότι έχει ενσωματώσει αυτά που θεωρούνταν φιλοσοφικά ερωτήματα σε μια ενιαία μορφή αυτο-αναστοχαστικής θεωρητικής δραστηριότητας για τον κόσμο.

Ο Gunn υποστηρίζει ότι ο Μαρξισμός δεν χρειάζεται κάποια φιλοσοφία ή μεταθεωρία για να στηρίξει τη θεωρία του για τον κοινωνικό κόσμο διότι ο Μαρξικός λόγος όπως το *Κεφάλαιο*, όπως η *Φαινομενολογία* του Χέγκελ πριν από αυτό, κινείται ανάμεσα στο επίπεδο της θεωρίας πρώτης τάξης για τον κόσμο και στο επίπεδο της θεωρί-

---

16. Ό.π., σ. 88.

17. «Συνέπειες αυτού του διαχωρισμού είναι α) ο θετικισμός της θεωρίας πρώτης τάξης που δεν επιτρέπει τον αναστοχασμό πάνω στις κατηγορίες και β) η *ανία* ενός φιλοσοφικού στοχασμού που ως καθαρά μεταθεωρητικός αντιμετωπίζει την διαπραγμάτευση των εγκόσμιων ζητημάτων ως διαφθορά μη φιλοσοφικού είδους. Όποιος έχει μελετήσει είτε τις κοινωνικές επιστήμες είτε τη φιλοσοφία γνωρίζει τι σημαίνουν αυτό ο θετικισμός και αυτή η ανία». Ό.π., σ. 91.

18. «Ο Μαρξ θεωρούσε τον Χέγκελ παράδειγμα “φιλοσόφου” αλλά θα πρέπει να τονίσω ότι δεν ήταν ποτέ περισσότερο Χεγκελιανός από τις στιγμές που η κριτική της φιλοσοφίας είναι παρούσα ως μορφή της σκέψης του». Ό.π., σ. 98.

19. Ό.π., σ. 89.

We Unhappy Few

ας δεύτερης τάξης για τις κατηγορίες με τις οποίες συλλαμβάνεται ο κόσμος, σε μια μοναδική κίνηση ολοποίησης.²⁰ Αν αυτή η ολοποίηση είναι ταυτόχρονα «πρακτικά αναστοχαστική», «εμμενώς κριτική» και βασισμένη στην αμοιβαία αναγνώριση, τότε αποτελεί «καλή συζήτηση».

Παρόλο που ο Gunn γράφει σε ένα αρκετά υψηλό επίπεδο δυσκολίας και αφαίρεσης, η επιχειρηματολογία του στοχεύει να εντοπίσει:

μια ικανότητα αντιμετώπισης ζητημάτων εγκυρότητας των κατηγοριών (με άλλα λόγια, μια ικανότητα για «κριτική θεωρία») εντός της εμπειρίας πρώτης τάξης και την αυτεπίγνωση, ως πούμε, του καθενός κι όχι την προνομιούχα μετα-επίγνωση μιας φιλοσοφικής ελίτ.²¹

Ο Gunn υποστηρίζει ότι η θεωρία και η αλήθεια παράγονται εντός μιας καλής (αλλά όχι απαραίτητα ευγενικής) συζήτησης εντός της οποίας όλοι όσοι συμμετέχουν θέτουν υπό αμφισβήτηση τις απόψεις τους για τον κόσμο, τις κατηγορίες με τις οποίες τον συλλαμβάνουν και όλες τις πλευρές του εαυτού τους.²²

Μια τέτοια συζήτηση βασίζεται ή κινείται στην κατεύθυνση της αμοιβαίας αναγνώρισης. Ο Gunn υποστηρίζει ότι έξω από συνθήκες

---

20. «Με το να διαβάζεται το *Κεφάλαιο* του Μαρξ είτε ως καθαρά εμπειρική και πρώτης τάξης θεωρία (η ανάγνωση που επιχειρεί η αστική κοινωνιολογία) είτε ως καθαρά φιλοσοφική και δεύτερης τάξης θεωρία (η ανάγνωση που επιχειρεί ο Αλτουσέρ) χάνεται ο στόχος. Το *Κεφάλαιο* είναι ταυτόχρονα πρώτης και δεύτερης τάξης θεωρία. Είναι και τα δύο γιατί δεν είναι μεμονωμένα τίποτα από τα δύο· δεν είναι μεμονωμένα τίποτα από τα δύο γιατί είναι και τα δύο ταυτόχρονα». Ό.π., σ. 92.

21. Richard Gunn, «Practical Reflexivity In Marx». *Common Sense* 1 (1987), σ. 13.

22. «Η “καλή” συζήτηση είναι καλή κι όχι “απογοητευτική” –δεν συλλογίζεται απλώς πάνω σε διαφωνίες επί των γεγονότων ούτε και αποσύρεται σε ένα παιχνίδι εξαύλωνμένων εννοιών– διότι αυτή και μόνο αυτή επιτρέπει στους συζητητές να αμφισβητήσουν ο ένας τον άλλον και να διδαχθούν ο ένας από τον άλλον με έναν τρόπο που φέρνει στο προσκήνιο όλα όσα αφορούν κάθε συζητητή». Gunn, «Marxism and Philosophy», σ. 88.

κοινωνικής επανάστασης και αγώνα η αμοιβαία αναγνώριση υπάρχει μόνο με μια αντιφατική μορφή και, συνεπώς, οι στιγμές κατά τις οποίες πραγματοποιείται μια τέτοια συζήτηση είναι σχετικά σπάνιες και ίσως μόνο ατελώς προσεγγισμένες.

Λέγεται ορισμένες φορές ότι καθοριστικό στοιχείο της συζήτησης του είδους που επιθυμούμε είναι ένας συγκεκριμένος προσανατολισμός προς την πράξη. Στις περίφημες «*Θέσεις για τον Φόουερμπαχ*» ο Μαρξ υπέδειξε τον προσανατολισμό προς την αλλαγή του κόσμου. Αλλά είναι σημαντικό αυτός ο προσανατολισμός να μην γίνεται κατανοητός υπό τον μάλλον επιπόλαιο και κανονιστικό τρόπο σύμφωνα με τον οποίο η θεωρία και η πράξη θεωρούνται ως διαχωρισμένες σφαίρες που πρέπει να συναντηθούν μέσω του ακτιβισμού.²³ Η συνάντηση της θεωρίας και της πράξης υποδηλώνει την ύπαρξη μιας εξωτερικής σχέσης μεταξύ τους.²⁴ Αντίθετα, όπως υποστηρίζει ο Gunn, μπορούμε να συλλάβουμε την ενότητα θεωρίας και πράξης με όρους πρακτικής αναστοχαστικότητας.

Ο Gunn υποστηρίζει ότι η σχέση θεωρίας και πράξης είναι εσωτερική και όχι εξωτερική: συγκροτούν αμοιβαία η μία την άλλη. Η πρακτική αναστοχαστικότητα είναι μια θεωρητική δραστηριότητα που αναγνωρίζει τον εαυτό της και τις κατηγορίες της ως μέρος της αντιφατικής κοινωνικής πρακτικής την οποία επιχειρεί να κατανοήσει. Οι κατηγορίες που χρησιμοποιεί δεν είναι εγγυημένες από μια ξεχωριστή φιλοσοφία ή μεθοδολογία. Αντιθέτως, μέσα σε μια διαδικασία εμμενούς κριτικής, η θεωρητική δραστηριότητα που είναι πρακτικά αναστοχαστική λαμβάνει και υποβάλλει σε κριτική εξέταση το νόημα των κατηγοριών που υπάρχουν στον κοινωνικό της κόσμο. Αυτές οι κατηγορίες είναι τμήμα του τρόπου με τον οποίο η καπιταλιστική κοινωνία αυθόρμητα παρουσιάζεται σε όλα τα μέλη της· εκδηλώνονται

---

23. Για την κριτική του ακτιβισμού, βλ. τα κείμενα Amadeo Bordiga, «*Activism*», *Battaglia Comunista* 7 (1952) και Andrew X, «*Give Up Activism*», *Do or Die* 9 (2001).

24. Η θεώρηση ότι η θεωρία έρχεται πρώτα και στη συνέχεια βρίσκει μια κατάλληλη γι' αυτή δραστηριότητα και η θεώρηση ότι ο ακτιβισμός έρχεται πρώτα και στη συνέχεια αναζητά μια θεωρία για τη δικαιολόγησή του είναι, ενδεχομένως, δύο όψεις του ίδιου μη-διαλεκτικού νομίσματος.

τόσο στον καθημερινό κοινό νου όσο και στα συστηματικά θεωρητικά σχήματα των φιλοσόφων και των ιδεολόγων.

Ένα παράδειγμα που παίρνει ο Gunn από τον Μαρξ είναι το κομμάτι από το *Κεφάλαιο* στο οποίο ο Μαρξ προσδιορίζει ότι η βασική προϋπόθεση του κεφαλαίου, «X-E-X'», είναι η αγοραπωλησία της εργασιακής δύναμης και ό,τι αυτή αφορά. Όταν ο Μαρξ λέει ότι η σφαίρα της ανταλλαγής εντός της οποίας αγοράζεται και πωλείται η εργασιακή δύναμη είναι το βασίλειο της «Ελευθερίας, της Ισότητας, της Ιδιοκτησίας και του Μπένθαμ»,²⁵ υποδεικνύει το γεγονός ότι η καθημερινή κοινωνική πρακτική περιλαμβάνει θεωρητικές κατηγορίες ως μέρος της αναπαραγωγής της, ότι η ίδια η έννοια του ατόμου που έχουμε –το είδος υποκειμένου που είμαστε, το πώς κατανοούμε τους εαυτούς μας, το πώς σκεφτόμαστε και δρούμε– συγκροτείται από αυτή την κοινωνική πρακτική.²⁶ Για παράδειγμα, οι κατηγορίες της ατομικότητας και της ορθολογικής ιδιοτέλειας που ο Μπένθαμ εκφράζει στον ωφελιμισμό του φαίνονται αυτονόητες και αυτεξήγητες στους δρώντες μέσα στην αστική κοινωνία. Ωστόσο, αυτή η προφάνεια συγκροτείται κοινωνικά και ιστορικά μέσα από μια διαδικασία αλλοτρίωσης, ατομικοποίησης και διαχωρισμού. Η πρακτικά αναστοχαστική θεωρητική δραστηριότητα αρνείται την «προφάνεια» αυτών των κατηγοριών θέτοντας το ερώτημα για το πώς αυτή κατασκευάζεται κοινωνικά. Η πρακτική αναστοχαστικότητα –η αναγνώριση της κοινωνικής συγκρότησης του εαυτού και των κατηγοριών του– είναι απαραίτητη προκειμένου κανείς να μπορεί να συλλάβει τη μυστικοποιητική, μερική και, συνεπώς, ψευδή φύση αυτών των φαινομένων/ιδεολογιών, με άλλα λόγια του πώς αυτά αποτελούν μια αναγκαία, λειτουργική μεσολάβηση άλλων διαδικασιών (εκμετάλλευσης, αλλοτρίωσης, κυριαρχί-

---

25. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο* Τόμος Πρώτος (Σύγχρονη Εποχή 2002), σ. 188.

26. «Οι ιδεολογικές κατηγορίες δεν προστίθενται απλώς στην κοινωνική πραγματικότητα όπως το γλάσο σε μια τούρτα: είναι ριζωμένες στην κοινωνική εμπειρία. Τα πρότυπα σκέψης δεν είναι για τον Μαρξ απλώς προσδεδεμένα στις κοινωνικές σχέσεις αλλά σχηματίζουν ένα βασικό κομμάτι αυτού που σε μια δεδομένη στιγμή είναι η “κοινωνία”». Gunn, «Practical Reflexivity in Marx», σ. 3.

ας), τις οποίες την ίδια στιγμή συστηματικά αποκρύπτουν.²⁷ Συνεπώς, η κριτική των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων περιλαμβάνει ταυτόχρονα την κριτική του εαυτού μας και των κατηγοριών με τις οποίες κατανοούμε τους εαυτούς μας και αντιστρόφως – η αμφισβήτηση του εαυτού μας και των κατηγοριών μας έχει θεμελιώδη σημασία για την κριτική των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

Ένα άλλο παράδειγμα της ταυτόχρονης πρώτης τάξης και δεύτερης τάξης θεωρητικής διαπραγμάτευσης είναι η φράση του Μαρξ στο *Κεφάλαιο* ότι τα άτομα αντιμετωπίζονται μόνο ως «χαρακτηρολογικές μάσκες», ως «προσωποποιήσεις οικονομικών κατηγοριών, φορείς καθορισμένων ταξικών σχέσεων και συμφερόντων».²⁸ Αυτό γενικά εκλαμβάνεται ως μεθοδολογικό (δεύτερης τάξης) ζήτημα. Αλλά όπως υποστηρίζουν οι Gunn και Wilding, την ίδια στιγμή αποτελεί μια κριτική που βρίσκεται σαφώς και στο επίπεδο της θεωρίας πρώτης τάξης, ως κριτική του αναγωγισμού, της εμπειρικής φτώχειας, της στέρησης και της υπεραπλούστευσης του βιόκοσμου (life-world), τον οποίο περιγράφει.²⁹

Τι καθιστά καλή μια συζήτηση;

Για να εξετάσει κανείς κριτικά τη δική του εμπειρία και τις δικές του κατηγορίες, θα πρέπει να είναι ανοιχτός στις άλλες εμπειρίες και θεωρίες που υπάρχουν στον κοινωνικό κόσμο του. Αυτό δεν σημαίνει απλώς το να ασκεί κανείς κριτική στις άλλες εμπειρίες και θεωρίες από τη δική του θέση αλλά το να είναι ανοιχτός και στη δική τους κριτική, «αφού μια κριτική που είναι απλώς εξωτερική και σε τρίτο πρόσωπο παραλείπει τη στιγμή της “κατά-την-πορεία” έκθεσης του εαυτού σε κίνδυνο».³⁰ Συνεπώς, ο Gunn υποστηρίζει ότι η πρακτική αναστοχα-

---

27. Όπως επισημαίνει ο Μαρξ στα *Grundrisse*: «η ανταλλακτική αξία –ή, ακριβέστερα, το χρηματικό σύστημα– είναι το σύστημα της ισότητας και ελευθερίας, [η πραγμάτωση των οποίων αποδεικνύεται] να είναι ανισότητα και ανελευθερία». Καρλ Μαρξ, *Grundrisse* Τόμος Β' (Στοχαστής 1990), σ. 180.

28. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο* Τόμος Πρώτος, ό.π., σ. 16.

29. Gunn και Wilding, «Marx and Recognition», σ. 18.

30. Gunn, «Marxism and Philosophy», σ. 101.

στικότητα και η εμμενής κριτική αποτελούν επί της ουσίας μια συζήτηση. Μια πρακτικά αναστοχαστική, εμμενής κριτική της καπιταλιστικής κοινωνίας και των ιδεών και θεωριών που τη δικαιολογούν στην καθημερινή ζωή δεν είναι μια κριτική που ασκείται από το βάθρο μιας υπέρτερης κοσμοθεώρησης ή από μια εκ των προτέρων υιοθετημένη πολιτική τοποθέτηση αντίθεσης. Είναι, αντίθετα, μια ανοιχτή συνάντηση με άλλες απόψεις και εμπειρίες.

Έτσι υποδεικνύεται μια απάντηση στο κρίσιμο ερώτημα για το πώς σε μια συζήτηση όπου αυτοί που συμμετέχουν δεν μοιράζονται τις ίδιες κατηγορίες θα μπορούσαν παρόλα αυτά να φτάσουν σε ακλόνητα συμπεράσματα.³¹ Καθώς μετέχουμε στον ίδιο κοινωνικό και πρακτικό κόσμο –με έναν τρόπο που δεν το κάναμε πριν την κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής– το θεμελιώδες ερώτημα που θέτουμε ο ένας στον άλλο μέσα στη συζήτηση είναι το εξής: «Έτσι δεν είναι τα πράγματα;». Κάθε τοποθέτηση για το πώς είναι τα πράγματα πάντοτε προκαλεί μια απόκριση από τους άλλους του τύπου «όχι, είναι διαφορετικά» ή «ναι, αλλά επίσης θα πρέπει να προστεθεί το εξής». Όντας σε μια δυναμική σχέση με τους άλλους διαρκώς περιγράφουμε και ξαναπεριγράφουμε τον κόσμο. Η φαινομενολογική³² πλευρά αυτού του γεγονότος –η επίκληση στην εμπειρία– σημαίνει για τον Gunn ότι δεν υπάρχει καμία πρότερη συμφωνία επί της μεθόδου ή επί των κατηγοριών που να είναι αναγκαία για τη συζήτηση. Το ίδιο το αντικείμενο μπορεί να «παίξει (εν μέρει) έναν ρόλο στον καθορισμό του τρόπου με τον οποίο θα γίνει, ως προς τις κατηγορίες, έγκυρα

---

31. «Μόνο ό,τι περνάει μέσα από τη διαδικασία του διαλόγου είναι ορθολογικό. Αυτοί που αρνούνται τον διάλογο είναι ανορθολογικοί άσχετα με το πόσο βαθιά είναι η αλήθεια την οποία έχουν συλλάβει. Το αν ο κόσμος ή ο εαυτός εμπεριέχουν τον λόγο καθεαυτά και από τον εαυτό τους δεν παίζει σε τελική ανάλυση κανέναν ρόλο· μόνο όσοι συμμετέχουν στον διάλογο είναι ορθολογικοί». Karatani, *Transcritique*, σ. 71.

32. Όπως υποστηρίζει ο Gunn αντίθετα από τη φαινομενολογία του Χούσερλ, η οποία ξεκινά από το άτομο στη λαμπρή απομόνωσή του, η Χεγκελιανή φαινομενολογία είναι ευθύς εξαρχής διαλογική και διϋποκειμενική. Gunn, «Marxism and Philosophy», σ. 88.

γνωστό». ³³ Σε μια τέτοια συζήτηση, κάθε πλευρά της θεώρησης όσων συμμετέχουν θα πρέπει να μπορεί να τεθεί: «θεωρητικές και μεταθεωρητικές διαστάσεις» καθώς και ζητήματα σχετικά με τη θέση από την οποία πρακτικά αφορμάται καθένας που συμμετέχει. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι μπορούμε απλώς να απορρίψουμε, εν είδει μονολόγου, τον άλλον ως, λόγου χάρη, αστό απολογητή, ακαδημαϊκό, μιλιτάντ ή ως μη φέροντα την ορθή ταυτότητα. Θα πρέπει καθένας να εξάγει τα όρια των επιχειρημάτων του άλλου αναφορικά με τις δικές τους αντιφάσεις και την ανεπάρκειά τους ως προς τον κόσμο που ισχυρίζονται ότι εξηγούν. Είναι λογικό να αμφισβητούμε την οπτική γωνία του άλλου βάσει μιας επιχειρηματολογίας του τύπου «σκέφτεσαι κάτι τέτοιο διότι εσύ...» μόνο αν είμαστε ανοιχτοί τόσο στο να ακούσουμε πώς θα απαντήσει ο άλλος σε αυτόν τον ισχυρισμό μας όσο και στο να δεχτούμε να απευθύνονται παρόμοιες ερωτήσεις και σε εμάς.

Η ιδέα περί μιας ενδεδειγμένης ανοιχτής συζήτησης εντός της οποίας καθένας που συμμετέχει αμφισβητεί τους άλλους στη βάση του ότι και αυτός αποδέχεται να δεχτεί αμφισβήτηση θα μπορούσε να έχει ρυθμιστικό ρόλο. Ο Gunn απλώς διατυπώνει ρητά κάτι που ήδη οι άνθρωποι προσπαθούν να κάνουν –μέσω συζητήσεων, διαβασμάτων, συναντήσεων, κριτικών, δημοσιεύσεων– και προσφέρει ένα μέσο προφύλαξης απέναντι στην υπονόμηση μιας τέτοιας ανοιχτότητας, που μπορεί να επιφέρουν έννοιες περί φιλοσοφίας ή μεθόδου.

Φυσικά, συζητήσεις γίνονται συνέχεια και αυτό δεν μπορεί από μόνο του να παίξει τον ρόλο που προτείνει ο Gunn. Κρίσιμη είναι εδώ η διαφορά ανάμεσα στην «καλή» και την απογοητευτική συζήτηση. Ο Gunn δεν αποδίδει αξία στη «συζήτηση» καθεαυτή αλλά στην «καλή συζήτηση», που όπως λέει είναι σχετικά σπάνια. Η διαφορά ανάμεσα στην καλή και την «απογοητευτική» συζήτηση είναι μια εμπειρία που όλοι έχουμε και στην οποία μπορούμε να αναφερθούμε για να κατανοήσουμε πού το πηγαίνει ο Gunn.

Αν αυτή η εστίαση στη συνομιλία ή τις ιδέες φαίνεται πολύ «ιδεαλιστική», ας σημειώσουμε ότι η αναφορά στην εμπειρία και την πρακτική τροφοδοτεί διαρκώς αυτή τη συζήτηση, κι αν ακούγεται υπέρ του δέοντος ευγενική και δημοκρατική, όπως σημειώνει ο Gunn «δεν

---

33. Richard Gunn, «In Defence of a Consensus Theory of Truth», *Common Sense* 7 (1989), σ. 76.

υπάρχει τίποτα λιγότερο ευγενικό από μια ενδελεχή συζήτηση η οποία συνεχίζει μέχρι να φτάσει στο τέλος της. Κανείς δεν μπορεί να πει εκ των προτέρων πού θα οδηγήσει μια καλή συζήτηση (σε τι ζητήματα αγώνα ζωής και θανάτου)».³⁴

Όπως δείχνουν τα σχόλια του Gunn για την ανία της φιλοσοφίας και τον θετικισμό των επιστημών,³⁵ στη σφαίρα της αστικής κοινωνίας, η οποία φαινομενικά προορίζεται για την ελεύθερη αμερόληπτη και προσανατολισμένη στην αλήθεια συζήτηση, οι ειδικεύσεις στον ακαδημαϊκό χώρο λειτουργούν ενάντια στην ολοποίηση που απαιτεί η καλή συζήτηση. Όμως, βασική του θέση είναι ότι μέσα ή έξω από τα πανεπιστήμια δεν μπορεί να γίνει καλή συζήτηση ούτε αν τηρείται η διάκριση θεωρίας/μεταθεωρίας (είτε ως ακαδημαϊκή ειδικότητα είτε ως ασυλλόγιστος περιορισμός της σκέψης) ούτε αν οι άνθρωποι σχετίζονται ως ατομικοί ιδιοκτήτες ή μέσω κοινωνικών ρόλων, συμπεριλαμβανομένων των ρόλων του διδάσκοντα και του φοιτητή, του ηγέτη και του ακολουθητή, του αντιπροσώπου και αυτού που αντιπροσωπεύεται.

Μέχρι στιγμής, εξετάσαμε τις ιδέες του Gunn ως προς τη συνάφειά τους με το είδος της αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε άτομα και μέσα σε μικρές ομάδες που είναι προσανατολισμένες στην παραγωγή θεωρίας – δηλαδή, σε σχέση με τη διάκριση του Ανρί Σιμόν, περισσότερο στον πόλο των ηθελημένων ομάδων και λιγότερο στον πόλο των αυθόρμητων. Είναι, ωστόσο, αξιοσημείωτο ότι ο Gunn μαζί με τον Adrian Wilding επέστρεψαν σε μια πρόσφατη σειρά κειμένων σε αυτές τις ιδέες στο πλαίσιο των μεγάλων κοινωνικών κινημάτων και αγώνων που ακολούθησαν την κρίση του 2008. Σε αυτά τα πιο πρόσφατα κείμενα υποστηρίζουν ότι η ιδέα της αμοιβαίας αναγνώρισης και της συζήτησης δεν είναι κεντρική μόνο για την αλληλεπίδραση μικρής κλίμακας με κείμενα και άλλους ανθρώπους στα πλαίσια της κοινωνικής παραγωγής θεωρίας και αλήθειας, αλλά επίσης βρίσκεται στην καρδιά των πρόσφατων αγώνων και, γενικότερα, της επαναστατικής διαδικασίας και του ίδιου του κομμουνισμού.

---

34. Gunn, «Marxism and Philosophy», σ. 105.

35. Ό.π., σ. 91.

Η Αβάσταχτη Ανοιχτότητα του Κομμουνισμού

Οι Gunn και Wilding υποστηρίζουν ότι η αμοιβαία αναγνώριση όπως προσδιορίστηκε και περιγράφηκε από τον Χέγκελ στη *Φαινομενολογία* βρίσκεται στον πυρήνα της κριτικής του Μαρξ στον καπιταλισμό και της αντίληψής του για τον κομμουνισμό.³⁶ Η ουσία της αμοιβαίας αναγνώρισης είναι ότι τα άτομα «απολαμβάνουν την ελευθερία μέσω της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους».³⁷ Η αμοιβαία αναγνώριση περιλαμβάνει την αναγνώριση της ελευθερίας του άλλου. Η αναγνώριση μετράει ως αναγνώριση μόνο όταν δίδεται ελεύθερα και η ελευθερία είναι ελευθερία μόνο όταν αναγνωρίζεται. Το επιχείρημά τους είναι ότι ο καπιταλισμός εμποδίζει την αμοιβαία αναγνώριση. Αυτό δεν το κάνει με τον τρόπο που το έκαναν οι προκαπιταλιστικές σχέσεις άμεσης κυριαρχίας αλλά μέσω της δόμησης της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μέσω κοινωνικών θεσμών και καθορισμένων ρόλων, όπως η ατομική ιδιοκτησία, η πολιτική, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τα μαζικά μέσα κ.λπ., μέσω ενός είδους δόμησης που στέκεται πάνω από τα άτομα.

Μπορεί να διατυπωθεί η αντίρρηση ότι ο καπιταλισμός καθορίζεται ακριβώς από την αμοιβαία αναγνώριση των εμπορευματοκατόχων, όπου καθένας αναγνωρίζει τον άλλον ως κάτοχο εμπορεύματος ή χρήματος και αποκτά ό,τι έχει ο άλλος μόνο μέσω της ελεύθερα ασκούμενης ανταλλαγής. Αυτή η πλευρά του καπιταλισμού επικυρώνεται από τον Χέγκελ ως Αφηρημένο Δίκαιο. Ήταν βασική συνεισφορά του Μαρξ το ότι συνέλαβε πως όταν κανείς μετακινείται από τη σφαίρα της ανταλλαγής στη σφαίρα της παραγωγής, το σύστημα ισότητας και ελευθερίας αποδεικνύεται σύστημα ανισότητας και ανελευθερίας.³⁸ Η τυπική αναγνώριση της ελευθερίας και της ισότητας αναπαράγει διαρκώς τις σχέσεις κεφαλαίου και εργασίας, δηλαδή σχέσεις ανισότητας, εκμετάλλευσης και κυριαρχίας. Οι Gunn και Wilding δέ-

---

36. Και είναι σημαντικό ότι δεν αποτελεί μια ακόμη προσπάθεια να τοποθετηθεί η περίφημη διαλεκτική κυρίου υποτελούς στο επίκεντρο της κριτικής του καπιταλισμού.

37. Gunn και Wilding «Marx and Recognition», σ. 4.

38. Βλ. π.χ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο* Τόμος Πρώτος, κεφ. 6 και Μαρξ, *Grundrisse*, κεφ. 2.

We Unhappy Few

χονται αυτή τη θέση αλλά υποστηρίζουν πως αυτό σημαίνει ότι στον καπιταλισμό έχουμε να κάνουμε με μια αντιφατική μορφή αμοιβαίας αναγνώρισης, η οποία έρχεται σε αντίφαση λόγω της ύπαρξης αυτών των καθορισμένων ρόλων και κοινωνικών θεσμών και, προεξάρχοντος, του κοινωνικού θεσμού της ιδιοκτησίας.³⁹ Η σχέση ανάμεσα στους μισθωτούς εργάτες και τα αφεντικά τους αποτελεί μια ελεύθερη σύμβαση όπου καθένας αναγνωρίζεται αλλά πίσω από αυτό κρύβεται το γεγονός ότι οι εργοδότες αντιπροσωπεύουν έναν κόσμο απόλυτης ιδιοκτησίας και οι εργάτες αντιπροσωπεύουν έναν κόσμο στέρησης ιδιοκτησίας, μια σχέση που αναπαράγεται διαρκώς. Ως τέτοια, «η αμοιβαιότητα υπολείπεται της αλληλεπίδρασης χωρίς περιορισμούς και η ελευθερία είναι περιορισμένη σε αυτό που οι καθορισμένοι ρόλοι επιτρέπουν».⁴⁰ Η ιδιοκτησία στις διάφορες μορφές της –τα εμπορεύματα, οι αγορές και η εξουσία του χρήματος– στέκονται *πάνω* από τα άτομα και *εναντίον* τους, άτομα τα οποία προκειμένου να επιβιώσουν πρέπει να σχετιστούν μεταξύ τους ως ιδιοκτήτες. Όπως υποστηρίζουν οι Gunn και Wilding:

Όταν απαλλαγούμε από την ιδιοκτησία (όχι από το ένα ή το άλλο είδος ιδιοκτησίας αλλά από την ιδιοκτησία καθεαυτή), η ατομικότητα θα πάψει να είναι μονολογική και κτητική· η ελευθερία θα πάψει να υπάρχει *ενάντια* στα άλλα άτομα. Μόλις ξεπεραστεί η ιδιοκτησία, η ελευθερία θα υπάρξει μέσα και μέσω της αλληλεπίδρασης με τους άλλους ανθρώπους και τα άτομα θα ρισκάρουν την ταυτότητά τους μέσα στη ροή της αμοιβαίας αναγνώρισης.⁴¹

---

39. «Για τον Μαρξ, η ιδιοκτησία και η εμπορευματική ανταλλαγή θεμελιώνονται σε μια... μαγεμένη ή διαβολικά “αντεστραμμένη” έννοια της ίδιας της αμοιβαίας αναγνώρισης – η οποία είναι παρούσα στις σχέσεις ιδιοκτησίας... η αναγνώριση που προϋποτίθεται από την ιδιοκτησία είναι, πέρα για πέρα, αναγνώριση αντιφατικού (ή, καλύτερα, που έχει έρθει σε αντίφαση) είδους. Μέχρι να δοθεί τέλος στις σχέσεις ιδιοκτησίας η μη αντιφατική αναγνώριση –δηλαδή, η αμοιβαία αναγνώριση με μια μη διαβολική μορφή– δεν μπορεί να επιτευχθεί». Gunn και Wilding «Marx and Recognition», σ. 16.

40. Ό.π., σ. 6.

41. Ό.π., σ. 42.

Για τους Gunn και Wilding, σύμφωνα με τη θεώρηση του Μαρξ, η προλεταριακή επανάσταση δεν είναι τίποτα λιγότερο από μια ρήξη με τη μονομερή ή/και καθορισμένη βάσει ρόλου αναγνώριση προς μια μη αντιφατική αμοιβαία αναγνώριση που δεν σέβεται καμία παραδεδομένη δομή αλλά βασίζεται στην απεριόριστη και συνεπώς ελεύθερη αλληλεπίδραση, ακολουθώντας μόνο εκείνους τους στόχους που η ίδια έχει θέσει για τον εαυτό της.⁴²

Εδώ μπορούμε να δούμε τη ριζική διαφορά ανάμεσα στην επαναστατική αναγνώριση την οποία επικαλούνται οι Gunn και ο Wilding και την αναγνώριση στην οποία αναφέρονται αριστεροί φιλελεύθεροι θεωρητικοί όπως ο Taylor και ο Honneth. Αυτοί εμπνέονται από τον «συμφιλιωμένο» Χέγκελ της *Φιλοσοφίας του Δικαίου* και συνεπώς αποδέχονται τις διαχωρισμένες σφαίρες και θεσμούς της καπιταλιστικής κοινωνίας, που σημαίνει ότι αναφέρονται σε μια αναγνώριση στη βάση των κοινωνικών ρόλων και σε μια συσχέτιση βάσει του ορισμού των ρόλων. Οι Gunn και Wilding εμπνέονται από τη *Φαινομενολογία*, η οποία με τη σειρά της εμπνεύστηκε από την «άγρια» αναγνώριση της Γαλλικής Επανάστασης όπου οι κοινωνικοί θεσμοί –που ονομάζονται από τον Χέγκελ πνευματικές μάζες– διαλύονται.⁴³ Μόνο σε μια τέτοια επαναστατική κατάσταση είναι δυνατή μια μη αντιφατική αμοιβαία αναγνώριση, μια αναγνώριση όπου υπάρχει ένα «Εγώ» που είναι «Εμείς» και ένα «Εμείς» που είναι «Εγώ»⁴⁴ και στην οποία «καθένας... κάνει πάντα καθετί χωρίς να κατακερματίζεται, και ό,τι προβάλλει ως πράττειν του όλου... είναι το άμεσο και συνειδητό πράττειν του καθενός».⁴⁵ Για τον ύστερο Χέγκελ της *Φιλοσοφίας του Δικαίου* αυτή η δυνατότητα περιορίζεται μέσα στη θρησκευτική κοινότητα. Αυτό εκφράζει τη μετατόπιση στην ιστορία από την άμεση, μετεπαναστατική

---

42. Στο βιβλίο του *Transcritique* ο Karatani αποδίδει έναν αρκετά παρόμοιο ρόλο στο καντιανό βασίλειο των σκοπών.

43. Βλ. Richard Gunn, «Recognition Contradicted», *South Atlantic Quarterly* τ. 113 ν. 2 (2014) και Richard Gunn και Adrian Wilding, «Revolutionary or Less-Than-Revolutionary Recognition?», *Heathwood Institute* (2013).

44. Γ. Χέγκελ, *Η Φαινομενολογία του Πνεύματος* Τόμος Πρώτος (Δωδώνη 1993), θέση 177.

45. Γ. Χέγκελ, *Η Φαινομενολογία του Πνεύματος* Τόμος Δεύτερος (Δωδώνη 1995), θέση 584.

στιγμή της *Φαινομενολογίας* στη συντηρητική στιγμή της δεκαετίας του 1820 που ακολουθεί την παλινόρθωση. Το επιχείρημα των Gunn και Wilding είναι ότι το είδος σκέψης που προτείνεται από τον Χέγκελ στη *Φαινομενολογία* ενώ σήμερα φαίνεται απόκρυφο και απαιτεί μεγάλη προσπάθεια για να κατανοηθεί, θα ήταν κατανοητό από όλους τη στιγμή της επανάστασης –το φως της Γαλλικής Επανάστασης– που το παρήγαγε.⁴⁶ Εκείνη τη στιγμή, η εν λόγω επιστήμη θα συναντούσε ένα κοινό όπου θα υπήρχε αμοιβαία αναγνώριση και το οποίο θα ήταν «ώριμο να υποδεχτεί»⁴⁷ την αλήθεια, δηλαδή ένα κοινό που θα μπορούσε να «τη μάθει και να την οικειοποιηθεί με έναν *ερευνητικό και αξιολογικό* (κι όχι με έναν απλώς παθητικό και δεκτικό) τρόπο».⁴⁸

Συνεπώς, η αρχή της συζήτησης την οποία επικαλείται η κομμουνιστική θεωρία είναι πολύ διαφορετική από τη συζήτηση στην οποία γίνεται ορισμένες φορές επίκληση εντός της καπιταλιστικής πολιτικής και της κοινωνίας των πολιτών. Μπορούμε να πούμε ότι όπου η μη αντιφατική (δηλ. η επαναστατική) αλληλεπίδραση εμποδίζεται, η καλή συζήτηση είναι σπάνια και συνεχώς απωθείται. Ένα μεγάλο κομμάτι της «δυσκολίας» και της «συνθετότητας» της κομμουνιστικής θεωρίας σχετίζεται με αυτή την κατάσταση. Η κομμουνιστική συζήτηση σε μια επανάσταση ή σε μια κατάσταση έντονου αγώνα ξεσπάει παντού.⁴⁹ σε άλλες περιόδους δεν είναι εύκολο να διεξαχθεί.

Προβάλλεται η αντίρρηση, της οποίας έχουν επίγνωση οι Gunn και Wilding, ότι η απόδοση κεντρικού ρόλου στη συζήτηση και την αμοιβαία αναγνώριση στην επαναστατική διαδικασία κάνει αυτή τη διαδικασία να ακούγεται «υπερβολικά εξευγενισμένη». Ως προς αυτό, οι συνδέσεις που βλέπουν ανάμεσα στη συζήτηση, το επαναστατικό

---

46. Ο Καμάτ διατυπώνει μια παρόμοια θέση: «Όταν η δράση έχει σταματήσει πια, μόνο η αναστοχαστική και έντονη σκέψη μπορεί να συναντήσει εκ νέου αυτό που η δραστηριότητα των μαζών μπόρεσε να ανακαλύψει με τη μεγάλη ορμή της». *Bordiga and the Passion for Communism* (Spartacus 1974).

47. Γ. Χέγκελ, *Η Φαινομενολογία του Πνεύματος*, θέση 71.

48. Richard Gunn, «Hegel's The Phenomenology of Spirit: Theory and Practice», *Heathwood Institute* (2013), σ. 14.

49. Η συνάντηση ατόμων με διαφορετικές πολιτικές ιστορίες στις επιτροπές εργατών-φοιτητών που περιγράφουν οι Πέρλμαν και Gregoire είναι ένα τέτοιο παράδειγμα.

πλήθος και τη μορφή της βίας που αυτό ασκεί είναι σημαντικές. Σε μια κατάσταση καθορισμένων ρόλων και διαχωρισμού των σφαιρών της ζωής, η βία μπορεί να είναι αναγκαίο στοιχείο για την εγκαθίδρυση της συνομιλίας – μιας μορφής επικοινωνίας που οδηγεί προς την αμοιβαία αναγνώριση. Τα προϋπάρχοντα κανάλια, κοινωνικοί ρόλοι και θεσμοί που διαστρεβλώνουν ή έρχονται σε αντίφαση με την αμοιβαία αναγνώριση αίρονται μέσα στην επαναστατική κατάσταση η οποία επιτρέπει την «απεριόριστη αλληλεπίδραση... μια αλληλεπίδραση που είναι ανοιχτή σε όλους όσους προσέρχονται και για οποιοδήποτε ζήτημα κι αν θέτουν».⁵⁰

Μια επαναστατική διαδικασία κατά την οποία η κοινωνία πολώνεται από τη μια μεριά στο κόμμα της αναρχίας και από την άλλη μεριά στο κόμμα της τάξης προχωρά προσελκύοντας όλο και περισσότερους ανθρώπους στη συζήτηση. Η αμοιβαία αναγνώριση επιτυγχάνεται μέσα και μέσω της σύγκρουσης με όσους την αρνούνται και, πράγματι, όταν αντιμετωπίζονται οι ενεργητικοί εχθροί της αμοιβαίας αναγνώρισης –για παράδειγμα η αστυνομία–, η βία και η ισχύς είναι ο τρόπος με τον οποίο το κόμμα της τάξης εισέρχεται στη συζήτηση. Στο παράδειγμα της Γαλλικής Επανάστασης ήταν η εικαζόμενη απειλή του στρατού που δημιούργησε το «ενωμένο πλήθος» το οποίο έκανε έφοδο στη Βαστίλη.⁵¹ Γράφοντας την περίοδο που ακολούθησε τις ταραχές του κεφαλικού φόρου (poll tax) το 1990 [στη Βρετανία], ο Gunn αναποδογυρίζει τη συνηθισμένη διάκριση ανάμεσα σε «βία» και «ισχύς» – δεν είναι η εργαλειακή βία του κράτους που είναι αποδεκτή αλλά η επικοινωνιακή βία του πλήθους.⁵² Ο Gunn υποστηρίζει ότι μια συνεπής και αυθεντική πασιφιστική θέση πρέπει να «εξυμνήσει

---

50. Richard Gunn και Adrian Wilding, «Occupy as Mutual Recognition», *Heathwood Institute* (2013). Η αναφορά στον Χέγκελ γίνεται εδώ στη *Φαινομενολογία του Πνεύματος*, θέση 357.

51. Jean Paul Sartre, *Critique of Dialectical Reason* (New Left Books 1976), σ. 345–63.

52. Richard Gunn, «Politics and Violence» in Richard Bellamy, επιμ., *Theories and Concepts of Politics* (Manchester UP 1993).

We Unhappy Few

τη (συμμετοχική ή επικοινωνιακή) βία που οι φιλελεύθεροι βρίσκουν φρικτή και να αποδοκιμάσει την (εργαλειακή και κρατική) βία που οι φιλελεύθεροι διστακτικά υπερασπίζονται». ⁵³

Σε ένα αξιοπρόσεκτα αιχμηρό απόσπασμα, ο Gunn υποστηρίζει ότι η επαναστατική βία εμπεριέχει τα εξής:

Μια άνοδος και πτώση παρατάξεων τόσο ταχεία ώστε καμία να μην μπορεί να αποκτήσει νομιμότητα, τόσο ευμετάβλητη ώστε να μην μπορούμε να δηλώσουμε την πίστη μας σε καμία από αυτές – ανοίγει το πεδίο για την καλύτερη δυνατή πολιτική συζήτηση. Όταν στο τέλος της βραδιάς θα πίνουμε το τελευταίο ποτήρι κρασί, η συζήτηση μεταξύ μας πιθανόν να είναι πιο διεισδυτική αν κανένας μας δεν γνωρίζει ποιος από εμάς θα σηκώσει τη λεπίδα της γκιλοτίνας την επόμενη μέρα. ⁵⁴

Ανθρωπισμός;

Ο ανερευθρίαστος ενστερνισμός του Χέγκελ σε αυτό το είδος επιχειρηματολογίας μπορεί να προκαλεί αμηχανία σε όσους έχουν οχυρωθεί στον αντι-ανθρωπισμό της πρόσφατης γαλλικής σκέψης. Οι Gunn και Wilding επιλαμβάνονται άμεσα αυτού του ζητήματος. Σημειώνοντας ότι ο «ανθρωπισμός» μπορεί να σημαίνει διάφορα πράγματα, εκ των οποίων μόνο ορισμένα είναι απορριπτέα, υποστηρίζουν ότι ο Μαρξ και ο Χέγκελ απορρίπτουν έναν ανθρωπισμό ο οποίος βασίζεται σε ένα ιστορικό σενάριο που εμπεριέχει μια προϋπάρχουσα ανθρώπινη ουσία η οποία αναμένει την πραγμάτωσή της. Έτσι δηλώνουν ότι: «αν η έννοια του ανθρωπισμού εξαρτάται από την ιδέα της αυτοπραγμάτωσης, ο Μαρξ είναι θεωρητικός αντι-ανθρωπιστής (και μπορούμε να συμφωνήσουμε σε αυτό με τον Αλτουσέρ)». ⁵⁵ Αλλά το ίδιο υποστηρίζουν ότι ισχύει και για τον Χέγκελ. Ισχυρίζονται ότι ούτε ο Μαρξ «ούτε ο Χέγκελ της Φαινομενολογίας» έχουν μια τελεολογική αντίληψη της ιστορίας σύμφωνα με την οποία η «ανθρωπότητα» θεωρείται

---

53. Ό.π., σ. 288-289.

54. Ό.π., σ. 286.

55. Gunn και Wilding, «Marx and Recognition», σ. 44.

ως το καθολικό υποκείμενο ή ο μέγας ολοκληρωτής και η ιστορία της ως «έκφραση ή αυτοπραγμάτωση αυτού του υποκειμένου».⁵⁶ Αναγνωρίζουν ότι έχουν τοποθετήσει την ιδέα της «μη αντιφατικής αναγνώρισης» σε μια αντίστοιχη εννοιολογική θέση με την ιδέα ενός τέτοιου υποκειμένου. Ωστόσο, επισημαίνουν ότι η μη αντιφατική αναγνώριση δεν είναι μια πάγια και καθορισμένη οντότητα, ένας εαυτός ή υποκείμενο που μπορεί να πραγματώσει τον εαυτό του. Αντιθέτως, είναι μια «διαδικασία χωρίς τέλος», διότι παρόλο που αυτή η αναγνώριση είναι μια κατάσταση «όπου η ελευθερία (νοούμενη ως αυτοκαθορισμός) και η εκδίπλωση των ανθρώπινων ικανοτήτων επιτυγχάνεται», την ίδια στιγμή είναι «το διαμετρικά αντίθετο της παγίωσης και του καθορισμού». Συνεπώς, οι Gunn και Wilding υποστηρίζουν ότι «το φάντασμα του “ανθρωπισμού” έχει εξαλειφθεί».⁵⁷

Ωστόσο, οι Gunn και Wilding αναγνωρίζουν ότι το να εξαλειφθεί το φάντασμα του ανθρωπισμού και το να δοθεί τέλος στη μυστικοποίηση την οποία συνεπάγεται έχει ένα τίμημα. Σε σύγκριση με το καθησυχαστικό ανθρωπιστικό όραμα της αυτοπραγμάτωσης του ιστορικού υποκειμένου, οι συγγραφείς υπογραμμίζουν ότι η επανάσταση που συλλαμβάνεται ως αμοιβαία αναγνώριση έχει σκοτεινές και όχι και τόσο καθησυχαστικές πλευρές. Ο κόσμος των κοινωνικών θεσμών που ο Χέγκελ ονόμασε «πνευματικές μάζες» [geistige Massen] υπονοεί ότι υπάρχει κάτι το οιονεί φυσικό που στέκεται πάνω από τα άτομα. Η επαναστατική αναγνώριση ανατρέπει αυτούς τους θεσμούς.⁵⁸ Την ίδια στιγμή αυτή η οιονεί φυσική πλευρά των κοινωνικών θεσμών προσφέρει –στους περισσότερους ανθρώπους, τον περισσότερο καιρό– μια ορισμένη σταθερότητα και ασφάλεια. Η ανθρώπινη κοινωνία αναπαράγεται πίσω από τις πλάτες των ανθρώπων· εμφανίζεται να ακολουθεί φυσικούς νόμους. Αυτό είναι ταυτόχρονα αλλοτριωτικό και καθησυχαστικό. Γνωρίζει κανείς πού βρίσκεται με το χρήμα· μπορεί να

---

56. Ό.π.

57. Ό.π., σ. 45.

58. «Η πραγματικότητα που δημιουργεί ο κομμουνισμός, είναι ακριβώς η αληθινή βάση για να κάνει αδύνατο να υπάρχει οτιδήποτε ανεξάρτητα από τα άτομα, στον βαθμό που η πραγματικότητα είναι μονάχα ένα προϊόν της προηγούμενης επικοινωνίας των ίδιων των ατόμων». Μαρξ-Ενγκελς, *Η γερμανική ιδεολογία* (Gutenberg 1997), σ. 119.

προστάξει αξιόπιστα την εργασία των άλλων και αντίστοιχα μπορεί να βασιστεί στο ότι οι άνθρωποι θα δράσουν βάσει των καθορισμένων ρόλων τους, διότι η ιδιωτική τους συμπεριφορά είναι ουσιαστικά άσχετη με αυτούς.

Αντίθετα, οι σχέσεις αμοιβαίας αναγνώρισης μας θέτουν περισσότερες απαιτήσεις. Βασίζονται αδιάκοπα στις προσωπικές σχέσεις και θα πρέπει κανείς να εκτιμά αν τα λόγια και οι πράξεις γίνονται με καλή πίστη. Η αμοιβαία αναγνώριση περιλαμβάνει την αποποίηση της «απατηλής και καταμαγευτικής» ασφάλειας την οποία προσφέρουν οι θεσμοί και οι κοινωνικοί ρόλοι. Όπως το θέτουν οι Gunn και Wilding, μια συνθήκη που βασίζεται στην αμοιβαία αναγνώριση είναι πάντοτε πιο «τεχνητή» και λιγότερο «φυσική» –ή, για να το θέσουμε αυστηρά, λιγότερο «οιονεί φυσική»– από μια συνθήκη αλλοτρίωσης.⁵⁹ Η ελευθερία αποκαλύπτεται ή, όπως λένε οι συγγραφείς, «αποφλοιώνεται».⁶⁰ Γράφουν σχετικά τα εξής:

Ο κομμουνισμός δεν γνωρίζει καμία φυσική ή οιονεί φυσική αδράνεια: παρόλο που είναι ανθρώπινος, δεν τίθεται ζήτημα πραγμάτωσης της «πραγματικής ουσίας» –ή της «πραγματικής φύσης»– του ανθρώπου (ή της ανθρωπότητας). Στερούμενος μιας οιονεί φυσικής ασφάλειας, ο κομμουνισμός στερείται της σταθερότητας που φέρνει η αδράνεια. Σε κάθε στάδιο της ύπαρξης μιας κομμουνιστικής κοινωνίας, η υποτροπή σε αυτό που ο Χέγκελ ονομάζει ιστορία ή σε αυτό που ο Μαρξ ονομάζει «ως

---

59. Για ένα παρόμοιο επιχείρημα βλ. το κείμενο «Life against Nature» στο πέμπτο τεύχος του περιοδικού *Endnotes*.

60. (σ.τ.μ.) Σύμφωνα με τη δική μας θεώρηση ο κομμουνισμός δεν ταυτίζεται με την κατάργηση κάθε μεσολάβησης –οι κομμουνιστικές σχέσεις δεν είναι απλώς προσωπικές– ούτε με την είσοδο σε μια διαρκώς επαπειλούμενη επιβίωση. Δεν θεωρούμε ότι κάθε μεσολάβηση και αντικειμενοποιημένος θεσμός είναι αλλοτριωτικός, τιθέμενος αναγκαστικά πέραν του ατομικού και συλλογικού ελέγχου των ατόμων. Ο κομμουνισμός είναι η διαδικασία δημιουργίας των μη αλλοτριωμένων και μη αλλοτριωτικών μεσολαβήσεων μέσα από τις οποίες θα καλύπτονται οι ανάγκες και οι επιθυμίες των πραγματικά κοινωνικών ατόμων (με ταυτόχρονη άρση της αντίφασης ανάγκης και επιθυμίας). Διαφορετικά δεν υπάρχει κανένας λόγος και καμία περίπτωση να συμβεί η κομμουνιστική επανάσταση.

τώρα υπάρχουσα κοινωνία» παραμένει πιθανό. Καμία εγγύηση δεν μπορεί να γίνει διανοητή απέναντι σε μια τέτοια υποτροπή. Και επιπλέον: αυτό που μπορεί να αποκαλεστεί οντολογική ανασφάλεια είναι αδιαχώριστο από τον κομμουνισμό. Στα περιθώρια ενός κειμένου που περιγράφει την κομμουνιστική ύπαρξη, εμφανίζονται ίχνη υπαρξιακού τρόμου.⁶¹

Η ιδέα ότι ο κομμουνισμός εμπεριέχει την επίτευξη της καλής συζήτησης είναι παρόμοια με τον τρόπο που κάποιες ομάδες όπως η *Théorie Communiste* και η Αόρατη Επιτροπή υιοθέτησαν την παραδοσιακή αφρικανική ιδέα της *διαρκούς συνέλευσης (palabre)*.⁶²

---

61. Gunn και Wilding, «Marxism and Recognition», σ. 46. Οι συγγραφείς παραπέμπουν εδώ σε ένα δοκίμιο που έγραψε ο Bloch το 1918: «Η πορεία της απελευθέρωσης... δεν αποσκοπεί στην προαγωγή της ύπνωσης ή στη γενίκευση της απολαυστικής, άνετης απραξίας των σύγχρονων ανώτερων τάξεων. Δεν αγωνιζόμαστε για να επαναφέρουμε τον κόσμο του Ντίκενς στην καλύτερη περίπτωση ή τα ζεστά άνετα τζάκια της Βικτωριανής Αγγλίας. Αντιθέτως, ο στόχος, ο εξαιρετικά πρακτικός στόχος και το βασικό ζήτημα της σοσιαλιστικής ιδεολογίας είναι να δώσουμε σε κάθε ανθρώπινο ον χρόνο έξω από την εργασία, τη δική του ανάγκη, πλήξη, δυστυχία, στέρση και θλίψη, το δικό του θαμμένο κάλεσμα του φωτός, μια ζωή όπως τη συλλαμβάνει ο Ντοστογιέφσκι». Ernst Bloch, «Karl Marx, Death and Apocalypse» στο *Spirit and Utopia* (Stanford 2000), σ. 268. [(σ.τ.μ.) Ο Μπλοχ προσπαθεί σε αυτό το απόσπασμα να αντιταχθεί στην εσχολογία περί κατάργησης κάθε ανθρώπινου πόνου στον κομμουνισμό, που χαρακτηρίζει ορισμένες τάσεις του Μαρξισμού.]

62. Αόρατη Επιτροπή, *Η εξέγερση που έρχεται* (Ελεύθερος Τύπος 2010), σ. 99. Ο όρος *palabre* –«κουβέντα, λόγος, συνομιλία»– αναφέρεται σε ένα έθιμο σε περιοχές της Αφρικής που έχει να κάνει με τη δημιουργία και τη διατήρηση ενός κοινωνικού δεσμού μέσω μιας συνάντησης, συχνά κάτω από ένα δέντρο, όπου συμμετέχει ολόκληρη η κοινότητα ενός χωριού ή μέρος της. [(σ.τ.μ.) Σύμφωνα με το λεξικό του CNTRL (Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales), ο όρος αναφέρεται σε μια εθμική συνέλευση, στην οποία σε γενικές γραμμές συμμετέχουν αποκλειστικά άντρες, όπου ανταλλάσσονται νέα, συζητούνται ανοιχτά ζητήματα και λαμβάνονται σημαντικές αποφάσεις. Η συνέλευση συνήθως γίνεται κάτω από ένα δέντρο. Ο Ελεύθερος Τύπος έχει μεταφράσει τον όρο ως «φλυαρία».]

We Unhappy Few

Το κεντρικό στοιχείο της πράξης είναι η *διαρκής συνέλευση* (palabre), που ταυτόχρονα προηγείται, συνοδεύει και ακολουθεί κάθε δράση. Η διαρκής συνέλευση είναι ο τρόπος λήψης αποφάσεων, ελέγχου και διόρθωσης όλων των δράσεων. Δεν τελειώνει ποτέ. Περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες και για όλες τις δραστηριότητες αφιερώνουμε όσο χρόνο χρειάζεται για να φτάσουμε στο (προσωρινό) τέλος της διαρκούς συνέλευσης. Η διαρκής συνέλευση είναι η γνώση της πραγματικής, συνειδητής δράσης. Συνειδητή ιστορία σημαίνει ότι καταλήγουμε σε μια συμφωνία! Η αναζήτηση της καλύτερης δυνατής απόφασης, η επιδίωξη της έκφρασης των περισσότερων δυνατών απόψεων, για μια δράση που μπορεί να αλλάξει ή ακόμη και να ακυρωθεί, που δεν βαραίνει το μέλλον, είναι το διαρκές μέλημα της διαρκούς συνέλευσης μέσα και ανάμεσα στα δίκτυα. Οι συγκρούσεις δεν είναι ποτέ συγκρούσεις συμφερόντων διότι δεν αναπαράγεται καμία κατάσταση στην οποία οι συγκρούσεις δεν μπορούν να επιλυθούν.⁶³

Ο κομμουνισμός θα είναι η επίτευξη και η διατήρηση της «καλής συζήτησης» μέσω της ανατροπής των υφιστάμενων κοινωνικών θεσμών. Εν τη απουσία μιας τέτοιας ανατροπής, η επίτευξη της αμοιβαίας αναγνώρισης μέσα από την καλή συζήτηση μπορεί μόνο να προσεγγιστεί και διατρέχει πάντοτε κίνδυνο. Είναι δυνατό για δύο ανθρώπους ή για μια μικρή ομάδα να διατηρήσουν την καλή συζήτηση, αλλά είναι κάτι το δύσκολο. Η διατήρηση της καλής συζήτησης σε μια ομάδα που είναι προσανατολισμένη στην κομμουνιστική επανάσταση είναι συνεπώς μια δύσκολη προσπάθεια, που μπορεί μόνο να προσεγγιστεί. Οι περιπτώσεις ομάδων από τις οποίες ξεκίνησε το κείμενο προσφέρουν παραδείγματα για τα είδη των εντάσεων που μπορούν να παρεμβληθούν ή να καταστρέψουν την αμοιβαία αναγνώριση μέσα σε μια ομάδα και να οδηγήσουν στην αποτυχία της συζήτησης. Πώς μπορούμε να κατανοήσουμε τέτοια περιστατικά;

---

63. Bernard Lyon, «17 Theses on Communism», Sic (2012).

III. Ανάλυση των περιπτώσεων που μελετήθηκαν

Οι περιπτώσεις της Ομάδας της Πράξης και της Θεωρητικής Ομάδας με τις οποίες ξεκινήσαμε αυτό το κείμενο αποτελούν παραδείγματα κατά τα οποία η συζήτηση εντός της ομάδας κατέρρευσε. Επιχειρώντας να τις κατανοήσουμε, η θεωρία της συζήτησης που προσφέρει ο Gunn (την οποία και οι δύο εν λόγω ομάδες γνώριζαν και αναφέρονταν σε αυτή) φάνηκε ανεπαρκής στη διαχείριση των κρίσεων τις οποίες αντιμετώπισαν οι ομάδες και στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο αυτές επιλύθηκαν. Για να κατανοήσουμε εμπειρίες όπως αυτές που αναφέρονται στις περιπτώσεις μελέτης, στραφήκαμε στην ψυχανάλυση –στις «ομαδικές σχέσεις»– και συγκεκριμένα στο έργο του Γουίλφρεντ Μπίον.¹ Εκεί, βρήκαμε ορισμένα κείμενα που φαίνονταν, με τρόπο ανοίκειο, να μιλούν τόσο για εμάς όσο και για τις εμπειρίες που σχετίζονται με τις περιπτώσεις που μελετήθηκαν.

Στο κείμενο «The Internal Establishment», ο Paul Hoggett χρησιμοποιεί μια μελέτη περίπτωσης για ένα κοινοτικό εγχείρημα, στο οποίο του ζητήθηκε να παρέχει συμβουλές, για να περιγράψει ορισμένες δυναμικές της ομαδικής ζωής που είναι παρόμοιες με την περίπτωση της Ομάδας της Πράξης και με τις εμπειρίες που βιώνει πολύς κόσμος όταν αρχίζει να αμφισβητεί πλευρές των πολιτικών ομάδων στις οποίες συμμετέχει.²

Ο Hoggett χρησιμοποιεί ψυχαναλυτικές ιδέες από έναν αριθμό πηγών³ με πιο σημαντική την ιδέα του Γουίλφρεντ Μπίον για την ύπαρξη ενός «κατεστημένου» μέσα στην ομάδα, μέσω της οποίας μπορεί να γίνει κατανοητό αυτό που εντοπίζει ως βαθιά δομή

---

1. Είναι πράγματι κομμάτι της ανοιχτότητας την οποία επιδιώκουμε το ότι δεν είμαστε ανοιχτοί μόνο σε διάφορες παραδόσεις του Μαρξισμού, της κομμουνιστικής και επαναστατικής θεωρίας αλλά επίσης στην ψυχανάλυση και σε άλλες μορφές «επιστημονικής» σκέψης υπό την πιο ευρεία έννοια, σε λόγους που είναι προσανατολισμένοι προς την αλήθεια για εμάς και για το σύμπαν.

2. Paul Hoggett, «The Internal Establishment' in Parthenope». Bion, Talamo, κ.ά., επιμ., *Bion's Legacy to Groups* (Karnac 1998), σ, 9–24.

3. Εκτός από τον Μπίον, σημαντικές είναι και οι αναφορές στους Christopher Bollas, Herbert Rosenfeld, Donald Meltzer και John Steiner.

We Unhappy Few

μέσα στις συλλογικότητες, η οποία επιτρέπει την ύπαρξη συγκεκριμένων μορφών σκέψης και ζωής αλλά που καταφέρεται αμείλικτα εναντίον άλλων.

Δανειζόμενος τον όρο του Christopher Bollas «ασυλλόγιστο γνωστό» (unthought known),⁴ ο Hoggett υποστηρίζει ότι οι ομάδες, όπως και τα άτομα, έχουν πλευρές που, ενώ κατά κάποιο τρόπο είναι γνωστές, δεν μπορούν πραγματικά να τεθούν υπό σκέψη, διότι αυτό θα απειλούσε τις ψευδαισθήσεις της ομάδας για τον εαυτό της. Για τον Hoggett, το γεγονός ότι οι ομάδες λένε ιστορίες για τον εαυτό τους που είναι εν μέρει ψευδείς δεν αποτελεί πρόβλημα καθεαυτό – είναι κομμάτι του «δημιουργικού χαρακτήρα ολόκληρης της κοινωνικής ζωής».⁵ Όπως το θέτει ο Hoggett, οι «ομάδες καταλαμβάνουν εκείνο τον δυνητικό χώρο όπου τίποτα δεν είναι απλώς “πραγματικό” ή απλώς “προϊόν παραισθήσεων”».⁶ Η δημιουργική τους ικανότητα υπάρχει σε έναν χώρο που φτιάχνουν οι ίδιες μέσω της αφήγησης για τον εαυτό τους. Αλλά όπως προειδοποιεί, «η απόσταση της ψευδαισθήσης από την παραισθήση είναι πολύ μικρή».⁷ Η «ευφάνταστη επινόηση» έχει την τάση να μετατρέπεται σε «παρηγορητικό μύθο... ο οποίος διαρκώς ενισχύεται από την προπαγάνδα».⁸ Η ιστορία που η ομάδα λέει στους άλλους είναι εξίσου παραπλανητική τόσο για την ίδια όσο και για τους άλλους. Η αμφισβήτηση αυτής της ιστορίας βιώνεται συχνά ως ντροπιαστική και απειλητική και παράγει μια αντίδραση από αυτό που αποκαλεί «κατεστημένο» της ομάδας: μια «παθολογική οργάνωση» εντός της ομάδας που προστατεύει το «ασυλλόγιστο γνωστό» από την εξέταση και την κριτική και ανταποκρίνεται μαλώνοντας τις τρύπες των ψευδαισθήσεών της.

Συνοψίζοντας αυτή την ιδέα, ο Hoggett υποστηρίζει ότι το κατεστημένο είναι μια «αντιδραστική και μυστικοπαθής δύναμη», μια κρυμμένη βαθιά δομή που λειτουργεί «περισσότερο ως δίκτυο παρά

---

4. Christopher Bollas, *The Shadow of the Object: Psychoanalysis of the Unthought Known* (Free Association 1987).

5. Hoggett, «Internal Establishment», σ. 20.

6. Ό.π.

7. Ό.π.

8. Ό.π.

ως θεσμός»· η οποία, παρότι δεν δυσκολεύεται να δράσει με βία και τρόμο, συνήθως βασίζεται «στην πανουργία, την προπαγάνδα και το πατρονάρισμα», εκμεταλλευόμενη επιδέξια τις χειρότερες ιδιότητες των ατόμων, «την επιθυμία τους να μην καταναλώνουν πολύ φαιά ουσία, να μην κάνουν πολλές ερωτήσεις».⁹

Ο Hoggett υποστηρίζει ότι η διαίρεση ανάμεσα στο περιοριστικό κατεστημένο και τον αντάρτη μέσα στην ομάδα, ο οποίος προωθεί τη νέα σκέψη, δεν είναι μια διαίρεση ανάμεσα σε καλά και κακά άτομα, αλλά κάτι που υπάρχει μέσα στα ίδια τα άτομα.¹⁰ Η σύγκρουση για την οποία μιλάει ο Hoggett είναι μια σύγκρουση ανάμεσα σε δύο καθολικές τάσεις στις ομάδες και τα άτομα: η πρώτη είναι η τάση προς την εξέλιξη και τη μάθηση μέσω της εμπειρίας και η δεύτερη είναι η τάση αντίστασης προς αυτή τη μάθηση. Όπως το θέτει, στην ομάδα κάθε «μέλος είναι, σε διαφορετικό βαθμό, θύμα, τύραννος, αντάρτης και συνεργάτης – δηλαδή, κομμάτι του κατεστημένου και κομμάτι της αντιπολίτευσης. Η λειτουργία του κατεστημένου είναι η αστυνόμευση αυτής της συμμορίας».¹¹

Η τυπολογία του Hoggett υποδεικνύει ότι τα «άτομα» που ασκούν κριτική στις «ομάδες» «απέξω» μπορεί να είναι εξίσου θύματα της περιοριστικής σκέψης και να συμμορφώνονται εξίσου με την «ομάδα που βρίσκεται μέσα στο μυαλό» όσο και τα μέλη των ομάδων που έχουν φυσική παρουσία μέσα στον κόσμο και στα οποία ασκούν κριτική. Επιπλέον, η ερμηνεία του Hoggett μπορεί εύκολα να επεκταθεί από τις τυπικά οργανωμένες ομάδες και τους θεσμούς στους

---

9. Έτσι περιγράφει το κατεστημένο ως μια «περιοχή σιωπής μέσα στη ζωή του νου ή της ομάδας, η οποία είναι ευαίσθητη για το σώμα της ομάδας και η οποία δεν μπορεί να αγγιχτεί παρά μόνο με τη μέγιστη προσοχή». Ό.π., σ. 23.

10. Ενώ η έννοια του Μπίον για το κατεστημένο αναπτύχθηκε ειδικά σε σχέση με τις ομάδες (και ειδικά σε σχέση με την εμπειρία του από τις ψυχαναλυτικές ομάδες), ο Hoggett υποστηρίζει ότι αυτή έχει εφαρμογή και στο άτομο. Οι άλλοι ψυχαναλυτές θεωρητικοί από τους οποίους αντλεί ο Hoggett –ο Rosenfeld, ο Meltzer και ο Steiner– ανέπτυξαν τις έννοιες της «παθολογικής οργάνωσης», της «σπείρας» και της «συμμορίας» για να κατανοήσουν τις δομές της ατομικής προσωπικότητας. Ο Hoggett εφάρμοσε στη συνέχεια αυτές τις έννοιες στις ομάδες.

11. Ό.π., σ. 23.

We Unhappy Few

άτυπους χώρους και δίκτυα μέσα στα οποία τείνει να λειτουργεί σήμερα ο κόσμος ή ακόμη και σε χαλαρές ταυτότητες, όπως η «αριστερά», η «αναρχία», ο «μαρξισμός», η «υπεραριστερά», το «κίνημα», που μπορεί να έχουν τα δικά τους «ασυλλόγιστα γνωστά», το δικό τους κατεστημένο, τις δικές τους απαγορεύσεις στον συλλογισμό συγκεκριμένων σκέψεων και τους δικούς τους παθολογικούς τρόπους να αντιμετωπίζουν τη διαφωνία.

Εμπνεόμενοι από τον Hoggett, μπορούμε να πούμε ότι αυτό που συνέβη στην Ομάδα της Πράξης ήταν η αποτυχία της ομάδας και του κατεστημένου της να διαχειριστούν την αλλαγή και την εξέλιξη που αντιπροσώπευαν οι νέες ιδέες. Οι νέες ιδέες αμφισβήτησαν το «ασυλλόγιστο γνωστό» της ομάδας όσον αφορά τη σχέση ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη και τον ρόλο των ριζοσπαστών και της επαναστατικής θεωρίας. Η εστίαση στις νέες ιδέες θεωρήθηκε εμπόδιο στον προσανατολισμό της ομάδας προς την πρακτική, την υφιστάμενη αντίληψη για τον σκοπό της. Οι νέες ιδέες θεωρήθηκαν απειλητικές και λήφθηκαν μέτρα για την εξουδετέρωση της διαλυτικής τους παρουσίας.

Η Θεωρητική Ομάδα σχηματίστηκε με τον ρητό στόχο της ανοιχτότητας απέναντι σε νέες ιδέες και εν τέλει απέναντι στην ίδια την πραγματικότητα. Επηρεάστηκε από τις ίδιες ιδέες που διέλυσαν την Ομάδα της Πράξης. Ένας κίνδυνος που αντιμετώπισε ήταν η μετατροπή των νέων ιδεών που ήταν τόσο εκρηκτικές στο πλαίσιο της Ομάδας της Πράξης στο δικό της περιοριστικό πλαίσιο που θα λειτουργούσε ως κατεστημένο. Ωστόσο, οι τριβές που σχεδόν διέλυσαν τη νέα ομάδα στα πρώτα χρόνια της ύπαρξής της είχαν διαφορετικό χαρακτήρα, ο οποίος αποτελούσε τη σκιά των εξαιρετικά θετικών συναισθημάτων που δημιούργησε η ανοιχτή δημιουργικότητά της.

Είναι ενδιαφέρον ότι όπως βρήκαμε στο κείμενο «Inner Establishment» του Hoggett μια περιγραφή που ταιριάζει απίστευτα σε πλευρές της Ομάδας της Πράξης, το βιβλίο του *Partisans in an Uncertain World* προσφέρει έναν τρόπο σκέψης σχετικά με αυτό που αποκαλεί δημιουργική ή «Επαναστατική Ομάδα Εργασίας», ο οποίος ταιριάζει ιδιαίτερα στην περίπτωση της Θεωρητικής Ομάδας. Ο Hoggett αφηγείται την εμπειρία του σχηματισμού μιας ομάδας με πολιτικά ομονοούντες συναδέλφους του στο πανεπιστήμιο. Περιγράφει

τον ενθουσιασμό, την ελεύθερα κινούμενη δημιουργικότητα και την αίσθηση των δυνατοτήτων της ομάδας. Δεμένη αυθόρμητα από την κοινή επιθυμία και φαντασία των μελών της, η ομάδα δεν απαιτεί καμία τυπική πειθαρχία. Ως προς την εφαρμογή της έννοιας της συνεργασίας του Μπίον στην ομάδα εργασίας, ο Hoggett υποστηρίζει ότι, όσο και να ταιριάζει, «ελάχιστα συλλαμβάνει την ηλεκτρισμένη φύση» της ομάδας που περιγράφει, η οποία μπορεί να γίνει καλύτερα αντιληπτή ως «ελεύθερη ένωση... όπου η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός είναι η προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων».¹²

Κατά παρόμοιο τρόπο με την αναφορά του Gunn στη συζήτηση, ο Hoggett εντοπίζει ένα μοντέλο για αυτό το ιδιαίτερο είδος ηθελημένης ομάδας στις περιγραφές που δίνονται για τα πλήθη και άλλες συλλογικότητες που σχηματίζονται κατά τη διάρκεια επαναστατικών γεγονότων. Αντλεί στοιχεία από την περιγραφή τέτοιων συλλογικοτήτων από τον Rolan (ο οποίος με τη σειρά του είναι επηρεασμένος από τον Σαρτρ) ο οποίος δηλώνει ότι μπορούν να αντλήσουν ενέργεια από «ένα σχεδόν ηλεκτρικό πεδίο κοινών υποθέσεων και προτύπων», που τους επιτρέπει να πραγματοποιήσουν τις δραστηριότητές τους και να επιδιώξουν τους στόχους τους «με ταχύτητα, αποτελεσματικότητα, θέληση και συντροφικότητα που καθιστούν τις τυπικές δομές και διαδικασίες πρακτικά περιττές».¹³ Ο κόσμος που είδε τα οδοφράγματα να υψώνονται, είτε μιλάμε για το Παρίσι το 1968 είτε για το Πάρκο Γκεζί το 2013, ή συμμετείχε σε λιγότερο κεντρικά γεγονότα κοινωνικής αμφισβήτησης, μπορεί να αναγνωρίσει για ποιο πράγμα μιλάμε εδώ. Ωστόσο ο Hoggett ισχυρίζεται ότι μια τέτοια διαδικασία μπορεί επίσης να προκύψει και σε μια ηθελημένη μικρή ομάδα.

Η περιγραφή του Hoggett για τον χαρακτήρα της μικρής του ομάδας και του κοινού στόχου της για την αμοιβαία υποστήριξη των μελών της ως «συναρπαστικών» και «ηλεκτρισμένων» απηχεί τις εμπειρίες πολλών ανθρώπων κατά την αρχική περίοδο μιας πολιτικής ομάδας ή εγχειρήματος, είτε πρόκειται για μια ομάδα ανάγνωσης ή μια εκδοτική ομάδα είτε πρόκειται για μια πιο άμεσα προσανατολι-

---

12. Paul Hoggett, *Partisans in an Uncertain World: The Psychoanalysis of Engagement* (Free Association 1992), σ. 156.

13. Ό.π., σ. 157.

We Unhappy Few

σμένη στον αγώνα συλλογικότητα. Δυστυχώς, η περιγραφή του για τα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν αυτές οι ομάδες απηχεί επίσης αυτές τις εμπειρίες. Σημειώνει ότι, σχεδόν αμέσως,

...είχαμε όλοι επίγνωση της πιθανότητας της προδοσίας. Αυτή δεν αφορούσε την αποστασία, το πέραςμα «στην άλλη πλευρά», γιατί εκείνη τη στιγμή δεν είχαν χαραχτεί ακόμα οι πλευρές. Αντίθετα, επρόκειτο για τον φόβο ότι οι σύντροφοι δεν θα έδιναν τον εαυτό τους. Η δημιουργική [ή επαναστατική] ομάδα απαιτεί ένα μόνο πράγμα: τη γενναιοδωρία των μελών της... Συνεπώς, αυτό για το οποίο υπάρχει φόβος δεν είναι η αποστασία αλλά η έλλειψη γενναιόδωρης προσφοράς· για την ομάδα αυτή είναι μια μορφή διαφωνίας την οποία είναι δύσκολο να ανεχτεί.¹⁴

Στη Θεωρητική Ομάδα, η ένταση που περιγράφει ο Hoggett φαίνεται να βρισκόταν πίσω από τη σύγκρουση σχετικά με το μέλος που επιθυμούσε να φύγει στο εξωτερικό. Εμφανίστηκε σε άλλες περιόδους γύρω από τους φόβους ότι κάποιο μέλος θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τις ιδέες που αναπτύχθηκαν σε ένα συλλογικό πλαίσιο για να προωθήσει την προσωπική ακαδημαϊκή του καριέρα. Για τον Hoggett, «Η πιθανότητα ότι οι σύντροφοι μπορεί να διαφοροποιούνται ως προς τη δέσμευσή τους διεγείρει τόσο ψυχωσικό όσο και καταθλιπτικό άγχος, τόσο τη φαντασίωση της αποσύνθεσης της ομάδας όσο και τη φαντασίωση της παραμόρφωσής της».¹⁵ Θα μπορούσε κανείς να προσθέσει ότι αυτό που κανείς βλέπει και βρίσκει αφόρητο στον άλλον μπορεί να αντιπροσωπεύει ένα κομμάτι του εαυτού του το οποίο απορρίπτει. Ο θυμός και το μίσος για τον σύντροφο που θεωρείται ότι είναι προδότης ή πουλημένος είναι ένας τρόπος εξοβελισμού ενός κομματιού του εαυτού του που θα ήθελε να ενεργήσει με αυτόν τον τρόπο, και είναι ο τρόπος που ο άλλος υποκαθιστά αυτά τα κομμάτια του εαυτού του, ο οποίος εξηγεί το μένος του μίσους.

---

14. Ό.π., σ. 157.

15. Ό.π.

Όπως υποστηρίζει ο Hoggett, αυτά τα άγχη –«δυνητικά αφόρητα αισθήματα καχυποψίας, προδοσίας, απογοήτευσης και απώλειας ψευδαισθήσεων»¹⁶– είναι αναπόφευκτα. Το καλύτερο που μπορεί να πετύχει κανείς είναι η περίεξη (containment) τους. Αυτό σημαίνει ότι η δημιουργία κάποιου είδους κατεστημένου (του οποίου η λειτουργία εν μέρει είναι αυτή η περίεξη) είναι αναπόφευκτη και αυτό που τίθεται ως ζήτημα είναι η δημιουργία ενός κατεστημένου «το οποίο θα είναι περισσότερο καλοπροαίρετο και λιγότερο καταστροφικό».¹⁷ Υποστηρίζει ότι ο τρόπος για να ελαχιστοποιηθεί η ανάγκη για αυτό το κατεστημένο –και για να καταστεί το κατεστημένο που αναπόφευκτα δημιουργείται πιο καλοπροαίρετο– είναι η δημιουργία μιας κουλτούρας ή «τρόπου ύπαρξης» στην ομάδα που θα είναι γενναιόδωρη και ανεκτική, αυτό που στην καθημερινή γλώσσα «εκφράζεται μέσω φράσεων όπως “απ’ όλα έχει ο μπαξές” και “ζήσε κι άσε τους άλλους να ζήσουν”». Αυτό είναι δύσκολο διότι «όσο μεγαλύτερη είναι η δέσμευση κανενός τόσο περισσότερο αυτός ζητά ανταπόδοση». Ωστόσο, όπως υποστηρίζει, αν «η ομάδα απαιτεί από τα μέλη της να είναι γενναιόδωρα, τότε θα πρέπει κι αυτή σε αντάλλαγμα να υιοθετήσει μια πιο γενναιόδωρη συμπεριφορά».¹⁸

Η δύναμη αναλύσεων όπως αυτές που προσφέρει ο Hoggett μας φαίνεται αυτονόητη. Η διαφωτιστική τους δύναμη προέρχεται από το συνδυασμό της μαρξιστικής και της ψυχαναλυτικής οπτικής.¹⁹ Αυτές οι διορατικές θέσεις μας οδήγησαν επίσης στην ψυχανάλυση και ειδικά στο έργο του Γουίλφρεντ Μπίον, στο οποίο στηρίζεται το έργο του Hoggett.

---

16. Ό.π., σ.158.

17. Ό.π., σ. 157-158.

18. Ό.π., σ. 158.

19. Ο Hoggett ήταν σοσιαλιστής ακτιβιστής κατά τη δεκαετία του '70 και διατηρεί έως σήμερα σε μεγάλο βαθμό αυτή τη συναίσθηση των πραγμάτων, ιδιαίτερα όσον αφορά την κλιματική αλλαγή.

IV. Θεωρία ομάδων και θεωρία του σκέπτεσθαι

Η διαφορά ανάμεσα σε μια αληθή σκέψη και σε ένα ψεύδος συνίσταται στο γεγονός ότι ο στοχαστής είναι λογικά αναγκαίος για το ψεύδος, όμως όχι για την αληθή σκέψη. Κανείς δεν χρειάζεται να σκεφτεί την αληθή σκέψη: αυτή περιμένει τον ερχομό του στοχαστή που αποκτά σημασία μέσω της αληθούς σκέψης. Το ψεύδος και ο στοχαστής δεν γίνεται να διαχωριστούν. Ο στοχαστής δεν έχει επίπτωση στην αλήθεια, όμως η αλήθεια είναι λογικά αναγκαία για τον στοχαστή. Η σημασία του εξαρτάται από το αν μπορεί ή δεν μπορεί να αναλογιστεί τη σκέψη, όμως η ίδια η σκέψη παραμένει αμετάβλητη. Απεναντίας το ψεύδος αποκτά ύπαρξη χάρη στην επιστημολογικά πρότερη ύπαρξη του ψεύτη. Οι μόνες σκέψεις για τις οποίες ο στοχαστής είναι απολύτως απαραίτητος είναι τα ψεύδη. Η υπόρρητη αξίωση του Καρτέσιου σύμφωνα με την οποία οι σκέψεις προϋποθέτουν έναν στοχαστή ισχύει μόνο για το ψεύδος.¹

Ο Γουίλφρεντ Μπίον, ίσως ο πιο συχνά αναφερόμενος συγγραφέας στην ψυχανalyτική γραμματεία μετά τον Φρόυντ, είναι μια μάλλον αξιοσημείωτη προσωπικότητα της ιστορίας της ψυχανάλυσης. Μέσα από μια θεωρία βασισμένη στην ψυχανάλυση, επαναστατικοποίησε τον τρόπο που κατανοούμε τις ομάδες και μεταμόρφωσε την ίδια την ψυχανάλυση μέσα από τη θεωρία του για το σκέπτεσθαι. Πιστεύουμε ότι και οι δυο θεωρίες έχουν σημασία για ό,τι είμαστε και για ό,τι κάνουμε. Προτού διερευνήσουμε τις παραπάνω θεωρίες, καλό θα ήταν να πούμε μερικά πράγματα για το κοινωνικό πλαίσιο και το άτομο που τις παρήγαγε.

Ο Μπίον γεννήθηκε το 1897 στην Ινδία από μια Αγγλο-Ινδική οικογένεια της ανώτερης μεσαίας τάξης. Ο πατέρας του ήταν πολιτικός μηχανικός και διηύθυνε την κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών και αρδευτικών έργων. Η φύση της εργασίας του πατέρα του είχε

---

1. Wilfred Bion, *Attention and Interpretation* (Karnac, 1995), σ. 102-103.

ως αποτέλεσμα ο Μπίον, σε σύγκριση με τα περισσότερα παιδιά των αποικιοκρατών, να είναι πιο κοντά στην ινδική κουλτούρα. Ένα άτομο κομβικής σημασίας για τη διάπλασή του ήταν η Ινδή παραμάνα του ή *ayah*², η οποία ίσως να αποτελεί την πηγή για μια αίσθηση ανατολικής φιλοσοφίας που εμφανίζεται σε κάποιες από τις ύστερες ιδέες του. Οι γονείς του τον έβαλαν στην ηλικία των οχτώ ετών εσώκλειστο σε σχολείο της Αγγλίας – πρόκειται για μια μορφή κακοποίησης των ανώτερων τάξεων της Αγγλίας απέναντι στα παιδιά τους. Δεν ξαναείδε την Ινδία ή την πολυαγαπημένη του *ayah*. Αυτό το τραύμα επιδεινώθηκε από την εμπειρία του ως αρχηγού πληρώματος τεθωρακισμένου στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρόλο που θεωρείτο ότι έδρασε με ηρωικό τρόπο, και τιμήθηκε με μετάλλια τόσο από την Αγγλία όσο και από τη Γαλλία, ο ίδιος αισθανόταν ότι είχε πεθάνει καθοδόν προς το Αμιάν.³ Μετά τον πόλεμο σπούδασε ιστορία πριν γίνει κατά σειρά γιατρός, ψυχίατρος και, μετέπειτα, ψυχοθεραπευτής στην Κλινική του Τάβιστοκ. Διετέλεσε θεραπευτής του Σάμιουελ Μπέκετ για μια διατία – αυτή η συνάντηση είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθούν διάφορες εικασίες σχετικά με την επιρροή που μπορεί να άσκησε ο ένας στον άλλον. Δυσανεστημένος από την εκλεκτική μορφή θεραπείας, τόσο από τη σκοπιά του θεραπευόμενου όσο και από αυτήν του εκπαιδευόμενου, το 1938 ξεκίνησε μια διδακτική ανάλυση με τον John Rickman. Με το ξέσπασμα του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου αυτή η ανάλυση διακόπτεται, και αναλυτής και αναλυόμενος εργάζονται μαζί ως στρατιωτικοί ψυχίατροι.⁴

Οι Μπίον και Rickman γίνονται μέλη του «Αόρατου Κολλεγίου» του Τάβιστοκ στον στρατό. Ήταν μια εποχή που στη βρετανική

---

2. Αυτή η γυναίκα, που ανήκε στην κάστα των Ανέγγιχτων, είναι το πρώτο ενήλικο άτομο που αναφέρει ο Μπίον στην αυτοβιογραφία του, *Wilfred Bion, The long Week-end 1897-1919: Part of a life* (Fleetwood, 1982) σ. 9.

3. «Ω ναι, πέθανα – στις 8 Αυγούστου του 1918». Wilfred Bion, *The long Week-end*, σ. 265.

4. Ο Rickman αναλύθηκε από τον Φρόντ και τον Ferenczi. Κατά τη διάρκεια του πολέμου έγινε φίλος, μέντορας και συνεργάτης του Μπίον. Μετά τον πόλεμο αυτή η φιλία που ανέπτυξαν κατέστησε αδύνατη τη συνέχιση της ανάλυσης, και ο Rickman πρότεινε στον Μπίον να ξεκινήσει μια διδακτική ανάλυση με τη Μέλανι Κλάιν.

διανόηση ήταν διαδεδομένη η συμπάθεια προς τον «σοσιαλισμό». Η ομάδα του Τάβιστοκ δεν αποτελούσε εξαίρεση.⁵ Ο πειραματισμός γύρω από τις δυνατότητες των ομάδων ήταν κάτι το συνηθισμένο. Οι Μπίον και Rickman είχαν επηρεαστεί από τη θεωρία πεδίου του Kurt Lewin.⁶ Ο Rickman συνέβαλε σημαντικά στην ιδέα της «ομάδας χωρίς ηγέτη». Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ ο Μπίον ήταν στον στρατό και έπαιζε τον ρόλο του ήρωα πολέμου, ο Rickman – ένας κουάκερος – ήταν αντιρρησίας συνείδησης και ταξίδεψε στη Ρωσία όπου δούλεψε ως οδηγός ασθενοφόρου και ως εργαζόμενος στις υπηρεσίες πρόνοιας. Το 1918 υπήρξε μάρτυρας της επανάστασης στην επαρχία. Παρατηρώντας ένα συμβούλιο αγροτών ή «Μιρ» εν λειτουργία ο Rickman σημείωσε: «το χωριό είχε σχηματίσει μια ομάδα χωρίς ηγέτη. Ο δεσμός που συνέδεε τα μέλη του ήταν ότι μοιράζονταν ένα κοινό ιδεώδες».⁷

Ο Μπίον είχε κομβικό ρόλο στην ανάπτυξη ενός νέου τρόπου επιλογής αξιωματικών. Σύμφωνα με τη μέθοδο που ανέπτυξε, οι υποψήφιοι συγκεντρώνονταν σε ένα κοινό χώρο όπου σχημάτιζαν μια «ομάδα χωρίς ηγέτη». Έπειτα γίνονταν παρατηρήσεις γύρω από το πώς αναδυόταν αυθόρμητα η ηγεσία όταν ανατίθονταν καθήκοντα στην ομάδα. Αργότερα στον πόλεμο οι Μπίον και Rickman δημιούργησαν μια δομή, που θα αναγνωριστεί ως μια από τις πρώτες θεραπευτικές κοινότητες, στο στρατιωτικό ψυχιατρικό νοσοκομείο του Northfield. Κομμάτι του χαρακτήρα της δομής ήταν ότι δινόταν στους

---

5. Ένας συνεργάτης γράφει πως κατά τον πόλεμο «γινόταν πολλή συζήτηση γύρω από την ημι-μαρξιστική Gestalt προσέγγιση του Kurt Lewin... Πράγματι, εκείνον τον καιρό πολλοί από εμάς εκτιμούσαμε τους Ρώσους κι αυτό ίσχυε και για τους Rickman και Μπίον. Ο δε Στάλιν αναφερόταν ως θεός Τζο». Patrick de Mare, «Major Bion» στο Malcolm Pines, επιμ. *Bion and Group Psychotherapy* (Routledge, 1992), σ. 112.

6. Ο Kurt Lewin, ο «πατέρας της κοινωνικής ψυχολογίας» ήταν πρόσφυγας από τη Γερμανία όπου είχε συνεργαστεί με τη Σχολή της Φρανκφούρτης. Του αποδίδεται το απόφθεγμα, «αν θέλεις πραγματικά να κατανοήσεις κάτι, τότε προσπάθησε να το αλλάξεις». Charles W. Tolman, κ.ά., *Problems of Theoretical Psychology* (Captus 1996), σ. 31.

7. Παρατίθεται στο Sebastian Kraemer, «“The dangers of this atmosphere”: a Quaker connection in the Tavistock Clinic’s development», *History of the Human Sciences*, τ. 24, ν. 2, 2011, σ. 85.

ασθενείς η αυτονομία να σχηματίσουν δικές τους ομάδες, έτσι ώστε να προωθηθεί η επανένταξή τους. Το Γενικό Επιτελείο του στρατού δεν είδε με καλό μάτι αυτό το πείραμα και το τερμάτισε μετά από έξι εβδομάδες. Όμως άφησε μια παρακαταθήκη ώστε άλλοι να μπορούν να συνεχίσουν σε παρόμοιες κατευθύνσεις. Μετά το πέρας του πολέμου, και στη βάση της φήμης που είχε αποκτήσει κατά τον πόλεμο, η κλινική Τάβιστοκ κάλεσε τον Μπίον να τεθεί επικεφαλής στη χρήση ομάδων για θεραπευτικούς σκοπούς. Οι ασθενείς και το προσωπικό που αποτελούσαν τις ομάδες είχαν την προσδοκία ο Μπίον να ηγηθεί του όλου εγχειρήματος ως ειδικός. Όμως, προς απογοήτευσή τους, η προσέγγιση του Μπίον ήταν να ενθαρρύνει τους συμμετέχοντες να προχωρήσουν σε μια εξέταση των εντάσεων εντός της ομάδας, συμπεριλαμβανομένης εκείνης που αφορούσε την επιθυμία να αναλάβει εκείνος τα ηνία. Ο Μπίον θεωρητικοποίησε τις εμπειρίες του σε μια σειρά από κείμενα που αργότερα συγκέντρωσε στο βιβλίο *Experiences in Groups*.⁸ Παρόλο που ο ίδιος ο Μπίον δεν συνέχισε την έρευνά του προς αυτή την κατεύθυνση, αυτές οι ιδέες αποτέλεσαν το θεμέλιο για τη συγκρότηση μιας μεθόδου έρευνας και βιωματικής εκπαίδευσης και ανάπτυξης μέσα στις ομάδες, η οποία είναι γνωστή ως προσέγγιση Τάβιστοκ ή προσέγγιση σχέσεων ομάδας.⁹

Θεωρία ομάδων

Η κεντρική ιδέα του Μπίον είναι πως κάθε ομάδα λειτουργεί ταυτόχρονα με δύο τρόπους, στους οποίους εκδηλώνονται δύο διαφορετικές νοοτροπίες. Από τη μία μεριά, κάθε ομάδα αποτελεί αυτό που αποκαλεί ο Μπίον «ομάδα εργασίας». Πρόκειται για αυτό που η ομάδα σκέφτεται συνειδητά ότι είναι. Αφορά επίσης τη νοοτροπία, τη στάση και τις πράξεις που αντανακλούν αυτόν τον σκοπό.¹⁰ Η σύνδεση των

---

8. Wilfred Bion, *Experiences in Groups* (Tavistock Publications 1961).

9. «Σε τελική ανάλυση όμως, ό,τι έχει προκύψει ως εκπαίδευση στις σχέσεις ομάδας βασίζεται στη σκέψη του Μπίον, που μας δίνει εκείνη την ευρηκτική οπτική για την εκδίπλωση της ασυνείδητης λειτουργίας στις ομάδες». Lawrence κ.α. «The Fifth Basic Assumption», *Free Associations*. no.24 (1996).

10. Η παραδοξότητα της ομάδας Μπίον συνίσταται στο ότι θέτει ως αποστολή της την κατανόηση του ίδιου της του εαυτού.

We Unhappy Few

μελών μιας ομάδας εργασίας αποσκοπεί στη συνεργασία. Τα μέλη της χρησιμοποιούν και αναπτύσσουν δεξιότητες, ικανότητες και ωριμότητα μέσα από μια αίσθηση κοινού σκοπού. Για τον Μπίον, η ομάδα εργασίας έχει «επιστημονικό χαρακτήρα, σε όσο εμβρυική μορφή κι αν βρίσκεται αυτή»¹¹ γιατί τα μέλη της, μέσα από τη δραστηριότητά τους, όποια κι αν είναι αυτή, εξετάζουν την πραγματικότητα, αποζητούν τη γνώση, μαθαίνουν από την εμπειρία, και άρα αλλάζουν και αναπτύσσονται.

Όμως οι ομάδες δεν λειτουργούν πάντα με έναν τέτοιο διαφανή, ορθολογικό και ευθύ τρόπο. Οι ομάδες συχνά εμφανίζουν μια νοοτροπία και μια δραστηριότητα που λειτουργεί σε λιγότερο συνειδητό επίπεδο, ωθώντας τα πράγματα προς διαφορετική κατεύθυνση. Ο Μπίον ανακάλυψε ότι αυτή η νοοτροπία και δραστηριότητα, που είναι αινιγματική και συχνά βάζει εμπόδια στον συνειδητό στόχο της ομάδας, αποκτά συνοχή και νόημα μόλις αρχίσουμε να εξετάζουμε την ομάδα βάσει της υπόθεσης ότι ο σκοπός για τον οποίο συγκροτείται αφορά κάτι πιο πρωταρχικό¹² ή «βασικό» από τον συνειδητό της σκοπό. Ο Μπίον εισήγαγε τον όρο «ομάδα βασικής υπόθεσης» για αυτή την πλευρά των ομάδων.

Ο Μπίον εντόπισε τρεις τέτοιες βασικές υποθέσεις, τις οποίες συνέδεσε με πρωταρχικές συναισθηματικές ενορμήσεις: την *εξάρτηση*, τη *σύγκρουση-φυγή* και το *ζευγάριωμα*. Αυτές οι καταστάσεις της ομάδας οδηγούν σε διαφορετικούς τύπους ηγεσίας, οι οποίοι μπορεί

---

11. Bion, *Experiences in Groups*, σελ. 143. Όπως προτείνει ο Grotstein, για τον Μπίον το «επιστημονικό» έχει να κάνει με έναν «σεβασμό του αναντίρρητου», έναν προσανατολισμό προς την αλήθεια με την έννοια μιας «συναισθηματικής αλήθειας τόσο ως προς τον εαυτό όσο και ως προς τις σχέσεις που έχει κάποιος με τα αντικείμενά του». James Grotstein, *A Beam of Intense Darkness: Wilfred Bion's legacy to Psychoanalysis* (Karnac, 2007).

12. (σ.τ.μ.) Αποδίδουμε ως πρωταρχικό το primitive, διότι εκφράζει ψυχικούς μηχανισμούς που χαρακτηρίζουν τις πρώιμες φάσεις της ανάπτυξης του βρέφους και όχι οτιδήποτε αρχέγονο, πρωτόγονο κ.λπ. με όρους συλλογικής προΐστορίας (για παράδειγμα η Κλάιν κάνει λόγο για primitive defenses, πρωταρχικές ή πρωτόγονες άμυνες). Επισημαίνουμε όμως ότι σε ψυχαναλυτικό πλαίσιο ο όρος πρωταρχικό αποδίδει και τον όρο primal (π.χ. πρωταρχική σκηνή).

να αντιστοιχούν (ή όχι) σε επίσημες ή ανεπίσημες ηγεσίες εντός της δραστηριότητας της ομάδας εργασίας.¹³

Υπό τη βασική υπόθεση της «εξάρτησης» η ομάδα δρα σαν να συναντιέται για να λάβει ό,τι έχει ανάγκη – σοφία, γνώση, καθοδήγηση κ.λπ.– από ένα μέλος. Υπό τη βασική υπόθεση της «σύγκρουσης-φυγής» η ομάδα δρα σαν ο σκοπός της να είναι η σύγκρουση με κάτι που αντιλαμβάνεται ως εχθρό ή η διαφυγή από αυτό. Η απειλή μπορεί να είναι εξωτερική ή εσωτερική, σαφώς ορισμένη ή ακαθόριστη. Πλησιάζοντας μια κατάσταση πανικού, η ομάδα γίνεται έντονα εχθρική στη σκέψη, όμως θα ακολουθήσει όποιον μοιάζει να προσφέρει έναν άμεσο τρόπο αντιμετώπισης της απειλής, είτε αυτός ο τρόπος είναι η επίθεση στον εχθρό είτε η γρήγορη απομάκρυνση από αυτόν. Στη βασική υπόθεση του «ζευγαρώματος» η ομάδα προσανατολίζεται με υπομονή στην αλληλεπίδραση δύο ατόμων (ή ίσως και δύο υποομάδων). Υπάρχει μια ατμόσφαιρα ελπιδοφόρας προσμονής, μια αίσθηση ότι η ομάδα μπορεί να σωθεί· η υποκείμενη υπόθεση είναι ότι μέσα από το ζεύγος η ομάδα θα γεννήσει κάτι σπουδαίο, ίσως μια νέα ιδέα ή έναν καινούργιο τρόπο δράσης.¹⁴

Μια βασική θέση του Μπίον είναι ότι η ομάδα εργασίας και η ομάδα βασικής υπόθεσης δεν αφορούν διαφορετικές ομάδες, αλλά διαφορετικές μορφές δραστηριότητας που είναι παρούσες σε κάθε ομάδα και σε κάθε μέλος ταυτόχρονα. Κάποιες φορές επικρατεί η πρώτη πλευρά και άλλες η δεύτερη. Όταν επικρατεί η πλευρά της ομάδας εργασίας, η ομάδα εργάζεται για την ολοκλήρωση της αποστολής της· όταν επικρατεί η πλευρά της ομάδας βασικής υπόθεσης, η ομάδα συμπεριφέρεται με αμυντικό τρόπο. Μπορεί να διαπιστωθεί ότι οι ομάδες καθοδηγούνται από μια συγκεκριμένη βασική υπόθεση υπό την οποία λειτουργούν για μεγάλο χρονικό διάστημα, ενώ σε άλλες περιόδους μπορεί να παρατηρηθεί μια γρήγορη εναλλαγή ανάμεσα σε διαφορετικές βασικές υποθέσεις. Μπορεί να υπάρχουν περιπτώσεις όπου

---

13. Η εστίαση στο ζήτημα της «ηγείας» μπορεί να θίξει τις ευαισθησίες όσων για βásiμους λόγους θέλουν να πιστεύουν ότι «δεν έχουμε ηγέτες». Όμως η άρνηση να σκεφτούμε κάτι δεν ισοδυναμεί με την κατάργησή του. Ο Μπίον μας βοηθά να κατανοήσουμε το πώς λειτουργεί η ηγεσία με συχνά αρκετά αυθόρμητο τρόπο.

14. Ο μεσσίας, φυσικά, δεν έρχεται ποτέ.

We Unhappy Few

η επίδραση της βασικής υπόθεσης είναι αμελητέα, ή και συμβατή με τη δραστηριότητα της ομάδας εργασίας¹⁵, όμως σε άλλες περιπτώσεις η βασική υπόθεση παρεμποδίζει ή και υποκαθιστά την ίδια τη δραστηριότητα εργασίας. Σε περιόδους όπου το στρες κυκλοφορεί μέσα στην ομάδα, αυτή η νοοτροπία μπορεί για μεγάλα χρονικά διαστήματα να κυριαρχεί στην ομάδα, με τρόπους που μπορούν να συγκριθούν με την ψύχωση.¹⁶

Πώς μπορούμε να εφαρμόσουμε αυτές τις ιδέες στην «πολιτική» ή «επαναστατική» ομάδα; Όπως υπαινιχθήκαμε στην εισαγωγή, ένα από τα προβλήματα με την ιδέα της «ομάδας εργασίας» που προσανατολίζεται προς την επανάσταση ή τον κομμουνισμό είναι ότι πρόκειται για κάτι που προφανώς δεν είναι πρακτικός στόχος για τις ηθελημένες ομάδες του παρόντος. Έτσι η ιδέα που προτάσσεται στη θεωρία ομάδων του Μπίον, «η εργασία για την επίτευξη της αποστολής», είναι ιδιαίτερα δύσκολη στην εφαρμογή της για μια ηθελημένη ομάδα που η αποστολή στην οποία αποσκοπεί –ο κομμουνισμός ή η επανάσταση– δεν μπορεί στην πραγματικότητα να είναι έργο της, αλλά αντίθετα έργο αυθόρμητων (δηλαδή *προσδιορισμένων*¹⁷) ομαδικών διαδικασιών σε ταξικό ή και κοινωνικό επίπεδο.

---

15. Υπάρχουν περιπτώσεις που η «σύγκρουση-φυγή» μπορεί να είναι χρήσιμη – όταν για παράδειγμα η ομάδα έχει να αντιμετωπίσει έναν πραγματικό και συγκεκριμένο εχθρό.

16. Όπως θα δείξουμε πιο κάτω, η Κλαϊνική ψυχανάλυση κανονικοποιεί το «ψυχωσικό» μέσα από την ιδέα ότι η παρανοειδής-σχιζοειδής θέση αποτελεί μια πρωταρχική μορφή νοητικής λειτουργίας στην οποία όλοι μας εμπίπτουμε κατά καιρούς.

17. «Τα κινήματα του προλεταριάτου είναι απολύτως προσδιορισμένα, τόσο από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η τάξη εντός της ολότητας των κοινωνικών σχέσεων που είναι θεμελιώδεις στη σύγχρονη κοινωνία, όσο και από την ιδιαίτερη συγκυρία που, σε μια δεδομένη περίοδο, παρέχει στο προλεταριάτο τη δυνατότητα παρέμβασης στη σκηνή της ιστορίας... Έτσι το «αυθόρμητο» με την έννοια που ο Μαρξ και η Λούξεμπουργκ χρησιμοποιούν τον όρο, δεν σημαίνει τίποτα περισσότερο από τον απόλυτο προσδιορισμό από το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Δεν είναι οι επαναστάτες εκείνοι που παίζοντας τον ρόλο του παιδαγωγού του λαού θα μπορέσουν να δημιουργήσουν μια ιστορική κατάσταση στην οποία το προλεταριάτο γίνεται αυτό που είναι, αλλά η ίδια η ανάπτυξη της σύγχρονης κοινωνίας. Όταν εμφανίζεται μια τέτοια κατάσταση, οι επαναστάτες που δεν προέρχονται από

Ο Μπίον υποστηρίζει ότι η ιδέα πως μια ομάδα μπορεί να δρα με συνέπεια ως ομάδα εργασίας αποτελεί «εξιδανικευμένο κατασκευάσμα» ή και «ομαδική φαντασίωση». Αυτό φαίνεται να είναι ιδιαίτέρως αληθές για ομάδες που ρητώς δηλώνουν αφοσιωμένες στην ιδέα της επανάστασης ή του κομμουνισμού. Όλοι μας ξέρουμε τι άλλα πράγματα συμβαίνουν μέσα σε τέτοιες ομάδες. Είτε πρόκειται για επαναλαμβανόμενη δραστηριότητα ρουτίνας στην οποία δεν πιστεύει κανείς, είτε για ανταγωνισμό με άλλες ομάδες, είτε για εσωτερικά δράματα και ίντριγκες – υπάρχουν πάρα πολλά που συμβαίνουν τα οποία λίγη σχέση έχουν με την πρόοδο αυτού που οι συμμετέχοντες φαντάζονται ως λειτουργία της ομάδας εργασίας. Δεν είναι δύσκολο να παρατηρήσουμε τη συμπεριφορά αυτών των ομάδων σε επίπεδο βασικής υπόθεσης: αρκετά συχνά υπάρχει το φαινόμενο της εξάρτησης από ένα – συχνά ανεπίσημο– μέλος-ηγέτη ή γκουρού, στο οποίο τα άλλα μέλη με συστηματικό τρόπο προστρέχουν για καθοδήγηση (ακόμη κι αν αυτό μπορεί ταυτόχρονα να συνεπάγεται ότι απογοητεύονται κατ'εξακολούθηση από ό,τι εκείνο έχει να προσφέρει). Η συμπεριφορά σύγκρουσης-φυγής μπορεί να ιδωθεί στις εχθρικές και ανταγωνιστικές σχέσεις που τέτοιες ομάδες έχουν συχνά μεταξύ τους, καθώς και στις εσωτερικές διασπάσεις που τείνουν να προκύπτουν. Μπορεί κανείς ακόμη να δει μια εγγύτητα με τη βασική υπόθεση του ζευγαρώματος όταν στην ομάδα επικρατεί μια μεσσιανική ελπίδα.

Προφανής είναι επίσης η θεμελιώδης υπόθεση σύμφωνα με την οποία η ομάδα πρέπει να συνεχίσει να υπάρχει, η οποία εκδηλώνεται ως λόγος περί της αναγκαιότητας ύπαρξης της πολιτικής οργάνωσης (ή του «κόμματος»). Στις πολιτικές ομάδες υπάρχουν επίσης συχνά περίοδοι όπου περίεργα, ενοχλητικά και δυσάρεστα πράγματα συμβαίνουν «ανάμεσα σε άτομα, σε μερίδες της ομάδας ή και σε ολόκληρη την ομάδα», τα οποία διαρκούν «μερικές φορές μέχρι το σημείο της διάλυσης του εγχειρήματος, αλλά συχνότερα μέχρι το σημείο της διάσπασης της ομάδας ή της εκδίωξης από αυτή»¹⁸. Όμως δεν πρέπει

την εργατική τάξη... που “περιορίζονται” εντός της αστικής κοινωνίας, συνενώνονται στο προλεταριακό κόμμα που σχηματίζεται αυθόρμητα έτσι ώστε να φέρει σε πέρας τα επαναστατικά καθήκοντα που προκύπτουν». Authier, *The Beginnings of the Workers' Movement in Russia*, 1.

18. Robert M. Young, «Group Relations: An Introduction» (Process 1997).

We Unhappy Few

να περιορίσουμε τον εντοπισμό τέτοιων συμπεριφορών στις επίσημες πολιτικές ομάδες – τέτοιες συμπεριφορές μπορούν επίσης να εμφανιστούν σε κάθε είδους δίκτυα, σκηνές και χώρους όπου δραστηριοποιούνται άτομα.

Η ανάλυση όσων συμβαίνουν μέσα σε μια ομάδα δεν είναι ζήτημα απλής εφαρμογής των βασικών υποθέσεων. Μπορούμε, για παράδειγμα, να δούμε την επενέργεια βασικών υποθέσεων στις δύο περιπτώσεις με τις οποίες ξεκινήσαμε· όμως σύμφωνα με την ανάλυση του Hoggett που υιοθετήσαμε στην προηγούμενη ενότητα, η διαύγαση κάθε ειδικής δυσκολίας που εμφανίζεται σε μια ομάδα δεν απαιτεί απλώς τον εντοπισμό της βασικής υπόθεσης, αλλά μια δημιουργική διερεύνηση όσων επακριβώς συμβαίνουν σε κάθε ιδιαίτερη περίπτωση.

Ένα φαινομενικά απλό δίδαγμα από το έργο του Μπίον είναι πως όταν δρούμε μέσα σε ομάδες, πρέπει να προσπαθούμε να εστιάζουμε τόσο στην πλευρά της ομάδας εργασίας, δηλαδή στον στόχο ή στον σκοπό της, όσο και στις λιγότερο συνειδητές πλευρές όσων συμβαίνουν και παρεμποδίζουν την επίτευξη του στόχου. Ταυτόχρονα με τη δραστηριότητα της ομάδας ως ομάδας εργασίας, η ομάδα πρέπει, σύμφωνα με μια φράση του Μπίον, να κάνει τις εντάσεις εντός της αντικείμενο μελέτης. Η ενέργεια της ομάδας εστιάζει στη συμφωνημένη αποστολή της ή διασκορπίζεται σε κάτι άλλο; Η ερώτηση αυτή συνεπάγεται ότι οι διαδικασίες που παρεμβάλλονται [στην ομάδα εργασίας] δεν απωθούνται αλλά γίνονται αντικείμενο διερεύνησης. Όταν –και είναι αναπότρεπτο ότι θα υπάρχουν τέτοιες περιόδους– η ομάδα εργασίας δεν επικρατεί, θα πρέπει να αναπτύσσεται μια συλλογική επίγνωση ως προς αυτό. Όμως κάτι τέτοιο μπορεί να είναι δύσκολο και να απαιτεί θάρρος από τους συμμετέχοντες. Εκείνοι που ζητούν από την ομάδα να εξετάσει τον εαυτό της ενδέχεται να γίνουν στόχοι εχθρικής συμπεριφοράς από την ομάδα. Ο Μπίον υποστήριξε ότι όταν συμβαίνουν περίεργα πράγματα σε μια ομάδα επηρεάζονται όλοι, και το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι η διατήρηση της δυνατότητας «να σκεφτόμαστε ακόμα και όταν δεχόμαστε πυρά».

Ο Μπίον συχνά θεωρείται ότι έχει μια εν πολλοίς αρνητική εικόνα για τις ομάδες. Αυτό συμβαίνει επειδή η προσέγγιση που ακολούθησε στην καθοδήγηση των ομάδων έφερε στο φως τα περίεργα και

ενοχλητικά πράγματα που συμβαίνουν εντός τους. Παράγοντας στρες και άγχος στους συμμετέχοντες, οι ομάδες Μπίον φέρνουν στο προσκήνιο τις ασυνείδητες και αμυντικές πλευρές της βασικής υπόθεσης που λειτουργούν στις ομάδες. Το ζήτημα που θέτει ο Μπίον είναι ότι όλοι μας φέρουμε τέτοιες δυνατότητες μέσα μας. Οι ομάδες, με τον ίδιο τρόπο που μας επιτρέπουν να κάνουμε πράξη δυνατότητες που δεν μπορούμε κατά μόνας, φέρνουν στο προσκήνιο και κάποια από τα λιγότερο ελκυστικά, ή ακόμη και ψυχωσικά, χαρακτηριστικά μας. Όμως σκεφτόταν πως μακροπρόθεσμα, «παρόλη την επιρροή των βασικών υποθέσεων»¹⁹, η ομάδα εργασίας θριαμβεύει.²⁰

Πράγματι, μακράν από το να τάσσεται με το άτομο ενάντια στον ανορθολογισμό της ομάδας, ο Μπίον πιστεύει εμφατικά ότι η ομαδικότητα είναι θεμελιώδης για το άτομο:

Το άτομο είναι, και ήταν πάντα, μέλος μιας ομάδας, ακόμη κι αν η συμμετοχή του συνίσταται στο να συμπεριφέρεται με τέτοιον τρόπο ώστε η ιδέα ότι δεν ανήκει σε καμιά ομάδα να αποκτά πραγματικότητα. Το άτομο είναι ομαδικό ζώο, που βρίσκεται σε κατάσταση πολέμου τόσο με την ομάδα όσο και με εκείνες τις πλευρές της προσωπικότητάς του που συγκροτούν την «ομαδικότητά» του.²¹

Αντλώντας από το παραπάνω, ο Wolfenstein υποστήριξε με πειστικότητα ότι η όλη ιδέα του ατόμου ως «ενός εαυτού που δημιουργείται έξω από την κοινωνία και ουσιαστικά συγκροτείται από τα μέσα προς τα έξω» είναι μια ομαδική φαντασίωση²². Οι δύσκολες εμπειρίες με τις

---

19. Bion, *Experiences in Groups*, σ. 135.

20. «Μπορεί κανείς να δει τόσο την ισχύ των συναισθημάτων που σχετίζονται με τη βασική υπόθεση, όσο και το σθένος και τη ζωτικότητα που μπορούν να ενεργοποιηθούν από την ομάδα εργασίας». Ό.π., σ. 100.

21. Ό.π., σ. 168.

22. Eugene Victor Wolfenstein, «Group phantasies and the individual: A critical analysis of psychoanalytic group psychology» *Free Associations* v. 20 (1990), σ. 154. Ο Μαρξ υποστηρίζει μια παρόμοια θέση στην Εισαγωγή των *Grundrisse*.

We Unhappy Few

ομάδες ενδεχομένως να ενθαρρύνουν την καταφυγή σε αυτή την αμυντική φαντασίωση, όμως πρόκειται περί αυταπάτης.

Ο «επιστημονικός χαρακτήρας» που ο Μπίον αποδίδει γενικά στη συνιστώσα της ομάδας εργασίας οποιασδήποτε ομάδας, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για μια ομάδα που προσανατολίζεται στη θεωρητικοποίηση του κομμουνιστικού ξεπεράσματος του καπιταλισμού. Σε αυτήν την περίπτωση η σκέψη –η ανάπτυξη «της εναισθησίας και της κατανόησης»– είναι θεμελιώδης σε αυτό στο οποίο είμαστε «εμείς» τουλάχιστον σε ό,τι θέλουμε να πιστεύουμε ότι είμαστε. Αν και δε μπορεί να διαχωριστεί πλήρως από την όποια συμμετοχή μπορεί να έχουμε σε αγώνες, η σκέψη, η κατανόηση και η θεωρητικοποίηση της εμπειρίας αποτελούν ένα έργο που αξίζει να επιτελέσουμε. Ταυτόχρονα, αυτό το έργο δεν είναι εύκολο. Το αντικείμενο της έρευνας – η καπιταλιστική κοινωνία– δεν είναι κάτι που στέκεται πάνω και απέναντι από τον ερευνητή. Πρόκειται αντίθετα για μια δυναμική διαδικασία σύνθεσης και αποσύνθεσης των κοινωνικών σχέσεων μέσω της κρίσης και του αγώνα, η οποία συμπεριλαμβάνει και τον ερευνητή. Ο καπιταλισμός δεν είναι εκεί έξω, μας διαπερνά, *είναι* εμείς. Όπως το θέτει ο Wolfenstein, τόσο στην ψυχανάλυση όσο και στη θεωρία της κοινωνικής επανάστασης: «Εμείς οι ίδιοι είμαστε το πρόβλημα που προσπαθούμε να επιλύσουμε».²³ Το να έχει κανείς επίγνωση αυτού που συμβαίνει είναι οδυνηρό. Έξω από τους αγώνες δεν υπάρχουν εύκολα κριτήρια μέσω των οποίων να μπορούμε να κρίνουμε αν η εργασία μιας ομάδας έχει αποτέλεσμα – και μια τέτοια γνώση δεν θα διευκόλυνε τη ζωή κανενός. Πράγματι, είναι ίσως εξαιτίας της δυσκολίας αυτού του έργου, το οποίο συνεπάγεται την εναντίωση σε ό,τι για την αστική κοινωνία είναι αυτονόητο, που ειδικά σε τέτοιες ομάδες προκύπτουν ψευδοαπαντήσεις και παθολογίες.

Είναι σχετικά εύκολο να εντοπίσουμε το πώς οι βασικές υποθέσεις μπορεί να παρεμβάλλονται στη λειτουργία μιας ομάδας που προσανατολίζεται στην επαναστατική αλλαγή – όμως, εν τη απουσία της επανάστασης, σε τι θα συνίστατο η εργασία της; Αν καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι έργο μας είναι να *προσπαθήσουμε να σκεφτούμε*, τότε θα ήταν χρήσιμο να εξετάσουμε τη δεύτερη περίοδο του έρ-

---

23. Eugene Victor Wolfenstein, *Psychoanalytic-Marxism: Groundwork* (Free Association 1993), σ. 208.

γου του Μπίον που διαμόρφωσε την αντίληψή μας: τη θεωρία του για το σκέπτεσθαι.

Προς μια θεωρία του σκέπτεσθαι: η Κλαϊνική Εξέλιξη

Ενώ οι ιδέες για τις ομάδες που ανέπτυξε ο Μπίον έγιναν αφετηρία ώστε άλλοι να συνεχίσουν στην ίδια κατεύθυνση με ενθουσιασμό, ο ίδιος ο Μπίον δεν ήταν ιδιαίτερα ικανοποιημένος με αυτές.²⁴ Τελειώνοντας τη διδακτική ανάλυση με τη Μέλανι Κλάιν, ο Μπίον ξεκίνησε από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 να ασκεί ατομική ψυχανάλυση και μάλιστα εργαζόμενος με ψυχασικούς ασθενείς. Μέσα από αυτή την εργασία προέκυψε η πιο σημαντική συνεισφορά του στην ψυχανάλυση – η θεωρία του σκέπτεσθαι.²⁵

Η θεωρία του σκέπτεσθαι του Μπίον μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο αν ιδωθεί σε σχέση με την Κλαϊνική τάση της ψυχανάλυσης και τις βασικές έννοιες της τελευταίας, όπως η προβολική ταύτιση, η παρανοειδής-σχιζοειδής και η καταθλιπτική θέση. Για αυτό τον λόγο, και επειδή βρίσκουμε ότι ανεξαρτήτως αυτής της σχέσης, οι παραπάνω έννοιες έχουν σημασία ως προς την κατανόηση του εαυτού μας και του κόσμου, στα παρακάτω θα προχωρήσουμε σε μια σκιαγράφησή τους.

Αντλώντας από μια προγενέστερη συζήτηση για τη μανία και την κατάθλιψη ανάμεσα στον Καρλ Άμπραχαμ και τον Φρόντ, καθώς και από τη δική της πρωτοποριακή δουλειά με παιδιά, η Κλάιν διατύπωσε την υπόθεση ότι υπάρχει μια συγγένεια ανάμεσα στις πρώιμες νηπιακές διανοητικές καταστάσεις και σε εκείνες που συναντούμε στην ψύχωση. Περιέγραψε δύο θεμελιώδεις τρόπους συσχέτισης με τον κόσμο, τους οποίους ονόμασε παρανοειδή-σχιζοειδή και κα-

---

24. Σε μια επιστολή προς ένα από τα παιδιά του γράφει σχετικά με το *Experiences in Groups*: «το μοναδικό βιβλίο με το οποίο δεν ήθελα να ασχοληθώ, ακόμη κι όταν δέκα χρόνια μετά με πίεζαν να το κάνω, συνεχίζει να έχει επιτυχία». Wilfred Bion, *All My Sins Remembered (Another Part of Life) & The Other Side of Genius: Family Letters* (Fleetwood Press 1985), σ. 213.

25. Wilfred Bion, «A Theory of Thinking» *International Journal for Psychoanalysis* τ. 43 (1962). Wilfred Bion, *Learning from Experience* (William Heinemann 1962). Wilfred Bion, *Elements of Psychoanalysis* (William Heinemann 1963). Wilfred Bion, *Transformations* (William Heinemann 1965).

We Unhappy Few

ταθλιπτική θέση αντίστοιχα. Θεώρησε πως η κίνηση μεταξύ των δύο θέσεων αποτελεί κομβικό στοιχείο της ανάπτυξης. Έτσι η Κλάιν αντικατέστησε την εστίαση στο οιδιπόδειο δράμα, που κατά τον Φρόντ εντοπίζεται γύρω στο πέμπτο έτος της ζωής, με την εστίαση στα πιο πρωταρχικά στάδια της ψυχικής λειτουργίας που εμφανίζονται διαδοχικά κατά το πρώτο έτος της ζωής του βρέφους, θεωρώντας όμως ότι συνεχίζουν να παίζουν ρόλο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής.

Η Κλάιν υποστήριζε ότι το βρέφος κατά τους πρώτους μήνες της ζωής του κυριαρχείται από ένα άγχος αφανισμού, και υπερασπίζεται τον εαυτό του ενάντια σε αυτό μέσω της διαδικασίας της προβολικής ταύτισης. Η προβολική ταύτιση είναι μια ασυνείδητη φαντασίωση πρόσληψης και απόπτωσης πραγμάτων η οποία βιώνεται ως πραγματική και έχει πραγματικά αποτελέσματα στο αναπτυσσόμενο εγώ. Συνεπάγεται έναν διχασμό (splitting) της εμπειρίας του είτε σε εντελώς καλά είτε σε εντελώς κακά αντικείμενα. Το βρέφος συγκροτεί μια πρώτη αίσθηση του εαυτού του μέσω της ταύτισης με ένα ενδοβιβλημένο καλό αντικείμενο και της αγάπης του για αυτό, το οποίο πρέπει να κρατά μακριά από τα «κακά» αισθήματα του μίσους και της καταστροφικότητας που αποθέτει στο κακό αντικείμενο. Το πρότυπο καλό αντικείμενο είναι η μητέρα που παρέχει ικανοποίηση ή ο καλός μαστός, το κακό είναι η μητέρα που δεν παρέχει ικανοποίηση ή ο κακός μαστός. Η Κλάιν θεωρούσε ότι η απουσία του αντικειμένου, του πραγματικού μαστού, ήταν κάτι το «μη ανεκτό» για το νεογέννητο βρέφος, και ότι στη φαντασία του βιώνει τον μη-μαστό ως έναν συγκεκριμένο «κακό μαστό», τον οποίον προσπαθεί να ξεφορτωθεί ή να αποβάλει μέσω της διαδικασίας που ονόμασε προβολική ταύτιση. Σε έναν επαναλαμβανόμενο αγώνα για να μειώσει το κύριο άγχος του, εμπλέκεται σε έναν κύκλο διχασμού, προβολής και ενδοβολής. Η προβολική ταύτιση της παρανοειδούς-σχιζοειδούς θέσης είναι επομένως αυτό που κάνει κάποιος με μια δύσκολη εμπειρία όταν αδυνατεί να τη σκεφτεί. Αν δεν συμβαίνει σε υπερβολικό βαθμό, η προβολική ταύτιση επιτελεί μια αναπτυξιακή λειτουργία, επιτρέποντας τελικά τη μετάβαση στην καταθλιπτική θέση.

Η καταθλιπτική θέση συνεπάγεται μια πιο ρεαλιστική και απαρτιωμένη (integrated) εικόνα του κόσμου, όπου αρχίζει να είναι ανεκτή η αμφιθυμία τόσο προς τα αντικείμενα όσο και προς τα αισθήματα που

αυτά προκαλούν. Το βρέφος αναγνωρίζει ότι οι καλές και κακές όψεις του μητρικού αντικείμενου, τις οποίες πρωτύτερα κρατούσε διαχωρισμένα με έναν άκαμπτο τρόπο, αναφέρονται σε ένα ολικό αντικείμενο, σε ένα άλλο πρόσωπο. Αναγνωρίζει έτσι ότι ο κακός (απών) μαστός, τον οποίον πριν μισούσε με σφοδρότητα, είναι στην πραγματικότητα το ίδιο αντικείμενο με τον καλό μαστό που αγαπούσε. Ως αποτέλεσμα, η κύρια μορφή άγχους αλλάζει, και από τον φόβο που έχει να κάνει με έναν επικείμενο αφανισμό του εαυτού, τώρα μετατρέπεται σε έγνοια για το αντικείμενο: [και άρα] για το πρόσωπο από το οποίο εξαρτάται και το οποίο δεν μπορεί [το βρέφος] να ελέγξει μέσω των μηχανισμών της προβολικής ταύτισης, όπως φαντασιωνόταν πρωτύτερα. Η αναδυόμενη αντίληψη της πραγματικότητας του εαυτού και των άλλων, καθώς και του αντίκτυπου που έχουν οι πράξεις του πάνω στους άλλους, είναι οδυνηρή και υπόκειται σε αναδίπλωση στην παρανοειδή-σχιζοειδή θέση.

Είναι σημαντικό ότι για την Κλάιν η μετάβαση ανάμεσα σε αυτές τις θέσεις, παρόλο που συμβαίνει για πρώτη φορά γύρω στο μέσο του πρώτου έτους της ζωής, δεν πρέπει να γίνεται κατανοητή ως μια επίτευξη που συμβαίνει μια για πάντα, άλλα ως μια διαρκώς ενεργή διαδικασία. Η παρανοειδής-σχιζοειδής θέση δεν είναι τόσο ένα στάδιο το οποίο αφήνουμε πίσω μας, όσο ένας ιδιαίτερος τρόπος σύλληψης της πραγματικότητας και οργάνωσης της εμπειρίας που συνεχίζει να παίζει ρόλο καθ' όλη τη ζωή ενός προσώπου. Η επίτευξη της καταθλιπτικής θέσης δεν είναι ούτε ομαλή ούτε βέβαιη· συνεχίζει ως διαδικασία καθ' όλη την παιδική ηλικία και μπορεί στ' αλήθεια να θεωρηθεί ως ένας αναπτυξιακός στόχος ζωής.

Η κατανόηση αυτών των θέσεων ως δυο θεμελιωδών τρόπων οργάνωσης και επεξεργασίας της εμπειρίας, ως δυο διαφορετικών τρόπων συσχέτισης με τον κόσμο που ο καθένας παράγει τη δική του ποιότητα ύπαρξης, σημαίνει ότι είτε κανείς πείθεται από την Κλαϊνική σκέψη σχετικά με τον ψυχικό κόσμο του βρέφους είτε όχι, μπορεί να δεχτεί την ύπαρξη αυτών των θέσεων και σε άλλες βάσεις: μέσα από την παρατήρηση του εαυτού του και των άλλων.²⁶

---

26. Έτσι, ενώ ενδεχομένως να μας φαίνεται ότι μεγάλο μέρος από αυτή τη ψυχαναλυτική γλώσσα, όπως τα περί εξωτερικού και εσωτερικού κόσμου ή της προβολικής ταύτισης ως μιας μορφής επικοινωνίας ανάμεσα σε έναν πομπό

We Unhappy Few

Ο διχασμός ανάμεσα σε καλό και κακό αντικείμενο, η εξιδανίκευση των καλών αντικειμένων και η απαξίωση των κακών, όπου οι σκέψεις και ο εαυτός φαίνεται να έχουν έναν μη-απαρτιωμένο χαρακτήρα ή να βρίσκονται σε διαδικασία αποδιάθρωσης (disintegration), αποτελούν αυτό που ονομάζεται παρανοειδής-σχιζοειδής θέση. Η αναγνώριση της αμφιθυμίας του εαυτού, των άλλων και της ίδιας της κατάστασης, η συνθήκη όπου οι σκέψεις και οι αντιλήψεις είναι περισσότερο ολοκληρωμένες, εκφράζουν τον ρεαλισμό της καταθλιπτικής θέσης. Παρόλο που η καταθλιπτική θέση είναι εκεί από όπου, καλώς εχόντων των πραγμάτων, συνήθως λειτουργούμε, όλοι μας έχουμε συναντήσει την παρανοειδή-σχιζοειδή θέση στον εαυτό μας, στους άλλους και ιδιαίτερα στη συλλογική ζωή. Όλοι μας έχουμε τη δυνατότητα της κίνησης προς την παρανοειδή-σχιζοειδή νοητική κατάσταση, ειδικά αν υποβληθούμε σε αρκετά έντονο στρες. Το ψυχωσικό κομμάτι της προσωπικότητάς μας συνυπάρχει με το μη-ψυχωσικό, επομένως η μετάβαση στην παρανοειδή-σχιζοειδή θέση αποτελεί μάλλον μια πλάγια κίνηση παρά μια κίνηση προς τα πίσω. Αν ο Φρόντ έδειξε πως όλοι μας είμαστε νευρωτικοί, η Κλάιν έδειξε πως όλοι μας είμαστε ψυχωσικοί.

Από την εργασία πάνω στην ψύχωση στη Θεωρία του Σκέπτεσθαι

Είναι πασίγνωστο ότι ο Φρόντ ήταν της γνώμης ότι οι ψυχωσικοί δε μπορούν να αναλυθούν. Ο Μπίον ανήκε σε μια μικρή ομάδα αναλυτών οι οποίοι, εξοπλισμένοι με ό,τι κέρδισαν από την εξερεύνηση της πρωταρχικής διανοητικής λειτουργίας του εαυτού τους μέσω της ανάλυσης με την Κλάιν, αισθάνθηκαν ότι έχουν την ικανότητα να εργαστούν με τέτοιους ασθενείς.²⁷ Μέσα από τον έντονο προβληματισμό του για τους λόγους για τους οποίους αυτοί οι ασθενείς ήταν τόσο δύσκολο να γίνουν κατανοητοί, ο Μπίον εντόπισε μια διεργασία που ονόμασε

και έναν δέκτη, έχει μάλλον μεταφορική σημασία παρά αποτελεί μια περιγραφή πραγματικών διαδικασιών, εντούτοις μας παρέχει έναν τρόπο κατανόησης και εξερεύνησης της ανθρώπινης υποκειμενικότητας –της φαντασίωσης και του συναισθήματος, του πόνου και της δυσφορίας, της καταστροφικότητας και της παθολογίας– με τρόπο που λίγες άλλες γλώσσες το καταφέρνουν.

27. Οι άλλοι ήταν η Hannah Segal και ο Herbert Rosenfeld.

«επιθέσεις στη διασύνδεση» – επιθέσεις στην αντίληψη της πραγματικότητας και στη διασύνδεση των αντικειμένων που είναι απαραίτητα για το ίδιο το σκέπτεσθαι.²⁸ Τέτοιες επιθέσεις προστατεύουν τους ψυχωσικούς από τις αβάσταχτες συναισθηματικές αλήθειες των ζώων τους. Η εργασία με τέτοιες αποδιοργανωμένες μορφές σκέπτεσθαι (ή με ό,τι κάνουν οι ψυχωσικοί *αντί* να σκέφτονται) οδήγησε τον Μπίον στη θεωρητικοποίηση αυτού που κάνει ένα κανονικό πρόσωπο όταν σκέφτεται. Όπως το διατύπωσε αργότερα:

Θα ήταν εύκολο να πούμε ότι το προφανές πράγμα που κάνουμε με τις σκέψεις είναι να τις σκεφτόμαστε· όμως είναι πιο δύσκολο να αποφασίσουμε τι εννοούμε πραγματι με μια τέτοια διατύπωση. Πρακτικά η διατύπωση αποκτά περισσότερο νόημα όταν είναι εφικτό να αντιδιαστείλουμε αυτό που μια ψυχωσική προσωπικότητα κάνει με τις σκέψεις *αντί* να τις σκέφτεται, και να αναγνωρίσουμε την πειθαρχία και τη δυσκολία που συνεπάγεται το συνεκτικό σκέπτεσθαι για τον οποιοδήποτε.²⁹

Το σκέπτεσθαι είναι δύσκολο και ενδεχομένως οδυνηρό – τον περισσότερο καιρό οι άνθρωποι δεν σκέφτονται αληθινά, αναπαράγουν ιδέες που βρίσκονται ήδη σε κυκλοφορία χωρίς να τις αναπτύσσουν οι ίδιοι καθόλου. Το εύρημα της θεωρίας του σκέπτεσθαι του Μπίον μας προσφέρει έναν νέο τρόπο για να κατανοήσουμε κάποια από τα εμπόδια για μια τέτοια ανάπτυξη. Σε αυτή την ενότητα ζητούμε από τους αναγνώστες να βυθιστούν σε αρκετά δύσκολα ζητήματα, των οποίων η σπουδαιότητα και η συνάφεια [ως προς το θέμα του κειμένου] ίσως είναι δύσκολο να διαπιστωθούν. Πιστεύουμε ότι αξίζει.

Η εξοικείωση με τη θεωρία του σκέπτεσθαι του Μπίον θέτει ορισμένα προβλήματα. Μια δυσκολία είναι ότι δεν πρόκειται πραγματικά για μια θεωρία, αλλά για μια σειρά από μοντέλα ψυχικής εξέλιξης και ανάπτυξης. Ανακύπτουν δε ερωτήματα ως προς το πώς σχετίζεται

---

28. Στην ψυχανάλυση το «αντικείμενο», παρότι κάποτε μπορεί να είναι ένα φυσικό πράγμα ή μια έννοια, συχνότερα αναφέρεται σε ένα άλλο πρόσωπο ή μέρος προσώπου (π.χ. τον μαστό).

29. Bion, *Elements of Psychoanalysis*, σ. 30

το κάθε μοντέλο με τα υπόλοιπα. Μια άλλη δυσκολία έχει να κάνει με το ότι στα γραπτά του, εκτός του ότι εισάγει μια σειρά από νέες έννοιες, συχνά ο Μπίον επιλέγει να τις αναπαραστήσει με σύμβολα και αλγεβρική σημειογραφία. Ο αναγνώστης έρχεται αντιμέτωπος με το «Γ» και το «-Γ» («μείον Γ») για τη γνώση και το αντίθετό της· τα «στοιχεία βήτα» (β), τη «λειτουργία άλφα» (Ψ) και τα «στοιχεία άλφα» (α) για τις πιο βασικές ψυχικές λειτουργίες.³⁰ «προ-συλλήψεις», «συνειδητοποιήσεις» και «έννοιες» για όλο και πιο σύνθετες μορφές πρωτο-σκέψεων· το «Γ>Ο» για τη μετάβαση από τη γνώση στο γίνεσθαι· το «Πσ↔Κ» για την ταλάντωση ανάμεσα στην παρανοειδή-σχιζοειδή και την καταθλιπτική θέση. Ακόμη και η μεταφορά του περιέκτη (container) και του περιεχομένου (contained), που αντλείται από κάτι συγκεκριμένο, αναπαρίσταται κάποιες φορές με το «♀» για τον περιέκτη και το «♂» για το περιεχόμενο.³¹ Ο δηλωμένος στόχος του Μπίον ως προς τη χρήση τέτοιων συμβόλων είναι ότι θέλει να αποφύγει λέξεις ήδη κορεσμένες με υπάρχοντα νοήματα και συνειρμικές συνδέσεις, έτσι ώστε οι αναγνώστες να υποχρεώνονται να αναζητούν τρόπους ύπαρξης αυτών των ιδεών μέσα στη δική τους σκέψη. Ο αναγνώστης επιπλέον καλείται να μην απορροφήσει τη θεωρία παθητικά αλλά να τη σκεφτεί στ' αλήθεια.

Για τους σκοπούς μας δεν θα εξηγήσουμε όλους τους όρους και τα σύμβολα του Μπίον σε βάθος. Θα θίξουμε μόνο ό,τι έχει ιδιαίτερη σημασία για εμάς:

Γ και -Γ
Περιέκτης και Περιεχόμενο
Πσ↔Κ
Μύστης και Κατεστημένο

---

30. Τα στοιχεία βήτα είναι κάτι σαν τα «πράγματα καθεαυτά», η ακατέργαστη αίσθηση από τα έξω ή τα μέσα που δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο σκέψης. Η λειτουργία άλφα (κάτι πλησίον του ονείρου, όμως πρόκειται για όνειρο που μπορεί να συμβεί και όταν είμαστε ξύπνιοι) μετατρέπει αυτά τα στοιχεία σε κάτι που μπορούμε να σκεφτούμε: σε στοιχεία άλφα.

31. Συζητώντας τη χρήση των συμβόλων ♀ και ♂ για περιέκτη και περιεχόμενο αντίστοιχα, ο Μπίον γράφει πως «αφήνει τα ♀ και ♂ ως αγνώστους των οποίων η τιμή πρέπει να προσδιοριστεί». Bion, *Attention and Interpretation*, σ. 127.

Γ και -Γ

Ο Μπίον παρατηρεί ότι τόσο στο άτομο όσο και στην ομάδα υπάρχει μια ενόρμηση που τείνει προς τη σκέψη, τη μάθηση και την ανάπτυξη –την οποία προσδιορίζει ως «Γ»– αλλά και δυνάμεις που δρουν αντιθετικά στη σκέψη και την αλλαγή, τις οποίες αποκαλεί «μείον Γ» ή «-Γ».³²

Ο Μπίον διακρίνει ανάμεσα στην κατοχή τμημάτων γνώσης και στη γνώση ως λειτουργία μιας σχέσης. Η πρώτη είναι ένας τύπος «γνώσης τινός» που σχετίζεται με τον έλεγχο του αντικείμενου. Το δεύτερο Γ έχει να κάνει με μια «γνωστική διεργασία» [getting to know] που λειτουργεί ως σύνδεσμος ανάμεσα σε υποκείμενο και αντικείμενο ή ως σύνδεσμος ανάμεσα στα αντικείμενα ενός υποκείμενου. Πριν τον Μπίον, για την Κλαϊνική ή «αντικειμενότροπη» τάση της ψυχανάλυσης οι κύριες σχέσεις ανάμεσα στον εαυτό και τα αντικείμενα ήταν η αγάπη και το μίσος. Με την έννοια του συνδέσμου Γ, ο Μπίον υψώνει την ενόρμηση γνώσης (Γ) στο επίπεδο της αγάπης (Α) και του μίσους (Μ) ως θεμελιωδών συναισθηματικών συνδέσμων ανάμεσα στο υποκείμενο και τα αντικείμενά του. Όπως το «x A y» (ή το «x M y») δηλώνουν μια σχέση αγάπης (ή μίσους) ανάμεσα σε x και y, έτσι και η διατύπωση «x Γ y» δηλώνει μια σχέση ή διαδικασία κατά την οποία «το x βρίσκεται σε μια κατάσταση όπου πάει να γνωρίσει το y και το y σε μια κατάσταση όπου γνωρίζεται από το x».³³

Για τον Μπίον, η προσπάθεια να είναι κανείς σε μια σχέση γνώσης (ο σύνδεσμος Γ ή το Γ) εγείρει συναισθηματικές απαιτήσεις. Το Γ εμπερικλείει μια διαδικασία εξερεύνησης που συνεπάγεται ανοιχτότητα και ρίσκο· μια διαδικασία που δεν ολοκληρώνεται ποτέ και έχει

---

32. «Οι θεωρίες για τις οποίες χρησιμοποίησα τα σημεία Γ και -Γ μπορούν να ιδωθούν ότι αντιπροσωπεύουν τη συνειδητοποίηση στις ομάδες. Στο Γ η ομάδα μεγεθύνεται μέσα από την εισαγωγή νέων ιδεών ή ατόμων. Στο -Γ η νέα ιδέα (ή το πρόσωπο) απογυμνώνεται από την αξία που είχε, η δε ομάδα αισθάνεται απαξιωμένη από τη νέα ιδέα. Στο Γ το κλίμα ευνοεί την ψυχική υγεία. Στο -Γ ούτε η ομάδα ούτε η ιδέα μπορούν να επιζήσουν, εν μέρει εξαιτίας της καταστροφής που συνεπάγεται η απογύμνωση και εν μέρει εξαιτίας του προϊόντος του ίδιου του συστήματος απογύμνωσης». Bion, *Learning from Experience*, σ. 99.

33. Ο.π., σ. 47.

We Unhappy Few

ένα μεταμορφωτικό αποτέλεσμα και για τον ίδιο τον γιννώσκοντα. Απαιτεί αντοχή στον πόνο και τη ματαίωση της μη-γνώσης, και συνεπάγεται την πίστη πως με υπομονή και επιμονή, το νόημα θα αναδυθεί και θα πραγματοποιηθεί ο μετασχηματισμός ή η ψυχική ανάπτυξη. Όμως ο Μπίον σημειώνει αμέσως πως υπάρχει και μια αντίθετη διαδικασία: ο νους επιδιώκει ενεργητικά τη μη-γνώση: το μείον Γ (-Γ). Το -Γ δεν ισοδυναμεί με την άγνοια· αποτελεί μια κατάσταση αποφυγής της επίγνωσης της άγνοιας. Στο -Γ, αντί ο πόνος και η ματαίωση της μη-γνώσης να γίνονται ανεκτά και να μετασχηματίζονται σε εφελθία προς την ψυχική ανάπτυξη, αποφεύγονται. Όταν αποφεύγουμε τη ματαίωση αποφεύγουμε και τη γνώση του αντικειμένου. Συνεπώς το $x - \Gamma$ y δηλώνει έναν ενεργητικό (αν και ασυνείδητο) τρόπο απόπειρας μη-γνώσης του y . Ο Μπίον μας προσφέρει την ιδέα ότι το -Γ μπορεί να εκδηλωθεί με ακραίους τρόπους, όπως βρήκε ότι συμβαίνει με τους ψυχωσικούς ασθενείς, αλλά και με λιγότερο προφανείς, σαν κάτι το οποίο όλοι μπορούμε να κάνουμε.

Με όρους της προγενέστερης θεωρίας των ομάδων, μπορούμε να δούμε ότι η μεν ομάδα εργασίας προσανατολίζεται προς το Γ, η δε ομάδα βασικής υπόθεσης εκφράζει το -Γ. Το -Γ μπορεί να πάρει πολλές μορφές, από την απλή απόρριψη της νέας εμπειρίας μέχρι τον ισχυρισμό ότι οι υφιστάμενες κατηγορίες επαρκούν, την υποκατάσταση μιας διαδικασίας εξεύρεσης του πώς έχουν τα πράγματα με ισχυρισμούς περί καλού και κακού ή τη μεταπήδηση στη δράση χωρίς αναστοχασμό. Μορφές όπως οι παραπάνω αποτελούν μέσα έτσι ώστε να αποφευχθεί η αναγνώριση της ανάγκης για νέα σκέψη και του οφέλους που προκύπτει όταν μαθαίνουμε από την εμπειρία.

Ένα από τα πιο αποτελεσματικά εμπόδια στη γνώση είναι η ιδέα ότι γνωρίζουμε ήδη. Μπορεί κανείς να χρησιμοποιεί τον νου του ώστε να αποκτά όλο και περισσότερες γνώσεις και ταυτόχρονα να αποφεύγει κάθε σημαντική αλλαγή. Αυτό είναι κάτι σύνθητες στην ακαδημαϊκή κοινότητα, όμως είναι παρόν και στην πολιτική σφαίρα με τη μορφή του απατεωνίσκου που έχει διαβάσει μερικά βιβλία. Η ιδέα ότι γνωρίζουμε ήδη, ότι οι υφιστάμενες κατηγορίες και τα διαθέσιμα σχήματα επαρκούν για να νοηματοδοτηθεί η εμπειρία μπορεί να αποτελεί έναν από τους αποτελεσματικότερους τρόπους για να αποφεύγουμε τη μετασχηματιστική σχέση της διαδικασίας της γνώσης.

Η ηθική ως υποκατάστατο του Γ

Όταν γίνεται απόπειρα να κατανοηθεί ένα ζήτημα, μπορεί κανείς να βραχυκυκλώσει τη διαδικασία και να μετατοπίσει τη συζήτηση στο αν πρόκειται για κάτι που είναι καλό ή κακό: η ηθική υποκαθιστά το Γ.

Έχουμε παρατηρήσει ότι μια τέτοια κίνηση –όπου η ηθική στάση παρεμβάλλεται στην κατανόηση– συμβαίνει αρκετά συχνά στις πολιτικές συζητήσεις και διενέξεις. Για να πάρουμε δυο τρέχοντα παραδείγματα: ο χαρακτήρας (λευκή μεσαία τάξη) της Extinction Rebellion και οι τακτικές πολιτικής ανυπακοής που υιοθετεί δεν εκλαμβάνονται ως στοιχεία του κινήματος, ως όρια προς εξερεύνηση, αλλά ως αιτία απόρριψής του.³⁴ Το δεύτερο παράδειγμα είναι ο τρόπος με τον οποίο οι δεξιές απόψεις πολύ κόσμου που συμμετέχει στο κίνημα των κίτρινων γιλέκων χρησιμοποιούνται για να μην αναγνωριστεί ο προλεταριακός του χαρακτήρας.³⁵ Πρόκειται για πράγματα με τα οποία οφείλουμε να εμπλακούμε θεωρητικά αν θέλουμε να καταλάβουμε και πρακτικά αν θέλουμε να συμμετέχουμε, όμως η ηθική μπορεί να χρησιμοποιηθεί έτσι ώστε να αποφύγουμε εκ των προτέρων τη δυσκολία που προκύπτει όταν προσπαθούμε να κατανοήσουμε και να εμπλακούμε ουσιαστικά με ένα φαινόμενο. Ο ισχυρισμός ότι κάτι είναι κακό συνήθως ισοδυναμεί με τον ισχυρισμό ότι το γνωρίζουμε, και ότι εμείς είμαστε κάτι ξέχωρο από τον κακό του χαρακτήρα.³⁶ Έτσι δεν χρειάζεται να κάνουμε τον κόπο να καταλάβουμε την πολυπλοκότητα, τις εντάσεις, τις αντιφάσεις ενός ζητήματος. Φαίνεται σχετικά ξεκάθαρο ότι πολλά από όσα θεωρούνται «πολιτικές της ταυτότητας» ή «πολιτική ορθότη-

---

34. Μπορούμε να καταλάβουμε το αίσθημα ότι υπάρχει κάτι το αφόρητα θρησκόληπτο, ηθικιστικό και μεσοαστικό σε αυτό το κίνημα, όμως θα προτείναμε μια παρόμοια προσέγγιση με τον τρόπο που το Midnight Notes ανέλυσε το αντιπυρηνικό κίνημα στο κείμενο «Strange Victories», *Midnight Notes* vol. 1 (1979).

35. (σ.τ.μ) Μια εγχώρια αντιστοιχία θα μπορούσε να βρεθεί στο πώς κομμάτια του χώρου απέρριψαν συλλήβδην το κίνημα των πλατειών εστιάζοντας στην παρουσία εθνικιστικών και πατριωτικών χαρακτηριστικών.

36. «Η παντογνωσία υποκαθιστά τη διάκριση ανάμεσα σε αληθές και ψευδές με μια δικτατορική βεβαίωση ότι κάτι είναι ηθικά ορθό και κάτι άλλο ηθικά λάθος», Bion, «Theory of Thinking», στο *Second Thoughts*, σ. 114.

We Unhappy Few

τα» συνδέονται με μορφές ηθικολογίας –με την εγκαθίδρυση του καλού και του κακού, με το κακό να ενδημεί εδώ και το κακό εκεί– χωρίς να γίνεται καμία προσπάθεια εμβάθυνσης στις πραγματικές πηγές και τη φύση της κυριαρχίας. Ταυτόχρονα, ο τρόπος με τον οποίο κάποιοι απορρίπτουν τις πολιτικές της ταυτότητας χωρίς να προσπαθούν να κατανοήσουν τι διακυβεύεται σε κάθε ζήτημα που κατατάσσεται εκεί, μπορεί να εκφράζει μια παντογνωσία – την αξίωση ηθικής ανωτερότητας και έναν ιδιαίτερο τρόπο διχασμού.

Ο Μπίον ανέπτυξε τη σημειογραφία $x \Gamma y$ και $x -\Gamma y$ σε ένα ψυχαναλυτικό πλαίσιο όπου το αντικείμενο, το y , το οποίο το [υποκείμενο] x επιχειρεί να γνωρίσει ή να αποφύγει να γνωρίσει είναι ένα άλλο πρόσωπο. Σε πρώτη ματιά η απόπειρα κατανόησης του κοινωνικού κόσμου εμφανίζεται ως ένα πολύ διαφορετικό εγχείρημα και άρα δεν εμπεριέχει τις ίδιες δυσκολίες. Όμως, και στις δυο περιπτώσεις το αντικείμενο δεν είναι κάτι άψυχο που μπορούμε να γνωρίσουμε σαν να ήταν πράγμα, αλλά εμπερικλείει μια συναισθηματικά φορτισμένη εμπειρία, στην οποία το υποκείμενο εμπλέκεται με καθολικό τρόπο. Η κατανόηση του καπιταλισμού έχει να κάνει με την κατανόηση του εαυτού μας, η δε κατανόηση του εαυτού μας έχει ως όρο την κατανόηση του κοινωνικο-πολιτικού κόσμου του οποίου είμαστε μέρος.

Υπάρχουν βάσιμοι λόγοι για να αποφύγει κανείς να γνωρίσει τον κόσμο. Με την ιδέα του $-\Gamma$, τη χρήση δηλαδή του σκέπτεσθαι ενάντια στο ίδιο το σκέπτεσθαι, ο Μπίον μας δίνει έναν νέο τρόπο να βλέπουμε ό,τι στο παρελθόν γινόταν αντιληπτό μέσω της ιδεολογίας, με την αρνητική έννοια του όρου. Πράγματι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η καπιταλιστική κοινωνία διαπερνάται από το $-\Gamma$, με την έννοια μιας επίθεσης στη διασύνδεση εαυτού και άλλου, με την πλήρη έννοια του όρου. Σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, η ουσιαστική κατανόηση του εαυτού μας έχει ως όρο τη σύλληψη της σχέσης μας με όλους και με το καθετί. Όμως ο καπιταλισμός αναγκαστικά παράγει μια έννοια του εαυτού ως ατομικιστικού ατόμου, διαχωρισμένου από τη μήτρα [matrix] από το οποίο αναδύεται.³⁷ Σε σημαντικό βαθμό, το να εκλαμβάνουμε αυτή την αυταπάτη ως δεδομένη ($-\Gamma$) είναι λειτουργικό για την επιβίωση εντός αυτών των

---

37. «Το άτομο» (ως κάτι που αυτο-συγκροτείται έξω από την κοινωνία και κατ' ουσία από τα μέσα προς τα έξω· ο εαυτός του ψυχολογικού ατομικι-

κοινωνικών σχέσεων, παρόλο που αυτή η επιβίωση είναι υπαρκτά πτωχευμένη και μακροπρόθεσμα θέτει σε κίνδυνο την επιβίωση τόσο του είδους μας όσο και των υπόλοιπων ειδών.

Το να μη βλέπουμε αυτά που συμβαίνουν στον κόσμο, το να μη σκεφτόμαστε την καταστροφή που ξεδιπλώνεται, αποτελεί μια μείζονα μορφή του –Γ, και όπως οι επιθέσεις του ψυχωσικού στη διασύνδεση, αποτελεί άμυνα ενάντια σε μια αφόρητη συναισθηματική αλήθεια. Όμως, η ύπαρξη μιας κατανόησης του καπιταλισμού δεν αποτελεί εγγύηση για την απουσία του –Γ. Στο πεδίο που δρούμε, χωρίς αμφιβολία έχουμε υπάρξει μάρτυρες ομάδων ή ατόμων τα οποία φαίνεται ότι αντιστέκονται ενεργητικά στο να γνωρίσουν πράγματα τα οποία απειλούν την ταυτότητά τους και ό,τι πιστεύουν ότι γνωρίζουν. Η πρόκληση φυσικά συνίσταται στο να αναγνωρίζουμε τέτοιες καταστάσεις στους εαυτούς μας.

Στον κόσμο της πολιτικής συναντούμε το –Γ ξανά και ξανά. Ταυτόχρονα οι αγώνες συνεχίζουν να μας δείχνουν πόσο μπορούν να μας εκπλήξουν. Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι σε μια συνθήκη αγώνα και νέας εμπειρίας συχνά οι πολιτικοποιημένοι με την ακαμψία των υφιστάμενων προσδοκιών τους –των κορεσμένων τους προ-σύλληψεων³⁸– είναι εκείνοι που αποδεικνύονται λιγότερο ικανοί να μάθουν από τη νέα εμπειρία, και όχι ο καινούργιος κόσμος που συμμετέχει στο κίνημα. Ταυτόχρονα, καθώς ένας αγώνας φθίνει, χάνεται και η δυνατότητα για γοργή μάθηση που επέδειξε πολύς κόσμος ο οποίος συμμετείχε κατά τη διάρκειά του. Φαίνεται να επιστρέφουν στους παλιούς τρόπους σκέπτεσθαι (τρόπους που ταιριάζουν περισσότερο σε μια επιστροφή στην κανονικότητα), και είναι οι πολιτικοποιημένοι εκείνοι που θα προσπαθήσουν να αφομοιώσουν την εμπειρία – κάτι που μπορεί να κάνουν καλά ή και όχι.

Οι πιο σημαντικές περιόδους αγώνων είναι φυσικά οι επαναστάσεις και τα επαναστατικά κύματα. Η σπουδαιότητα που αποδίδουμε

σμού) αποτελεί στοιχείο μιας ομαδικής φαντασίωσης». Wolfenstein, «Group Phantasies and the Individual», σ. 174.

38. Αν μια προ-σύλληψη –δηλ. ο τρόπος που συλλαμβάνει κανείς το πώς μπορεί να συμβεί μια αλλαγή– είναι κορεσμένη, τότε δεν μπορεί να συνδεθεί με μια νέα συνειδητοποίηση και να μεταβληθεί σε σύλληψη που μπορεί έπειτα να αποτελέσει προ-σύλληψη για μια μελλοντική εμπειρία.

We Unhappy Few

στη γερμανο-ολλανδική συμβουλιακή κομμουνιστική αριστερά και στην ιταλική «μπορντιγκιστική» αριστερά, και στην επιρροή που άσκησαν πάνω στην υπεραριστερά στη Γαλλία και την Ιταλία τη δεκαετία του 1970, έχει να κάνει με το ότι εκπροσωπούν μερικές από τις οξυδερκέστερες απόπειρες αφομοίωσης των εμπειριών από τα επαναστατικά κύματα στο τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και στο τέλος της δεκαετίας του 1960 αντιστοίχως.

Η πρόκληση σήμερα είναι να σχετιζόμαστε με τέτοιες ιδέες με έναν ανοιχτό και αδογμάτιστο τρόπο, να μη μετατρέπουμε τον τρόπο κατανόησης της εμπειρίας σε ένα υπερβολικά περιοριστικό πλαίσιο.

Περιέκτης και περιεχόμενο

Η σχέση περιέκτη [♀] και περιεχομένου [♂] είναι για τον Μπίον ένα ευέλικτο μοντέλο ή μεταφορά που περιγράφει το πώς συμβαίνει το σκέπτεσθαι, τόσο εντός των ατόμων όσο και ανάμεσά τους – στις ομάδες. Άλλες θεωρίες της γνώσης τείνουν να διατυπώνουν την υπόθεση ότι οι σκέψεις αποτελούν προϊόντα μιας προηγούμενης διαδικασίας σκέπτεσθαι. Ο Μπίον υποστηρίζει ότι σε αντίθεση με το να συλλαμβάνουμε τις σκέψεις ως προϊόν ενός προγενέστερου μηχανισμού του σκέπτεσθαι, ο μηχανισμός του σκέπτεσθαι είναι κάτι που αναπτύσσεται ώστε να αντιμετωπίζονται οι σκέψεις. Ο περιέκτης αυτός οικοδομείται σταδιακά, εν πολλοίς από προηγούμενες σκέψεις και σε σχέση με το σκέπτεσθαι άλλων ατόμων, οι οποίοι αρχικά επιτελούν τη διεργασία της περίεξης για εμάς.³⁹

Το μοντέλο περιέκτη/περιεχομένου για το σκέπτεσθαι προέκυψε από την ενασχόληση του Μπίον με τα φαινόμενα που αφορούν την «προβολική ταύτιση», όπως αυτή θεωρητικοποιήθηκε από την Κλάιν. Αντλώντας από την εργασία του με ασθενείς με βαριές διαταραχές, ο Μπίον αισθάνθηκε ότι επικοινωνούσαν μαζί του μέσω της προβολικής ταύτισης. Το άλμα του Μπίον συνίστατο στο ότι είδε πως η προβολική ταύτιση έχει κάποιες φορές μια υγιή λειτουργία. Δεν είναι απαραίτητα

---

39. «Το μοτίβο ♀♂ αναπαριστά μια συναισθηματική συνειδητοποίηση σχετικά με τη μάθηση, η οποία γίνεται σταδιακά πολυπλοκότερη καθώς επαναλαμβάνεται ακατάπαυστα καθ' όλη την ψυχική ανάπτυξη». Bion, *Learning from Experience*, σ. 93.

ένας τρόπος να ξεφορτωθούμε ή να εξοβελίσουμε ένα κακό αίσθημα προβάλλοντάς το σε ένα άλλο άτομο· θα μπορούσε να είναι μια μορφή πρωταρχικής ή εμβρυικής επικοινωνίας. Όταν το βρέφος βιώνει κακά αισθήματα (την οδύνη της πείνας ή και κάτι χειρότερο: μια ακαθόριστη αίσθηση ότι πεθαίνει), δρα κατά τρόπον ώστε να κάνει το άτομο που το φροντίζει να νιώσει συναισθήματα σαν κι αυτά που θέλει να ξεφορτωθεί το ίδιο.⁴⁰ Αν όλα πάνε καλά, η μητέρα θα λάβει υπόψη της το συναίσθημα, θα εντοπίσει τι πάει στραβά και θα απαντήσει όχι απλώς υλικά, ας πούμε με το γάλα της, αλλά και κατευναστικά. Στο ψυχικό επίπεδο της αμοιβαίας αναγνώρισης που μητέρα και νήπιο μοιράζονται, η μητέρα έχει παρατηρήσει, επεξεργαστεί και δώσει νόημα στο συναίσθημα του βρέφους, και έτσι το μεταμορφώνει⁴¹ από κάτι που το βρέφος αδυνατεί να αντιμετωπίσει σε κάτι που έχει όνομα και μπορεί να γίνει αντικείμενο διαχείρισης. Το βρέφος έρχεται αντιμέτωπο με τους φόβους του –ένα μέρος του εαυτού του– στη φαντασίωση, καθώς τους προβάλλει μέσα στον περιέκτη του μητρικού στήθους, και έπειτα ξανά στη φαντασίωση, καθώς αισθάνεται ότι τους έχει ενδοβάλλει εκ νέου σε μια τροποποιημένη, περισσότερο ανεκτή μορφή. Η μητέρα μπορεί να ιδωθεί ως ένας περιέκτης –που αναπαρίσταται ως ♀– μέσα στον οποίον τοποθετείται ένα άλλο αντικείμενο (τα συναισθήματα)– που αναπαρίσταται ως ♂.⁴² Συνεπώς, η μητέρα με μια πολύ

---

40. «Ως ρεαλιστική δραστηριότητα η [προβολική ταύτιση] εμφανίζεται ως μια συμπεριφορά σχετικά υπολογισμένη έτσι ώστε να εγείρει στη μητέρα συναισθήματα που το ίδιο το βρέφος εύχεται να ξεφορτωθεί. Αν το βρέφος αισθάνεται ότι πεθαίνει μπορεί να εγείρει τον φόβο ότι πεθαίνει στη μητέρα. Μια ισορροπημένη μητέρα θα δεχτεί αυτά τα συναισθήματα και θα απαντήσει θεραπευτικά... Αν η προβολή δεν γίνει αποδεκτή από την μητέρα, τότε το βρέφος θα νιώσει ότι το συναίσθημα ότι πεθαίνει έχει απογυμνωθεί από νόημα. Επομένως, θα ενδοβάλλει εκ νέου όχι έναν φόβο θανάτου αλλά έναν τρόπο ακατανόμαστο». Bion, *A Theory of Thinking*, σ. 182-183.

41. Έχουμε να κάνουμε με τη λειτουργία α της μητέρας που μετατρέπει κάτι υλικό (τα βήτα στοιχεία) στο βρέφος σε κάτι που μπορεί να γίνει αντικείμενο σκέψης. Εμπειρίες σαν αυτή θα επιτρέψουν τελικά στο βρέφος να ενσωματώσει τη δική του λειτουργία α.

42. Ακολουθούμε τον Μπίον ο οποίος, από μια αρχική κατάσταση κατά την οποία η εμπειρία του βρέφους περιέχεται από το μητρικό αντικείμενο, παράγει τα σύμβολα ♂♀, τα οποία κατόπιν χρησιμοποιεί σε πολύ διαφορετικές κα-

We Unhappy Few

πραγματική έννοια σκέφτεται για το βρέφος. Για τον Μπίον η ανάπτυξη λαμβάνει χώρα όταν η δραστηριότητα ♂♀ που συμβαίνει ανάμεσα στο βρέφος και τη μητέρα σταδιακά αναπτύσσει την ικανότητα του βρέφους να ανέχεται τη ματαιώση, επιτρέποντάς του να «ενδοβάλει» τον δικό του μηχανισμό ♂♀. Το βρέφος σταδιακά αναπτύσσει την ικανότητα να περιέχει περισσότερα συναισθήματα και σκέψεις, δηλαδή, το σκέπτεσθαι των σκέψεών του αρχίζει και εξαρτάται λιγότερο από άλλους για να το φέρουν εκείνοι εις πέρας αντ' αυτού.⁴³ Επομένως αυτός ο μηχανισμός για το σκέπτεσθαι είναι ταυτοχρόνως μια περίεξη της συναισθηματικής εμπειρίας και μια μετάλλαξη της σε γνωστική δραστηριότητα. Για τον Μπίον το σκέπτεσθαι είναι επομένως ένας εσωτερικός μηχανισμός (♀) για την αντιμετώπιση των φορτισμένων με συναίσθημα σκέψεων (♂), τον οποίο αναπτύσσουμε σταδιακά, αποκτώντας έτσι την ικανότητα να περιέχουμε περισσότερη εμπειρία και σκέψεις ανώτερων επιπέδων αφαίρεσης, ενώ στην αρχή βασιζόμαστε σε έναν άλλο μηχανισμό (♀) περίεξης.

Παρόλο που κάθε πρόσωπο έχει, υπό μία έννοια, έναν δικό του μηχανισμό σκέπτεσθαι, ο τρόπος σκέπτεσθαι κάθε ατόμου σε μεγάλο βαθμό αφομοιώνεται, υιοθετείται και ιδιοποιείται από τη συσχέτιση του με τους άλλους. Πρέπει να διατηρούμε σχέσεις με τους μηχανισμούς των άλλων – αρχικά χρειαζόμαστε τον μητρικό μηχανισμό, έπειτα τους μηχανισμούς μιας ευρύτερης ομάδας– έτσι ώστε να μεγαλώσουμε και να αναπτυχθούμε. Αυτή η ομάδα δεν χρειάζεται να είναι μια πραγματική ομάδα, μπορεί να συμπεριλαμβάνει τη σκέψη άλλων, ζώντων και νεκρών, στην οποία αποκτούμε πρόσβαση με οποιονδήποτε τρόπο. Αν και αναπτύσσουμε την ικανότητα να περιέχουμε τους εαυτούς μας και το σκέπτεσθαι μας, αυτό είναι μόνο σχετικό. Σε τελική ανάλυση, βασιζόμαστε συνεχώς στους άλλους για την περίεξη του εαυτού μας και των σκέψεών μας. Αυτός ο άλλος διευρύνεται από τη μητέρα προς ευρύτερους κύκλους με τους οποίους συναναστρέφομα-

---

ταστάσεις. Τα ♀ και ♂ μπορούν να αναφέρονται σε περιέκτες και περιεχόμενα οποιουδήποτε φύλου.

43. Μπορούμε να δούμε ένα παράδειγμα αυτού στον τρόπο με τον οποίο η μωρουδίστικη ομιλία του ίδιου του βρέφους αναλαμβάνει τον ρόλο που παίζει η κατευναστική και προσδιοριστική ομιλία της μητέρας.

στε, κάτι που περιλαμβάνει τα κείμενα που διαβάζουμε, τις συζητήσεις που κάνουμε, και ούτω καθεξής.

Σε ένα κάποιο επίπεδο, η κομμουνιστική ομάδα, με όποιον τρόπο κι αν υπάρχει, είτε ως πραγματική ομάδα είτε ως θεωρία που υιοθετούμε από διαβάσματα ή τη συναναστροφή μας με άλλους, αποτελεί ένα παράδειγμα του ♀ – είναι ένας περιέκτης ή μηχανισμός για το σκέπτεσθαι μας. Η ικανότητα «να σκεφτόμαστε μόνοι μας» σημαίνει ότι έχουμε ενσωματώσει έναν τέτοιο μηχανισμό, όμως ακόμη και τότε εμπλεκόμαστε συνεχώς με «ομάδες του νου». Το σκέπτεσθαι μας απαντά και προσμένει πάντα τα λεγόμενα των άλλων. Το σκέπτεσθαι συμβαίνει μέσω της διασύνδεσης ή της αλληλοδιείσδυσης του ενός στοιχείου στο άλλο. Έτσι παράγεται κάτι τρίτο, και αυτές οι συνδέσεις έχουν μια συναισθηματική πλευρά.

Ο Μπίον υποστήριζε ότι οι πιο αφηρημένες και περίπλοκες μορφές σκέπτεσθαι και θεωρείν που έχουν να κάνουν με «έννοιες», και τις οποίες μπορούμε να έχουμε ως ενήλικες, αναπτύσσονται βασιζόμενες σε λειτουργίες διασύνδεσης που συντελούνται από το βρέφος με πιο πρωταρχικά είδη σκέψεων, τα οποία ονομάζει «προ-συλλήψεις» και «συλλήψεις». Σε ένα οικείο και βασικό παράδειγμα, η έμφυτη τάση του βρέφους να αναζητά τον μαστό θεωρείται «προ-σύλληψη», μια κατάσταση προσδοκίας⁴⁴, η οποία έρχεται και συνταιριάζει με την αντίληψη της πραγμάτωσής της (παρουσία του μαστού), σχηματίζοντας έτσι τη «σύλληψη» του μαστού. Μόλις εγκαθιδρυθεί, αυτή η σύλληψη μπορεί να δράσει ως μια πιο αναπτυγμένη προ-σύλληψη για περαιτέρω συνειδητοποιήσεις και πραγματώσεις αυξανόμενης πολυπλοκότητας. Σε άλλη περίπτωση, η προ-σύλληψη μπορεί να συναντηθεί όχι με μια πραγμάτωση αλλά με τη ματαίωση της προσδοκίας –τη μη-πραγμάτωση της– και, αν το νήπιο είναι ικανό να ανεχτεί αυτή τη ματαίωση, η αντίληψη του μη-μαστού μπορεί να μεταμορφωθεί σε σκέψη του μαστού. Έτσι από μια διαδικασία που ξεκίνησε με κάποιες απλές προ-συλλήψεις γύρω από την τροφή, την αναπνοή και την απέκκριση, η συνάντηση μιας προ-σύλληψης με την πραγμάτωση της (ή αρνητικά,

---

44. «Το ισοδύναμο της μεταβλητής στη μαθηματική λογική ή του αγνώστου στα μαθηματικά. Έχει την ποιότητα που ο Καντ αποδίδει σε μια άδεια σκέψη, υπό την έννοια ότι μπορούμε να την σκεφτούμε αλλά όχι να τη γνωρίσουμε». Bion, *Learning from Experience*, σ. 91.

We Unhappy Few

η αποτυχία μιας προ-σύλληψης να συναντηθεί με μια πραγμάτωση παράγει συλλήψεις που αποτελούν έπειτα προ-συλλήψεις για περαιτέρω πραγματώσεις και συλλήψεις, με έναν ιεραρχικό τρόπο που γίνεται ολοένα αφηρημένος και παράγει, τελικά, το πιο σύνθετο σκέπτεσθαι, ή ακόμη και πολύπλοκες επιστημονικές υποθέσεις και θεωρίες.

Αυτό είναι που κάνουμε όταν προσπαθούμε να κατανοήσουμε νέες εξελίξεις και αγώνες. Είναι το νέο γεγονός πραγμάτωση μιας υπάρχουσας προ-σύλληψης, και άρα κάτι που δεν μας προκαλεί να αναπτύξουμε τη θεωρία, ή κάτι διαφορετικό, μια μη-πραγμάτωση των υφιστάμενων ιδεών, και άρα κάτι που απαιτεί από εμάς να ανεχτούμε τη ματαίωση του μη-γνωρίζειν με την ελπίδα ότι μια νέα σκέψη θα προκύψει;

Το σκέπτεσθαι, ακόμη και στις πιο περίπλοκες, ορθολογικές, αφηρημένες του μορφές –τις θεωρίες– ριζώνει στην εμπειρία, η οποία καταρχάς δεν είναι γνωστική αλλά συναισθηματική. Σε κάθε βήμα, οι λειτουργίες της ικανοποίησης και της ματαίωσης παίζουν τον ρόλο τους στην προώθηση της ανάπτυξης του μηχανισμού του σκέπτεσθαι. Η ανοχή της ματαίωσης, η οποία στο ενήλικο επίπεδο συνεπάγεται την ανοχή της αμφιβολίας –την ανοχή του να μη γνωρίζουμε– είναι ο συναισθηματικός συνδετικός ιστός που μέσα του λαμβάνει χώρα η ψυχική ανάπτυξη. Αυτή δε η ψυχική ανάπτυξη συνεχίζει να φέρει μέσα της τη συναισθηματική χροιά της αρχικής διαδικασίας.

Από αυτή τη σκοπιά, η κομμουνιστική θεωρία μπορεί να συλληφθεί ως ένας μηχανισμός του σκέπτεσθαι που έχει αναπτυχθεί μέσω μιας διαρκούς σχέσης ανάμεσα στην εμπειρία του καπιταλισμού και τις προηγούμενες απόπειρες σκέψης και νοηματοδότησής του. Ο Μαρξ αποτελεί κεντρική φιγούρα εδώ, καθώς πήρε κάποιες από τις πιο σύνθετες θεωρίες που αναπτύχθηκαν εντός καπιταλιστικού πλαισίου –την πολιτική οικονομία και τον χεγκελιανό ιδεαλισμό– και, συνδέοντάς τες με το νόημα της προλεταριακής ταξικής πάλης, τις μεταμόρφωσε σε θεωρητικό περιέκτη του σκέπτεσθαι για το πραγματικό κίνημα προς τον κομμουνισμό. Ήταν μια συνεισφορά έξω από τα συνηθισμένα, κομβικό όμως στοιχείο αυτής της θεωρίας είναι το ότι μπορούμε να τη χρησιμοποιούμε προκειμένου να μάθουμε από τη νέα εμπειρία και να σκεφτούμε πάνω σε αυτή, το ότι μας παρέχει τη δυνατότητα να εκπληρσομάστε από την ταξική πάλη.

Η απόκτηση γνώσης για την ιστορία, τις θεωρίες, την κριτική κ.λπ., μπορεί να αποτελεί μέρος αυτής της Γ διαδικασίας, όμως μπορεί επίσης η απόκτηση θεωρητικών πλαισίων και γεγονότων να έχει να κάνει με την παραγωγή μιας ψευδαίσθησης γνώσης, η οποία βοηθά στο να αποφεύγει κανείς να μαθαίνει κάτι νέο από την εμπειρία. Η ιδέα ότι «εγώ» ή η «ομάδα μου» γνωρίζει ή έχει τις απαντήσεις υπονομεύει την αβεβαιότητα και τη στάση διερώτησης που αποτελούν τον μόνο τρόπο μέσω του οποίου μπορούν να προκύψουν νέες ιδέες.⁴⁵ Μπορεί να αποκτούμε γνώση για να αποφύγουμε να μάθουμε από την εμπειρία, αφού οι ιδέες μπορεί να χρησιμοποιούνται για να αποφύγουμε την εμπειρία ή για να εκλογικεύσουμε το γιατί η εμπειρία δεν πρέπει να εισβάλλει στο υφιστάμενο θεωρητικό μας υπόδειγμα.

Συζητώντας τη σχέση ανάμεσα στον Ρικάρντο και τη ρικαρντιανή σχολή, ο Μαρξ είναι σαν να προβλέπει τη διαφορά ανάμεσα στις ανοιχτές (Γ) και στις δογματικές (-Γ) μορφές σκέπτεσθαι τις οποίες και ο ίδιος θα ενέπνεε:

Στον δάσκαλο το καινούργιο και σημαντικό αναπτύσσεται μέσα στην «κοπριά» των αντιφάσεων και αναπηδάει βίαια από τα αντιφάσκοντα φαινόμενα. Οι ίδιες οι αντιφάσεις που βρίσκονται στη βάση αποτελούν μαρτυρία για τον πλούτο της ζωντανής βάσης, από την οποία ξετυλίγεται η θεωρία. Διαφορετικά έχουν τα πράγματα με τον μαθητή. Η πρώτη του ύλη δεν είναι πια η πραγματικότητα, αλλά η καινούργια θεωρητική μορφή, στην οποία την έχει ανυψώσει ο δάσκαλος. Εν μέρει η *θεωρητική αντίρρηση των αντιπάλων της καινούργιας θεωρίας*, εν μέρει η *συχνά παράδοξη σχέση αυτής της θεωρίας με την πραγματικότητα* τον ωθούν στην προσπάθεια να αντικρούσει τους πρώτους και να ξεφορτωθεί την τελευταία. Στην

---

45. Στον Μπίον ήταν ιδιαίτερα αγαπητή η φράση του Maurice Blanchot «La réponse est le Malheur de la question» (Η απάντηση είναι η δυστυχία της ερώτησης).

We Unhappy Few

προσπάθεια αυτή μπερδεύει ο ίδιος τις αντιφάσεις και με την προσπάθειά του να τις λύσει εκφράζει την αρχόμενη διάλυση της θεωρίας, που την υπερασπίζεται δογματικά.⁴⁶

Η απόρριψη του δόγματος για χάρη της δεκτικότητας ως προς το ζωντανό θεμέλιο από το οποίο προέκυψε η θεωρία συνδέεται με ό,τι αποκομίσαμε τόσο από την ιδέα του Ανοιχτού Μαρξισμού όσο και από τη θεωρία του σκέπτεσθαι του Μπίον. Η «πρώτη ύλη» της πραγματικότητας είναι φυσικά η καπιταλιστική κοινωνία και οι αγώνες που γεννά.

Ο «Μαρξισμός» με την έννοια της θεωρητικής προσέγγισης που ανέπτυξε ο Μαρξ με τον Ένγκελς κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1840 είναι αδιανόητος χωρίς τους αγώνες του προλεταριάτου εκείνης της εποχής. Είναι πασίγνωστο ότι ο Μαρξ άλλαξε τις απόψεις του ως προς το κράτος εξαιτίας της Παρισινής Κομμούνας του 1871. Η επαφή με Ρώσους επαναστάτες τον οδήγησε να μελετήσει διεξοδικά τις κοινωνικές συνθήκες της περιοχής τους για να τις κατανοήσει· έτσι κατέληξε να θέσει υπό αμφισβήτηση τη γραμμικότητα και τον ντετερμινισμό που χαρακτήριζε τον τρόπο με τον οποίον είχε συλλάβει μέχρι τότε την καπιταλιστική ανάπτυξη.⁴⁷ Οι μαζικές απεργίες του προλεταριάτου και η δημιουργία των σοβιέτ στις αρχές του 20^{ου} αιώνα παρήγαγαν τη βάση για εκείνα τα ρεύματα που θεωρητικοποίησαν αυτές τις εξελίξεις και προσπάθησαν να δράσουν μέσα τους, σχηματίζοντας τον πυρήνα που εναντιώθηκε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το επαναστατικό κύμα που έβαλε τέλος στον πόλεμο παρήγαγε τη διαπλοκή επανάστασης και αντεπανάστασης στη Ρωσία και την προσπάθεια κατανόησης τόσο εκείνης όσο και της δικής τους εμπειρίας από τη γερμανο-ολλανδική και την ιταλική Αριστερά. Το επαναστατικό κύμα του '68, με τους αγώνες του ενάντια και πέρα από την εργασία, με την αμφισβήτηση των ταυτοτήτων κάθε μορφής, παρήγαγε την ιδέα της επανάστασης ως κομμουνιστικοποίησης.

---

46. Μαρξ, *Θεωρίες για την Υπεραξία*, 3^{ος} τόμος, σ. 94-95.

47. Βλ. Teodor Shanin, *Late Marx and the Russian Road* (Monthly Review 1983), και Jacques Camatte, «Community and Communism in Russia» *Invariance II* (1974).

Μέρος της δυσκολίας σε αυτό είναι ότι το να μαθαίνει κανείς από την εμπειρία –το να είναι σε μια κατάσταση διαδικασίας γνώσης– εμπερικλείει την αναγκαιότητα αλλαγής του μηχανισμού μέσω του οποίου κατανοεί τον κόσμο –δηλαδή, την αναγκαιότητα αλλαγής του εαυτού του– και αυτό μπορεί να ιδωθεί ως μια απειλή καταστροφικής αλλαγής. Για να κατανοήσει αυτό το ζήτημα ο Μπίον επέστρεψε στην κεντρική Κλαϊνική έννοια των δύο θέσεων. Όπως έχουμε δει, για την Κλάιν η καταθλιπτική θέση εμπερικλείει μια κίνηση απαρτίωσης (integration) από τη μη-απαρτιωμένη κατάσταση της παρανοειδούς-σχιζοειδούς θέσης. Ο Μπίον υποστήριξε ότι η ταλάντωση ανάμεσα σε μια υγιή εκδοχή της παρανοειδούς-σχιζοειδούς θέσης και της καταθλιπτικής θέσης αποτελεί ουσιώδη όρο για να σκεφτούμε νέες σκέψεις. Αυτή την ταλάντωση την συμβόλισε με την έκφραση: «Πσ↔Κ».

Πσ↔Κ

Ο Μπίον υποστηρίζει ότι «η ικανότητα να μαθαίνουμε καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας εξαρτάται» από την «ικανότητα να ανεχόμαστε την παρανοειδή-σχιζοειδή θέση, την καταθλιπτική θέση καθώς και τη δυναμική και διαρκή διάδραση ανάμεσα στις δύο»,⁴⁸ μια διάδραση που αναπαρέστησε ως Πσ↔Κ.

Όπως έχουμε δει, για τον Μπίον η ανάπτυξη στο Γ –η μάθηση από την εμπειρία– δεν είναι ζήτημα καθαρά γνωστικό ή διανοητικό, αλλά εξαρτάται από μια συναισθηματική ατμόσφαιρα που αποτελείται από την ανεκτικότητα στη ματαιώση και την αβεβαιότητα. Ενώ η συσσώρευση νέων γνώσεων εντός ενός υφιστάμενου πλαισίου είναι κάτι το σχετικά εύκολο, η περαιτέρω εξέλιξη ή ανάπτυξη, η ανοιχτότητα σε νέες ιδέες έτσι ώστε οι νέες εμπειρίες, που μπορεί να μην ταιριάζουν με τις υφιστάμενες προ-συλλήψεις, να αποκτήσουν νόημα, απαιτεί να μπορεί κανείς να θέσει υπό αμφισβήτηση το πλαίσιο του, δηλαδή ό,τι πιστεύει ότι γνωρίζει.⁴⁹ Αυτή η αμφισβήτηση του πλαισίου αποτελεί

---

48. Wilfred Bion, *Cogitations* (Karnac 1992), σ. 199

49. «Πρέπει να αντιστεκόμαστε σε κάθε απόπειρα προσκόλλησης σε ό,τι γνωρίζουμε, έτσι ώστε να πετύχουμε μια νοητική κατάσταση ανάλογη της παρανοειδούς-σχιζοειδούς θέσης». Bion, *Attention and Interpretation*, σ. 124.

We Unhappy Few

μια καταστροφή ή αποδόμηση των υφιστάμενων σκέψεων και θεωριών από τις οποίες ο μηχανισμός του σκέπτεσθαι (♀) έχει συγκροτηθεί. Η ανάπτυξη στο ♂ απαιτεί ανάπτυξη στο ♀ – μια διαφοροποίηση του περιέκτη. Αυτή η διαδοχή των ανασυνδυασμών μπορεί να αναπαρασταθεί ως ♂ⁿ♀ⁿ. Η ανάπτυξη στον μηχανισμό (♀ⁿ) είτε του ατόμου είτε της ομάδας έχει ως προϋπόθεση ότι υπάρχει η δυνατότητα να απωλεσθεί κάποια αυστηρότητα ή ακόμη και κάποια απαρτίωση. Λαμβάνει χώρα μια διαδικασία διάλυσης της απαρτίωσης –της θέσης K– που επιτεύχθηκε προηγουμένως. Πρόκειται δηλαδή για μια περιορισμένη επιστροφή στη λιγότερο σταθερή και περισσότερο κατακερματισμένη παρανοειδή-σχιζοειδή θέση (Πσ) με την ελπίδα ότι μια κατοπινή αναδιάρθρωση θα δώσει τη δυνατότητα να ανακτηθεί η καταθλιπτική θέση σε ανώτερο επίπεδο.⁵⁰

Η Πσ↔Κ αποτελεί συνεπώς μια διαδικασία απαρτίωσης, αποδιάρθρωσης και εκ νέου απαρτίωσης. Είναι μια διαδικασία χωρίς οριστικό τέλος. Υπάρχει πάντα μια αδιάκοπη διαδικασία κατανόησης ή νοηματοδότησης της εμπειρίας, ανοιχτότητας σε νέες ανακαλύψεις, τροποποίησης όσων γνωρίζουμε μέσω της εμπλοκής με ό,τι ο Μαρξ ονόμασε πρώτη ύλη της πραγματικότητας. Ακολουθώντας τον Roland Britton θα μπορούσαμε να αναπαραστήσουμε την παραπάνω διαδικασία ως εξής:⁵¹

$$\begin{array}{c} \text{Πσ}(1) \rightarrow \text{Κ}(1) \rightarrow \text{Πσ}(2) \rightarrow \text{Κ}(2) \rightarrow \text{Πσ}(3) \rightarrow \text{Κ}(3) \\ \text{ή} \\ \text{Πσ}(n) \rightarrow \text{Κ}(n) \rightarrow \dots \text{Πσ}(n+1) \rightarrow \text{Κ}(n+1) \dots \end{array}$$

---

50. Ο Μπίον είχε προτείνει αυτή η υγιής μορφή Πσ και Κ να ονομαστεί υπομονή και ασφάλεια αντίστοιχα, έτσι ώστε να διακριθεί από τις πιο παθολογικές μορφές Πσ και Κ, όμως αυτή η αλλαγή ονομασίας δεν έτυχε αποδοχής.

51. Roland Britton, «Before and After the Depressive Position Πσ(n) → Κ(n) → Πσ(n+1)» στο *Belief and Imagination: Explorations in Psychoanalysis* (Routledge 1998), σ. 69-81. Ο Britton προτείνει ότι ο τύπος του Μπίον μπορεί να δώσει την εντύπωση μιας κίνησης ανάμεσα σε δυο αμετάβλητες υποστάσεις, ενώ οι αναδιατυπώσεις του προτείνουν ότι έχουμε να κάνουμε με την ανάπτυξη από μια κατάσταση Κ σε μια νέα ανώτερου επιπέδου Κ(n+1).

Τα βέλη υποδηλώνουν ότι πρόκειται για μια διαδικασία επί τα πρόσω ανάπτυξης, και η $Ps(n+1)$ είναι μια κανονική, ελεγχόμενη ή υγιής μορφή παρανοειδούς-σχιζοειδούς θέσης η οποία έρχεται μετά την επίτευξη της καταθλιπτικής θέσης. Η $Ps(n+1)$ αναπαριστά την κατάσταση όπου γίνεται η πρόσληψη νέου υλικού – νέας εμπειρίας, νέων ιδεών– το οποίο δεν ταιριάζει στην κατάσταση απαρτίωσης που έχει ήδη επιτευχθεί, με την ελπίδα ότι μια ανώτερη κατάσταση απαρτίωσης $K(n+1)$ είναι εφικτή. Όμως δεν υπάρχουν εγγυήσεις. Όταν μπαίνει κανείς σε μια κατάσταση $Ps(n+1)$, η $K(n+1)$ στην οποία αποσκοπεί δεν είναι παρούσα· υπάρχει μόνο ελπίδα και όχι βεβαιότητα ότι θα φτάσει κανείς σε μια κατάσταση συνοχής και νοήματος. Στην $Ps(n+1)$ επιπλέον εγκαταλείπεται η κατακτημένη θέση (K), μια κατάσταση που διακρίνεται από κάποια ηθική και γνωστική αυτοπεποίθηση, για μια λιγότερο σταθερή και περισσότερο κατακερματισμένη κατάσταση που διακρίνεται από απουσία συνοχής και αβεβαιότητα. Υπάρχει κάτι το βασανιστικό σε αυτό. Συνεπάγεται την αποδοχή της συναισθηματικής δυσφορίας και της ναρκισσιστικής απώλειας. Το άτομο ή η ομάδα βρίσκεται υπό την απειλή της ενδεχόμενης καταστροφής. Έτσι η απάντηση στην $Ps(n+1)$ όπου πρέπει να γίνει η επεξεργασία του νέου υλικού, μπορεί να μην είναι το προχώρημα σε μια ανώτερη θέση K , αλλά η υπαναχώρηση ή παλινδρόμηση σε προγενέστερες μορφές K που πλέον είναι ανεπαρκείς.⁵²

Τότε αντί για μια κίνηση προς τα εμπρός ($\rightarrow$) συμβαίνει μια κίνηση προς τα πίσω ($\leftarrow$), μια παλινδρόμηση σε μια προγενέστερη και τώρα πια ανεπαρκή κατάσταση K .⁵³ Η ελεγχόμενη Ps χάνεται και λαμβάνει χώρα μια παλινδρόμηση προς παθολογικές καταστάσεις Ps και K τις οποίες ο Britton αναπαριστά ως $Ps(\text{παθ})$ και $K(\text{παθ})$.⁵⁴

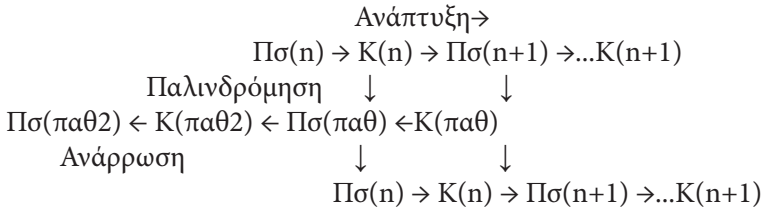
---

52. Σίγουρα έχουμε συναντήσει καταστάσεις όπου κάποιος μοιάζει να αναγνωρίζει κάτι σε μια συζήτηση, όμως αργότερα επιστρέφει στις παλιές του θέσεις.

53. Μπορούμε να θεωρήσουμε την κίνηση προς τα εμπρός ως K , και την κίνηση προς τα πίσω ως $-K$.

54. Αναπαράγουμε το διάγραμμα από τον Britton, «Before and After the Depressive Position» στο *Belief and Imagination*, σ. 76.

We Unhappy Few

Όταν ένα άτομο ή μια ομάδα συναντήσει ιδέες ή μια εμπειρία που θέτουν σε αμφισβήτηση το πλαίσιο τους, πρέπει να ανεχτεί τη διάλυση και την επαπειλούμενη απώλεια του νοήματος με την ελπίδα ότι θα αναδυθεί μια κατάσταση $K(n+1)$. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν η Ομάδα της Πράξης. Κατά τη διάρκεια μιας περιόδου, η ομάδα είχε αναπτύξει από κοινού ένα πλαίσιο μέσα από κοινά διαβάσματα και τη συμμετοχή σε αγώνες και κινήματα. Η μάχη γύρω από τις νέες ιδέες είχε ως αποτέλεσμα να προκύψει μια διαίρεση στην ομάδα, ανάμεσα σε αυτούς που εκπροσωπούσαν το Κατεστημένο και σε εκείνους που έτειναν να εμπλακούν με τις νέες ιδέες και εν μέρει να τις αποδεχτούν. Αυτή η διαδικασία, της διαμάχης συμπεριλαμβανομένης, ήταν δυναμικά τμήμα μιας ανάπτυξης προς τα εμπρός. Όμως κάποια στιγμή η οδύνη και η δυσφορία που προκαλούνταν από την απώλεια μιας συνεκτικής λειτουργίας έγιναν υπερβολικά έντονες. Η κατάσταση $\text{Πσ}(n+1)$ μετατράπηκε σε $\text{Πσ}(\text{πα}\theta)$ και η δράση πήρε τη θέση της σκέψης, έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα μέσω της απομάκρυνσης των διαλυτικών στοιχείων. Η κατάσταση K στην οποία επέστρεψε η ομάδα μπορεί να ιδωθεί ως $K(\text{πα}\theta)$ επειδή δεν ήταν μια νέα επίτευξη η οποία θα εμπειρείχε την απώλεια της προγενέστερης, αλλά μια υποχώρηση σε προηγούμενη θέση, η οποία τώρα λειτουργούσε ως αμυντικός μηχανισμός εξοβελισμού και όχι ενσωμάτωσης των νέων στοιχείων που έγιναν αντικείμενο διαπραγμάτευσης στην $\text{Πσ}(n+1)$. Η ματαιώση αποφεύχθηκε αντί να γίνει ανεκτή.⁵⁵

Η εμμονή σε μια κατάσταση απαρτίωσης και νοήματος η οποία παρόλο που εμφανίζει συνοχή δεν είναι πλέον επαρκής αποτελεί χα-

55. Όπως όμως υποδηλώνει το διάγραμμα του Britton υπάρχει πάντα η δυνατότητα της ανάρρωσης και η επιστροφή σε μια πορεία ανάπτυξης. Ας κάνουμε την παρατήρηση ότι αυτή η ανάρρωση μπορεί να είναι δυσκολότερη για μια ομάδα παρά για ένα άτομο.

ρακτηριστικό των περισσότερων πολιτικών ομάδων. Το μεγαλύτερο μέρος από ό,τι παρουσιάζεται ως επαναστατική ή κομμουνιστική θεωρία κρατιέται εν ζωή παρόλο που «έχει φάει τα ψωμιά του».

Πολιτικό Πσ

Στο μοντέλο που περιγράφουμε, η έννοια μιας ελεγχόμενης θέσης Πσ που κινείται προς την επίτευξη μιας νέας θέσης Κ συνεπάγεται μια στάση αναμονής. Ο Μπίον υιοθετεί την ιδέα του Keats περί «αρνητικής ικανότητας» για να περιγράψει αυτή την αναγκαία στάση.⁵⁶ Σημαίνει ότι παραμένει κανείς ανοικτός σε νέες εμπειρίες και νέες ιδέες, αποδέχεται ότι δεν γνωρίζει και ότι οι αντίθετες απόψεις ενδέχεται να είναι σωστές. Η θέση Πσ(n+1) εμπερικλείει την αποχή από τη λήψη απόφασης μέχρι να είναι κανείς έτοιμος, ίσως μέσω της εμφάνισης ενός «επιλεγμένου γεγονότος»,⁵⁷ το οποίο ενοποιεί και παράγει τάξη μέσα από το χάος, φτιάχνοντας μια νέα ολότητα.

Μια διαφορά ανάμεσα στη θέση Πσ(n+1) που ακολουθεί την καταθλιπτική θέση και την πρωταρχική νηπιακή Πσ ή την εκ παλινδρόμησης Πσ(παθ) είναι ότι δεν επιτελείται διχασμός, στο μέτρο του εφικτού. Αυτό είναι ταιριαστό για τον αναλυτή ο οποίος, ήρεμος και αμερόληπτος, οδηγείται από την ενόρμησή του να κατανοήσει τον ασθενή χωρίς να τον κρίνει ή να τον αλλάξει. Ο Hoggett, εμπνεόμενος από τον Meltzer, ισχυρίζεται ότι υπάρχει ένας διαφορετικός αλλά συνάμα υγιής τρόπος κινητοποίησης των παρανοειδών-σχιζοειδών μηχανισμών (του διχασμού συμπεριλαμβανομένου). Όταν αγωνιζόμαστε, η πραγματικότητα δεν είναι κάτι «δεδομένο» που πρέπει να κατανοήσουμε χωρίς πάθος, αλλά μια διαδικασία γίγνεσθαι με την οποία πρέ-

---

56. «Η αρνητική ικανότητα συνίσταται στο να είναι κανείς ικανός να υπάρξει μέσα σε αβεβαιότητες, μυστήρια, αμφιβολίες, χωρίς να επιδιώκει ανυπόμονα να έλθει σε επαφή με τα γεγονότα και τον λόγο». John Keats, *The Complete Poetical Works and Letters of John Keats* (Houghton, Mifflin & Company 1899), σ. 277

57. Ο Μπίον δανείζεται την ιδέα του «επιλεγμένου γεγονότος» από τον Henri Poincaré ο οποίος το χρησιμοποίησε για να περιγράψει τη διαισθητική ανακάλυψη ενός νέου στοιχείου το οποίο παρέχει συνοχή σε μια συλλογή από σκόρπια δεδομένα.

We Unhappy Few

πει να εμπλακούμε. Η δράση πάνω και μέσα στον κόσμο συντηρείται από το πάθος –«τον θυμό, την οδύνη, την ελπίδα»– που, όπως σημειώνει, «βασίζονται ως έναν βαθμό στον διχασμό». ⁵⁸ Δεν γίνεται να παραμένουμε απλώς σε μια κατάσταση «αμφιβολίας και αβεβαιότητας», η οποία κάποιες φορές συνεπάγεται την κίνηση προς την ωριμότητα της καταθλιπτικής θέσης. Είναι στιγμές που πρέπει να διακινδυνεύσουμε να δράσουμε, και άρα να εγκαταλείψουμε την ανοιχτότητα προς μια νέα καταθλιπτική θέση και να αφοσιωθούμε σε ένα σχέδιο δράσης το οποίο αποκλείει άλλα. Όπως προτείνει ο Donald Meltzer, υπάρχουν στιγμές όπου «η ανυπόμονη επαφή με τα γεγονότα και τον λόγο» που αποκρηύσσει ο Keats πράγματι είναι απαραίτητη διότι:

οι διαδικασίες διχασμού είναι αναγκαίες για τη λήψη αποφάσεων που καθιστούν τη δράση στον έξω κόσμο εφικτή. Κάθε απόφαση εμπερικλείει την κινητοποίηση ενός μοναδικού σχεδίου ανάμεσα σε άλλα εναλλακτικά· ως πείραμα συνεπάγεται το ρίσκο, και μια κάποια αμείλικτη στάση απέναντι στον εαυτό και τους άλλους. ⁵⁹

Υπάρχει κι ένας άλλος τρόπος να σκεφτούμε τις θέσεις Πσ και Κ. Όσοι συμμετέχουν στην πολιτική, ακόμη και στη λεγόμενη ριζοσπαστική (αντι-)πολιτική, έχουν την τάση να επιτελούν έναν διχασμό ανάμεσα σε καλό και κακό, φίλο και εχθρό, μια τάση δηλαδή που προσιδιάζει στην παρανοειδή-σχιζοειδή θέση. Πολλά από όσα δυσάρεστα συμβαίνουν στις ομάδες, η κατανόηση των οποίων εν μέρει αποτελεί κίνητρο αυτού του κειμένου, αντανakλούν αυτή τη ροπή προς την παρανοειδή-σχιζοειδή θέση μέσα σε αυτόν τον χώρο. Αυτή η παρατήρηση θα μπορούσε να ιδωθεί ως κομμάτι της «παθολογικοποίησης του πολιτικού», όμως παρόλο που σίγουρα μπορεί να είναι παθολογι-

---

58. Paul Hoggett, «Climate Change and the apocalyptic imagination», *Psychoanalysis, Culture & Society* no. 16 (2011), σ. 262.

59. Donald Meltzer κ.ά., *Explorations in Autism: A Psychoanalytic Study* (Karnac Books 1975), σ. 241.

κή, ο παρανοειδής-σχιζοειδής τρόπος μπορεί επίσης να επιτελεί έναν αναγκαίο και πολύτιμο ρόλο στην ανάπτυξη τόσο των ατόμων όσο και των ομάδων.⁶⁰

Ο Hoggett παραπέμπει στην ύπαρξη μιας δημιουργικής και πειραματικής χρήσης της παρανοειδούς-σχιζοειδούς θέσης, μιας χρήσης που μπορεί να λειτουργήσει ως κάτι παραπάνω από ένα απλό στάδιο πριν την επικράτηση της καταθλιπτικής θέσης. Επισημαίνει το γεγονός ότι η απόφαση για δράση συνεπάγεται την άρση της αμφιβολίας και της ανοιχτότητας προς άλλα σχέδια δράσης και άλλες οπτικές γωνίες. Πράγματι, παρόλο που μια δηλωμένη ανάγκη για δράση συχνά χρησιμοποιείται ενάντια στο σκέπτεσθαι, είναι επίσης πιθανό, ενώ χρειάζεται κανείς να δράσει, να βρίσκει απεναντίας «καταφύγιο στη σκέψη». Στη δράση υπάρχει ρίσκο, δυνητικό κόστος για τον εαυτό μας και τους άλλους, και επομένως, όπως σημειώνει ο Metzler, απαιτείται μια κάποια αμείλιχτη στάση απέναντι και στους δύο. Η αβεβαιότητα και η ανοχή της αμφιβολίας ως προς το τι θέση παίρνει κανείς παύουν να είναι λειτουργικές. Σε περιόδους αγώνα αυτός ο τύπος δημιουργικής χρήσης της παρανοειδούς-σχιζοειδούς θέσης, αυτή η βεβαιότητα και η δέσμευση στην οπτική που έχουμε είναι αναγκαίες⁶¹, αν και πρέπει να μετριάζονται από στιγμές αναστοχασμού και ανοιχτότητας, έτσι ώστε να υπάρχει η δυνατότητα αναθεώρησης του μέχρι τώρα σχεδίου δράσης σε σχέση με τα αποτελέσματά του ή την απουσία τους. Όταν κατακαθίσει ο κουρνιαχτός, το ζήτημα πλέον είναι να είμαστε αμείλικτοι απέναντι στον εαυτό μας σχετικά με το τι θα μπορούσε να μας πει η επιτυχία ή η αποτυχία κάθε πρωτοβουλίας που πήραμε για τη φύση του αγώνα στον οποίο συμμετείχαμε και για τη στάση που κρατήσαμε σε σχέση με αυτόν. Αυτό συνεπάγεται ότι κινούμαστε από μια αναγκαία περίοδο ενεργής θέσης Πσ πίσω σε μια ελεγχόμενη Πσ και Κ.

---

60. «Ο σώφρων άνθρωπος προσαρμόζεται στον κόσμο· ο παράλογος επιμένει και προσπαθεί να προσαρμόσει τον κόσμο στον εαυτό του. Συνεπώς, κάθε πρόοδος εξαρτάται από τον παράλογο άνθρωπο». George Bernard Shaw, *Man and Superman* (Brentano's 1903).

61. Αξίζει ίσως να σημειώσουμε ότι η «κριτική» μπορεί να αποτελεί μια μορφή δράσης.

Μύστης και Κατεστημένο

Μια από τις κομβικές έννοιες που συναντούμε στον Hoggett, και η οποία φαίνεται ότι μπορεί να ρίξει φως στις δύο [παραπάνω] περιπτώσεις, είναι η ιδέα του Κατεστημένου μέσα στην ομάδα. Στην Ομάδα της Πράξης είχαμε περιγράψει μια σύγκρουση ανάμεσα σε μια κατεστημένη ορθοδοξία μέσα στην ομάδα και τις νέες ιδέες. Στη Θεωρητική Ομάδα περιγράψαμε μια ομάδα η οποία λειτουργεί δημιουργικά χωρίς να υπάρχει κάποιο εδραιωμένο Κατεστημένο, όμως αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αστάθεια και οδήγησε σε κρίσεις από τις οποίες προέκυψε τελικά η ανάγκη για τη δημιουργία μιας μορφής Κατεστημένου.

Η χρήση του όρου «Κατεστημένο» προέρχεται από τον Μπίον. Σε ένα βιβλίο που δημοσίευσε το 1970 σημειώνει ότι ο όρος «Κατεστημένο» χρησιμοποιείται για να περιγράψει το «σύνολο των προσώπων εντός του Κράτους» που ασκούν εξουσία και φέρουν ευθύνη. Υιοθετεί:

τον όρο έτσι ώστε να υποδηλώσει, μέσα από την παρασκία των συνειρμών που προκαλεί αυτός, τα κυρίαρχα και δεσπόζοντα χαρακτηριστικά ενός ατόμου και τα χαρακτηριστικά της άρχουσας φράξιας σε μια ομάδα (για παράδειγμα ενός ψυχαναλυτικού ινστιτούτου, ενός έθνους ή μιας ομάδας εθνών).⁶²

Ο Μπίον συνδυάζει αυτή την έννοια με μια άλλη, εκείνη του «μύστη», μιας φιγούρας δηλαδή που, όπως λέει, θα μπορούσαμε εναλλακτικά να ορίσουμε ως «ιδιοφυία» (ή και «μεσσία»). Υπάρχει, γράφει ο Μπίον,

ένα συναισθηματικό μοτίβο που επαναλαμβάνεται στην ιστορία με διάφορες μορφές (...) [το μοτίβο] μιας εκρηκτικής δύναμης που λειτουργεί μέσα σε ένα περιοριστικό πλαίσιο: Για παράδειγμα, ο μύστης σε σύγκρουση με το Κατεστημένο· η νέα ιδέα που εγκλωβίζεται μέσα σε διατυπώσεις που δεν προορίζονταν για να την εκφράσουν·

---

62. Bion, *Attention and Interpretation*, σ. 73.

η παρωχημένη μορφή τέχνης που ξεπερνιέται από νέες δυνάμεις που επιζητούν την αναπαράσταση.⁶³

Αυτό το μοτίβο, όπως κι εκείνο του περιέκτη και περιεχομένου (το μοτίβο που συζητούμε αποτελεί παράδειγμά του), είναι κάπως αφηρημένο, και δεν προκαλεί έκπληξη το ότι μπορεί να εντοπιστεί σε περιπτώσεις κάθε είδους. Ο Μπίον παρακινήθηκε να σκεφτεί για το μοτίβο μύστη/Κατεστημένου από την εμπειρία της διαδικασίας θεσμοποίησης της ψυχανάλυσης.⁶⁴ Μας φαίνεται χρήσιμο να το σκεφτούμε σε σχέση με την κομμουνιστική ομάδα.

Το Κατεστημένο περιγράφει μια συντηρητική δομή μέσα στην ομάδα (ή τον ατομικό νου) που συγκροτείται από τη δύναμη των παλιών ιδεών να λειτουργούν ως περιέκτης. Με τον «Μύστη» ο Μπίον έχει στο μυαλό του τη δημιουργική/καταστροφική δύναμη των νέων ιδεών (και εκείνων που τις εκφράζουν). Οι εν λόγω ιδέες μπορεί να είναι επιστημονικές, καλλιτεχνικές, θρησκευτικές, πολιτικές, ψυχαναλυτικές – οτιδήποτε εκπροσωπεί μια ριζική ρήξη με υφιστάμενες κυρίαρχες ιδέες και παραδείγματα, και ανοίγει έναν νέο τρόπο σκέπτεσθαι σε οποιοδήποτε πεδίο. Για τον Μπίον ο μύστης/ιδιοφυία μπορεί να πάρει τη μορφή ενός συγκεκριμένου ατόμου ή ατόμων, όμως μπορεί να είναι και κάτι λιγότερο προσωπικό – η «έκλαμψη της ιδιοφυίας», η στιγμή της δημιουργικής εναισθησίας που κάθε άτομο «θα έπρεπε να είναι σε θέση να παράξει» κάποια στιγμή.⁶⁵

Ο Μπίον συμπεριλαμβάνει στην κατηγορία του μύστη/ιδιοφυίας προσωπικότητες όπως ο Γαλιλαίος, ο Νεύτωνας, ο Φρόντ, ο

---

63. Ό.π., σ. 74 κ σ. 79.

64. Ο Μπίον είχε διορισθεί σε ηγετικούς ρόλους μέσα σε ψυχαναλυτικούς θεσμούς και περιέγραψε τη μοίρα που έχει ένα άτομο το οποίο τοποθετείται «σε μια θέση στο Κατεστημένο όπου οι ενέργειές του εκτρέπονται από τον δημιουργικό/καταστροφικό τους ρόλο και απορροφούνται σε διοικητικές λειτουργίες. Το ταφικό του επίγραμμα θα μπορούσε να είναι: “Τον φόρτωσαν με τιμές και βυθίστηκε χωρίς να αφήσει ίχνος”». Ό.π., σ. 79. Η απάντησή του ήταν να αποχωρήσει από την ομάδα και να μετακομίσει στο Λος Άντζελες.

65. Το κείμενο του Sam Moss «The Impotence of the Revolutionary Group» ήταν παράδειγμα μιας τέτοιας ιδιοφυούς έκλαμψης. Κανένα άλλο θεωρητικό κείμενο δεν αποδίδεται σε αυτόν τον συγγραφέα.

Σαίξπηρ και ο Μαρξ, αλλά και μύστες κατά κυριολεξία: τον Ιησού, τον Eckhart, τον Isaak Luria. Το κοινό μοτίβο είναι ο τρόπος με τον οποίον οι νέες ιδέες και αυτοί που τις ενστερνίζονται θέτουν σε αμφισβήτηση τις κατεστημένες συμβάσεις της ομάδας από την οποία προέκυψαν. Οι νέες ιδέες εκλαμβάνονται ως διασπαστικές (ή και καταστροφικές) για την ομάδα· μοιάζουν να αποτελούν μια καταστροφική απειλή, όμως από την άλλη είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη της ομάδας. Ο Μπίον θεωρεί πως η προσήκουσα λειτουργία του Κατεστημένου είναι η δημιουργία ενός περιβάλλοντος στο οποίο η ιδιοφυία, είτε πρόκειται για ένα ιδιαίτερα προικισμένο άτομο είτε για την «ιδιοφυή έκλαμψη» που καθένας μας μπορεί να έχει κατά καιρούς, θα μπορεί να αναδυθεί.

Όμως αυτή η λειτουργία έρχεται σε ασυμφωνία με τον άλλο στόχο του Κατεστημένου, που είναι «να βρει και να παρέχει ένα υποκατάστατο της ιδιοφυίας».⁶⁶ Επειδή οι μύστες ή η έκλαμψη του μύστη σπανίζουν, το Κατεστημένο αντισταθμίζει την έλλειψή τους με τη δική του «κανόνων», «δογμάτων» και (επιστημονικών) «νόμων», επιτρέποντας έτσι την απόκτηση και τη μετάδοση της γνώσης, χωρίς να χρειάζεται η γνώση να δημιουργείται από τα ίδια τα μέλη της ομάδας. Δημιουργώντας και επιβάλλοντας τέτοιους κανόνες, το Κατεστημένο παρέχει στα μέλη της ομάδας «μια αίσθηση συμμετοχής σε μια εμπειρία από την οποία σε άλλη περίπτωση θα αισθάνονταν ότι αποκλείονται». Όμως, όπως επισημαίνει ο Μπίον, το πρόβλημα είναι ότι αυτοί οι κανόνες (ή τα δόγματα) πρέπει ταυτόχρονα να εφοδιάζουν αδιάκοπα την ομάδα με «ιδιοφυία»:

Όμως αυτό δεν γίνεται κατά παραγγελία· και όταν συμβαίνει, το Κατεστημένο θα πρέπει να μπορεί να αντέξει το σοκ. Ελλείψει της ιδιοφυίας, και ισχύει ξεκάθαρα ότι η ιδιοφυία μπορεί να μην αποκτά υλική υπόσταση για μεγάλα χρονικά διαστήματα, η ομάδα πρέπει να έχει τους κανόνες της και μια δομή τήρησής τους.⁶⁷

---

66. Bion, *Attention and Interpretation*, σ. 73

67. Ό.π., σ.74.

Ο Μπίον υποστηρίζει ότι οι σχέσεις ανάμεσα σε μύστη και ομάδα μπορούν να πάρουν τρεις μορφές: την παρασιτική, την κοινοβιωτική και τη συμβιωτική. Η δύσκολη σχέση ανάμεσα στους τρεις υπαρκτούς μύστες που αναφέρει ο Μπίον και τα αντίστοιχα θρησκευτικά Κατεστημένα φωτίζει καθαρά αυτές τις τρεις μορφές. Στην παρασιτική σχέση, η σχέση είναι καταστροφική: οι δημιουργικές νέες ιδέες είτε συνθλιβονται από την ακαμψία του περιέκτη είτε ο περιέκτης διαρρηγνύεται από την ισχύ των νέων ιδεών (ο Ιησούς σταυρώνεται από το Κατεστημένο). Στην κοινοβιωτική σχέση, οι παλιές και οι νέες ιδέες καταφέρνουν να συνυπάρξουν, χωρίς να επηρεάζεται η ανάπτυξη ούτε των μεν ούτε των δε (το Χριστιανικό Κατεστημένο ανέχεται την ύπαρξη μυστών όπως ο Eckhart, χωρίς όμως η εκκλησία να αλλάζει εξαιτίας τους). Στην τρίτη σχέση –τη συμβιωτική– ο Μπίον γράφει πως «προκύπτει μια αντιπαράθεση και το αποτέλεσμα παράγει μεγέθυνση, ακόμη κι αν αυτή είναι δύσκολο να εντοπιστεί»⁶⁸ (το Χασιδικό κίνημα σε σχέση με τον Ραββινικό Ιουδαϊσμό). Υποστηρίζει ότι τέτοια σχήματα, εκτός από την ομάδα, ενυπάρχουν και στο ίδιο το άτομο, μπορούν δε να εμφανιστούν και στη συνάντηση ανάμεσα σε διαφορετικά άτομα και ομάδες. Όπως μια ομάδα μπορεί να απορρίψει μια νέα ιδέα και το άτομο που την εξέφρασε σαν κάτι που είναι αδύνατο να τεθεί υπό περίεξη, έτσι και το άτομο μπορεί να απορρίψει μια νέα ιδέα σαν κάτι το ανυπόφορο. Όπως και σε σχέση με την ανάπτυξη του σκέπτεσθαι εν γένει, έτσι και εδώ έχουμε να κάνουμε με μια διεργασία που μπορεί να είναι ενδοατομική, διατομική, ενδοομαδική ή διομαδική.

Παρότι είναι δελεαστικό, λίγο νόημα θα είχε, σε σχέση με τις κομμουνιστικές ομάδες (ή και τις ομάδες γενικά), να πάρουμε το μέρος του μύστη/της ιδιοφυίας. Η αντίσταση του Κατεστημένου στους μύστες και τις επικίνδυνες ιδέες τους είναι απαραίτητη. Ένας λόγος γι' αυτό είναι ότι οι περισσότερες νέες ιδέες δεν είναι καλύτερες από τις παλιές, ενώ κάποιες είναι και καταστροφικές, όπως προκύπτει από την επίκληση που κάνει ο Μπίον στη φιγούρα του μηδενιστή μύστη. Ακόμη κι αν υπάρχει κάτι σημαντικό στις νέες ιδέες, οι ιδέες πρέπει να δοκιμαστούν. Είναι στη δημιουργική ένταση ανάμεσα σε νέες και παλιές ιδέες, ανάμεσα σε μύστη και Κατεστημένο, από όπου μπορεί να

---

68. Ό.π., σ. 78.

παραχθεί κάτι αξιόλογο· απεναντίας αν η νέα παρόρμηση δεν συναντήσει αντίσταση, μπορεί να διαλυθεί σε μια άμορφη επιδειξιμανία.

Ο όρος «ιδιοφυία» του Μπίον ενδεχομένως να εγείρει σκεπτικισμό στους κομμουνιστικούς κύκλους, καθώς μοιάζει να είναι μια μάλλον μικροαστική έννοια.⁶⁹ Όμως η έκδηλη ένταση ανάμεσα στην έγνοια του Μπίον για τη μοίρα του ατομικού στοχαστή⁷⁰ και στη μαρξική ιδέα ότι οι ιδέες παράγονται από την ταξική πάλη ίσως να μην είναι ανυπέρβλητη. Σημαντικό μέρος της θεώρησης του Μπίον είναι ότι τα δημιουργικά άτομα δεν παράγουν τις προκλητικές τους ιδέες μέσα στο νου τους, αλλά απεναντίας δημιουργούν συνδέσεις που παράγουν νόημα από την εμπειρία, προσδίδοντας έκφραση σε νέες ιδέες που έχουν κοινωνική ή υπερατομική προέλευση.

Επιπλέον, η φαινομενικά ατομικιστική έννοια του μύστη ή της ιδιοφυίας στον Μπίον πρέπει να τοποθετηθεί στο πλαίσιο της βαθύτατα μη ατομικιστικής ιδέας του σύμφωνα με την οποία οι αληθείς σκέψεις δεν αποτελούν προϊόν του ατομικού στοχαστή αλλά, απεναντίας, το άτομο κατακτά τη σπουδαιότητά του στον βαθμό που είναι ικανό να τις σκεφτεί. Η ιδιοφυία για τον Μπίον δεν είναι εκείνο το άτομο που επινοεί πράγματα μέσα στον εγκέφαλό του, αλλά αυτός που είναι ανοιχτός σε υπάρχουσες ιδέες που περιμένουν να εκφραστούν.

Όμως οι ρήξεις προς έναν επαναστατικό νέο τρόπο προσέγγισης της πραγματικότητας, η διάνοιξη ενός νέου πεδίου ή μιας προβληματικής, συχνά συνδέονται με ένα άτομο.⁷¹ Ο στοχασμός του Μπίον

---

69. Ο Μπορντίγκα, τον οποίο παρακάτω θα μεταχειριστούμε ως μύστη/ιδιοφυία, τόνιζε ότι η μαρξική διατύπωση του κομμουνιστικού «δόγματος» δεν πρέπει να ιδωθεί «ως επινόηση μιας ιδιοφυίας αλλά ως μια ανακάλυψη που είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης εξέλιξης». Amadeo Bordiga, «Considerations on the party's organic activity when the general situation is historically unfavourable» *Il Programma Comunista* v. 2 (1965).

70. Ο Μπίον είχε στο μυαλό του τη δική του τεταμένη σχέση με το Κλαϊνικό Κατεστημένο του Λονδίνου.

71. Με παρόμοιο τρόπο ο αντιατομιστής Μπορντίγκα δηλώνει πως «η γνώση κατακτιέται από τους εγκεφάλους των ζωντανών ανθρώπων που σταδιακά συσσωρεύουν τα αποτελέσματα της εργασίας της σκέψης τους· και, κατά καιρούς, μια προσωπικότητα μεγαλύτερης σπουδαιότητας και ισχύος προχωρά την κοινή κληρονομιά μιας επιστήμης ένα βήμα παραπέρα». Amadeo Bordiga, «On The Thread of Time» *Il Programma Comunista* no.1 (1954).

για αυτά τα ζητήματα βρίσκει πατήματα στον Φρόντ και στο ψυχαναλυτικό Κατεστημένο (ή Κατεστημένα) που δημιουργήθηκε στη βάση του έργου του. Ο Μαρξ φαίνεται ξεκάθαρα να είναι, με τους όρους του Μπίον, ένας άλλος τέτοιος μύστης ή ιδιοφυία, η κληρονομιά του οποίου δημιούργησε ένα νέο Κατεστημένο ή κατεστημένα. Είναι ενδιαφέρον ότι μια από τις λίγες καταγεγραμμένες παρατηρήσεις του Μπίον για τον Μαρξισμό ήταν ότι (τουλάχιστον στη θεωρία) είχε «σχεδόν καταφέρει»⁷² (μαζί με τον σουφισμό!) να υπάρξει χωρίς Κατεστημένο.

Η ιδέα ότι ο Μαρξισμός μπορεί να υπάρξει χωρίς Κατεστημένο φαίνεται αλλόκοτη. Δε έχουν γίνει αρνητικές συγκρίσεις του Μαρξισμού με τη θρησκεία; Δεν αποκαλείτο ο Κάουτσκι «πάπας του Μαρξισμού»; Δεν λειτούργησαν τα κόμματα της Β', Γ' και Δ' Διεθνούς μέσα από μια κατεστημένη ορθοδοξία και με τους ίδιους κομφορμιστικούς τρόπους σκέψης και αποκλεισμούς που παρατηρούμε στις αιρέσεις; Δεν λήγουν οι δογματικές διαφωνίες με την αναφορά σε παραθέματα από τις γραφές; Ο Μαρξισμός σίγουρα φαίνεται να έχει το δικό του Κατεστημένο (ή Κατεστημένα), τόσο με την έννοια των θεσμικών εξουσιών όπως κόμματα ή και κράτη, όσο και με τη λιγότερο προφανή έννοια του άκαμπτου τρόπου σκέψης, στον οποίον υποπίπτουν ακόμη κι εκείνοι που βλέπουν τον εαυτό τους ως ανεξάρτητο μαρξιστή.⁷³

Ωστόσο, όπως υποστηρίξαμε στο μέρος II, η πρόταση του Μπίον ότι η θεωρία του Μαρξισμού «σχεδόν κατάφερε» να αποφύγει την ύπαρξη Κατεστημένου συλλαμβάνει κάτι. Η κριτική ορμή της κομμουνιστικής θεωρίας που εκφράστηκε από τον Μαρξ –μια σκέψη ανοιχτή

---

72. «Το Κατεστημένο δε γίνεται να καταργηθεί (αν και μπορεί να φαίνεται ότι ο σουφισμός και ο Μαρξισμός το είχαν σχεδόν καταφέρει στο επίπεδο της θεωρίας) επειδή η θεσμοθετημένη ομάδα, η ομάδα εργασίας, είναι εξίσου απαραίτητη στην ανάπτυξη του ατόμου όσο και εκείνο για αυτήν». Bion, *Attention and Interpretation*, σ. 75.

73. Στις μέρες μας που τα κατεστημένα του οργανωμένου Μαρξισμού έχουν γενικά συρρικνωθεί και ο νέος τόπος μέσα στον οποίο βρίσκεται είναι όλο και περισσότερο η ακαδημαϊκή κοινότητα, θα ήταν καλό να σημειώσουμε την προειδοποίηση του Μπίον «για τους κινδύνους που εγκυμονούνται στις προσκλήσεις προς μια ομάδα ή άτομο να αποκτήσει υπόληψη, ιατρική πιστοποίηση, να γίνει τμήμα πανεπιστημίου, θεραπευτική ομάδα, εν ολίγοις να γίνει οτιδήποτε εκτός από κάτι το εκρηκτικό». Bion, *Attention and Interpretation*, σ. 79.

στις «πρώτες ύλες της εμπειρίας»-, δεν περιήχθη και δεν απογυμνώθηκε ποτέ πλήρως από νόημα από τις διάφορες κοσμοθεωρίες, τα κόμματα, τις σχολές, τις παραδόσεις και τις ορθοδοξίες που εγκαθιδρύθηκαν στο όνομά του. Εντός, εκτός, και ενάντια σε αυτά τα ρεύματα υπήρχαν πάντα κριτικές, ετερόδοξες μορφές σκέψης που ήρθαν σε σύγκρουση με την κομφορμιστική χρήση του Μαρξ. Πράγματι, η κομμουνιστική θεωρία δεν είχε έλλειψη σε νέες ιδιοφυίες. Όμως, η κριτική ορμή στοχαστών όπως η Λούξεμπουργκ, ο Πάνεκουκ, ο Μπορντίγκα, ο Κορς, ο Λούκατς, ο Πασουκάνις, ο Rubín, ο Μπλοχ, ο Αντόρνο, ο Ντεμπόρ και ο Καμάτ, και η νέα σύλληψη της πραγματικότητας που παρείχαν, έγινε συχνά η βάση για νέα κατεστημένα.⁷⁴ Αυτοί οι στοχαστές ήταν προϊόντα των καιρών τους (κατά βάση των δύο επαναστατικών κυμάτων που άφησαν το στίγμα τους στον 20^ο αιώνα) και συχνά οι ίδιοι απομακρύνθηκαν από τις πιο ενδιαφέρουσες και επαναστατικές θέσεις τους όταν επήλθε η υποχώρηση της επανάστασης.

Η ένταξη του Αμαντέο Μπορντίγκα σε αυτή τη σειρά από μύστες/ιδιοφυίες μπορεί να μοιάζει περίεργη. Εν τέλει ο ίδιος ο Μπορντίγκα τόνιζε ότι δεν δημιούργησε τίποτα νέο. Απέρριπτε «την τετριμμένη ιδέα ότι ο Μαρξισμός είναι μια θεωρία “που υπόκειται σε μια διαδικασία συνεχούς ιστορικής επεξεργασίας” η οποία αλλάζει με τη διαδοχή των γεγονότων και ό,τι μας διδάσκουν αυτά», και ενστερνιζόταν την ιδέα που ο ίδιος ονόμασε «Αμεταβλητότητα του Μαρξισμού».⁷⁵ Κατά την περίοδο ύστερα από την ήττα του επαναστατικού κύματος μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την αποτυχία να προκύψει κάτι αντίστοιχο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Μπορντίγκα θεώρησε

---

74. Ο κατάλογος, αν και δεν αποτελεί ένδειξη συμφωνίας με κάθε ιδέα των παραπάνω στοχαστών (προτιμούμε τον Πάνεκουκ από τη Λούξεμπουργκ, κ.λπ.) προφανώς αναδεικνύει τις προτιμήσεις μας. Υπάρχουν κι άλλες προσωπικότητες όπως ο Λένιν, ο Τρότσκι, ο Γκράμσι κ.λπ., που αν και είχαν ιδιοφυείς στιγμές ενεπλάκησαν σε υπερβολικό βαθμό με την αντεπανάσταση για να έχουν μια θέση στον κατάλογό μας.

75. Amadeo Bordiga, «The “Historical Invariance” of Marxism» *Sul Filo del Tempo* v. 1(1953).

ότι αποστολή, τόσο δική του όσο και της ομάδας που είχε συσπειρωθεί γύρω του, ήταν ουσιαστικά η υπεράσπιση αυτού του δόγματος μέχρι να έρθουν καλύτερες μέρες.⁷⁶

Παρόλο που δώσαμε έμφαση στην ανάγκη να είναι κανείς πρόθυμος να αλλάξει το πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί, ο Μπορντίνγκα κατέκρινε όσους με ευκολία άλλαζαν το μαρξιστικό πλαίσιο. Γράφοντας τη δεκαετία του 1950, χώρισε τους αντίπαλους του «μαρξιστικού δόγματος» σε τρεις μεγάλες ομάδες. Τους αρνητές –την αστική τάξη για την οποία αγορά και εμπορευματική παραγωγή αποτελούν αιώνιες σταθερές– τους παραχαράκτες –τους σταλινικούς και όσους υποστηρίζουν ότι είναι μαρξιστές αλλά ασκούν μια πολιτική σοσιαλδημοκρατικού ρεφορμισμού– και τους εκσυγχρονιστές – εκείνους που αξιώνουν ότι είναι επαναστάτες όμως θεωρούν ότι το δόγμα χρειάζεται να τροποποιηθεί. Την πιο σκληρή του κριτική την επεφύλασσε για την τελευταία ομάδα – συχνός στόχος του ήταν ο Cardan (Καστοριάδης) της ομάδας *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα*. Έτσι, όσο απέρριπτε όσους μετρίαζαν τον Μαρξισμό δίνοντας έμφαση σε ειρηνικές και δημοκρατικές μεθόδους, άλλο τόσο χλεύαζε και όσους αξίωναν ότι είναι επαναστάτες, αλλά βλέποντας μια ανάγκη εκσυγχρονισμού της σύλληψης του καπιταλισμού, τον όριζαν, τουλάχιστον ως προς την παραλλαγή του Ανατολικού Μπλοκ, με όρους γραφειοκρατίας.⁷⁷

---

76. «Βρισκόμαστε στο κατώτατο σημείο της καμπύλης του επαναστατικού δυναμικού· είμαστε συνεπώς δεκαετίες μακριά από τη σωστή στιγμή στην οποία γεννιούνται πρωτότυπες θεωρίες. Αυτή τη στιγμή, στην οποία δεν υπάρχουν οι προοπτικές που σχετίζονται με μια μεγάλη κοινωνική αναταραχή, δεν είναι μόνο η πολιτική αποσύνθεση του παγκόσμιου προλεταριάτου ένα λογικό δεδομένο της κατάστασης, αλλά επιπλέον είναι λογικό ότι θα υπάρξουν μικρές ομάδες οι οποίες θα ξέρουν πώς να διατηρήσουν το κόκκινο νήμα της ιστορίας της μεγάλης επαναστατικής διαδικασίας, σε μια μεγάλη καμπύλη που εκτείνεται ανάμεσα στις δυο κοινωνικές επαναστάσεις, υπό τον όρο ότι αυτές οι ομάδες θα δείξουν ότι δεν επιθυμούν να διαδώσουν τίποτα πρωτότυπο και ότι θα συνεχίσουν να υπερασπίζονται αυστηρά τις παραδοσιακές διατυπώσεις του Μαρξισμού». Ό.π., θέση 23.

77. Μπορούμε να επισημάνουμε ότι τόσο ο ισχυρισμός του Μπορντίνγκα ότι σε Ρωσία και Κίνα βλέπουμε μια μετάβαση στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής όσο και η πρόβλεψή του ότι τη μεταπολεμική ραγδαία ανάπτυξη θα ακολουθήσει μια κλασική καπιταλιστική κρίση στα μέσα της δεκαετίας του 1970 αποδείχθηκαν πιο βάσιμα από κάποιες από τις ανανεωμένες θεωρίες

Ο Μπορντίγκα συνεπώς δίνει την εντύπωση ότι απορρίπτει την έμφαση που δίνουμε στην αμφιβολία, τη δεκτικότητα προς το νέο, την αρνητική ικανότητα και τη θεωρία ως ανοιχτή ή καλή συζήτηση.⁷⁸ Πράγματι, ο Μπορντίγκα φαίνεται να μην είναι τόσο ο τύπος του μύστη όσο ένας υπέρμαχος του Κατεστημένου, του άκαμπτου δόγματος. Αυτά που προσωπικότητες όπως η Λούξεμπουργκ, ο Πάνεκουκ ή ο Ντεμπόρ εκλαμβάνουν ως δημιουργικές ανακαλύψεις της ταξικής πάλης –γεγονότα όπως η Παρισινή Κομμούνια, τα σοβιέτ, οι σύγχρονες μορφές αγώνα κ.λπ.– είναι για τον Μπορντίγκα τρόποι μέσω των οποίων η ανανέωση στο επίπεδο της ταξικής πάλης επιτρέπει στη θεωρία να επιστρέψει «σε ισχυρισμούς που θυμίζουν τις απαρχές της και την πρώτη ολοκληρωμένη της έκφραση».⁷⁹

Γνωρίζουμε ωστόσο ότι ο σεβάσμιος ρόλος του μύστη συνίσταται στον ισχυρισμό ότι τηρεί τον νόμο και δεν τον καταργεί.

Στα γραπτά του Μπορντίγκα, μαζί με τους ισχυρισμούς που αφορούν το άκαμπτο δόγμα της τακτικής, οι οποίοι επιφανειακά μιλώντας δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από (άλλες) παραλλαγές του Λενινισμού,⁸⁰ βρίσκουμε ένα μοναδικό κομμουνιστικό όραμα, που συμπεριλαμβάνει την απόρριψη της αυτοδιαχείρισης, καθώς και μια προδρομική σύλληψη του καπιταλισμού ως οικολογικής κρίσης. Η σκέψη του Μπορντίγκα εξέφρασε τα ανώτατα σημεία του επαναστατικού

που απέρριψε. Λιγότερο ακριβής ήταν η πρόβλεψή του ότι η επιστροφή της οικονομικής κρίσης θα μεταβληθεί σε επαναστατική κρίση.

78. Στο κείμενο «Η Ιστορική “Αμεταβλητότητα” του Μαρξισμού» αποκηρύσσει κάθε «φλύαρη και εξυπνακίστικη συζήτηση» και την ιδέα ότι η θεωρητική ανάπτυξη «μπορεί να αποτελέσει έργο μικροσκοπικών ομάδων που είναι τρεις κι ο κούκος» ή ακόμα χειρότερα ότι μπορεί να προκύψει μέσα από «μια ελεύθερη συζήτηση που θα αποτελούσε παρωδία στη λιλιπούτεια κλίμακα του αστικού κοινοβουλευτισμού και της διάσημης σύγκρουσης ατομικών απόψεων. Τέτοια πράγματα δεν αποτελούν νέες ρήξεις αλλά μάλλον παλιές ανοησίες». Ο.π., Θέσεις 22 & 26. Μπορεί κανείς να πει ότι τέτοιες συζητήσεις εντός του χώρου δεν είναι «καλές συζητήσεις».

79. Ο.π., Θέση 16.

80. Κάτι που από μόνο του δεν είναι ένα απλό και ενοποιημένο ιστορικό και θεωρητικό αντικείμενο. Ο «Λενινισμός» του Μπορντίγκα εμμένει στις αρχικές θέσεις της Γ' Διεθνούς και έχει κριτική ματιά ως προς την κατεύθυνση που πήραν οι Μπολσεβίκοι από το 3^ο συνέδριο του 1921.

κύματος μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και τα διατήρησε, την ώρα που οι περισσότεροι άλλοι μαρξιστές συνθηκολόγησαν με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Γνώριζε τη διαφορά ανάμεσα σε καπιταλισμό και κομμουνισμό, κάτι που, με λίγες εξαιρέσεις, δεν είναι κατανοητό από σοσιαλδημοκράτες, μαρξιστές-λενινιστές, τροτσκιστές, δημοκράτες και ελευθεριακούς σοσιαλιστές.⁸¹

Ο Μπορντίγκα και η ομάδα του κράτησαν ζωντανό κάτι το κομμουνιστικό σε μια περίοδο ήττας της επανάστασης και το έκαναν μέσα από έναν βαθμό δογματικής ακαμψίας. Αυτή η ακαμψία εκπλήρωνε μια προστατευτική λειτουργία. Όμως ενώ ο ίδιος ο Μπορντίγκα στάθηκε ικανός να αναπτύξει τη θεωρία μέσα σε αυτό το κέλυφος, οι περισσότεροι ακολουθητές του δεν τα κατάφεραν. Η ακαμψία τους σήμαινε ότι ήταν εν πολλοίς ανίκανοι να συνδεθούν με το νέο επαναστατικό κύμα που αναδύθηκε τη δεκαετία του 1960.⁸² Ήταν μέσα από το έργο του κατεξοχήν κομμουνιστή μύστη Ζακ Καμάτ που οι διορατικοί ισχυρισμοί του Μπορντίγκα διαδόθηκαν στα νέα κινήματα που εμφανίστηκαν ειδικά σε Γαλλία και Ιταλία.⁸³ Όμως ήδη ο Καμάτ είχε χαρακτηριστεί ως αιρετικός από τους «Μπορντιγκιστές».⁸⁴

---

81. Ένα απλό παράδειγμα για αυτό είναι ο τρόπος με τον οποίον ο Τρότσκι έβλεπε κάτι το σοσιαλιστικό στη σταλινική εκβιομηχάνιση. Ο Μπορντίγκα απεναντίας τη θεώρησε ως ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στη Ρωσία.

82. Όπως υποστηρίζει ο Καμάτ, ήταν η ίδια η άρνηση του Μπορντίγκα να προχωρήσει σε νεωτερισμούς που, από τη μία, προστάτεψε τη θεωρία του από τους οπορτουνιστικούς εκφυλισμούς των περισσότερων άλλων τάσεων του Μαρξισμού κατά την περίοδο της αντεπανάστασης και, από την άλλη, αποτέλεσε αιτία των περιορισμών του: [οδήγησε] «στην αδυνατότητα της τελεσίδικης διάρρηξης των δεσμών με το παρελθόν (της Γ΄ Διεθνούς και των επακόλουθών της), στην ανικανότητα ορθού προσδιορισμού της διαδικασίας του γίνεσθαι του νέου επαναστατικού κινήματος και στην αδυναμία αναγνώρισης των πρώτων εκδηλώσεων του Μάη του '68». Καμάτ, *Bordiga and the Passion for Communism*.

83. Δες το «Πάθος του Κομμουνισμού» στο παρόν τεύχος [στο πέμπτο τεύχος του περιοδικού].

84. Σε έναν επίλογο στο κείμενο *Origin and Function of the Party Form*, ο Καμάτ δηλώνει πως παρ' όλες τις υποκλίσεις προς τον Λένιν, μια από τις προθέσεις του κειμένου ήταν η διαύγαση της «αντι-αμεσοκρατίας και του

Η σχέση του Καμάτ με την Ιταλική Αριστερά έχει ομοιότητες με τη σχέση του Μπίον με την Κλαϊνική ψυχανάλυση. Η τελευταία ήταν διάσημη, όπως και ο Μαρξισμός του Μπορντίγκα, για έναν βαθμό ακαμψίας και δογματισμού. Όμως ήταν ακριβώς μέσα από αυτό τον άκαμπτο Κλαϊνικό μηχανισμό, τον οποίον οικειοποιήθηκε, που κατάφερε ο Μπίον να προχωρήσει σε δημιουργικές ρήξεις. Ομοίως, ήταν μέσα από την αφομοίωση του αδιάλλακτου Μαρξισμού του Μπορντίγκα που κατάφερε ο Καμάτ να κάνει τα δικά του άλματα. Η σχέση ανάμεσα στον Μπίον και την Κλαϊνική ομάδα, για τουλάχιστον μερικά χρόνια, είχε χαρακτήρα συμβιωτικό, όμως ο Μπίον θεώρησε αναγκαίο να απελευθερωθεί από αυτή την ομάδα που αρχικά είχε βοηθήσει να αναπτυχθεί. Πέρα από τους περιορισμούς των ομάδων που τους είχαν παραγάγει, τόσο ο Καμάτ όσο και ο Μπίον κατάφεραν να παράγουν με περισσότερη ελευθερία (αν και κάποιοι αναρωτιούνται μήπως η παραγωγή τους έγινε υπέρ το δέον ελεύθερη).⁸⁵

αντι-ακτιβισμού» που διέκρινε την Ιταλική Αριστερά και την παρουσίασή τους «στην πρωτοτυπία τους, έτσι ώστε να αναδειχθεί η διαφορά τους από τον Λενινισμό και τον Τροτσκισμό, να επιτελεστεί μια πραγματική ρήξη με τη Γ' Διεθνή», μια ρήξη που ο Μπορντίγκα δεν ήταν έτοιμος να κάνει. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο Καμάτ να βρεθεί σε μια κατάσταση εντεινόμενης σύγκρουσης με τον υπόλοιπο Μπορντιγκιστικό χώρο. Ο Μπορντίγκα προτίμησε τους επιγόνους του από τον πιο χαρισματικό του ακόλουθο και περιέγραψε την πορεία του Καμάτ ως «το ασημαντό δόγμα που λέει: γυρνά την πλάτη στο τυπικό κόμμα και προσεγγίζω το ιστορικό» (Bordiga, «Considerations on the party's organic activity»). Όμως το «τυπικό κόμμα» του Μπορντίγκα διασπάστηκε αμετάκλητα μετά τον θάνατό του το 1970.

85. Ο Μπίον θέτει ένα ερώτημα που αφορά τόσο τον εαυτό του όσο και τον Καμάτ, όταν μιλά για την ανάγκη να υπάρχει «ένα επαρκές προστατευτικό κέλυφος εναντίον του οποίου πρέπει κανείς να επαναστατήσει, διότι το κέλυφος δεν προστατεύει απλώς, αλλά επιπλέον σου επιβάλλει να βγάλεις τον σκασμό. Το κέλυφος που προστατεύει προκαλεί και τον θάνατο. Ας το θέσω ως εξής: είτε τα άτομα γίνονται τόσο άκαμπτα που φαίνεται να μην μπορούν να έχουν καθόλου ιδέες είτε γίνονται τόσο ελεύθερα και ακατάσχετα που ο τρόπος που ξεχειλίζουν από ιδέες ισοδυναμεί εν τέλει με μια παθολογική κατάσταση (...) Πόσο διαπερατό πρέπει να είναι αυτό το περίβλημα του εαυτού, αυτό το κέλυφος; Για να επιστρέψουμε σε μια διατύπωση του Φρόντ, πόσο διαπερατό πρέπει να είναι το εγώ;» Bion, *The Tavistok Seminars* (Routledge 1976), σ. 97-114.

Σε πείσμα της ενδιαφέρουσας ιδέας του Μπίον, ότι η κομμουνιστική θεωρία (σαν τον σουφισμό) μπορεί να υπάρξει σχεδόν χωρίς Κατεστημένο, μπορούμε να δούμε σε αυτά τα παραδείγματα ότι ομάδες και άτομα –που αποτελούν πάντοτε μέλη ομάδων, ακόμη κι αν πρόκειται για ομάδες με τις οποίες συνδεόμαστε στο νου μας– κατ' ανάγκη παράγουν κατεστημένα ως μέρος των ορίων και της περιέξευ του σκέπτεσθαι τους. Το ζητούμενο είναι, χωρίς να αναζητούμε τον νεωτερισμό καθεαυτό, να είμαστε ανοιχτοί στην έκφραση νέων πραγμάτων, πράγμα που απαιτεί τη ρήξη ή την τροποποίηση αυτών των περιορισμών της σκέψης μας.

Ένας επίλογος χωρίς συμπέρασμα

Εκ φύσεως το παρόν είναι ένα έργο εν εξελίξει. Όμως καθώς πρέπει να υπάρχει ένα προσωρινό τέλος, αν όχι ένα συμπέρασμα, ας προσπαθήσουμε να συνδέσουμε τα διάφορα νήματα σκέψης όσων είπαμε.

Αφτηρία μας ήταν ότι ο κομμουνισμός είναι και θα είναι «ο απρόβλεπτος και γεμάτος ένταση αγώνας του ανθρώπινου είδους για ζωή». Αν η κομμουνιστική ομάδα σε ένα επίπεδο είναι όλοι εκείνοι –τα εκατομμύρια ή δισεκατομμύρια– που συμμετείχαν, συμμετέχουν και θα συμμετέχουν σε αυτόν τον αγώνα, τότε συμπεριλαμβάνει και εμάς, εδώ και τώρα, καθώς αισθανόμαστε την παρότρυνση να είμαστε κομμάτι του αγώνα και να κάνουμε ό,τι μπορούμε για αυτόν. Αυτό συμπεριλαμβάνει τη σύνδεσή μας με τους λίγους άλλους που σκέφτονται για τον καπιταλισμό και το δυνητικό του ξεπέραςμα.

Ομολογουμένως είμαστε κάτι το ασυνήθιστο («παρεκκλίσεις», όπως το έθεσε ο Moss). Λόγω τυχαίων γεγονότων στην προσωπική μας ιστορία, έχουμε διαπιστώσει, όπως και ο Μαρξ, ότι οι ιδέες του κομμουνισμού «που έχουν κυριεύσει τη νόηση και το μυαλό μας, που ο λόγος έχει σφυρηλατήσει με αυτές τη συνείδησή μας, είναι δεσμά, τα οποία δεν μπορούμε να σπάσουμε χωρίς να ξεριζώσουμε και την καρδιά μας, είναι δαίμονες που ο άνθρωπος μπορεί να υπερνικήσει μόνο υποκύπτοντας σ' αυτούς».⁸⁶

---

86. Μαρξ, «*Communism and the Augsburg Allgemeine Zeitung*» (MECW 1), σ. 221.

Αυτές οι ιδέες δεν αποτελούν προσωπική ιδιοκτησία αλλά είναι κάτι απρόσωπο, που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά. Η κομμουνιστική θεωρία είναι ένας μηχανισμός για να σκεφτόμαστε την εμπειρία της ζωής που κυριαρχείται από το κεφάλαιο, και το κίνημα για την υπέρβασή του. Κάποιοι υιοθετούν αυτόν τον μηχανισμό και τον κάνουν δικό τους, για όσο καιρό μπορούν.⁸⁷ Ενδεχομένως, μέσα στη διαδικασία, να καταφέρουν να προσθέσουν κάποιες αληθείς σκέψεις, οι οποίες αυξάνουν την ικανότητα του μηχανισμού σε σχέση με την εξελισσόμενη εμπειρία που αποπειράται να περιέξει. Στα καλύτερά της, αυτή η διαδικασία είναι διεθνής και αυτοδιορθωτική. Για τον τρόπο που αναπτύσσεται προτείναμε το μοντέλο της «καλής συζήτησης» του Gunn. Στην πιο πρόσφατη εργασία των Gunn και Wilding εντοπίζουμε επιπλέον μια προκλητική υπόδειξη σχετικά με το τι θα μπορούσε να οδηγήσει σε συνδέσεις ανάμεσα στις συζητήσεις των ηθελημένων μικρών ομάδων στις οποίες συμμετέχουμε και ανάμεσα στις συζητήσεις που προκύπτουν μέσα στις αυθόρμητες ομαδικές διεργασίες της επανάστασης.

Σε ένα κάποιο επίπεδο, η κομμουνιστική ομάδα, με όποιον τρόπο κι αν υπάρχει, είτε ως πραγματική ομάδα είτε ως θεωρία που υιοθετούμε από διαβάσματα ή τη συναναστροφή μας με άλλους, αποτελεί παράδειγμα ενός περιέκτη ή μηχανισμού για το σκέπτεσθαι. Πάντοτε χρειαζόμαστε άλλους για να μιλήσουμε. Ταυτόχρονα, από τις περιπτώσεις της ομαδικής ζωής που αναλύσαμε αναδείξαμε μερικά από τα προβλήματα που προκύπτουν στον μικρό κόσμο που κατοικούμε. Περιμένουμε ότι άλλοι θα έχουν τις δικές τους ιστορίες. Τέτοιες ιστορίες αποκαλύπτουν ότι οι απόπειρες για μια καλή συζήτηση συχνά συναντούν εμπόδια και εντάσεις εντός της ομάδας. Η αντιμετώπιση τέτοιων εντάσεων έχει σοβαρές συναισθηματικές απαιτήσεις. Παρόλο που η συνεύρεση με τους άλλους είναι απαραίτητη και έχει οφέλη, οι

---

87. «[H] επανάσταση προκαλεί τη γέννηση ή τον θάνατο των ομάδων, μας ωθεί να αναλάβουμε έργα ή να τα διακόψουμε, κατακτά τους αγωνιστές και τους απορρίπτει ταυτοχρόνως (όπως η διαδικασία της *αποπτώσεως*, του θανάτου των κυττάρων η οποία συμβαίνει ως ένα κανονικό και ελεγχόμενο κομμάτι της ανάπτυξης του οργανισμού). Εν τέλει: η επανάσταση επιτελεί το δικό της έργο, όπως έκανε πάντοτε». n+1, «Who we are and what we want» n+1 v. 18 (2005).

ομάδες που σχηματίζουμε συχνά φαίνεται να έχουν ως αποτέλεσμα μια υποκατάσταση της παθολογικής μοναξιάς του Εγώ από τις παθολογίες της ζωής των μικρών ομάδων.⁸⁸ Αυτό είναι κάτι το κατανοητό, επειδή η ομάδα ή η συλλογικότητα υπό την καπιταλιστική κοινωνία αποτελεί κομμάτι και προϊόν της στον ίδιο βαθμό με τα άτομα από τα οποία συντίθεται.⁸⁹ Ο αναστοχασμός ως προς αυτό μπορεί να ωφεληθεί από την άντληση ιδεών από τη θεωρία του ασυνειδήτου, το οποίο πρέπει να γίνει κατανοητό όχι ως κάτι προσωπικό και ατομικό, αλλά ως ένα κοινωνικό και διαπροσωπικό φαινόμενο. Οι ομάδες αναδεικνύουν το ασυνείδητο και το καθιστούν ορατό. Μια ψυχαναλυτική ματιά στις ομάδες και το σκέπτεσθαι, όπως αυτή που μας προσφέρει ο Μπίον και άλλοι, μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε αυτή τη διαδικασία.

Η ένταση που επανέρχεται εντοπίζεται ανάμεσα στην καθολικότητα αυτού που επιθυμούμε και την ιδιαιτερότητα και τα όρια αυτού που είμαστε ως άτομα και ως μικρές ομάδες. Αυτά που διακυβεύονται φαίνονται τόσο διαφορετικά, όμως σε κάποιο επίπεδο νιώθουμε ότι είναι τα ίδια. Η υγιής στάση θα ήταν να μην εστιάζουμε σε αυτό που είμαστε ως ομάδα αλλά στα καθήκοντα που θέτουμε στον εαυτό μας.⁹⁰ Όμως οι παθολογίες των κομμουνιστικών ομάδων μπορούν ανά περιόδους να έχουν περισσότερο ενδιαφέρον από ό,τι παράγουν οι ίδιες οι ομάδες, επειδή μας λένε κάτι για την ίδια την καπιταλιστική ζωή.

Δεν παράγουμε τον αγώνα ή την επανάσταση, εκείνα μας παράγουν.⁹¹ Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι περίοδοι που συνέβησαν τα πιο δημιουργικά προχωρήματα στη σκέψη είναι οι επαναστατικές στιγμές και τα επαναστατικά κύματα (1848, 1871, 1917-21, 1968-71).

---

88. Και τότε, όπως επισημαίνει ο Καμάτ, τείνουν να λειτουργούν σε σχέση με το έξω ως ένα συλλογικό Εγώ ή μια «συμμορία».

89. Η ατομική και η ομαδική ζωή δεν θα στερείται προβλημάτων όταν ξεπεραστεί ο καπιταλισμός· θα πρόκειται απλώς για πολύ διαφορετικά προβλήματα.

90. Έτσι, βρισκόμαστε κοντά στο επιχείρημα της ομάδας n+1 ότι «δεν είμαστε “ομάδα”· είμαστε μια διεργασία». Επισημαίνουν όμως ότι «[ε]ίναι προφανές ότι είμαστε και “ομάδα”». n+1, «Who we are and what we want».

91. (σ.τ.μ.) Η θέση αυτή των *Endnotes* ρέπει προς τον αντικειμενισμό.

Αυτό που ο Μαρξ αποκαλούσε «κόμμα της αναρχίας» κάνει την επανεμφάνισή του από καιρό σε καιρό.⁹² Αν και όσοι παράγουμε το *Endnotes* δεν συμμετείχαμε έμπρακτα στους αγώνες των ετών που απαριθμήσαμε παραπάνω, εμείς, και ο κόσμος που ζούμε, έχουμε διαμορφωθεί από αυτούς – από το μέτρο της επιτυχίας και της αποτυχίας τους. Αυτά τα γεγονότα και οι κύκλοι αγώνα τείνουν να ακολουθούνται από πιο μακροχρόνιες περιόδους σταθερότερης καπιταλιστικής ανάπτυξης και πιο περιορισμένων αγώνων. Ο καπιταλισμός που αντιμετωπίζουμε σήμερα έχει αντλήσει διδάγματα από αυτούς τους αγώνες και έχει αναδιαρθρωθεί αναλόγως. Συνεπώς, δεν χρειάζεται να μεταδώσουμε στην εργατική τάξη τα διδάγματα από εκείνα τα έτη, γιατί η σχέση της με το κεφάλαιο στην οποία σήμερα ζει περιέχει όλα τα διδάγματα της ιστορίας που χρειάζεται.⁹³

Εμείς, όμως, βρίσκουμε ότι είναι χρήσιμο να κοιτάμε προς τα πίσω. Μεγάλο κομμάτι της κομμουνιστικής θεωρίας που έχουμε κληρονομήσει αποτέλεσε προϊόν της συνάντησης ενός περιέκτη – της συμβουλιακής, καταστασιακής, και «Μπορντιγκιστικής» σκέψης– με

---

92. Μαρξ, *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*.

93. (σ.τ.μ.) Πιστεύουμε ότι εδώ ο τρόπος ανάπτυξης του επιχειρήματος διολισθαίνει σε μια προβληματική αμεσοκρατία και φαίνεται να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το κεφάλαιο μέσα από τη δυναμική της αναδιάρθρωσής του μπορεί να κάνει τη δουλειά της κριτικής επεξεργασίας του παρελθόντος του ταξικού ανταγωνισμού στη θέση της τάξης – ή, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του κειμένου, ότι μπορεί να λειτουργήσει ως *περιέκτης* της διαδικασίας ανασυγκρότησης του προλεταριάτου. Πράγματι το προλεταριάτο βρίσκει το παρελθόν του ταξικού ανταγωνισμού απέναντί του ως παρόν, ως καπιταλιστική πραγματικότητα, ως όψη της άμεσης εμπειρίας του. Όμως αυτή η άμεση καπιταλιστική πραγματικότητα εμπεριέχει τα διδάγματα του παρελθόντος σε πραγματοποιημένη, μυστικοποιημένη μορφή, ως διδάγματα *για* το κεφάλαιο. Η κριτική επεξεργασία του παρελθόντος του ταξικού ανταγωνισμού αποτελεί, σε πολιτικό επίπεδο, όρο για τη διάλυση της *αμεσότητας* της εμπειρίας – όρο για την ανάδειξη του μεσολαβημένου χαρακτήρα της άμεσης προλεταριακής εμπειρίας. Φυσικά αυτή η διαδικασία απομυστικοποίησης μπορεί να συμβαίνει σε επίπεδο ηθελημένης αλλά και αυθόρμητης ομάδας, μέσα σε μια δυναμική διεύρυνσης της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας και της «καλής συζήτησης» που μπορεί να λάβει χώρα εντός της. Σε κάθε περίπτωση όμως, αποτελεί όρο για την οικειοποίηση των διδαγμάτων του παρελθόντος από τη μεριά του προλεταριάτου.

ένα «περιεχόμενο», δηλαδή τη νέα εμπειρία που προέκυψε από τους αγώνες του τελευταίου επαναστατικού κύματος και την ήττα τους. Αυτή η θεωρία δοκιμάστηκε, και παρόλο που κάποιοι έβγαλαν το συμπέρασμα ότι η πραγματικότητα ήταν ένοχη που δεν στάθηκε στο ύψος της –η εργατική τάξη δεν παρήγαγε εργατικά συμβούλια ούτε προσχώρησε στο κόμμα (τους)– άλλοι στάθηκαν ικανοί να μετασχηματίσουν τη θεωρία έτσι ώστε να εκφράζει καλύτερα ό,τι μας λέει αυτό το κύμα και η ήττα του. Η έκρηξη της επαναστατικής ανάπτυξης εν πολλοίς ολοκληρώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Όμως, όπως συνέβη με τις μικρές ομάδες των «Μπορντιγκιστών» και των συμβουλιικών κομμουνιστών μετά το προηγούμενο επαναστατικό κύμα, κάποιοι από εκείνους που έγιναν κομμουνιστές κατά την επαναστατική περίοδο δεν προσχώρησαν κατόπιν στην αντεπανάσταση, αλλά απεναντίας την έκαναν αντικείμενο θεωρητικοποίησης, μαζί με την αναδιάρθρωση που τη συνόδευσε.

Αισθανθήκαμε έλξη για αυτή τη θεωρία, και προσπαθούμε να συνεισφέρουμε σε αυτήν. Οι ζωές μας δεν ήταν χωρίς στιγμές και κύκλους αγώνα, όπως το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης κατά την αλλαγή του αιώνα, το κίνημα των πλατειών το 2011-13, και ό,τι μπορεί να μετεξελιχθεί σε παγκόσμιο κύμα [αγώνα] τη στιγμή που γράφουμε αυτό το κείμενο. Η αστάθεια των καιρών μας αποτελεί εγγύηση ότι θα υπάρξουν πολλά περισσότερα.

Φανταζόμαστε ότι υπάρχουν κάποιοι αναγνώστες του *Endnotes* που [διαβάζοντας το παρόν κείμενο] θα αναρωτήθηκαν «Όλα αυτά καλά και άγια, αλλά εντέλει τι προτείνετε να κάνουμε;» Η εναλλακτική που διαφαίνεται μοιάζει να είναι ανάμεσα στην «επαναστατική παρέμβαση» ή την «κατάσταση αναμονής»⁹⁴. Είτε υπάρχει ένας επαναστατικός κομμουνιστικός τρόπος να σχετιστούμε με τους αγώνες είτε δεν πρέπει να συμμετέχουμε καθόλου. Η *Théorie Communiste* μας δίνει ένα βοηθητικό τρόπο διάρρηξης αυτού του ψευδούς διλήμματος:

Στο μεσοδιάστημα, χωρίς να είμαστε ούτε ορφανά του εργατικού κινήματος ούτε προφήτες του κομμουνι-

---

94. Βλέποντας και κάνοντας – Wait-and-seeism.

σμού που μέλλεται να έρθει, συμμετέχουμε στην ταξική πάλη όπως αυτή συμβαίνει καθημερινά και όπως παράγει θεωρία.⁹⁵

Αυτή η ιδέα που λέει ότι δεν είμαστε *εμείς* που παράγουμε τη θεωρία αλλά η ταξική πάλη μας θυμίζει τον Μπίον. Το δίχως άλλο αφήνει ανοιχτά πολλά ζητήματα – για παράδειγμα, σε *τι συμμετέχει* η ταξική πάλη και *πώς* αναγνωρίζεται η θεωρία που παράγεται από την ταξική πάλη.⁹⁶

Φυσικά, δεν υπάρχει επαναστατικός τρόπος παρέμβασης στους αγώνες αν αυτοί οι αγώνες δεν είναι επαναστατικοί. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να συμμετέχουμε σε «μη-επαναστατικούς» αγώνες. Όμως, μπορούμε να σχετιστούμε με αυτούς μόνο σύμφωνα με τα όριά τους⁹⁷. Η συμμετοχή μπορεί να μας βοηθάει να βρούμε αυτά τα όρια, καθώς μας επιτρέπει να τους κατανοήσουμε με τρόπους που όσοι δεν συμμετέχουν αδυνατούν. Όμως, η εμπλοκή μπορεί να μας οδηγήσει να αρνηθούμε αυτά τα όρια, και να εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας μόνο σε ιδέες που θα στηρίζουνε αυταπάτες. Οι αυταπάτες και οι μύθοι είναι αναγκαίο μέρος της ομαδικής ζωής, καθώς επιτρέπουν την ύπαρξη μιας δημιουργικής διαφυγής από το δεδομένο στο πεδίο του εφικτού, του «όχι ακόμα», όμως κατά καιρούς η διάλυση των αυταπατών αποτελεί συνθήκη για το παραπέρα προχώρημα.

Η ανοιχτότητα δεν σημαίνει μονάχα ότι είμαστε ανοιχτοί στις ιδέες όσων αυτοπροσδιορίζονται ως κομμουνιστές και επαναστάτες. Επιθυμούμε να είμαστε ανοιχτοί σε ιδιοφυείς στιγμές όπου κι αν εμφανίζονται, σε κάθε μορφή «επιστημονικής» σκέψης (με την ευρεία και μη-αναγωγιστική έννοια της αναζήτησης της αλήθειας). Το μότο του Μαρξ ήταν «δεν υπάρχει τίποτα ανθρώπινο που να μου είναι ξένο», και θα ήταν παράλογο οι κομμουνιστές να περιορίζουν τα ενδιαφερό-

---

95. Théorie Communiste, «Who are we?» *Théorie Communiste* v. 14 (1997)

96. Η ίδια η TC υποστηρίζει ότι πρόκειται για «ζήτημα ανάλυσης και διαίσθησης». R.S. «Que faisons-nous?» *Meeting* no. 4 (2008)

97. (σ.τ.μ.) Εκτός από όρια όμως υπάρχουν και δυνατότητες, ως τάσεις που δεν πραγματώθηκαν. Αυτό που εκ των υστέρων αναγνωρίζεται ως όριο είναι αντικείμενο διαπάλης μέσα στον αγώνα.

ντά τους σαν να ήταν «εργάτες εξειδικευμένοι σε μια ιδιαίτερη τέχνη, αντί να αφιερώνονται στην ενασχόληση με ολόκληρο το σύμπαν».⁹⁸

Η κομμουνιστική θεωρία έχει καθολική σημασία. Εκφράζει μια θέληση για ζωή εκ μέρους της ανθρωπότητας ενάντια στο κεφάλαιο, ενάντια δηλαδή σε μια δύναμη που δημιουργήσαμε και συνεχίζουμε να δημιουργούμε, και η οποία μας απειλεί με καταστροφή. Ταυτόχρονα, όσοι συνειδητά προσπαθούν να διαπραγματευτούν το παραπάνω δεν είναι παρά άτομα και μικρές ομάδες που κάνουν ό,τι μπορούν. Μια σκέψη που μπορεί να αποτελέσει οδηγό για όσους εμπλέκονται σε αυτό το έργο θα ήταν η παρακάτω:

Η ομάδα πρέπει να έχει την ικανότητα να διατηρεί την κυριαρχία της δικής της καταθλιπτικής στάσης. Αυτό σημαίνει ότι, παρά το αίσθημα οράματος και μεγαλείου, διατηρεί την αίσθηση της πραγματικότητας και, άρα, γνωρίζει πως αυτό που μπορεί να δημιουργηθεί δεν θα είναι ποτέ τέλειο, αλλά θα μπορούσε να είναι αρκετά καλό.⁹⁹

---

98. n+1, «Who we are an what we want».

99. Hoggett, *Partisans in an Uncertain World*, σ. 158.

Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

Αντίθεση

Το κείμενο που ακολουθεί επιχειρεί μια πρώτη θεωρητική διερεύνηση του ζητήματος της οργάνωσης και της κυκλοφορίας των ταξικών αγώνων, διερεύνηση που θεωρούμε απαραίτητη για την υπέρβαση των εμποδίων που θέτουν στην ανάπτυξη και τη ριζοσπαστικοποίηση των ταξικών αγώνων οι υφιστάμενες πολιτικές και συνδικαλιστικές οργανωτικές μορφές τους.¹

Α. Σύνοψη των θέσεων των Μαρξ και Ένγκελς, Λένιν και Λούξεμπουργκ πάνω στο ζήτημα της οργάνωσης

Μαρξ και Ένγκελς

Για τον Μαρξ η οργάνωση είναι πρακτικό ζήτημα, ένα ευέλικτο και μεταβαλλόμενο όργανο, μια έκφραση του πραγματικού υποκειμένου της επανάστασης, δηλαδή του προλεταριάτου. Η οργάνωση εκφράζει την επανάσταση αλλά δεν προπορεύεται αυτής, δεν την καθοδηγεί ούτε προεξοφλεί τους σκοπούς και τις δράσεις της. Δεν είναι υπόθεση κάποιων ειδικών που θα καθοδηγήσουν την επαναστατική διαδικασία για λογαριασμό του προλεταριάτου. Το προλεταριάτο δεν χρειάζεται έναν συγκεκριμένο τρόπο οργάνωσης καθώς στην κίνησή του δημιουργεί και καταστρέφει τις πολιτικές του μορφές, οι οποίες είναι απλές πρακτικές εκφράσεις μιας συνείδησης που είναι συνώνυμη με την αντικειμενική θέση του προλεταριάτου στις σχέσεις παραγωγής και στον αγώνα. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το κείμενο του Ένγκελς *Για την Ιστορία της Ένωσης Κομμουνιστών* (1885).²

---

1. Η πρώτη μορφή αυτού του κειμένου ήταν μία από τις εισηγήσεις που είχαμε γράψει όταν συμμετείχαμε στα μαθήματα της Ομάδας Αυτομόρφωσης και Συζήτησης του Κεφαλαίου.

2. Οι Μαρξ και Ένγκελς μπήκαν στην Ένωση Κομμουνιστών το 1847.

«Σήμερα το γερμανικό προλεταριάτο δεν έχει πια ανάγκη από επίσημη οργάνωση ούτε νόμιμη ούτε μυστική. Η απλή αυτονόητη συνοχή ομοϊδεατών συντρόφων που ανήκουν στην ίδια τάξη είναι αρκετή για να συγκλονίσει ολόκληρο το γερμανικό ράιχ, χωρίς καταστατικό, χωρίς διοικήσεις, χωρίς αποφάσεις και άλλους χειροπιαστούς τύπους. ... Έχει τόσο δυναμώσει τώρα το διεθνές κίνημα του ευρωπαϊκού και αμερικάνικου προλεταριάτου, που όχι μονάχα η πρώτη στενή του μορφή – η μυστική Ένωση – μα και η δεύτερη άπειρα πιο πλατιά μορφή μετατράπηκε σε δεσμά γι' αυτό, και που το απλό αίσθημα της αλληλεγγύης που στηρίζεται στην κατανόηση της ταυτότητας της ταξικής θέσης, φτάνει για να δημιουργήσει και να διατηρήσει ανάμεσα στους εργάτες όλων των χωρών και κάθε γλώσσας ένα και μόνο μεγάλο προλεταριακό κόμμα».³

Για τον Μαρξ και τον Ένγκελς αυτό το «μεγάλο προλεταριακό κόμμα», το κομμουνιστικό κόμμα, δεν είναι παρά ιστορικό προϊόν της καπιταλιστικής κοινωνίας που λαμβάνει διαφορετικές μορφές ανάλογα με το στάδιο και την εξέλιξη αυτής της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, οι προλετάριοι λόγω της αντικειμενικής τους θέσης εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας, αγωνίζονται και οργανώνουν τον αγώνα τους. **Αυτή η οργάνωση του προλεταριακού κινήματος, με τις μεταβαλλόμενες μορφές της, είναι το κομμουνιστικό κόμμα** και όχι κάποια διαχωρισμένη πολιτική οργάνωση που αυτοδιαφημίζεται ως τέτοια.

Η αντίληψη του Μαρξ για την οργάνωση και τη συνείδηση πηγάζει, θα μπορούσαμε να πούμε, από τη σχέση που εντοπίζει μεταξύ **κοινωνικού είναι και συνείδησης**: «Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει το είναι τους, αλλά αντίστροφα το κοινωνικό τους είναι καθορίζει τη συνείδησή τους».⁴

Για τον Μαρξ, η ένωση μεταξύ **κοινωνικού είναι και συνείδησης** είναι η **πράξη**. Η απάντηση στο ερώτημα «Πώς η τάξη γίνεται συνειδητή;» είναι: «Μέσω της πρακτικής της μέσα στον αγώνα». Λέει χαρακτηριστικά στην τρίτη Θέση για τον Φόουερμπαχ: «Η υλιστική θεωρία, ότι οι άνθρωποι είναι προϊόντα των περιστάσεων και της παιδείας, και ότι επομένως οι αλλαγμένοι άνθρωποι είναι προϊόντα άλλων περιστάσεων και διαφορετικής παιδείας, ξεχνάει ότι οι άνθρωποι είναι

---

3. Μαρξ – Ένγκελς, *Διαλεχτά Έργα*, Τόμος Β', 1951, σ. 412.

4. Κ. Μαρξ, *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Σύγχρονη Εποχή, 2010, σ. 19.

ακριβώς εκείνοι που αλλάζουν τις περιστάσεις και ότι ο παιδαγωγός έχει κι αυτός ανάγκη να παιδαγωγηθεί. ... Η σύμπτωση της αλλαγής των περιστάσεων και της ανθρώπινης δραστηριότητας ή αυτοαλλαγής μπορεί να εξεταστεί και να κατανοηθεί ορθολογικά μονάχα σαν επαναστατική πρακτική».⁵

Ή ακόμα πιο περιγραφικά στη 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη: «... οι προλεταριακές επαναστάσεις, όπως οι επαναστάσεις του 19^{ου} αιώνα, κάνουν αδιάκοπη κριτική στον ίδιο τον εαυτό τους, διακόπτουν κάθε τόσο την ίδια τους την πορεία, ξαναγυρίζουν σε εκείνο που φαίνεται ότι έχει πραγματοποιηθεί για να το ξαναρχίσουν από την αρχή, περιγελάνε με ωμή ακρίβεια τις μισοτελειωμένες δουλειές, τις αδυναμίες και τις ελλειψότητες των πρώτων τους προσπαθειών, φαίνονται να ξαπλώνουν χάμω τον αντίπαλό τους μόνο και μόνο για να του δώσουν την ευκαιρία ν' αντλήσει καινούργιες δυνάμεις από τη γη και να ορθωθεί πάλι πιο γιγάντιος μπροστά τους, οπισθοχωρούν συνεχώς μπροστά στην ακαθόριστη απεραντοσύνη των σκοπών τους, ώσπου να δημιουργηθεί η κατάσταση από την οποία δεν υπάρχει επιστροφή και όπου οι ίδιες οι περιστάσεις φωνάζουν: "Ίδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα!"»⁶

Ως προϊόν του καπιταλισμού, η εργατική τάξη διαμορφώνεται από αυτόν και ταυτόχρονα αλλοτριώνεται. Είναι η πραγματική της κατάσταση που την οδηγεί στην απόρριψη του καπιταλισμού. Η ταξική πάλη έχει τις υλικές ρίζες της στον μηχανισμό του ίδιου του συστήματος. Η επανάσταση –δηλαδή η διαδικασία που στόχο έχει την κατάρρευση αυτού του συστήματος– είναι κοινωνική δραστηριότητα που δημιουργεί, με το πέρασμα του χρόνου, τις πολιτικές μορφές που χρειάζεται η τάξη και συνιστούν την οργάνωσή της – δηλαδή το κόμμα. Το προλεταριάτο παραμένει το μόνιμο υποκείμενο της ιστορίας, ριζωμένο στις υλικές συνθήκες του καπιταλισμού, και είναι προορισμένο να καταστρέψει και να υπερβεί όλους τους παραδοσιακούς τρόπους πολιτικής έκφρασης, συμπεριλαμβανομένων και των δικών του, αφού μέσα στην επαναστατική διαδικασία **θα καταργήσει την πολιτική ως διαχωρισμένη σφαίρα.**

---

5. Κ. Μαρξ, Φ. Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, Gutenberg, 1977.

6. Κ. Μαρξ, *18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Σύγχ. Εποχή, 2005.

Λένιν

Το 1902 εκδίδεται η μπροσούρα με τίτλο «*Τι να κάνουμε;*» του Λένιν. Εκεί ο Λένιν διατυπώνει τις θέσεις του σχετικά με την επαναστατική θεωρία και την επαναστατική οργάνωση. Οι θέσεις αυτές δεν αποτελούν επινόηση του Λένιν αλλά θέσεις του Καρλ Κάουτσκυ για τη συνείδηση και το κόμμα,⁷ τις οποίες ο Λένιν υιοθετεί και αναπτύσσει στο συγκεκριμένο κείμενο. Ο Κάουτσκυ ήταν ο βασικός θεωρητικός της Β' Διεθνούς και στέλεχος του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (SPD). Θεωρείτο δε ο καλύτερος γνώστης των έργων των Μαρξ και Ένγκελς. Οι θέσεις του διαμόρφωσαν τη θεωρητική και πρακτική βάση της οργάνωσης όλων των κομμάτων της Β' Διεθνούς. Ακόμα όμως και μετά το 1914, την κατάρρευση της Β' Διεθνούς και τη ρήξη μεταξύ Κάουτσκυ και Λένιν, οι συγκεκριμένες αντιλήψεις επιβίωσαν (μέσα πλέον από το «*Τι να κάνουμε;*») και διαμόρφωσαν τη βάση της Γ' Διεθνούς τόσο υπό τον Λένιν όσο και υπό τον Στάλιν. Αυτό αποτέλεσε και αποτελεί το μοντέλο οργάνωσης των κομμουνιστικών κομμάτων σε ολόκληρο τον κόσμο.

Για να μπούμε κατευθείαν στο πνεύμα όσων υποστήριζε ο Κάουτσκυ, ας δούμε ένα απόσπασμα που αναπαράγει αυτούσια ο Λένιν παρουσιάζοντάς το ως «*πολύ σωστά και σπουδαία λόγια*»: «... ο σοσιαλισμός ... και η ταξική πάλη γεννιούνται το ένα δίπλα στο άλλο και όχι το ένα από το άλλο, γεννιούνται κάτω από διαφορετικές προϋποθέσεις. Η σύγχρονη σοσιαλιστική συνείδηση μπορεί να γεννηθεί μόνο πάνω στη βάση της βαθιάς επιστημονικής γνώσης. ... Φορέας της επιστήμης δεν είναι το προλεταριάτο, αλλά η **αστική διανόηση**: στα κεφάλια ορισμένων μελών του στρώματος αυτού γεννήθηκε ακριβώς ο σύγχρονος σοσιαλισμός, κι αυτοί είναι εκείνοι που τον μετέδωσαν στους πιο αναπτυγμένους πνευματικά προλετάρους, οι οποίοι με τη σειρά τους τον μπάζουν στην ταξική πάλη του προλεταριάτου, εκεί όπου το επιτρέπουν οι συνθήκες. Έτσι η σοσιαλιστική συνείδηση είναι κάτι που έχει εισαχθεί

---

7. Ο Κ. Κάουτσκυ διατύπωσε αυτές τις θέσεις στο άρθρο του Die Revision des Programms der Sozialdemokratie in Österreich (Η αναθεώρηση του προγράμματος της αυστριακής σοσιαλδημοκρατίας) που δημοσιεύτηκε το 1901-1902 στο περιοδικό Die Neue Zeit και ασκούσε κριτική στο νέο πρόγραμμα του Αυστριακού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος.

απ' έξω στην ταξική πάλη του προλεταριάτου και όχι κάτι που γεννήθηκε αυθόρμητα απ' αυτήν».⁸

Κεντρική θέση στο «Τι να κάνουμε;» είναι ότι το προλεταριάτο δεν μπορεί να πάει πέρα από τους άμεσους οικονομικούς αγώνες και απαιτείται η ύπαρξη επαγγελματιών επαναστατών από τους κόλπους της αστικής διανόησης. Αυτοί οι επαγγελματίες επαναστάτες συνιστούν το κόμμα, το οποίο είναι φορέας της συνείδησης και, κατά συνέπεια, το υποκείμενο της επανάστασης ενώ το προλεταριάτο είναι το αντικείμενο. Η συνείδηση στο προλεταριάτο μπορεί να έρθει μόνο απ' έξω, δηλαδή από το κόμμα. Το «αυθόρμητο στοιχείο» δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά εμβρυακή μορφή του συνειδητού.

Η λενινιστική θέση αρνείται κάθε δυνατότητα αυθεντικής δημιουργίας της εργατικής τάξης όταν δεν καθοδηγείται από το κόμμα, τον θεματοφύλακα της ταξικής συνείδησης. Επίσης, υπάρχει κάθετη διάκριση μεταξύ ταξικής πάλης και επαναστατικής θεωρίας αφού η δεύτερη αναπτύσσεται ανεξάρτητα από την πρώτη μέσα στη σφαίρα της διανόησης και της σκέψης. Αναφερόμενος στις μαζικές απεργίες που είχαν γίνει τη δεκαετία 1890-1900 στη Ρωσία λέει, μεταξύ άλλων: «Είπαμε ότι δεν μπορούσε να υπάρχει ακόμα σοσιαλδημοκρατική συνείδηση μέσα στους εργάτες. Η συνείδηση αυτή μπορούσε να έρθει σ' αυτούς μόνο απ' έξω. Η ιστορία όλων των χωρών δείχνει ότι η εργατική τάξη αποκλειστικά με τις δικές της δυνάμεις δεν είναι σε θέση ν' αναπτύξει παρά μόνο μια τρέιντγιουνιονιστική συνείδηση, δηλαδή την πεποίθηση ότι είναι ανάγκη να ενωθεί σε σωματεία, να κάνει αγώνα ενάντια στ' αφεντικά, να παλεύει για ν' αποσπάσει από την κυβέρνηση τον άλφα ή τον βήτα απαραίτητο νόμο για τους εργάτες κ.λπ. Η διδασκαλία, όμως, του σοσιαλισμού αναπτύχθηκε από τις φιλοσοφικές, ιστορικές και οικονομικές θεωρίες, που τις επεξεργάστηκαν οι μορφωμένοι εκπρόσωποι των εύπορων τάξεων, η διανόηση. Οι θεμελιωτές του σύγχρονου επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ανήκαν και οι ίδιοι, ως προς την κοινωνική τους θέση, στην αστική διανόηση. Το ίδιο και στη Ρωσία, η θεωρητική διδασκαλία της σοσιαλδημοκρατίας εμφανίστηκε εντελώς ανεξάρτητα από την αυθόρμητη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, εμφανίστηκε σαν φυσικό και αναπόφευκτο

---

8. Β. Λένιν, *Τι να κάνουμε;*, Σύγχρονη Εποχή, 2002, σ. 49

We Unhappy Few

*επακόλουθο της ανάπτυξης της σκέψης μέσα στην επαναστατική-σοσιαλιστική διανόηση».*⁹

Σύμφωνα με τον Λένιν, καθήκον των επαγγελματιών επαναστατών είναι, μεταξύ άλλων, **ο αγώνας ενάντια στο αυθόρμητο**, αφού για τον Λένιν το αυθόρμητο εργατικό κίνημα δεν είναι τίποτα άλλο από τρέιντγιουνιονισμός και τρέιντγιουνιονισμός σημαίνει ιδεολογική υποδούλωση των εργατών στην αστική τάξη.¹⁰

Θεωρεί ριζικά λανθασμένη την άποψη των «οικονομιστών», όπως τους ονομάζει, οι οποίοι θεωρούσαν σημαντικούς τους καθημερινούς οικονομικούς αγώνες του προλεταριάτου αφού μόνο μέσα από αυτούς θα μπορούσε να αναπτυχθεί η ταξική πολιτική συνείδηση. Είναι απόλυτος: *«Την ταξική πολιτική συνείδηση μπορούμε να τη φέρουμε στον εργάτη μόνο από τα έξω, δηλ. έξω από την οικονομική πάλη, έξω από τη σφαίρα των σχέσεων ανάμεσα στους εργάτες και στους εργοδότες».*¹¹

Ο Λένιν ήταν επίσης υπέρμαχος ενός αυστηρού συγκεντρωτισμού. Οι δυο αρχές πάνω στις οποίες βασίζεται ο συγκεντρωτισμός του Λένιν είναι οι εξής: 1. Η τυφλή καθυπόταξη, και στην πιο μικρή λεπτομέρεια, όλων των οργάνων του κόμματος στο κέντρο του κόμματος (κεντρική επιτροπή) που μόνο αυτό σκέφτεται, καθοδηγεί και αποφασίζει για όλα (γραφειοκρατία). 2. Ο αποφασιστικός διαχωρισμός του οργανωμένου πυρήνα των επαναστατών από το κοινωνικό-επαναστατικό περιβάλλον τους, δηλαδή από το προλεταριάτο.

Ο Λένιν υποστήριξε ότι *«δεν είναι πια οι προλετάριοι, αλλά συγκεκριμένοι διανοούμενοι στο κόμμα μας που χρειάζονται εκπαίδευση στα θέματα της οργάνωσης και της πειθαρχίας».* Ο συγκεντρωτισμός δηλαδή είχε στόχο τους διανοούμενους του κόμματος οι οποίοι, σύμφωνα με τον Λένιν, είναι επιρρεπείς στον οπορτουνισμό. Αντίθετα, ο αυθεντικός προλετάριος, ισχυρίζεται ο Λένιν, νιώθει εξ αιτίας του ταξικού του ενστίκτου ένα είδος ηδονής στο να εγκαταλείψει τον εαυτό του στη μέγγενη της αυστηρής ηγεσίας και της ανελέητης πειθαρχίας.

---

9. Ό.π., σ. 39.

10. Ό.π., σ. 50.

11. Ό.π., σ. 97.

Δίκτυο επαναστατών

Ένα άλλο ζήτημα που αναπτύσσει ο Λένιν στο «*Τι να κάνουμε;*» είναι η δημιουργία ενός δικτύου επαγγελματιών επαναστατών που η δουλειά τους θα ήταν η «κυκλοφορία των αγώνων», όπως το ονόμασαν πολλές δεκαετίες μετά οι ιταλοί εργατιστές.

Η συνθήκη που έκανε αναγκαία τη δημιουργία αυτού του δικτύου ήταν η διείσδυση της πολιτικής αστυνομίας στους αγώνες: «*Τέτοιοι εργάτες, μέσοι άνθρωποι της μάζας, είναι ικανοί να δείξουν τεράστια ενεργητικότητα και αυταπάρνηση σε μια απεργία, σε οδομαχίες ενάντια στην αστυνομία και στο στρατό και είναι σε θέση (και μόνο αυτοί μπορούν) να κρίνουν την έκβαση ολόκληρου του κινήματός μας - ακριβώς, όμως, ο αγώνας ενάντια στην πολιτική αστυνομία απαιτεί ειδικά προσόντα, απαιτεί εξ επαγγέλματος επαναστάτες*».¹²

Δουλειά της πολιτικής αστυνομίας είναι να προσπαθεί να αποκρύψει την ύπαρξη των αγώνων και να προκαλεί σύγχυση στους κόλπους των αγωνιστών. Η πολιτική αστυνομία αποτελείται από επαγγελματίες επιστήμονες που επιβάλλουν την άγνοια και διακόπτουν την επικοινωνία και μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο από εξίσου επαγγελματίες επαναστάτες οι οποίοι ενεργοποιούν την ενδοταξική γνώση και επικοινωνία. Σύμφωνα με τον Λένιν: «*Μια μυστική απεργία είναι κάτι το αδύνατο για όσους παίρνουν μέρος σ' αυτήν και για όσους έχουν άμεση επαφή μαζί της. Για τη μάζα, όμως, των Ρώσων εργατών η απεργία αυτή μπορεί να μείνει (και στις περισσότερες περιπτώσεις μένει) "μυστική", γιατί η κυβέρνηση θα φροντίσει να κόψει κάθε επαφή με τους απεργούς, θα φροντίσει να κάνει αδύνατη τη διάδοση κάθε πληροφορίας για την απεργία. Εδώ ακριβώς χρειάζεται μια ειδική "πάλη ενάντια στην πολιτική αστυνομία", πάλη που ποτέ δεν μπορεί να διεξαχθεί δραστήρια από μια τόσο πλατιά μάζα, σαν κι αυτή που συμμετέχει στις απεργίες. Η πάλη αυτή πρέπει να οργανωθεί "σύμφωνα με όλους τους κανόνες της τέχνης" από ανθρώπους που ασχολούνται επαγγελματικά με την επαναστατική δράση*».¹³

---

12. Ό.π., σ. 133.

13. Ό.π., σ. 134.

Για να καταλάβουμε καλύτερα το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσει ο Λένιν την επιχειρηματολογία του πρέπει να πούμε κάποια πράγματα για την πολιτική αστυνομία της Τσαρικής Ρωσίας, την Οχράνα ή Υπηρεσία για την Προστασία της Δημόσιας Ασφάλειας και Τάξης. Δημιουργήθηκε το 1825 ως Τρίτο Τμήμα και αναβαθμίστηκε το 1880 με το όνομα Οχράνα για την αντιμετώπιση των τρομοκρατικών δολοφονικών επιθέσεων αλλά και των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργατών. Τη δεκαετία του 1910 απαριθμούσε 50.000 πράκτορες σε ολόκληρη τη Ρωσία. Όταν ο Λένιν έγραφε το «Τι να κάνουμε;» η Οχράνα είχε βάλει σε εφαρμογή το πιο φιλόδοξο σχέδιό της: να φτιάξει το δικό της συνδικαλιστικό κίνημα! Κατά την άποψη των λενινιστών/σταλινικών, στόχος του καθεστώτος ήταν να στρέψουν τους εργατικούς αγώνες σε επιμέρους αιτήματα εναντίον των βιομηχάνων αποτρέποντάς τους από πολιτικούς αγώνες εναντίον του Τσάρου. Κεντρικό πρόσωπο σε αυτή την απόπειρα ήταν ο πρώην επαναστάτης και μετέπειτα διοικητής της Οχράνα στη Μόσχα, Σεργκέι Ζουμπάτοφ. Αυτός δημιούργησε τον «Σύνδεσμο αλληλοβοήθειας εργατών εκμηχανισμένης παραγωγής», μια οργάνωση που καθοδηγούνταν και χρηματοδοτούνταν από την Οχράνα. Αυτή η οργάνωση είχε τόσο μεγάλη επιτυχία που άρχισαν να συμμετέχουν σε αυτή και εργάτες από άλλες ειδικότητες. Οι οργανώσεις αυτές επεκτάθηκαν και σε άλλες πόλεις εκτός από τη Μόσχα (Οδησσός, Κίεβο, Μινσκ αλλά και στην Αγία Πετρούπολη υπό την καθοδήγηση του διαβόητου Παπά Γκαπόν). Μάλιστα οργάνωσαν παράνομες αλλά επιτυχημένες απεργίες προκαλώντας την οργή των βιομηχάνων. Λόγω της αναταραχής που δημιουργήθηκε η κυβέρνηση σταμάτησε την επιχείρηση και απέλυσε τον Ζουμπάτοφ. Αυτό το σχέδιο έχει μείνει στην ιστορία με το όνομα Ζουμπατοφισμός ή αστυνομικός σοσιαλισμός. Εκτός λοιπόν από την απόκρυψη των αγώνων, τη διακοπή της επικοινωνίας των αγώνων, η πολιτική αστυνομία επιδιδόταν και σε μίμηση των αγώνων.

Σύμφωνα με τον Λένιν, η παραγωγή της επανάστασης έχει τις ρίζες της σε μια συμπληρωματική σχέση μεταξύ επικοινωνίας και μυστικότητας. Για να μεταφερθεί η γνώση της δράσης των μαζών στις μάζες, αποφεύγοντας την πολιτική αστυνομία, θα πρέπει οι επαγγελματίες επαναστάτες να είναι ειδικοί της μυστικότητας και της επικοινωνίας. Η οργάνωση των επαναστατών πρέπει να είναι όσο γίνεται

πιο ιδιωτική/μυστική έτσι ώστε να κάνει όσο γίνεται πιο δημόσιες τις δραστηριότητες της μάζας. Βασικό στοιχείο της δουλειάς των επαγγελματιών επαναστατών είναι να διαφύγουν από την πολιτική αστυνομία. Σε αυτό το πλαίσιο, θεωρούσε ότι βασική προϋπόθεση για την παραγωγή της επανάστασης ήταν μια «παν-ρωσική εφημερίδα». Στόχος αυτής της εφημερίδας ήταν η διεύρυνση των καναλιών επικοινωνίας μεταξύ των επαναστατικών κύκλων. Αυτή η επικοινωνία θα δημιουργούσε πολλές ευκαιρίες για συζήτηση σε ολόκληρο το επαναστατικό δίκτυο. Το πιο σημαντικό όμως ήταν ότι αυτή η εντατική ενδο-ταξική επικοινωνία θα δημιουργούσε μια ταυτόχρονη δράση (σύνδεση των αγώνων), η οποία είναι απαραίτητος όρος για μια επιτυχημένη εξέγερση.¹⁴

Λούξεμπουργκ

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ άσκησε κριτική στον Λένιν και στις αντιλήψεις του για τη σημασία των αγώνων του προλεταριάτου, για το ζήτημα της συνείδησης και για τον ρόλο και τη δομή του κόμματος. Του άσκησε μάλιστα σφοδρή κριτική σε σχέση με τον συγκεντρωτισμό του κατηγορώντας τον ευθέως ότι αυτό που θέλει είναι να ελέγξει το κόμμα και να περιορίσει το κίνημα αντί να το αναπτύξει. Παρόλο που κατηγορήθηκε από τον Λένιν για «αυθορμητισμό», στην πραγματικότητα η ίδια ποτέ δεν υποστήριξε ότι δεν πρέπει να υπάρχει μια οργανωμένη πρωτοπορία η οποία ταυτίζεται με το κόμμα. Όμως, η ανάγκη ύπαρξης της οργανωμένης πρωτοπορίας δεν απορρέει από το γεγονός ότι οι αγώνες της εργατικής τάξης δεν έχουν πολιτική διάσταση και κινούνται σε στενά οικονομικά πλαίσια. Αντίθετα, επειδή οι αγώνες του προλεταριάτου είναι πολυδιασπασμένοι –χωρικά και χρονικά– απαιτείται η ύπαρξη του κόμματος για τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής ενοποίησης της τάξης. Η οργανωμένη αυτή πρωτοπορία όμως δεν πρέπει να είναι διαχωρισμένη από την εργατική τάξη αλλά αντίθετα βρίσκεται σε συνεχή διαλεκτική σχέση με το προλεταριάτο, τον αυθορμητισμό του και τους αγώνες του. Η συνείδηση αναπτύσσεται μόνο μέσα από τον αγώνα και δεν εισάγεται στην τάξη απ' έξω,

---

14. Ό.π., σ. 213-4.

από το κόμμα. Θεωρούσε ότι η μαζική απεργία ήταν η αυθόρμητη και γενική μορφή της προλεταριακής ταξικής πάλης που ορίζεται από το σημερινό στάδιο καπιταλιστικής ανάπτυξης και ταξικών σχέσεων.

Η Λούξεμπουργκ εναντιώθηκε επίσης στην άποψη ότι η θεωρία της ταξικής πάλης μπορεί να προκύψει ανεξάρτητα από την ίδια την ταξική πάλη: *«Η ταξική πάλη του προλεταριάτου είναι πιο παλιά από τη σοσιαλδημοκρατία· ως στοιχειώδες προϊόν της ταξικής κοινωνίας, εμφανίζεται μαζί με την εμφάνιση του καπιταλισμού στην Ευρώπη. Δεν είναι η σοσιαλδημοκρατία που ξεκινάει την εκπαίδευση του σύγχρονου προλεταριάτου αλλά το αντίθετο, είναι το προλεταριάτο που την έφερε στη ζωή για να ενσαρκώσει τη συνείδηση του σκοπού που πρέπει να επιτευχθεί και για να συντονίσει, χρονικά και χωρικά, τις επεισοδιακές και τοπικές δράσεις του ταξικού αγώνα»*.¹⁵

Σε αντίθεση με τον Λένιν, έδωσε έμφαση στην κοινωνική και όχι απλώς στην πολιτική φύση της προλεταριακής επανάστασης. Η ιστορία των επαναστάσεων είχε δείξει ότι δεν ήταν η συνειδητή δουλειά κάποιων «αρχηγών» και «κομμάτων» αλλά ότι η επανάσταση είναι κοινωνικό φαινόμενο με ρίζες στον ταξικό χαρακτήρα της καπιταλιστικής κοινωνίας. Αυτή είναι και η υλική βάση από την οποία απορρέει ο ισχυρός σύνδεσμος μεταξύ αυθορμητισμού και οργάνωσης. Η επανάσταση δεν μπορεί να νοηθεί ως το καθαρό προϊόν της κουλτούρας, της «ιδεολογίας του σοσιαλισμού», ανεξάρτητα από την υλική ιστορική ανάπτυξη. Υπό αυτό το πρίσμα, η Λούξεμπουργκ υποστήριζε ότι η δραστηριότητα του κόμματος, η ανάπτυξη της προλεταριακής επίγνωσης των στόχων του αγώνα, δηλαδή η συνείδηση, και ο ίδιος ο αγώνας δεν είναι διαφορετικά πράγματα, διαχωρισμένα χρονικά. Είναι διαφορετικές όψεις της ίδια διαδικασίας και βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους. Ως εκ τούτου, η απελευθέρωση της εργατικής τάξης θα είναι έργο της ίδιας της εργατικής τάξης και όχι κάποιων ειδικών της επανάστασης. Και με τα δικά της λόγια, κάνοντας κριτική στον Λένιν: *«Ας μιλήσουμε ανοιχτά. Ιστορικά, τα λάθη που διαπράττονται από ένα πραγματικά επαναστατικό κίνημα είναι*

---

15. Rosa Luxemburg, *The Crisis of German Social Democracy*.

Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

*απείρως περισσότερο καρποφόρα από το οποιοδήποτε αλάθητο της πιο έξυπνης κεντρικής επιτροπής».*¹⁶

Ορισμένα συμπεράσματα

Το κόμμα-πρωτοπορία ως μοντέλο οργάνωσης της τάξης δεν είναι απλώς άχρηστο, αλλά επιπλέον οδηγεί στο πάγωμα της αυτόνομης δραστηριότητας της τάξης σε απολιθωμένες μορφές και θεσμούς που αντί να την προωθούν προς μια ριζοσπαστική κατεύθυνση την περιορίζουν. Αυτό αφορά και τη Λούξεμπουργκ η οποία, παρόλο που δεν υποβιβάζει την αυτόνομη δραστηριότητα της τάξης σε απλώς οικονομική ή συνδικαλιστική στερούμενη ταξικής συνείδησης όπως ο Λένιν, θεωρεί πως το κόμμα-πρωτοπορία είναι απαραίτητο για τη διαμόρφωση της στρατηγικής ενοποίησης της τάξης, αφού οι ταξικοί αγώνες τείνουν να είναι κατακερματισμένοι.

Τόσο για το Λένιν όσο και για τη Λούξεμπουργκ η κυκλοφορία των αγώνων είναι έργο του κόμματος-πρωτοπορία παρόλο που ο πρώτος θεωρεί ότι η πρωτοπορία δεν είναι μόνον αντικειμενικά διαχωρισμένη από την εργατική τάξη ως το ξεχωριστό στρώμα των επαγγελματιών επαναστατών, της επαναστατικής инτελλιγκέντσιας, αλλά οφείλει να είναι διαχωρισμένη ώστε να μπορεί να εξασφαλίζει την επικοινωνία των ταξικών αγώνων παρά την καταστολή ενώ η δεύτερη θεωρεί ότι η ανάπτυξη της πρωτοπορίας είναι αξεχώριστη από την ανάπτυξη των ταξικών αγώνων και, αντιθέτως από τον Λένιν, θέτει ως πρόταγμα τον διαρκή αγώνα ενάντια στον διαχωρισμό της πρωτοπορίας από τη βάση. Για τη Λούξεμπουργκ, τα στελέχη του κόμματος πρέπει να διδάσκονται από την αυθόρμητη δράση των προλεταρίων ώστε να μη λειτουργούν περιοριστικά στην πρωτοβουλία και τη δημιουργικότητα της βάσης αλλά προωθητικά. Σε αντίθεση με τον Λένιν για τον οποίο το κόμμα αποτελεί ένα δίκτυο επαγγελματιών επαναστατών, για τη Λούξεμπουργκ το κόμμα πρέπει να είναι ένα δίκτυο δρωσών μειοψηφιών.

---

16. Βασική αναφορά για την κριτική της Λούξεμπουργκ στον λενινισμό αποτελεί το κείμενό της, *Οργανωτικά ζητήματα της Ρωσικής Σοσιαλδημοκρατίας (Μαρξισμός ή Λενινισμός;)*.

We Unhappy Few

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε συνοπτικά τις θέσεις που αναπτύχθηκαν για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων στην Ιταλία και τη Γερμανία από ριζοσπαστικές τάσεις του κινήματος κατά τη διάρκεια της δεύτερης προλεταριακής επίθεσης στην ταξική κοινωνία, που κορυφώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '60 με το ξέσπασμα προλεταριακών εξεγέρσεων και ταξικών αγώνων σε κάθε σφαίρα της κοινωνικής ζωής.

Β. Η συμβολή σύγχρονων επαναστατικών ρευμάτων στη συζήτηση για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

Πρώτα θα εξετάσουμε τις θέσεις των ιταλών εργατιστών και την περαιτέρω επεξεργασία τους από θεωρητικούς του Αυτόνομου Μαρξισμού, συγκεκριμένα τον Χάρρυ Κλήβερ.

Οι αντιλήψεις των αυτόνομων για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

Θα ξεκινήσουμε από τον Μπολόνια και τις θέσεις που διατύπωσε στο άρθρο του: «*Ταξική σύνθεση και θεωρία του κόμματος στις απαρχές του κινήματος των εργατικών συμβουλίων*», που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1972 στα ιταλικά.¹⁷

Σε αυτό το άρθρο ο Μπολόνια εκφράζει τη θέση ότι δεν υπάρχει μία ιδανική μορφή ταξικής οργάνωσης. Αντιθέτως, οι μορφές οργάνωσης της τάξης οφείλουν να προσαρμόζονται στις αλλαγές της ταξικής σύνθεσης και, ευρύτερα, της συνολικής οργάνωσης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, αλλαγές οι οποίες αποτελούν απάντηση του κεφαλαίου στον προηγούμενο κύκλο ταξικών αγώνων. Επίσης, πρέπει να αντλούν διδάγματα από τις ανολοκλήρωτες επαναστάσεις: η «επιστήμη του κόμματος» οφείλει να συλλάβει θεωρητικά όλες τις πλευρές των αγώνων του παρελθόντος και της οργάνωσής τους ώστε όχι μόνο να μπορεί να τις αναπαραγάγει αλλά να μπορεί και να τις ξεπεράσει. Παρόλο που ο Μπολόνια παραμένει εντός του λενινιστικού πολιτικού πλαισίου, παραδέχεται ότι ακόμη και οι καλύτερες θεωρη-

---

17. Η αγγλική μετάφραση βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://libcom.org/library/class-composition-sergio-bologna>.

Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

τικές υποθέσεις δεν μπορεί παρά να ξεπεραστούν από τις μορφές και τα περιεχόμενα που γεννιούνται μέσα από τους ίδιους τους αγώνες, χωρίς να τα έχει προβλέψει η λεγόμενη «επιστήμη του κόμματος».

Μια άλλη εξαιρετικά σημαντική συνεισφορά στη συζήτηση για την οργάνωση είναι εκείνη του **Ρομάνο Αλκουάτι** στο άρθρο του «*Το δίκτυο αγώνων στην Ιταλία*».¹⁸ Το άρθρο αυτό εισήγαγε την έννοια του δικτύου αγώνων το οποίο συναρθρώνεται κάθετα και οριζόντια. Η κάθετη συνάρθρωση του δικτύου αγώνων αφορά τη θέση των αγώνων μέσα στο κύκλωμα αναπαραγωγής του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου. Η οριζόντια συνάρθρωση του δικτύου αγώνων αφορά τη γεωγραφική κατανομή και σύνδεσή τους. Εντός της κάθετης και οριζόντιας συνάρθρωσης των αγώνων υπάρχουν σημεία διασύνδεσης των αγώνων, τα λεγόμενα **κομβικά σημεία** του δικτύου αγώνων. Το δίκτυο αγώνων ορίζεται λοιπόν ως η δυναμική διαδικασία της κυκλοφορίας των αγώνων στο πλαίσιο της κάθετης και της οριζόντιας συνάρθρωσής τους. Χωρίς να επεκταθούμε περαιτέρω στην περίπλοκη έννοια του δικτύου αγώνων πρέπει να σημειώσουμε ότι σε αυτήν εκφράζεται για πρώτη φορά ξεκάθαρα η θέση πως η κύκλιση του κεφαλαίου είναι ταυτόχρονα κυκλοφορία των αγώνων.

X – E {Μέσα παραγωγής, εργασιακή δύναμη} . . . Π . . . E' – X'

Το κύκλωμα του κοινωνικού κεφαλαίου

Τη θέση αυτή την ανέπτυξε περαιτέρω ένας αμερικάνος αυτόνομος μαρξιστής, ο **Χάρρυ Κλήβερ**, σε ένα άρθρο που δημοσίευσε στις αρχές της δεκαετίας του '80.¹⁹ Όπως χαρακτηριστικά έγραφε, κάθε σημείο του κυκλώματος του κεφαλαίου είναι δυναμικά και σημείο διάρρηξης του λόγω του ταξικού ανταγωνισμού. Η διάρρηξη του κυκλώματος του κεφαλαίου σε κάποια από τις φάσεις του επιφέρει συνέπειες και στις υπόλοιπες. Για παράδειγμα, καθώς οι αγώνες στις φάσεις I [Μετα-

---

18. Μια περίληψη του άρθρου στα Αγγλικά από τον Χ. Κλήβερ μπορεί να βρεθεί στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/networka.html>.

19. P. Bell και H. Cleaver, *Marx's theory of crisis as a theory of class struggle*, Research in Political Economy, τ. 5, 1982.

τροπή του χρηματικού κεφαλαίου σε μέσα παραγωγής και εργασιακή δύναμη, δηλαδή σε παραγωγικό κεφάλαιο] και II [Λειτουργία του παραγωγικού κεφαλαίου] μπορεί να μειώσουν το βαθμό εκμετάλλευσης της εργασίας λόγω μείωσης του μεγέθους και της εντατικότητας της εργάσιμης ημέρας ή λόγω της αύξησης των μισθών, οι καπιταλιστές αναγκάζονται να ακολουθήσουν μεθόδους άντλησης σχετικής υπεραξίας για να υποκαταστήσουν την εργασιακή δύναμη, αυξάνοντας την παραγωγικότητα και το συνολικό προϊόν. Αυτό από τη μια μεριά μπορεί να οδηγήσει σε πτώση του ποσοστού του κέρδους λόγω της αύξησης της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου (φάση II) και από την άλλη σε παραγωγή πάνω από τα όρια της αγοράς (φάση III [μετατροπή των εμπορευμάτων που παρήχθησαν στη φάση II, δηλ. του εμπορευματικού κεφαλαίου, σε αξιοποιημένο χρηματικό κεφάλαιο]) με αποτέλεσμα το ξέσπασμα ύφεσης που μπορεί να πυροδοτήσει αγώνες ανέργων, αγώνες αυτομείωσης κλπ. Αυτό το παράδειγμα δείχνει πώς το κύκλωμα του κεφαλαίου επιφέρει κυκλοφορία των αγώνων χωρίς αυτό να είναι προσχεδιασμένο και συνειδητό. Ωστόσο, η σύνδεση των αγώνων μπορεί να γίνει και συνειδητά, καθώς τα αγωνιζόμενα υποκείμενα σε διαφορετικά σημεία του κυκλώματος επικοινωνούν και συμμαχούν το ένα με το άλλο.

Η ανάλυση του Κλήβερ για τη σχέση της κυκλοφορίας των αγώνων με το κύκλωμα του κεφαλαίου δεν ήταν μόνο μια επίθεση στον ντετερμινιστικό Μαρξισμό καθώς εντόπιζε την κρίση στη διάρρηξη του κυκλώματος του κεφαλαίου λόγω της ταξικής πάλης. Η σημασία της ήταν εξαιρετικά μεγάλη διότι ανέδειξε ότι δεν είναι σημαντικό μόνο οι αγώνες που ξεσπούν στην άμεση διαδικασία παραγωγής, σε αντίθεση με τις προκαταλήψεις των λεγόμενων ορθόδοξων μαρξιστών. Πλέον, το επίκεντρο μετατέθηκε από τους αγώνες στα εργοστάσια **στις πολλαπλές εστίες σύγκρουσης σε κάθε σημείο του κυκλώματος του κοινωνικού κεφαλαίου**, σε κάθε τόπο του κοινωνικού εργοστασίου: το σχολείο, την οικογένεια, τα γραφεία του ΟΑΕΔ, το εργοστάσιο, το γραφείο, εστίες που είναι μάλιστα δυναμικά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Και αυτό δεν είναι σημαντικό μόνο από τη σκοπιά της άρνησης των καπιταλιστικών σχέσεων, αλλά και από την άποψη ότι η κυκλοφορία και η κίνηση του προλεταριάτου και των αγώνων του αποτελεί την ίδια τη διαδικασία δημιουργίας του νέου κομμουνιστικού κόσμου,

Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

εφόσον **μέσα στην κυκλοφορία των αγώνων το προλεταριάτο δημιουργεί νέες ανάγκες και νέες κοινωνικές σχέσεις**, απαλλοτριώνει τα εμπορεύματα και τα επανοικειοποιείται ως αξίες χρήσης, χρησιμοποιώντας τα μάλιστα διαφορετικά από τον αρχικό τους σκοπό, επανακτά τον χρόνο και τον χώρο της κοινωνικής ζωής.

Ο Χάρρυ Κλήβερ δεν συνέβαλε όμως μόνο στην ανάπτυξη της ανάλυσης του Αλκουάτι για το δίκτυο αγώνων, αλλά προχώρησε και τη θέση του Μπολόνια ότι η οργάνωση της τάξης οφείλει να προσαρμόζεται στις αλλαγές της ταξικής σύνθεσης. Λέει χαρακτηριστικά σε μια συνέντευξή του, ότι δεν μπορεί ένα μόνο μοντέλο οργάνωσης να ταιριάζει σε κάθε τμήμα της ταξικής σύνθεσης και σε κάθε σημείο του κυκλώματος αναπαραγωγής του κεφαλαίου, πόσω μάλλον όταν η ταξική σύνθεση αλλάζει μέσα στον χρόνο.²⁰ Το ζήτημα της οργάνωσης του αγώνα δεν πρέπει επομένως να τίθεται ως ζήτημα επιλογής ή δημιουργίας των κατάλληλων θεσμών. Η ιστορία του εργατικού κινήματος έδειξε ότι οι παγιωμένοι θεσμοί αντιστέκονται σε αλλαγές που πιθανόν είναι απαραίτητες, όντας, σε τελική ανάλυση, καταδικασμένοι να γραφειοκρατικοποιηθούν. **Οι άκαμπτες δομές που υιοθέτησε ιστορικά η αριστερά είχαν σαν αποτέλεσμα το διαχωρισμό και την απομόνωση των διαφορετικών κομματιών** (βλ. το παράδειγμα του συνδικαλισμού και τους κλαδικούς-συντεχνιακούς διαχωρισμούς που επέφερε). Αντιθέτως, σύμφωνα με τον Κλήβερ, οφείλουμε να σκεφτόμαστε σχετικά με αυτό το ζήτημα από μια διαφορετική και πιο θεμελιώδη σκοπιά, τη σκοπιά της ανάπτυξης της συνεργασίας ανάμεσα στους αγωνιζόμενους προλετάρους.

Καθώς το προλεταριάτο είναι διαιρεμένο κλαδικά, μισθολογικά, εθνικά, φυλετικά, σεξουαλικά και αυτή τη διαίρεση τη διαχειρίζεται, τη χρησιμοποιεί και την προωθεί το κεφάλαιο, είναι απαραίτητο να βρεθούν οι πολιτικές στρατηγικές και οι τρόποι οργάνωσης που θα ενοποιούν τους αγώνες των διαφορετικών κομματιών χωρίς όμως να τους υποτάσσουν σε ένα πολιτικό πρόγραμμα ή στους στόχους των πιο ισχυρών από αυτά, όπως για παράδειγμα συνέβαινε με τους αγώνες του γυναικείου προλεταριάτου πριν το ξέσπασμα του φεμινιστικού

---

20. *Ταξική Αυτονομία. Η αυτονομία και δύναμη των ιδίων των εργατών/εργατριών*. Μια συνέντευξη με τον Χάρρυ Κλήβερ, μετάφραση: Rebelnet, <http://www.rebelnet.gr/articles/view/An-Interview-with-Harry-Cleaver>.

We Unhappy Few

κινήματος τη δεκαετία του '60. Με άλλα λόγια, η στρατηγική και η οργάνωση πρέπει να εξυπηρετεί τη συμπληρωματικότητα των αγώνων ή τουλάχιστον την αλληλοϋποστήριξη τους και την αμοιβαία ενίσχυσή τους γύρω από το στοιχείο που έχουν κοινό: την άρνηση της κυριαρχίας του κεφαλαίου. Αυτό δεν μπορεί να γίνει, κατά τον Κλήβερ, μέσω της επινόησης της υποτιθέμενης βέλτιστης οργανωτικής μορφής ή μιας ενοποιητικής ιδεολογίας, ακόμη και του μαρξισμού. Ο Κλήβερ υιοθετεί σ' αυτή την κατεύθυνση την έννοια της «πολιτικής της διαφοράς» των Ντελέζ-Γκουαταρί, ως μια στρατηγική που μειώνει ή εξαλείφει τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα διαφορετικά κομμάτια της τάξης. Παραδέχεται βέβαια ότι η πολιτική της διαφοράς οδήγησε συχνά στην περιχαράκωση και τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα διαφορετικά κομμάτια, βλ. λ.χ. τον κατακερματισμό που επέφεραν οι λεγόμενες «πολιτικές της ταυτότητας», γι' αυτό πρέπει οι μορφές οργάνωσης των διαφορετικών κομματιών να ενισχύουν τη συμπληρωματικότητα των προσπαθειών τους. Οι μορφές αυτές πρέπει να μεταβάλλονται και να προσαρμόζονται ανάλογα με το πώς εξελίσσονται οι αγώνες.

Σημαντική συνεισφορά του Κλήβερ είναι η θέση του πως η αντίθεση ανάμεσα στον αυθορμητισμό και την οργάνωση είναι ψευδής. Συνήθως, όταν ένας αγώνας προκύπτει αυθόρμητα, δηλαδή δεν έχει σχεδιαστεί εκ των προτέρων από κάποιο επιτελείο, οι άνθρωποι που τον διεξάγουν οργανώνονται για να τον πραγματοποιήσουν. Επομένως, η αντίθεση αυθορμητισμού-οργάνωσης υποκρύπτει την αποδοχή της καπιταλιστικής λογικής ότι η οργάνωση συγκροτείται πάντοτε από «πάνω προς τα κάτω» με κάποιο είδος ηγεσίας. Η από τα κάτω οργάνωση θεωρείται στοιχειώδης, χωρίς επαναστατικό περιεχόμενο ή ακόμη χειρότερα χαοτική και αναποτελεσματική.

Προλεταριακή δημόσια σφαίρα

Την εποχή που οι αυτόνομοι στην Ιταλία ανέπτυσαν την έννοια της αυτοαξιοποίησης και την έννοια της κυκλοφορίας των αγώνων που ξεσπούν σε κάθε σημείο του κυκλώματος του κοινωνικού κεφαλαίου

Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

ου, οι Γερμανοί Μαρξιστές Oskar Negt και Alexander Kluge εισήγαγαν την έννοια της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας.²¹

Ο Oskar Negt (1934) είναι γερμανός φιλόσοφος που ανήκει στη θεωρητική παράδοση της Σχολής της Φρανκφούρτης. Έκανε τη διδακτορική του διατριβή υπό την επίβλεψη του Αντόρνο και υπήρξε βοηθός του Γιούργκεν Χάμπερμας στα πανεπιστήμια της Χαϊδελβέργης και της Φρανκφούρτης. Ήταν μέλος της αριστερής φοιτητικής παράταξης SDS και του κινήματος της Εξωκοινοβουλευτικής Αντιπολίτευσης (APO) το 1968. Τη δεκαετία του 1970 εντάχθηκε στην οργάνωση Sozialistisches Büro που ανήκε στο ρεύμα της Νέας Αριστεράς και στην οποία μεταξύ άλλων συμμετείχαν οι Ρούντι Ντούτσκε και Elmar Altvater. Στα τέλη της δεκαετίας του '90 υποστήριξε το SPD διαγράφοντας μια πορεία ενσωμάτωσης στο κυρίαρχο ρεύμα της αστικής πολιτικής όπως και πολλά άλλα μέλη του κινήματος της δεκαετίας του '60 στη Γερμανία.

Ο Alexander Kluge (1932) είναι γερμανός σκηνοθέτης, νομικός, συγγραφέας και φιλόσοφος που εντάσσεται και αυτός στη θεωρητική παράδοση της Σχολής της Φρανκφούρτης. Συνδέθηκε φιλικά με τον Αντόρνο ως νομικός σύμβουλος του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας της Φρανκφούρτης. Υπήρξε βοηθός του σκηνοθέτη Φριτς Λανγκ και θεωρείται βασικός εκπρόσωπος του ρεύματος του Νέου Γερμανικού Κινηματογράφου στο οποίο ανήκαν επίσης ο Φασμπίντερ και ο Χέρτσογκ, μεταξύ άλλων.

Οι μαρξιστές αυτοί όρισαν τη δημόσια σφαίρα ως την αναγκαία μεσολάβηση ανάμεσα στις μεταβαλλόμενες μορφές της καπιταλιστικής παραγωγής από τη μια μεριά και την οργάνωση της κοινωνικής εμπειρίας από την άλλη. **Με μαρξικούς όρους η δημόσια σφαίρα είναι η αναγκαία μεσολάβηση ανάμεσα στο κοινωνικό είναι και τη συνείδηση.**

Προτού παρουσιάσουμε την έννοια της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας όπως την εισήγαγαν οι εν λόγω συγγραφείς είναι απαραίτητο να δούμε πώς πρωτοχρησιμοποίησε την έννοια της δημόσιας

---

21. O. Negt, A. Kluge, *Öffentlichkeit und Erfahrung. Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*. Frankfurt a. M. 1972. Αποσπάσματα από το βιβλίο έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά στην έκδοση *Η προλεταριακή δημόσια σφαίρα*, Αντίθεση, 2016.

We Unhappy Few

σφαίρας ο Γιούργκεν Χάμπερμας στο έργο του *Αλλαγή δομής της δημοσιότητας* που εκδόθηκε το 1962 στη Γερμανία.

Η έννοια της αστικής δημόσιας σφαίρας στον Χάμπερμας

Ο γερμανικός όρος *Öffentlichkeit* (δημόσια σφαίρα) υποδηλώνει, αφενός, την έννοια του δημόσιου χώρου υπό μια γεωγραφική έννοια, δηλαδή των κοινωνικών τόπων όπου αρθρώνονται, διαδίδονται και τίθενται υπό διαπραγμάτευση τα κοινωνικά νοήματα και, αφετέρου, την έννοια του συλλογικού σώματος που διαμορφώνεται μέσω και εντός αυτής της διαδικασίας: του «κοινού». Αλλά ο όρος *Öffentlichkeit* αναφέρεται επίσης και σε μια ουσία ή κριτήριο του νοήματος –τη διαφάνεια ή ανοικτότητα (που έχει την ίδια ρίζα στη Γερμανική γλώσσα, «*offen*»)– το οποίο παράγεται τόσο μέσα σε αυτά τα πεδία όσο και σε ευρύτερα πλαίσια που δεν είναι χωροταξικά οριοθετημένα. Η αστική δημόσια σφαίρα, όπως αυτή αναδύθηκε στις απαρχές του καπιταλισμού, ήταν ανοιχτή σε ένα ευρύτερο κοινό αρκεί αυτό το κοινό να απαρτιζόταν από κατόχους ιδιοκτησίας και μόρφωσης, να ήταν δηλαδή κομμάτι της αστικής τάξης, και είχε ως αρχή την ισότιμη σχέση μεταξύ των συμμετεχόντων. Αυτό ερχόταν σε αντιπαράθεση με τους κλειστούς κύκλους των αριστοκρατών που συμμετείχαν, για παράδειγμα, στις συζητήσεις περί τέχνης στην αυλή του βασιλιά.

Πιο συγκεκριμένα, ο Χάμπερμας γράφει σχετικά στο βιβλίο του ότι η αστική δημόσια σφαίρα μπορεί να νοηθεί ως η σφαίρα των ιδιωτών που απαρτίζουν ένα κοινό. Αυτό το κοινό των ιδιωτών χρησιμοποιεί τη δημόσια σφαίρα για να ασκήσει κριτική στη δημόσια εξουσία. Η κριτική που ασκεί αυτό το κοινό των ιδιωτών αφορά τους κανόνες που ρυθμίζουν τη σφαίρα της κοινωνικής εργασίας και της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων στο πλαίσιο της επιβολής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Άλλα ζητήματα που συζητούνται είναι οι ειδήσεις, που γίνονται πλέον προσβάσιμες σε ένα ευρύτερο κοινό λόγω της ανάπτυξης του Τύπου, και η τέχνη που γίνεται πλέον εμπόρευμα και μπορεί να την κατέχει όποιος διαθέτει χρήμα.

Έτσι, μέσα στη σύγκρουσή της με τις απόκρυφες και γραφειοκρατικές πρακτικές του απολυταρχικού κράτους, η αναδυόμενη αστική τάξη αντικατέστησε σταδιακά τη δημόσια σφαίρα των επίσημων

Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

εμφανίσεων των κοσμικών και θρησκευτικών αρχόντων, μέσα στην οποία απλώς προβαλλόταν η εξουσία τους ενώπιον των υπηκόων τους, με μια δημόσια σφαίρα εντός της οποίας η κρατική εξουσία ελέγχεται δημόσια από τους αστούς-πολίτες μέσω του τεκμηριωμένου και κριτικού λόγου. Σχολιάζοντας αυτή την ιδανική μορφή της αστικής δημόσιας σφαίρας που περιγράφει ο Χάμπερμας, οι Negt και Kluge σημειώνουν ότι η αστική τάξη χρησιμοποίησε τη δημόσια σφαίρα τόσο ως επαναστατικό σύνθημα όσο και ως ένα μέσο για τη διεξαγωγή του πολιτικού της αγώνα που έθετε ως στόχο τη διευρυμένη ιδιοποίηση του κοινωνικού πλούτου. Η αστική δημόσια σφαίρα αποτέλεσε ένα μέσο κοινωνικής επιβολής.

Η κριτική των Negt και Kluge στον Χάμπερμας

Πάνω σε αυτό το πλαίσιο ξεδιπλώνεται η κριτική που ασκούν οι Negt και Kluge στον Χάμπερμας:

1. Οι Negt και Kluge έρχονται σε αντίθεση με τον Χάμπερμας καθώς ορίζουν τη δημόσια σφαίρα ως **μια κατηγορία που αφορά την ολότητα της κοινωνίας** και όχι ως έναν διακριτό σχηματισμό ανάμεσα στην «κοινωνία των ιδιωτών» και το κράτος. Για τους συγγραφείς αυτούς, η δημόσια σφαίρα είναι η ιστορικά προσδιορισμένη και μεταβαλλόμενη μορφή μεσολάβησης ανάμεσα στην καπιταλιστική παραγωγή και την οργάνωση των ανθρώπινων ιδιοτήτων και αισθήσεων. Υπό αυτή την έννοια, η δημόσια σφαίρα είναι ο «γενικός ορίζοντας της κοινωνικής εμπειρίας», δηλαδή το πλαίσιο μέσα στο οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται και ερμηνεύουν την κοινωνική πραγματικότητα. Αυτό δεν είναι κάτι δεδομένο και ιστορικά अपαράλλαχτο αλλά είναι προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας μέσα στην ιστορία. Επομένως, η έρευνά τους εστιάζει στην ανάλυση της σχέσης των διάφορων μορφών της δημόσιας σφαίρας με τα ανταγωνιστικά κοινωνικά συμφέροντα που διαμορφώνουν την πρακτική της καθημερινής ζωής στον καπιταλισμό.

2. Σε αυτή τη βάση, ασκούν κριτική στον Χάμπερμας για το γεγονός ότι αποδέχεται την ιστορική αξίωση νομιμότητας της αστικής δημόσιας σφαίρας, ότι δηλαδή αυτή αποτελεί μορφή ελέγχου

της κρατικής εξουσίας από την «κοινή γνώμη». Αντιθέτως, για τους συγγραφείς, η αστική δημόσια σφαίρα αποτελεί στην πραγματικότητα εργαλείο ταξικής κυριαρχίας. Όπως χαρακτηριστικά γράφουν: «οι μορφές της αστικής δημόσιας σφαίρας –λ.χ. η διάκριση των εξουσιών, ο διαχωρισμός ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική ζωή, ανάμεσα στην πολιτική και την παραγωγή, ανάμεσα στην καθημερινή γλώσσα και την αυθεντική κοινωνική έκφραση, ο διαχωρισμός μεταξύ της εκπαίδευσης, της επιστήμης και της τέχνης, από τη μια μεριά, και των συμφερόντων και των εμπειριών των μαζών από την άλλη– δεν επιτρέπουν καν την απλή έκφραση της κοινωνικής κριτικής και της χειραφέτησης της πλειοψηφίας του πληθυσμού. Είναι αδύνατη η οργάνωση των εμπειριών και των συμφερόντων του προλεταριάτου [από τη σκοπιά του προλεταριάτου ως επαναστατικού υποκειμένου], υπό την ευρύτερη έννοια, εντός αυτού του κατακερματισμού όλων των αλληλοσυσχετιζόμενων ποιοτικών στοιχείων της εμπειρίας και της κοινωνικής πρακτικής».

Εδώ θα πρέπει να κάνουμε μια αναγκαία παρέκβαση σε σχέση με την έννοια του προλεταριάτου. Τόσο οι Negt και Kluge όσο και εμείς, αντιλαμβανόμαστε την έννοια του προλεταριάτου όπως ορίστηκε από τον Μαρξ. Για τον Μαρξ, η έννοια του «προλεταριάτου» έχει ένα περιεχόμενο που δεν προκύπτει από τον κοινωνιολογικό ορισμό της εργατικής τάξης ή τον ορισμό της στα πλαίσια της πολιτικής οικονομίας, παρότι συγκροτεί το υλικό της θεμέλιο. Το προλεταριάτο συνοψίζει την πρακτική άρνηση του υπάρχοντος κόσμου, η οποία πρέπει να εκφραστεί ρητά για να γίνει κομμάτι της ιστορίας της πολιτικής χειραφέτησης της εργατικής τάξης. Στην *Κριτική της Χεγκελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*, ο Μαρξ σημειώνει σχετικά: «Αναγγέλλοντας τη διάλυση της προγενέστερης τάξης του κόσμου, το προλεταριάτο δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να εκφράζει το μυστικό της ίδιας του της ύπαρξης, γιατί είναι η ντε φάκτο διάλυση της τάξης αυτής. Ζητώντας την άρνηση της ατομικής ιδιοκτησίας, το προλεταριάτο ανυψώνει σε αρχή της κοινωνίας εκείνο που η κοινωνία έθεσε σαν αρχή για αυτό, αυτό το οποίο αθέλητα προσωποποιεί ως αρνητικό αποτέλεσμα της κοινωνίας».

3. Παρόλο που και ο Χάμπερμας αναγνωρίζει τις αντιφάσεις του φιλελεύθερου μοντέλου της δημόσιας σφαίρας, αντιπαραθέτει τον ιδεατό της τύπο στην πραγματική της ύπαρξη. Σε σχέση με αυτό

του ασκούν κριτική για το ότι ενώ παραδέχεται ότι η αστική δημόσια σφαίρα αποτελεί αντικείμενο χειραγώγησης από «προνομιούχες ομάδες», αναφέρεται στο γεγονός αυτό ως «αναβίωση της φεουδαρχίας» και αναζητά μια διαφορετική και γνήσια θεμελίωση της αστικής δημόσιας σφαίρας στον δημοκρατικό πλουραλισμό του κοινωνικού κράτους. Αντιθέτως, οι Negt και Kluge υπογραμμίζουν ότι μια τέτοια θεμελίωση απλώς αποκρύπτει τις θεμελιώδεις αντιφάσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας και ότι οι ιστορικά μεταβαλλόμενες μορφές της αστικής δημόσιας σφαίρας θα πρέπει να ερμηνευθούν στη βάση της ιστορικής πορείας της καπιταλιστικής αξιοποίησης.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι συγγραφείς σημειώνουν ότι η κλασική αστική δημόσια σφαίρα, δηλαδή ο αστικός τύπος, τα κόμματα, οι λέσχες και οι σύλλογοι που σχετίζονται με τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, έχει ξεπεραστεί από τις λεγόμενες «βιομηχανοποιημένες δημόσιες σφαίρες της παραγωγής». Τις ονομάζουν έτσι για να δείξουν, από τη μια, ότι αποτελούν άμεση έκφραση της σφαίρας της παραγωγής και, από την άλλη, ότι παράγονται βιομηχανικά ως διακριτοί τομείς του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Σε αυτές συγκαταλέγουν τα ΜΜΕ, την οργάνωση της φαινομενικότητας του αστικού τοπίου και των βιομηχανικών ζωνών, δηλαδή την πολεοδομία, τη «βιομηχανία της συνείδησης», δηλαδή τη διαφήμιση και το μάρκετινγκ, τα τμήματα δημόσιων σχέσεων των επιχειρήσεων και των «ομάδων συμφερόντων», τους κρατικούς θεσμούς κοινωνικής πρόνοιας κ.ο.κ. Σε αντίθεση με την κλασική αστική δημόσια σφαίρα της οποίας κύρια αδυναμία ήταν ο διαχωρισμός της δημόσιας από την ιδιωτική ζωή, οι βιομηχανοποιημένες δημόσιες σφαίρες διακρίνονται από το γεγονός ότι επεκτείνονται σε όλες τις πλευρές της καθημερινής ζωής. Η εμπορευματική παραγωγή έχει αγκαλιάσει όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής. Σε αυτό το πλαίσιο η εμφάνιση των εμπορευμάτων αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία τείνοντας να αποσπαστεί από την αξία χρήσης. Μέσα από αυτή την εξέλιξη τα εμπορεύματα συμμετέχουν και αυτά στη δημόσια σφαίρα: γίνονται αντικείμενα της φαντασιακής κατανάλωσης και φορείς τρόπων ζωής και κοσμοθεωρήσεων. Γίνονται φαντασιακές αξίες, απευθύνονται δηλαδή στη φαντασία, και αντλούν το υλικό τους από τις ανάγκες, τις επιθυμίες, τη φαντασία και τη συνείδηση των ανθρώπων. **Με αυτή την έννοια, οι άνθρωπινες ανάγκες**

και οι μορφές συνείδησης γίνονται και αυτές αντικείμενα της καπιταλιστικής παραγωγής.

Οι ανάγκες των προλετάριων αναγνωρίζονται στον βαθμό που μπορούν να ενταχθούν στην καπιταλιστική διαδικασία αξιοποίησης. Το κεφάλαιο προσαρμόζεται στις πραγματικές ανάγκες αλλά την ίδια στιγμή τις διαμορφώνει ώστε να μπορεί να τις εντάξει στην αξιοποίησή του. Την ίδια στιγμή, η υπόσχεση του κόσμου των εμπορευμάτων και η συσσώρευση του κοινωνικού πλούτου οδηγεί στη δημιουργία νέων αναγκών, που δεν μπορούν να εκπληρωθούν μέσα στον καπιταλισμό. Έτσι, η προλεταριακή εμπειρία και οι προλεταριακές ανάγκες χωρίζονται στα δύο: ένα κομμάτι απορροφάται εντός των νέων βιομηχανοποιημένων δημόσιων σφαιρών ενώ το άλλο αποκλείεται αφού δεν είναι αναγκαίο ή τίθεται ενάντια στη διαδικασία αναπαραγωγής του κεφαλαίου και τους θεσμούς νομιμοποίησης. **Έτσι, το κεφάλαιο συγκροτεί αρνητικά ένα σύνολο συμφερόντων και ιδιοτήτων που δεν μπορούν να ενταχθούν πλήρως στη διαδικασία αξιοποίησής του.**

Οι Negt και Kluge έβλεπαν αυτό το σύνολο ιδιοτήτων και συμφερόντων να εκφράζεται την εποχή που έγραφαν, στις αρχές της δεκαετίας του '70, στις τάσεις φυγής και τις φαντασιακές δραστηριότητες της αντικουλτούρας και των υποκουλτούρων, στην καταφυγή στην παραβατικότητα που επίσης οδηγεί σε μια δική της υποκουλτούρα, στις ατομικές απαλλοτριώσεις από τα πολυκαταστήματα, στις άγριες απεργίες κ.ο.κ. Χωρίς να εξισώνουν τις προαναφερθείσες μορφές προλεταριακής δραστηριότητας, ήταν για αυτούς όλες λιγότερο ή περισσότερο συνειδητές εκδοχές έμπρακτης κριτικής της καπιταλιστικής αλλοτρίωσης.

Χρησιμοποιούν μάλιστα τον όρο «φράγμα της πραγματικής ζωής» για να μιλήσουν για αυτό το σύνολο ιδιοτήτων και συμφερόντων. Όπως χαρακτηριστικά έγραφαν: *«όπου γίνονται προσπάθειες ενσωμάτωσης αυτού του φράγματος στα καπιταλιστικά συμφέροντα, π.χ. μέσω της υπαγωγής του πλαισίου ζωής των προλετάριων στη βιομηχανία της συνείδησης και τη βιομηχανία προγραμμάτων ή τις νέες δημόσιες σφαίρες της παραγωγής, η διαδικασία καταπίεσης και αποκλεισμού παράγει ένα νέο, πιο διαφοροποιημένο φράγμα αναλόγως».* Αυτό το «φράγμα της πραγματικής ζωής» αποτελεί τη βάση για τη δυννητική δημιουργία της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας.

Συνοψίζοντας, η αυξανόμενη κοινωνικοποίηση των αναγκών εντός της βιομηχανοποιημένης δημόσιας σφαίρας θέτει δυνητικά σε κίνηση την αντίσταση στην αλλοτριωμένη παραγωγή στο πεδίο της φαντασίας. Οι νέες ανάγκες που προκύπτουν μέσα από αυτή τη διαδικασία αντιτίθενται στην πειθαρχία και τον αφηρημένο χαρακτήρα της καπιταλιστικής παραγωγής θέτοντας τις βάσεις για την ανάδυση της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας που τις οργανώνει σε πολιτικές μορφές συνείδησης και δραστηριότητας. Αυτή η αρνητική, διαλεκτική σχέση του «φράγματος της πραγματικής ζωής» με την καπιταλιστική διαδικασία παραγωγής θα συνεχίσει να υπάρχει εφόσον το κεφάλαιο είναι εξαρτημένο από τη ζωντανή εργασία που είναι η μοναδική πηγή της αξίας. Όπως σημειώνουν και οι συγγραφείς, το κεφάλαιο πρέπει να λερώσει τα χέρια του με τους ανθρώπους κι αυτός είναι ο λόγος της ακραίας του αστάθειας.

Η έννοια της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας

Θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να παρουσιάσουμε με πιο συγκεκριμένο τρόπο την έννοια της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας. Σύμφωνα με τους Negt και Kluge, η προλεταριακή δημόσια σφαίρα βρίσκεται σε διαμετρική αντίθεση με την αστική δημόσια σφαίρα, καθώς τίθεται ενάντια στις ανάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής και αναπαραγωγής μέσα από την αυτόνομη οργάνωση των προλεταριακών αναγκών και συμφερόντων. Η οργάνωση εδώ δεν αναφέρεται στην τεχνοκρατική έννοια της ένωσης ανθρώπων αλλά στη διαδικασία **παραγωγής** της μορφής και του περιεχομένου της εμπειρίας. Δηλαδή, η προλεταριακή δημόσια σφαίρα κάνει το ίδιο το πλαίσιο των σχέσεων της ζωής αντικείμενο μιας ιδιαίτερης διαδικασίας παραγωγής, νοούμενης ως παραγωγής νέων μορφών κοινωνικής επικοινωνίας, νέων τρόπων ζωής, νέων κοινωνικών σχέσεων που τίθενται ενάντια στο κεφάλαιο.

Η **προλεταριακή δημόσια σφαίρα** αποτελεί επομένως την **αναγκαία μορφή μεσολάβησης** μέσω της οποίας οι κατακερματισμένες εμπειρίες αντίθεσης στις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις μπορούν να συνδυαστούν σε μια θεωρητικά μεσολαβημένη συνείδηση και τρόπο ζωής που είναι προσανατολισμένα σε μια συλλογική πρακτική η οποία καταργεί και μετασχηματίζει τις υπάρχουσες συνθήκες. Πρόκει-

ται για μια αντιφατική και μη-γραμμική διαδικασία η οποία δεν έχει καμία σχέση με την προγραμματική ενότητα της τάξης και της συνείδησης της που σύμφωνα με τους λενινιστές συγκροτείται από το προλεταριακό κόμμα.

Η ταξική οργάνωση δεν μπορεί πια να στηρίζεται στον μύθο της συγκρότησης του ολοκληρωμένου και ενιαίου προλεταριακού υποκειμένου που οργανώνεται στο κόμμα και διαμορφώνεται πέραν των επιμέρους αναγκών και συμφερόντων των διαφορετικών κομματιών της τάξης, π.χ. των γυναικών, των μειονοτήτων, των ανέργων, των βιομηχανικών εργατών κ.λπ. Αντιθέτως, η επαναστατική στρατηγική συνδυάζει τις αντιστάσεις σε όποια σφαίρα της κοινωνικής ζωής εμφανίζονται: στα εργοστάσια, στην εκπαίδευση, στην οικογένεια, στη σφαίρα του λεγόμενου ελεύθερου χρόνου και αυτή είναι μια διαρκής ιστορική διαδικασία. Όπως έγραφε ο Negt: *«Η ιστορία του εργατικού κινήματος σε όλες τις βιομηχανικές χώρες αποδεικνύει ότι ήταν καταστροφικό για τα προλεταριακά κόμματα να χαρακτηρίζουν συνεχώς τα μέλη τους ως ... ταξικά συνειδητούς προλετάρους, την ίδια στιγμή που οι συγκεκριμένες ανάγκες τους, όπως οι συνθήκες ζωής, η φροντίδα των παιδιών, η σεξουαλικότητα, ο ελεύθερος χρόνος παρέμειναν υπανάπτυκτες και στάσιμες ή οργανώθηκαν από τα πάνω με τέτοιο τρόπο που τα συμφέροντα και οι ανάγκες τους δεν μπορούσαν να διεκδικήσουν την ελεύθερη έκφρασή τους».*

Για τους συγγραφείς, κάθε ιστορικά οριοθετημένη μορφή της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας που τίθεται ως οριστική μορφή του εργατικού κινήματος προστίθεται στο συνολικό σύστημα μπλοκαρίσματος και κατακερματισμού της προλεταριακής εμπειρίας και **το σύστημα αυτό πρέπει να καταστραφεί συνολικά.** *«Η οργάνωση του κόμματος βασίζεται στον μύθο ότι αποτελεί την οριστική μορφή της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας, που μεσολαβεί τη σχέση της ολότητας της κοινωνίας με τη συγκεκριμένη προλεταριακή εμπειρία. Αυτός ο μύθος εμποδίζει τη δημιουργία και την ανάπτυξη νέων μορφών εμπειρίας, νέων μορφών της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας».*

Αντιθέτως, **μόνο η σκόπιμη πολιτικοποίηση των ζωτικών συμφερόντων και αναγκών** μπορεί να αποτελέσει το πλαίσιο της επαναστατικής πράξης. Σύμφωνα με τον Negt, *«αν, οι κατεστημένες οργανώσεις προϋποθέτουν ένα 'ολοκληρωμένο' ανθρώπινο ον που συνδέεται με*

Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

αυτές μέσω της δέσμευσής του ως μέλος τους, η πρώτη πολιτική πράξη μιας επαναστατικής οργάνωσης πρέπει να είναι η αποκάλυψη αυτής της απατηλής ολότητας. Ο ολοκληρωμένος άνθρωπος ξεπροβάλλει στο τέλος της επαναστατικής διαδικασίας και όχι στην αρχή της, εφόσον είναι κατακερματισμένος από την καπιταλιστική παραγωγή και κατανάλωση ως προς τα χαρακτηριστικά, τις ικανότητες, τα συμφέροντα και τις ανάγκες του» και αυτός ο κατακερματισμός παίρνει συχνά τη μορφή των διαχωρισμένων ταυτοτήτων θα προσθέταμε εμείς. Η προλεταριακή δημόσια σφαίρα είναι το συστατικό στοιχείο μιας ιδιαίτερα σύνθετης διαδικασίας οργάνωσης που έχει ως στόχο «να απελευθερώσει και να ανακατευθύνει (Aufhebung) την εμπειρία που είναι μπλοκαρισμένη [και διαχωρισμένη] στο πλαίσιο ζωής των προλετάρων εντός του καπιταλισμού». Όπως γράφουν: «σε μια προλεταριακή δημόσια σφαίρα η σύνδεση ανάμεσα στις [διαφορετικές] ανάγκες και τις αισθήσεις θα πρέπει να οργανωθεί από την ίδια τη δραστηριότητα των ανθρώπων». Εμείς θα προσθέταμε ότι αυτή η σύνδεση πρέπει να είναι ταυτόχρονα άρση των παγιωμένων και διαχωρισμένων ρόλων και ταυτοτήτων.

Υπό αυτή την έννοια, η προλεταριακή δημόσια σφαίρα δεν ταυτίζεται με την δημόσια σφαίρα των εργατών όπως αυτή υπάρχει (συνδικάτα, κόμματα κ.λπ.) καθώς αυτή εμπεριέχει αστικές δομές και στοιχεία. **Η προλεταριακή δημόσια σφαίρα είναι μια ενεργός διαδικασία εντός της υπάρχουσας δημόσιας σφαίρας των εργατών, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή της ταξικής συνείδησης και της ταξικής πάλης.**

Αυτή η διαδικασία μπορεί να εμπεριέχει διάφορες μορφές δραστηριότητας όπως ομάδες αυτομόρφωσης, αναρχικές και κομμουνιστικές εκδόσεις, καταλήψεις, αυτόνομες μορφές προλεταριακής οργάνωσης που έρχονται σε σύγκρουση με τις κρατικά ενσωματωμένες οργανώσεις των εργαζόμενων, αυτόνομες μορφές παραγωγής τέχνης που τίθενται κριτικά απέναντι στην κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων και ενάντια στο διαχωρισμό τέχνης-ζωής κ.λπ. Σε κάθε περίπτωση, οι παραπάνω μορφές δραστηριότητας δεν πρέπει να φετιχοποιούνται και να θεωρούνται οριστικές.

Το ζήτημα για τους Negt και Kluge είναι επομένως η απελευθέρωση της παραγωγικής δύναμης της φαντασίας μέσα από τη δημιουργία νέων αυτόνομων μορφών και μέσων επικοινωνίας που θα μπορούν

να συνδέσουν τις εντυπώσεις του παρόντος, τις επιθυμίες του παρελθόντος και την εκπλήρωση των επιθυμιών στο μέλλον και να υπερβούν τον ανιστορικό, ποσοτικοποιημένο χρόνο, το ανιστορικό παρόν και μέλλον της καπιταλιστικής κοινωνίας. Τα ιδιαίτερα συμφέροντα, οι ανάγκες και οι επιθυμίες μέσα στις σφαίρες της παραγωγής και της καθημερινής ζωής πρέπει να συνδεθούν με την ολότητα της κοινωνίας και την κριτική της μέσα από τη δημιουργία αυτών των μορφών επικοινωνίας. **Η διάλυση του πλαισίου της ενσωμάτωσης της φαντασίας και των επιθυμιών στον κόσμο των εμπορευμάτων και του θεάματος μπορεί να γίνει μόνο εφόσον η εκπλήρωση αυτών των νοημάτων και των επιθυμιών αναληφθεί μέσα σε μια προλεταριακή δημόσια σφαίρα, ώστε να μπορέσουν να ενσωματωθούν μέσα στις αυτόνομες μορφές της προλεταριακής δράσης.**

Για τους συγγραφείς, η φαντασία νοείται ως παραγωγική δύναμη για το μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων, τον μετασχηματισμό των σχέσεων του ανθρώπου με τη φύση και την επανοικειοποίηση της νεκρής εργασίας μέσα στην ανθρώπινη ιστορία, δηλαδή την επανοικειοποίηση από τους προλετάρους της ίδιας της ιστορίας τους. Αν η διαδικασία της κοινωνικής επανάστασης δεν γίνει κατανοητή ως κρατική παρέμβαση και υπόθεση αλλά αν αντίθετα γίνει κατανοητή ως η ιδιαίτερη διαδικασία παραγωγής νέων κομμουνιστικών κοινωνικών σχέσεων, γίνεται ξεκάθαρο ότι χωρίς τη φαντασία οι προλετάριοι δεν θα μπορέσουν να πάρουν στα χέρια τους τη διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής. Επιπλέον, χωρίς τη συγκρότηση της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας, στην οποία οργανώνεται η εμπειρία ως ένα ζωντανό στοιχείο υπάρχει ο κίνδυνός μετά από μια επιτυχημένη εξέγερση που φαινομενικά θα έχει καταστρέψει τον παλιό κρατικό μηχανισμό να ανασυσταθούν όλα τα αφηρημένα συστήματα μεσολάβησης του καπιταλιστικού κράτους. Όπως έγραφαν οι συγγραφείς για τη ρώσικη επανάσταση, «Οι κομισάριοι του λαού γίνονται υπουργοί, τα μέλη των σοβιέτ μετατρέπονται σε χαμηλόβαθμους γραφειοκράτες».

Κριτική της διαχωρισμένης δραστηριότητας των πολιτικών ομάδων

Πέραν της προηγούμενης γενικής παρουσίασης της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας, εξαιρετικό ενδιαφέρον σε σχέση με τη σημερινή

συγκυρία έχει η κριτική που κάνουν οι Negt και Kluge στις «ριζοσπαστικές» πολιτικές ομάδες της εποχής τους. Πρώτα-πρώτα ασκούν κριτική σε έναν στρεβλό ριζοσπαστισμό, ο οποίος χαρακτηρίζει τις πολιτικές ομάδες και οργανώσεις, που δεν γειώνεται στην πραγματική εμπειρία των προλετάρων και των αγώνων τους αλλά στηρίζεται σε διαχωρισμένες, ιδεολογικές αρχές και προγράμματα (π.χ. φέρνουν ως παράδειγμα το πρότυπο του «νέου σοσιαλιστικού ανθρώπου» που πλάσαραν τα κάθε λογής σταλινικά κόμματα). Αυτού του είδους ο ριζοσπαστισμός παράγει μια «υπερβολική, επεξεργασμένη εμπειρία» την οποία βιώνουν τα μέλη αυτών των ομάδων, η οποία είναι διαχωρισμένη από την προλεταριακή εμπειρία. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, ένας ριζοσπαστισμός τέτοιου είδους λειτουργεί με καπιταλιστικούς όρους αφού αντιμετωπίζει τους προλετάρους ως αντικείμενα που πρέπει να εκπαιδευτούν και να χειραγωγηθούν σύμφωνα με τις προτεραιότητες της πολιτικής ομάδας, ενώ οι ανάγκες και τα συμφέροντα των ανθρώπων που δεν έχουν σχέση με αυτές τις προτεραιότητες θεωρούνται υποδεέστερα και άχρηστα για την επαναστατική διαδικασία. Πρόκειται στην ουσία για μια ιδιαίτερα σκληρή κριτική στην αλλοτριωμένη και αλλοτριωτική πολιτική δραστηριότητα πολλών πολιτικών ομάδων, που θέτουν την εξυπηρέτηση των δικών τους αφηρημένων και διαχωρισμένων πολιτικών στόχων πάνω από τα ενδιαφέροντα, τα συμφέροντα και τις ανάγκες των προλετάρων.

Το δεύτερο σκέλος της κριτικής –που έχει άμεση σχέση με το προηγούμενο– εστιάζει στην κινητοποίηση των πολιτικών ομάδων όχι βάσει των συγκεκριμένων συμφερόντων και διεκδικήσεων μέσα στους χώρους εργασίας, εκπαίδευσης και καθημερινής ζωής αλλά βάσει των αποκαλούμενων «πολιτικών αξιακών αφαιρέσεων» (π.χ. τις κινητοποιήσεις για τη νίκη ενός εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος ή ακόμη και για τη νίκη ενός παραδειγματικού εργατικού αγώνα). Με αυτό τον τρόπο τα άμεσα ζητήματα που μπορεί να βιώνει το υποκείμενο της πολιτικής δράσης στη δική του ζωή διαχωρίζονται από τους αφηρημένους πολιτικούς σκοπούς που θέτει. Είναι μάλιστα πολύ εύστοχη η παρατήρησή τους ότι οι επαναστατικά διατυπωμένοι στόχοι μπορεί να συνδυάζονται με την απουσία οποιασδήποτε σύγκρουσης των πολιτικοποιημένων με τις υφιστάμενες αστικές σχέσεις στη δική τους ζωή.

Ουσιαστικά, οι Negt και Kluge θέτουν εδώ το ζήτημα της **διαλεκτικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους αφηρημένους πολιτικούς στόχους και τα συγκεκριμένα καθημερινά βήματα του αγώνα**. Η διάρρηξη αυτής της αλληλεπίδρασης οδηγεί από, τη μια μεριά, στη διαχωρισμένη ιδεολογική πρακτική που, εκτός των άλλων, δεν έχει καμία αποτελεσματικότητα και, από την άλλη μεριά και αντίστροφα, στην ικανοποίηση επιμέρους συμφερόντων μέσα από την οργανική σύνδεσή τους με τη νομιμοποίηση του συστήματος.

Τέλος, οι συγγραφείς ασκούν κριτική στις ομάδες που παρότι εμφανίζονται ως υπέρμαχοι των αυτόνομων αγώνων (π.χ. των άγριων απεργιών) θεωρούν ότι η δική τους πολιτική δραστηριότητα είναι η μόνη ορθή. Παρόλο που υπάρχουν πολλές άλλες ομάδες που ξεκινούν από παρόμοιες αφετηρίες, δημιουργούνται ανταγωνιστικές σχέσεις ανάμεσα σε πρωτοβουλίες που παραμένουν απομονωμένες και αφηρημένες. **Έτσι, δεν μπορεί να αναπτυχθεί μια προλεταριακή δημόσια σφαίρα μεταξύ αυτών των ομάδων γιατί δεν κρίνουν, δεν διορθώνουν και δεν ερμηνεύουν τους δικούς τους στόχους και τις δικές τους ανάγκες ως προς τους στόχους και τις ανάγκες των άλλων ομάδων.**

Μορφές προλεταριακής δημόσιας σφαίρας έχουν εμφανιστεί μόνο πρωτόλεια και προσωρινά. Οι Negt και Kluge αναφέρονται συγκεκριμένα στις προσπάθειες της Αγγλικής εργατικής τάξης στις αρχές του 19^{ου} αιώνα να φτιάξει τα δικά της μέσα επικοινωνίας, την εξέγερση του Μάη του '68, και κάποια ακόμη παραδείγματα. Άλλοι συγγραφείς έχουν αναφερθεί στη δημόσια σφαίρα που είχε δημιουργηθεί στη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα στα πολυάριθμα καφέ που είχαν μετατραπεί σε κέντρα ψυχαγωγίας, κατανάλωσης αλκοόλ, πολιτικών συζητήσεων, κυκλοφορίας λιθογραφιών, μπροσούρων, εφημερίδων, αλμανάκ και τραγουδιών, συγκρότησης μυστικών εταιρειών. Συχνά, κατά τη διάρκεια των εξεγέρσεων τα καφέ χρησιμοποιούνταν ως κέντρα επικοινωνίας και κατάστρωσης σχεδίων των εξεγερμένων. Οι ιδιοκτήτες τους έβαφαν συχνά τις στέγες τους με το επαναστατικό κόκκινο χρώμα. Στην Ελλάδα μπορούμε να δούμε την προσωρινή συγκρότηση μιας προλεταριακής δημόσιας σφαίρας τον Δεκέμβρη του 2008 όταν ένας πλούτος κειμένων, τραγουδιών, αφισών και συνθημάτων κυκλοφορούσε στον δρόμο και μέσα στο διαδίκτυο, ενώ οι καταλήψεις πανεπιστημίου-

Για την οργάνωση και την κυκλοφορία των αγώνων

ων και δημοσίων κτιρίων είχαν γίνει σημεία συνάντησης, επικοινωνίας και ενίοτε σύγκρουσης διαφορετικών κομματιών του προλεταριάτου.

Από την παρουσίαση της θεωρίας για την προλεταριακή δημοκρατία σφαίρα γίνεται ξεκάθαρο ότι έχει πολλά κοινά σημεία με τις αντιλήψεις των αυτόνομων για την κυκλοφορία των αγώνων στο κοινωνικό εργοστάσιο.

Ο ρόλος των δυναμικών μειοψηφιών

Κλείνουμε το κείμενο με ένα ερώτημα που για μας είναι ιδιαίτερα σημαντικό: ποιός είναι ή πρέπει να είναι ο ρόλος των δυναμικών μειοψηφιών, αν δεχόμαστε ότι η λενινιστική θέση πως η επαναστατική συνείδηση εισάγεται στο προλεταριάτο από μια πρωτοπορία που καθοδηγεί το κίνημα είναι αντεπαναστατική; Ομάδες επηρεασμένες από τους συμβουλιακούς κομμουνιστές κατέληξαν να μετατρέψουν την απραξία σε πολιτική αρχή φοβούμενοι ότι η συλλογικά οργανωμένη θεωρία και η συστηματική παρέμβαση μιας επαναστατικής οργάνωσης στους ταξικούς αγώνες θα οδηγήσει στη δημιουργία μιας νέας γραφειοκρατίας που θα επιχειρήσει να καθοδηγήσει τους εργάτες. Επομένως, αρνήθηκαν την οργάνωση έξω από τα όργανα που υποτίθεται δημιουργούνται «αυθόρμητα» από τους εργάτες –λες και δεν πρέπει κάποιιοι εργάτες να πάρουν την πρωτοβουλία για να τα δημιουργήσουν– και περιορίστηκαν στο ρόλο του ταχυδρόμου του κινήματος, ανταλλάσσοντας πληροφορίες και κάνοντας επαφές.²²

---

22. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι θέσεις που εξέφρασε ο Ζακ Καμάτ το 1969 στο κείμενο «On organization» ενάντια στις πολιτικές ομάδες, μικρές και μεγάλες. (διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.marxists.org/archive/camatte/capcom/on-org.htm>). Ο Καμάτ κατέληξε στην πλήρη απόρριψη της πολιτικής οργάνωσης παρότι προέρχεται από την ιταλική κομμουνιστική αριστερά (μπορντιγκιστές) και όχι από το ρεύμα του συμβουλιακού κομμουνισμού. Οπωσδήποτε, η κεντρική ιδέα του εν λόγω κειμένου, ότι στην υποτιθέμενη ιστορική φάση της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου, την οποία διανύουμε, το προλεταριάτο υπάρχει απλώς ως αντικείμενο του κεφαλαίου, είναι εξαιρετικά προβληματική και λανθασμένη. Το ίδιο λανθασμένες είναι επίσης οι θέσεις του Καμάτ ότι το καπιταλιστικό κράτος έχει μετασηματιστεί σε μια συμμορία που διαμεσολαβεί τον ανταγωνισμό των καπιταλιστικών επιχειρήσεων ως αντίπαλων συμμοριών που ως επί το πλείστον λειτουργούν παρασιτικά και σπεκουλαδώρακα καθώς επίσης ότι ο χαρα-

κτήρας του σύγχρονου καπιταλισμού είναι συμμορίτικος και φασιστικός. Για τον Καμάτ, όλες οι μορφές πολιτικής οργάνωσης της εργατικής τάξης έχουν χαθεί και τη θέση τους έχουν πάρει «*συμμορίες, αληθινές σπείρες που ανταγωνίζονται να πουλήσουν τηνπραμάτεια τους, όντας ωστόσο πανομοιότυπες στην ουσία τους. Η ύπαρξη των [πολιτικών] συμμοριών προκύπτει... από την τάση του κεφαλαίου να ενσωματώνει τις αντιφάσεις του*».

Οπωσδήποτε, η παραπάνω τοποθέτηση είναι εντελώς ακραία, μονομερής και λανθασμένη. Παρόλα αυτά, ορισμένες από τις διαπιστώσεις που κάνει ο Καμάτ για τον χαρακτήρα των πολιτικών ομάδων έχουν πραγματική βάση μέσα στην ακρότητά τους και μπορεί να τις συναντήσει κανείς σε ομάδες που υπάρχουν σήμερα. Αντιγράφουμε ορισμένα αποσπάσματα:

«Όταν ένα άτομο βρεθεί μέσα σε μια πολιτική συμμορία, δένεται σε αυτήν με όλες τις ψυχολογικές εξαρτήσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας. Αν το άτομο επιδειξει δυνατότητες, αυτές τίθενται άμεσα προς εκμετάλλευση χωρίς να του δοθεί η ευκαιρία να μάθει τη “θεωρία” που έχει αποδεχθεί. Σε αντάλλαγμα, του δίνεται μια θέση στην ηγετική κλίκα, μετατρέπεται σε ηγετίσκο. Αν δεν επιδειξει μεγάλες δυνατότητες, γίνεται επίσης μια ανταλλαγή: μπαίνει στη συμμορία με αντάλλαγμα το καθήκον του να διαδίδει τις πολιτικές της θέσεις. Ακόμα και σε εκείνες τις ομάδες που θέλουν να ξεφύγουν από τα κοινωνικά δεδομένα, κυριαρχεί ο μηχανισμός της συμμορίας λόγω του διαφορετικού βαθμού θεωρητικής κατάρτισης ανάμεσα στα μέλη τους.

Η ανικανότητα του μέλους της ομάδας να αντιμετωπίσει ανεξάρτητα τα θεωρητικά προβλήματα που τίθενται το οδηγεί να βρίσκει καταφύγιο στην αυθεντία ενός άλλου μέλους, που μετατρέπεται αντικειμενικά σε ηγέτη, ή στην υπεράσπιση της οντότητας της ομάδας, που μετατρέπεται σε συμμορία... Η εσωτερική δυναμική της συμμορίας συνίσταται στο εξής: ανήκει κανείς σε μια ομάδα προκειμένου να αποκλείει τους υπόλοιπους ανθρώπους. Η δυναμική αυτή βασίζεται στην αντίθεση ανάμεσα στο εξωτερικό και το εσωτερικό της ομάδας, είτε η ομάδα την παραδέχεται είτε όχι...

Η επιθυμία να ανήκει κανείς σε μια [πολιτική] συμμορία προέρχεται από την επιθυμία να ταυτίζεται με μια ομάδα που διαθέτει κύρος, θεωρητικό κύρος για τους διανοούμενους και οργανωτικό κύρος για τους λεγόμενους “ανθρώπους της δράσης”... Το κύρος και ο αποκλεισμός είναι σύμβολα του ανταγωνισμού σε όλες του τις μορφές, συμπεριλαμβανομένου του ανταγωνισμού ανάμεσα στις πολιτικές συμμορίες, που πρέπει να διατυμπανίζουν την πρωτοτυπία τους και το κύρος τους για να προσελκύσουν το ενδιαφέρον...

Η αντίθεση εσωτερικού-εξωτερικού της ομάδας και η συμμορίτικη δομή αναπτύσσουν το πνεύμα του ανταγωνισμού στο έπακρο. Δεδομένης της ανισότητας των θεωρητικών γνώσεων μεταξύ των μελών, η κατάκτηση της θεωρίας γίνεται στην πράξη στοιχείο μιας πολιτικής φυσικής επιλογής, ένας ευφημισμός για τον καταμερισμό της εργασίας. Την ίδια στιγμή που αναλύεται θεωρητικά η υπάρχουσα κοινωνία με τον υποτιθέμενο στόχο της άρνησής της, εντός της

Άλλοι, όπως ο Ζιλ Ντωβέ²³, υποστήριξαν ότι το κομμουνιστικό κόμμα δεν είναι τίποτε άλλο παρά η οργάνωση του **αντικειμενικού** κινήματος, δημιουργείται αυθόρμητα από τον καπιταλισμό, και επομένως οι επαναστάτες δεν χρειάζεται ούτε να το δημιουργήσουν ούτε να φοβούνται να το δημιουργήσουν. Σε μια μη επαναστατική περίοδο οι επαναστάτες εργάτες είναι διαχωρισμένοι από τους μη επαναστάτες, αλλά αυτή η διαίρεση θα ξεπεραστεί μόνο από την απόλυτη επιτυχία της επανάστασης. Μέχρι τότε οι επαναστάτες εργάτες πρέπει να εργάζονται για τη **θεωρητική κριτική και αποσαφήνιση** ως συστατικό στοιχείο και απαραίτητη προϋπόθεση της **πρακτικής ενοποίησης**. Αυτή η θέση μοιάζει ντετερμινιστική αφού λίγο-πολύ ό,τι κι αν κάνουν οι επαναστάτες εργάτες αν βρίσκονται σε μια μη επαναστατική περίοδο, οι προσπάθειές τους θα συναντήσουν μικρή επιτυχία.

Τολμώντας μια πρωτόλεια τοποθέτηση πάνω σε αυτό το ζήτημα, θεωρούμε ότι η ανάπτυξη του επαναστατικού κινήματος δεν προκύπτει αυτόματα από τον λεγόμενο «αυθορμητισμό των μαζών» ο οποίος θα εμφανιστεί μαγικά. Αντιθέτως, θεωρούμε τη δράση των

ομάδας εισάγεται ένας αχαλίνωτος ανταγωνισμός που καταλήγει στη δημιουργία μιας ιεραρχίας που είναι ακόμη πιο ακραία και από την ιεραρχία στην ευρύτερη κοινωνία, ιδιαίτερα όταν η αντίθεση εσωτερικού-εξωτερικού αναπαράγεται εσωτερικά στην ομάδα ως διαίρεση ανάμεσα στον κλειστό κύκλο της συμμορίας και τη μάζα των αγωνιστών...

Η πολιτική συμμορία φτάνει στην τελειότητα σε εκείνες τις ομάδες που υποστηρίζουν ότι θέλουν να υπερβούν τις υπάρχουσες κοινωνικές μορφές (όπως τη λατρεία του ατόμου, του ηγέτη και της δημοκρατίας). Στην πράξη, η αρχή της ανωνυμίας – που γίνεται κατανοητή απλώς ως εναντίωση στον ατομικισμό – ισοδυναμεί με την χωρίς όρια εκμετάλλευση των μελών της συμμορίας προς όφελος της διευθυντικής κλίκας που κερδίζει σε κύρος από οτιδήποτε παράγει η συμμορία... Η φαινομενική ενότητα στην καρδιά της ομάδας διατηρείται μέσω της απειλής της διαγραφής. Αυτοί που δεν σέβονται τις νόρμες της ομάδας δέχονται την απόρριψη μέσω της συκοφαντίας. Ακόμα κι αν παραιτηθούν από τη συμμορία, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Αυτή η απειλή λειτουργεί επίσης ως ψυχολογικός εκβιασμός για όσους παραμένουν στη συμμορία. Η ίδια διαδικασία εμφανίζεται με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικού τύπου συμμορίες... Στην πολιτική συμμορία το άτομο απορρίπτεται μέσω της συκοφαντίας... Η συκοφαντία δικαιολογεί τη διαγραφή του, ή χρησιμοποιείται προκειμένου το μέλος να αναγκαστεί να φύγει “με δική του ελεύθερη βούληση”».

23. Ζ. Ντωβέ, *Έκλειψη και επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος*, Κόκκινο Νήμα, 2002.

We Unhappy Few

δυναμικών μειοψηφιών εξαιρετικά σημαντική τόσο για την ενεργοποίηση της προλεταριακής αυτοοργάνωσης και για την οργάνωση της κυκλοφορίας των αγώνων που ξεσπούν στους διάφορους τόπους του κοινωνικού εργοστασίου όσο και για τη ριζοσπαστική κριτική αυτών των αγώνων και των ορίων τους που είναι απαραίτητη για την υπέρβασή τους. Στη δική μας λογική όμως, οι δυναμικές μειοψηφίες συμμετέχουν σε ανοιχτές και οριζόντιες ταξικές συλλογικότητες και αυτοδιαλύονται με την ανάπτυξη του ταξικού κινήματος μέσα στην προλεταριακή εξέγερση, που αποτελεί τη σημαντικότερη διαδικασία αυτο(δια)μόρφωσης και αυτοκατάργησης της τάξης μας. **Πάνω από όλα δεν αγωνιζόμαστε για κάποιον σκοπό που βρίσκεται έξω από τη δική μας ζωή.** Αγωνιζόμαστε ενάντια στη δική μας αλλοτρίωση και εκμετάλλευση σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής μας ζωής.

